F. Kandemir

ATATÜRK'ün kurduğu TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ ve sonrası...

FERİDUN KANDEMİR

ATATÜRK'ÜN KURDUĞU Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası

Yayınlayan Nejat Ağbaba

Yakın Tarihimiz Yayınları — İstanbul P.K- 4 Erenköy
Telefon 55 30 29

ÖNCE.....

Türk'ün Millî Mücadelesi, baştan başa ufukları kararmış ve ağır bir ümitsizlik havasile bunalmış harap ve perişan vatanda, ilk adımdan itibaren, son derece müşkil şartlar içinde, aşılması imkânsız görünen engelleri, mânileri yenme gücünü kendinde bulanların azim ve imanile başlamıştı.

Daha Samsunda Anadolu toprağına ayak basıp da, Havza'da ilk molasını verip, Amasya'da ideal arkadaşları ile başbaşa, girişecekleri Millî Mücadele davasını çeşitli imkânsızlıklar ve yoksuzluklar içinde yürütmek için nereden, kimlerden ve ne suretle yardım beklenebileceğini uzun uzadıya düşündükleri o cidden müşkil ve tarihî karar günlerinde, bilhassa maddî yardımın olsa olsa ancak, Doğuda muazzam bir inkılâpla Çarlığı

yıktıktan sonra varlığını korumak yolunda Batı Emperyalistleri ile yaman bir savaşa girişmiş olması itibarile, bir nevi kader birliğinin tabiî müttefikimiz haline getirmiş olduğu Bolşevik Rusya'dan sağlanabileceği ümidine varmışlardı.

Ondan sonraki günlerde, bu ümidi tahakkuk ettirmek için girişilen çeşitli teşebbüsler neticesinde Sovyet Rusya'nın da, durumu aynen bizim gibi görerek, kendi çıkarının da Batı Emperyalizmine karşı istiklâl ve hürriyetini koruma yolunda dişi ile tırnağı ile boğuşmak azminde olan Anadolu Millî Hareketini destekleyerek kuvvetlendirmekte olduğu kanaatine vardığı anlaşılınca, doğrudan doğruya temaslarla bir an evvel anlaşıp müsbet bir neticeye varılması için esaslı çalışmalar başlamıştı.

Fakat işin işte bu safhasında, Sovyet Rusya'nın, müşterek düşman Batı Emperyalizmine karşı, kendisi gibi mücadeleye girişmiş olduğundan dolayı, son derece samimi duygularla yakınlık göstererek her türlü yardım vaitlerinde bulunduğu Anadolu'ya bir başka gözle de bakarak, gizli açık çeşitli teşebbüslerle dört bir taraftan sızdırdığı ajanlarile halk ve münevverler arasında sinsi sinsi propagandalarla teşkilâtlar yaparak, Bolşevizm yolu ile fiilen hâkim olmak istediği görülmüştür.

Böylece karşılıklı çıkarlarımızın bizi biribirimize yaklaştırdığı gerçeğini takdir ettiğini zannettiğimiz Sovyet Rusya'dan samimiyet ve dostlukla silâh, mühimmat ve hatta para ve saire yardımı göreceğimizi beklerken, memleketin elden gitme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışdık.

Birdenbire pek feci şekilde kendini gösteren bu durum karşısında: «İngilizler nasıl dahilî propagandalarla memleketimizi kısmen ellerine geçirmişler ve geçirmek istiyorlarsa, Ruslar da her şeyden evvel dahilî sademelerle memleketimizi ele geçirmek istiyorlar. Gerek Batı'ya ve gereh Doğu'ya karşı biz dahilden yıkılmağa mani olarak Yunan taarruzunu her hangi bir noktada tevkife muvaffak olabilirsek, davamızı hal edecek istiklâl kararı bulacağımız muhakkaktır.

Mustafa Kemal 1920 günlerinde.

Kayıtsız şartsız Rus tabiiyeti demek olan dahilden Komünizm Teşkilâtı, gaye itibarile tamamen bizim aleyhimizdedir. Gizli Komünist Teşkilâtını her surette tevkif ve teb'it etmek mecburiyetindeyiz.» diyen Atatürk'ün, işte o günlerde nasıl çaresizlikler içinde bunalarak, yalnız politika hayatının değil, hatta belki ömrünün en buhranlı, en müşkil safhasını yaşadığını anlamak mümkündür.

Yunan taarruzunu, bir noktada durdurabilirsek!.. Lâkin ne ile? Silâh yok, mühimmat yok... Para yok... Öte yanda hattâ değil bu taarruzu, yer yer patlak veren ayaklanmaları ve bilhassa Ankarayı doğrudan doğruya tehdit eden son Yozgat İsyanını bile güç halle bastırabilen Millî Kuvvetler dediğimiz başı bo-

zuk çetelerin derli toplu, hatırı sayılır görüneninin başındaki Çerkez Ethem, yâni (Umum Kuvayı Milliye Kumandam) bile çoktan komünist olmuş, ve yeni (Yoldaş Ethem) hüviyetile, kadrolar kurmuş, gazeteler yayınlyarak, ne Mustafa Kemal, ne Büyük Millet Meclisi, ne hükûmet dinliyor. Peşine taktığı bir takım mebuslarla hüküm sürdüğü cephe boylarından, Kütahyalara, Eskişehirlere, hattâ Ankaralara kadar —kendi tabiri ile (Üstadâne bir zevkle bestelenmiş)— marşını dillerde dolaştırıyor:

Güneş, ay gibi ülkeyi parlattı
Kahraman Ethem, cihadın senin
Garbı, cihanı yerinden oynattı
Kahraman Ethem, nejadın senin!.

Yurdun Kafkastır, uludur oymağın
Kalplerde böyle yadların vardır!
Gönlün yücedir, dünyadır oynağın
Âlemde böyle ad'ların vardır.

İşte, bu vaziyet karşısında, daha bir kaç ay evveline kadar memleketçıkarlarını hakkile takdir edip kendisine bağlılıklarından hiç şüphe etmediği bazı yakın arkadaşları da dahil olmak üzere, bir çoklarını artık dış tesirlere kapılıp sürüklendikleri aşırı cereyanlardan kurtaramıyarak, ipin ucunu elinden kaçırmak üzere olduğunu tam vaktinde anlayan Atatürk:

«Komünistliğin memleketimizde değil, henüz Rusya'da bile tatbik kabiliyeti hakkında sarih kanaatler hasıl olmadığı anlaşılmakla beraber, dahilden ve hariçten muhtelif maksatlarla bu cereyanın memleketimiz içine gelmekte olduğu ve buna karşı makul tedbir alınmadığı takdirde, milletin pek ziyâde muhtaç olduğu birlik ve sükûneti ihlâl edici hallerin çıkması imkân dahilinde görülmüştür. En makul ve tabii tedbir olarak aklı başında arkadaşlardan hükûmetin malûmatı altında bir (Türkiye Komünist Fırkası) teşkil ettirmek olcağı düşünüldü. Bu takdirde memlekette bu fikre müteallik bütün cereyanları bir muhassalaya irca etmek mümkün olabilecektir.» diyerek

zamanın, durumun gerektirdiği en isabetli kararı vermiş ve 1920 Ekiminin 18 nci Cumartesi günü, gerektiği şekilde Dahiliye Vekâletine resmen müracaatla, ususlü dairesinde kaydını yaptırıp müsaadesini alarak «doğrudan doğruya Üçüncü Enternasyonale bağlı ve onun programına dayanan «Türkiye Komünist Fırkası» nı kurmuş ve başında bulunduğu fırkanın müteşebbis hey'eti ile umumî merkezine «aklı başında güzide arkadaşlar» diye aldığı Fevzi (Çakmak) Kâzım (Özalp), Ali Fuat (Cebesoy) paşalar ve Refet (Bele), İsmet (İnönü) ve eski Dahiliye Vekili Hakkı Behiç beylerle birlikte derhal faaliyete geçerek, bütün ordu kumandanlarına da «Yoldaşlar» hitabı ile yazdırdığı bildirilerle, hepsinin bu fırkaya bizzat çalışarak yardımcı olmalarını istemişti.

Yarım yüz yıla yakın bir zman sonra bugün, biliyorum buna kolay kolay inanılmayacaktır. Hatta Yakın Tarihimiz konusunda durmadan yazan ve konuşan bir çoklarınca da belki yadırganacaktır.

Fakat yukarıdan beri anlattığım gibi, gerçek budur. Ve eminim Atatürk ömrü vefaedip de, sükûn ve huzur içinde istediği gibi hatıralarını yazmak imkânını bulabilseydi, politika hayatının bu ayrı ve pek çetin safhasını da bizzat kendi elile tarihe tevdi etmek lüzumunu duyacaktı.

Çünki bu, o büyük ve eşsiz önderin, Türke dişbiler kesilen bütün bir cihanın yer yer üstümüze saldırttığı tepeden tırnağa silahlı sürülerle ya ölüm, ya kalım boğuşmasına koyulduğumuz 1920 nin o anababa günlerinde, tek medet umulur, komşu, dost düşüncesile elini uzattıklarının da, gerçi can ciğer dost nikabı altında, fakat bir başka hırs ve telâş içinde, bizi bir hamlede yaman bir tuzakla biribirimize düşürüp yok etmek teşebbüslerine, tam vaktinde — o kendine hâs öngörüş cesaret ve ustalıkla — set çekip, bu vatan ve milleti, tarihinin belki en korkunç badiresinden kurtarışının — şimdiye kadar nedense aydınlatılması cihetine gidilmemiş — öylesine önemli ve o nisbette de ibret verici hikâyesidir ki, artık herkesce

bilinmesi zamanının çoktan geldiğine şüphe yoktur.

Bu hikâye, aynı zamanda tarihin birbirine amansız düşman kıldığı Çarlık Rusyası ile Osmanlı İmparatorluğunun, kaderin bir garip cilvesile hemen ayni zamanda yıkılışlarından sonra, yerlerinde her ikiside inkilâpçı olarak kurulan Sovyet Sosyalist Rusya ile Milli Mücadeleci ve Halkçı Türkiye'nin, en halis niyetlerle birbirine sokulup, mukadderatlarını birleştirmeyi hayatî bir zaruret sayarak gaye edinir gibi oldukları günden itibaren, karşılıklı davranışlarile bir nevi deneme devresi geçirirken, birinin yıktığı Çarlık idaresinin miras bıraktığı birtakım insanlık şeref ve haklarını tanımaz fikir ve emelleri dört elle sarılırcasına benimsediği kadar, diğerinin yıktığı Osmanlı Saltanatının hiç bir kötü düşünce ve emelini benimsemiyerek, yepyeni ve tamamen halkçı ve demokrat bir Türkiye halinde göründüğünü safha safha bütün delilleri ve olaylarile açıkça ortaya koymaktadır ki bu cihetin de, yakın tarihimizin şimdiye kadar pek ele alınmamış bir önemli faslını aydınlatması bakımından faydasız soyılmayacağını zannederiz.

Bu kitap, işte bu zan ile ve bilhassa emsalsiz kurtarıcının, şimdiye kadar içyüzü lâyıkile bilinmeyen bir başka büyük (kurtarış olayını) gözlerde canlandırmak amacile yazılmıştır. Sarf edilen gayretle bütün dikkat ve itinaya rağmen kusurları varsa, amacın saflığına, kudsiyetine bağışlanması lûtfunun esirgenmemesini dileriz.

Erenköy 15 Aralık 1965

F. KANDEMR

Meclise yardımcı bir Cemiyet

Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, yurdun on binlerce minaresinden yükselen ezan ve salavat nidaları ortasında yeşil sancaklı alaylar, ilâhiler, tütsüler, tekbirler ve dualarla açılışının ikinci ayında, artık millet vekillerinin de, diğer meclis mensuplarının da başlarını kaşıyacak vakit bulamıyarak pek sıkı ve devamlı bir çalışma havasında geceli gündüzlü uğraşıp didindikleri günlerde, bir sabah Meclis Matbaasının müdürlük odasında, masamın başında acele yetiştirilmesi gereken işlerle meşgûl olduğum sırada, kapım vuruldu ve içeriye yüzlerini ilk defa gördüğüm üç kişi girdi. Selâm vererek, kendilerini tanıttılar:

— Mülkiye kaymakamlarından Vakkas... Baytar Binbaşısı Salih...

Elindeki çanta ile yardımcıları durumunda görünen üçüncüsü sessizce bir kenarda durdu.

— Buyurun, diye gelişlerinin sebebini anlamak isteyen bir nazarla yüzlerine bakarak, yer gösterdim. Oturmadılar, masamın önüne yaklaştılar, biraz müteredditi, ikisi de ayakta:

— Sizi rahatsız ediyoruz, fakat mühim bir mesele için arkadaşlar nâmına geldik. Yeşil Ordu cemiyeti nâmına...

Böyle bir cemiyetten haberim yoktu. Yalnız doğudan, o zamanın en güçlü kuvvetli kumandalarından Kâzım Karabekir Paşadan sızan haberlerle «Yeşil Ordu» diye büyük bir yardımcı kuvvet geleceğinden bahis edilip durulduğunu biliyordum. Demek, bu isimde bir de cemiyet kurulmuş... Ve her halde Cemiyet nâmına bir şeyler bastırmak istiyorlar.

— Evet, dedim, emriniz?

— Estağfurullah, emir değil, arkadaşlar yanı Yeşil Ordu Ankara Heyet-i Merkeziyesi nâmına ricamız, aramıza katılmanızdır.

— Yani?...

— Cemiyete aza olarak kayd edilmenizi...

Hiç tereddüt etmeden, derhal şu cevabı verdim:

— Beni mazur görünüz. Şimdiye kadar Türk Ocağından başka hiç bir yere girmedim. Pek sevdiğim babamın vasıyet mahiyetindeki öğüdüne uyarak da, hiç bir siyasî cemiyete giremem.. Esasen memur olmam dolayısiyle de böyle bir şey yapmama imkân yoktur.

— Yeşil Ordu Cemiyeti, Avrupa emperyalizmiyle mücadele, yani vatan ve milleti kurtarmak gayesini takip eden bir mukaddes cemiyettir. Memur olmanızın ehemmiyeti yok. Zira azalarımız kâmilen mebuslarla memurlardan mürekkeptir. Esasen sizi de Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin tensip ve tasvibiyle davet ediyoruz.

— Anlamadım?...

— Evet, Paşa Hazretleri, Cemiyete kaydedilmenizi tensip buyurmuşlardır.

— Ama, bana bu hususta bir emirleri olmadı...

— Öyledir efendim...

Karşımdakiler kat'î konuşuyorlardı. «Paşanın tensip ve tasvibini» uydurmak cesaretini gösteremezlerdi. İçime bir şüphe girdi.

Her şeyin üstünde bilerek, her işaretini, her arzusunu bin bir tehlike ve musibetle çevrilmiş bahtsız yurdun kurtuluş ve selâmeti için, hayatımız bahasına da olsa tereddütsüz yerine getirmeyi kudsî bir vazife saydığımız Paşa'nın, hakikaten böyle bir tasvip ve tensibi varsa... İşte bu şüphe ile, karşımdakilere:

— O halde, dedim, bana yarına kadar müsaade buyurun, bir kere sorup anlayayım...

Onlar yanımdan ayrıldıktan sonra, kalktım Meclis'e gittim. Paşa yerinde yoktu. Belki o da bilir diye Meclis Başkâtibi Recep beyi (Peker) ararken, doktor Adnan (Adıvar) beyle karşılaştım. Kendisine meseleyi anlatmağa başladım. Daha sö-

zümü bitirmeden:

— Tabii tabii... dedi, gireceksin... Paşanın haberi var. Hattâ Cemiyete girmelerini istediklerinin listesini beraber yaptık. Seni de bu listeye koyan O'dur...

Ben yine tereddütle:

— Ama, Adnan Amca dedim, matbaadaki işleri biliyorsunuz. Sabahlara kadar nasıl çalıştığımızı Paşa da biliyor. Bir de bu Cemiyet araya girerse, korkarım ki asıl işler aksar... Beni bu işe sokmasalar daha iyi olurdu...

— Bu da vazife... Memleket hizmeti... Zaten kaç kişiyiz? Ben girmiyeyim, sen girme... Kim girecek? Hep girdik... Ocaklılar memleket işlerinden yorulmazlar...

Doktor Adnan beyi -babamın da pek samimi, yakın dostu olarak- amca diye pek sayar, severdim. Üstelik burada, Mustafa Kemal gibi âmirimdi de...

Çaresiz, susup boynumu bükerek matbaaya döndüm.

Matbaada o günlerde hakikaten Türkiyenin hiç bir basım evinde görülmiyecek derecede kesif bir çalışma vardı.

Doğru dürüst gazetesi, ajansı ve hele radyo gibi vasıtası hiç bulunmayan Millî Hükûmetin, sesi olan Meclis müzakerelerini günü gününe derleyip toplayarak, basıp her tarafa yaymağı sağlayan tek başına bu matbaa idi.

Ertesi günü, Vakkas ve Salih beyler cevap almak üzere yine matbaaya geldiler ve bu sefer oturup, hemen oracıkta, çantalarından çıkardıkları kara kaplı bir deftere, kaydımı yaptılar. Bana da, teşekkürler ve hayırlı olması temennileriyle Yeşil Ordu Cemiyeti azâsı olduğumu belirten, bir kâğıt verdiler. Ve iki gün sonraki toplantılarında bulunmamı rica ederek, ayrılıp gittiler.

Tarif edişleri üzerine gittiğim —ve sonraları Bursa Mebusu Şeyh Servet efendinin evi olduğunu anladığım— yerdeki ilk toplantımıza Vakkas, Salih beylerden başka, yine yüzünü ilk defa gördüğüm Arif Oruç beyle, öğretmen Nuri bey isminde biri ve sonlarına doğru gelen Hüsrev Sami bey ve şimdi ismini iyi hatırlıyamadığım sarıklı bir zat vardı.

Evvelâ «Usulen...» diye bana bir şeyler tekrar ettirerek, kısaca bir yemin ettirdiler ve sonra müzakere başladı. Müzakereyi Arif Oruç bey idare ediyordu. Bütün dâvâ, azâ sayısını çoğaltmaktı. Bu arada bana da, evvelâ matbaadaki mürettip, makinist, musahhih gibi kimseleri irşat ile bir an evvel Cemiyete kaydetmek görevi düşüyordu.

Ama, hâlâ cemiyetin maksat ve gayesinin ne olduğunu anlayabilmiş değildim. Bilmem neden, sormaya da dilim varmıyordu. Bu layıkiyle tanımadığım insanlar ortasında bir şaşkınlık, pısırıklık içinde idim. Bu hâlimi mi farkettiler, yoksa kendileri için de lüzumlu mu gördüler, Öğretmen Nuri efendiyi Taşhan'daki Hacı Şükrü beye göndererek onda bulunduğu ve henüz yeni hazırlandığı anlaşılan Yeşil Ordu Cemiyeti Beyannamesini getirtmek istediler.

Bu arada Hüsrev Sami bey de Ankara'dan başka Eskişehir'de de teşkilât yapılmağa başlandığını ve Mustafa Kemal Paşanın buna son derece ehemmiyet vererek, kendisine bu hususta yakından ilgilenmesi için talimat da verdiğini anlattıktan sonra, hatırımda kaldığına göre, Eskişehirden sonra teşkilât yapılmasını düşündükleri diğer bazı yerlere giden vali ve mutasarrıflara da talimat verildiğini, hattâ bazılarına yemin ettirildiğini de söyledi.

Bu konuşma esnasında, cemiyetin Ankaradaki Umumî Merkezinde azâ olarak Sıhhıye Vekili Doktor Adnan (Adıvar), Maliye Vekili Hakkı Behiç, eski Dahiliye Vekili Tokat Mebusu Nâzım, Muğla Mebusu Yunus Nadi, Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya, Eskişehir Mebusu Eyyüp Sabri, İzmit Mebusu Hamdi Namık, Saruhan Mebusu Reşit, İzmit Mebusu Sırrı, Dersim Mebusu Doktor Mustafa beylerle Bursa Mebusu Şeyh Servet efendinin bulunduğunu öğrenip bunlar arasında, en faal ve her şey ile meşgûl olarak Hakkı Behiç, Yunus Nadi, Eyyüp Sabri, Çerkes Reşit beylerin adı geçtiğini gördüm.

Reşit bey, Çerkes Ethem'in ağabeyi olduğundan, «Acaba Ethem de bu işin içinde mi?» diye bir ara merakla şüphelenerek, anlamak istedim.

«Hayır, dediler, içimizde silâhlı hiç kimse yok... bugünkü vaziyette de böyle olması lâzımdır. Bu, doğrudan doğruya ordu ve millî kuvvetlerin dışında bir millî teşkilâttır.»

O sırada, beyanname dedikleri kâğıt da geldi. Arif Oruç aldı:

— Bu henüz müsvedde halindedir. Umumî Merkezde son şeklini alacaktır. Arkadaşlarca bir fikir edinilip icap ederse Umumî Merkeze aksettirilmesi için okuyorum diye, ağır ağır okumağa başladı:

YEŞİLORDU BEYANNAMESİ

«Eski dünya bir kaç zenginin milyonlarca insanları esir gibi çalıştırarak bu milyonlarca insanın açlık ve sefaletine karşı kendi rahatlıklarını temin etmesinden başka birşey değildir.

Köylüler, çiftçiler, bağcılar, bahçeciler, kunduracılar, yemeniciler, duvarcılar, marangozlar, arabacılar, velhasıl ayağı ile ve kolu ile çalışan bütün işçiler, geceyi gündüze katarak çalışır çabalarlar, pek zorlukla ancak karınlarını kuru ekmekle doyurabilirler. Hasta olurlar, aç, ilâçsız kalırlar, onlara ne ekmek veren olur, ne de ilâç veren ve ne de hekim getiren bulunur.

Dünyada yenen, giyilen her şeyi fukara meydana getirir. Evleri konakları, sarayları amele çalışarak yapar. Fakat kendi aç, çıplak, sefil, evsiz, yurdsuzdur. Âşar diye alırlar, vergi diye alırlar, iane diye alırlar. Zavallı köylü, her türlü vergilere katlanır, ne yolu yapılır, ne mektebi yapılır, ne çocuğu okutulur...

Fukaranın hayrına hiç bir iş görülmez. Ne dâvâsına bakan olur, nede kimse ona, insan diye bakar. Sanki Allah köylüyü, ameleyi, fukarayı, zenginlere kul köle olmak için yaratmıştır.

Ey köylüler, fukaralar, ey çalışkan çiftçiler, namuslu ırgatlar ve ameleler gözlerini açınız, etrafınıza dikkatle bakınız!.. Etrafınızda bulunan beyler, ağalar kimlerdir bilir misiniz? Onlar da, sizin gibi insandır. Allahın indinde aranızda

hiç bir fark yoktur. Allah insanları hep eşit yaratmıştır. Sizi fukara yapan, cahil yapan bu zalim adamların şerrinden kurtulmak için, başınızı biraz kaldırınız, sesinizi yükseltiniz, onlardan korkmayınız! Onlar kendi kendilerine size bir şey yapamazlar. Rusyadan gelen haberlerden, Rusyada çiftçi ve askerin yaptıkları işleri herkes yavaş yavaş öğreniyor. Onlar yeni bir dünya yapıyorlar. Eski idareleri, eski hükûmetleri tamamen değiştimişler, yeni idare, yeni hükûmetler yapıyorlar. Yeni dünya bambaşka oluyor. Yeni dünyada hükûmet hep fukaranın eline geçti. Hükûmet adamlarını fukara intihap ediyor. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar hep ortadan kalktı. Zengin, fakir, büyük, küçük, bey, ağa hep eşit oldu. Rütbeler hep lağvoldu.

Bütün insanlar kardeş ve arkadaş gibi çalışıyor, geçiniyor. Döğmek, söğmek gibi şeyler ortadan kalktı. Hep kardeş ve arkadaş oldu. Nefer, neferliğini ve vazifesini biliyor. Zabitinden ne emir alırsa derhal ifa ediyor. Çünkü o emri nefer'in ifa etmesi,vazifedir. Zabitin vazifesi söylemek, neferin de yapmaktır.

İşte o kadar... Vazifesini yapmayan her kim olursa olsun, mutlaka şiddetle cezalandırılıyor. Mal, mülk sahibi olmak da yasak olduğu için rüşvet, anafor, hırsızlık, yalancılık, dolandırıcılık, kâmilen ortadan kalkmıştır. Herkes insanlığı anlamış, herkes birbirine eşit olmuş... biz de böyle olacağız, biz de bu yola gidiyoruz.»

Başımızda gene O var!

Katıldığım bu ilk toplantıdan matbaayadönüşümde, kendi kendime şöyle bir düşüncelere daldım. Üç dört saat aralıksız sürüp giden bir konuşmalar gürültüsü içinde evvelâ bir otomat gibi karşımdakilerin dediklerini kelime kelime tekrar etmek suretile ettiğim yeminle (Yeşil Ordu Cemiyeti) azâsı olduktan sonra, tebrikler ve başarı dileklerile üstüme yüklenen «başkalarını da kendim gibi olmağa teşvik» görevini kabul edip, bir anda içine düşdüğüm bir acaip ve yepyeni ortam-

da yalnızlığımı hissederek, birçok şeyler öğrenmiştim Mustafa Kemal Paşanın da emrile azâ kaydedilip teşkilât sür'atle genişletilecek. Bir çok kalbur üstü millet vekilleri, hattâ memur ve valiler bu işlerin başındadırlar ve bütün bu hummalı faaliyet gizli kapaklı yürütülmektedir. Hedef ve gaye de beyannamede açıklanmışdır.

Lâkin itiraf ederim ki, ben bu beyannameden birşey anlayabilmiş değildim. Ne diyordu, ne yapılmasını istiyordu? Kısaca yeni bir dünya yaratmak!..

Biz içinde bulunduğumuz, ufukları daraldığı kadar da kararmış bu son derece kasvetli ve sıkıntılı günlerde, tek düşüncemiz olan «yurdu düşmandan kurtarmak» işinde henüz muvaffak olmuş mu idik ki, şimdi bir yeni dünya yaratmak hevesine kapılıyorduk, Her iş bitmiş, dört bir tarafımızı sarmış olan biribirinden güçlü kuvvetli düşmanlar def ile, milletce hürriyet ve istiklâle kavuşulup, selâmete erişilmişdi de sıra «sen ağasın, beysin, ben emekçiyim, köylüyüm» »diye biribirimizi yemeğe mi gelmişdi? Bunu benim havsalam almıyordu.

Hele şuracıkta Büyük Millet Meclisi varken, onun dışında ve onun memleketi, milleti kurtarmak gayesi uğrunda son nefeslerine kadar çalışmağa andiçmiş olan azâlarının, şimdi bambaşka yolda, bir yeni dünya yaratmak sevdasına kapılmış olmalarını gözlerimle gördüğüm halde, yine aklıma sığdıramayarak; «acaba bütün bunlardan hakikaten Mustafa Kemal Paşanın haberi var mı? Hele beyanname taslağı denen şeyi görmüş, okumuş mudur?» diyordum. Ben bu düşünceler ve şüpheler içinde bunalırken, toplantının ikinci günü idi, baktım Yunus Nadi beyle İbrahim Süreyya bey matbaaya geldiler.

Bir çok millet vekilleri, hattâ bizzat Mustafa Kemal Paşa da, meclisteki konuşmalarını, basılmadan evvel son bir defa görüp gereken düzeltmeleri yapmak üzere zaman zaman matbaaya uğrarlardı. Trabzon meb'usu Ali Şükrü, Afyon meb'usu Mehmet Şükrü beyler gibi gazeteci olan Yunus Nadi bey

de ayrıca, matbaaya lûzumlu olduğu halde daima kıtlığını çektiğimiz kâğıt, mürekkep, tutkal gibi şeyleri Kastamonu, Konya, Eskişehir gibi yerlerden buldurup bize getirmek hususunda âdeta biribirlerile yarış ederlerdi.

Yunus Nadi bey yine bir kaç top kâğıt getirmişdi. Ben hele pek samimi dostum olan İbrahim Süreyya beyle birlikte gelişlerini iyi bir fırsat sayarak, zihnimi kurcalayıp duran düşünce ve şüpheleri münasip bir dille kendilerine açmak için, Yeşil Ordu Cemiyetine kaydedilmiş olduğumu fakat bu cemiyetin maksat ve gayesinin ne olduğunu halâ lâyıkile bilmediğim için, iyi edip etmediğimi sordum.

İbrahim Süreyya bey, o kendine has tatlı gülümseyişiyle hiç tereddüt etmeden;

— İyi ettin, iyi ettin Feridun, dedi, biz de zaten oradayız. Hatta umumî merkez âzasıyız. Demek orada da beraber çalışacağız, ço kiyi oldu. Maksat ve gayesi, Avrupa emperyalizmile mücadeledir. Cemiyet, bir bakıma Büyük Millet Meclisinin yardımcısıdır. Çekinecek bir tarafı yok. Reisimiz, yine Mustafa Kemal Paşadır. Yalnız bu işde dışarıya karşı, perde arkasındadır. Siyasî zaruretle böyle olması icap ediyor...

Burada Yunus Nadi bey;

— Sen hele birer kahve ısmarla... Yorgunuz yohu!...» »diye söze karıştı:

— Canım efendim, meclisin içinden çıktığı ayanbeyan meydanda olan bir cemiyetin maksat ve gayesi üzerinde uzun boylu durmağa ne hacet? Böyle bir cemiyet, memleketin hayrından başka bir yol tâkip edemez. Hepimiz el birliği ile çalışıyoruz. Sen de Tunalı gibi şu bu kaygusunu bırak, âza kaydetmeğe bak. Şimdi bütün maksat ve gaye bundan ibarettir. Ondan sonrasını büyükler düşünür.

— Bir beyanname var da...

— Ne beyannamesi?

— Toplantıda okudular. Yeşilordu beyannamesi taslağı diye...

Ankarada gizlice kurulan Yeşilordu cemiyeti umum merkezinde Mustafa Kemal Paşayı temsil eder durumda olan mebuslardan Yunus Nadi ve İbrahim Süreyya beyler

— Ha, olabilir... Biz daha görmedik. Galiba Hakkı Behiç bey hazırlamış. Elbette getirirler, görürüz. Hakkı Behiç pek faaldir.Hakikaten çok çalışıyor. Herkes öyle çalışsa daha ne istenir Bu iş muhtelif kollardan gösterilecek faaliyetle yürür. Beyanname ile de iş bitmez. Daha nizamname ve talimatnamede yapılacak... Ama dedim ya, şimdiki halde asıl dâva, teşkilâtı mümkün olduğu kadar sür'atle geliştirmektir. Sen ona bak ve dediğimi unutma... Lâfla peynir gemisi yürümez, buradaki çocuklardan başlayarak, eş, dost, kafadar, kimi bulursan aza kaydet.»

Böyle konuşarak kahvelerimizin son yudumlarını alırken, ben biraz ferahlamış olmakla beraber, yine sordum:

— Demek Mustafa Kemal paşa yine başımızda...

Yunus Nadi bey, bastonuna dayanarak ayağa kalktı:

— A efendim dedi, şu avuç içi kadar Ankarada, başında onun bulunmayacağı hangi iş yapılabilir ki?. Bunu düşünmek bile abes... Kaldı ki, şu anda Yeşilordu Cemiyetini teşkil eden kimselerin hepsi, evet istisnasız cümlesi tıpkı meclisde olduğu gibi, paşayı reis bilip, onun etrafında ona sımsıkı bağlanarak toplanmış olan kimselerdir. Bu böyle olunca, artık küçücük bir tereddüt ve endişeye yer kalır mı?»

İbrahim Süreyya bey de, hiç ses çıkarmadan, el, baş, göz işaretlerile bu sözleri kâmilen tasdik ettiğini belirtiyordu. Onlar gittikten sonra, kulağında sadece «Reisimiz yine Mustafa Kemal Paşadır» sözü kalmıştı. Paşanın bu iki yakın ve samimi arkadaşı böyle söyledikten sonra, artık yine onların dediği gibi «üst tarafının düşünülmesini büyüklere bırakıp» işin içinden çıkmak gerekiyordu.

YEŞİL ORDUCULAR ARASINDA

Yeşil Ordu Ankara Merkez Hey'eti ikinci toplantısına biraz ferahlamış, huzur içinde hatta beş de yeni âza temin ederek gitmişdim. Geçen defakinden daha kalabalık ve bu arada Saruhan mebusu Reşit, İzmit mebusu Hamdi Namık ve Bursa mebusu Şeyh Servet efendinin de katılmış oldukları toplantıya bu sefer Vakkas bey başkanlık ediyordu. Yeni kaydedilen âzalarausulen yeminettirilip, evvelki toplantıdan beri yapılan işler hakkında ayrı ayrı tafsilât verenler de dinlendikten sonra Vakkas Ferit Bey «Yoldaşlarım:» diye konuşmağa başladı.

Üstüne daima bolca gelen kılığı kıyafeti, elinden düşmeyen şemsiyesi ve halleri tavırları ile pek babacan, o nisbette de girgin, konuşkan, cerbe zeli ve cevval bir adam olan Vakkas bey, kabına sığmaz bir telâş içinde, hoplaya sarsıla, yumrukları havada, tepeden tırnağa heyecan kesilmiş bir halde ah, vahlarla konuşarak adeta bir açık hava nutku çekiyordu;

«Yoldaşlrım, ben tam on yıldır bu yoldayım, genç yaşımda İstanbulda tahsilde bulunduğum sırada iktisat dersleri arasında merak ederek tekrar tekrar okuduğum bir çok kitaplar meyanında Karl Marks'ın, (Kap'tal)ı ile de gözlerim açılmağa başladığı zamandan beri, bizim zavallı, perişan ve harap memleketimizin kurtulup refah ve saadete kavuşması için tek çıkar yolun hangisi olduğunu bulur gibi olmuşdum. Bu yol sosyalizm yoludur. Bilhassa bugün içine düştüğümüz felâketlerden biz sosyalizmden başka bir yolla kat'iyyen kurtulamayız. Düşmanları memleketimizden def edip atsak bile, bu yolda bulunmazsak, kat'iyyen fakr-ü zaruretten ve sefaletten kurtulmamıza imkân yoktur. Esasen, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de tamamile aynı fikirdedirler. Huzurlarına kabul olunmak şerefine mazhar olduğum Paşa Hazretleri, evet, bizimle aynı fikirde olduklarını sarahaten ifade buyurmuş oldukları gibi, bize çalışmalarımız hususunda muvaffkiyetler dileyerek, direktifler de vermişlerdir.

Yoldaşlarım, bu fikir ve gaye etrafında bu memleketin bütün münevver evlâtlarile köylüsü, çiftçisi, işçisi ve kadını erkeği birleşip elele vermedikçe, kurtuluş yolu yoktur. Ve bugün hamdolsun bu yolda yalnız da değiliz. Komşumuz ve dünkü biâman düşmanımız Büyük Rusya da, yaptığı Bolşevizm inkılâbından sonra, dost hattâ kardeş gözü ile baktığını açıkça ifâde ettiği Türkiyeye, bu yolda her yardımı yapmağa hazırdır. Bunda nemin olun... Hayaller peşinde koşmuyoruz, evet, Rus Bolşevik yoldaşlarımızla bilfiil elele verip, aynı maksat ve gaya uğrunda, zalim, cabbar, ve kahhar Avrupa emperiyalizmine karşı mücadele edeceğimiz gün yakındır...»

Vakkas bey bu tarzda coşa coşa konuştuktan sonra, Bursa mebusu Şeyh Servet efendi söze başladı ve «bugün yaradana sığınarak milletçe girişdiğimiz muazzam dini mücadelen'in hedefi olan kurtuluşun ancak Ulu Tanrının gösterdiği yolda yürümekle tahakkuk edebileceğini, yoksa her hangi bir harp ve zaferle asıl hedef ve gayeye varılmış olamıyacağını, böyle olsa bile bu harp ve zaferin de yine Allahuteâlâ'nın gösterdiği yolda yürümekle elde edilebileceğini »o ana kadar bir çoğumzun bilmediği bâzı âyetler ve hadîsler ile anlattıktan sonra:

«Dindaşlarım, yoldaşlarım, dedi, bizim bütün kusurumuz din-i mübinimizin esaslarını ihmal etmiş, unutmuş olmamızdır. Bu an'a kadar başımıza gelen felâketlerin sebebi de sadece budur. Binaenaleyh, bunca musibetlerden, felâketlerden ibret

alıp, artık aklımızı başımıza toplayarak bu esaslara dört elle sarılmamız zamanı gelmişdir.

Şu kadar milyon nüfûsu ile dünyanın en muazzam devletini teşkil eden komşumuz Rusyanın da yaptığı büyük inkilâplarla bu islâm dini esaslarını kabul etmiş olduğunu görmüyor muyuz? Bugün Ruslara Bolşevik diyorlar. Bolşevizm nedir? Bolşevizmin, en kısa ve veciz tarifi Asr-ı Saadetde yaşanmış olan gılı-gışsız, müşterek samimi hayattan ibarettir. O asırda eğer Bolşevik tabiri malûm olsaydı, Hazreti Ebûbekir Radıyalmiyeti kabul eder etmez bütün servetini, develerini koyunlarına kadar varını yoğunu dağıttığı fakir ve kimsesizlerle hemhâl olmuştu. Binaenaleyh bir lâhza tereddüde mahal yoktur. Biz de öyle yapacak, asrı sadetin samimiyeti - müşterekesini ihya ile hakiki zaferi istihsal edip, bütün musibetlerden, felâketlerden kurtulacağız...»

Vakkas Ferit bey gibi, Şeyh Servet efendiyi de hiç ses çıkarmadan, sükûnet içinde dikkatle dinleyenlerin, nefes almasına vakit kalmadan Saruhan Mebusu Reşit bey oturduğu yerden konuşmağa başladı. Çerkez Etem'in ağabeyi olan Reşit bey, birkaç haftadır dolaştığı cephelerden henüz döndüğünü belirterek:

— Arkadaşlar, dedi, evvelâ bizzat şahidi olduğum umumî vaz'yetin, benden evvel konuşan kıymetli arkadaşlarımın ileri sürdükleri mütalâaları tamamen haklı gösterecek mahiyette olduğunu ifâde etmek isterim. Bugün düşman karşısında yer yer silâha sarılarak, Allah Allah nidâları ile boğuşmağa koşanların hemen hepsi, pek muhterem arkadaşım Şeyh Servet Efendi Hazretleri'nin buyurdukları gibi, Asr-ı Saadet sam'miyet-i müşterekesi içinde bulunduklarını hissederek, ya şehit ya gazi diye canlarını feda edercesine döğüşüyorlar Aralarında bey, efendi, ağa, zengin, fakir farkı görmüyorlar. Ortada mal diye ne varsa, hepsinin müşterek malı...Ve bunun böyle olacağını, böyle gideceğini bilerek bu uğurda mücadele ediyorlar. N'zamiye askeri dediklerimiz ise, gözlerimle gördüm, siz de pek âlâ biliyorsunuz ki, kaçak sürüleri halinde dağlarda, ormanlarda dolaşıyorlar. Hakikat budur ve maalesef bundan ibarettir. Bu da gösteriyor ki, bugün, ordu dediğimiz muntazam kuvvetlerle iş görmek artık mümkün değildir. zaman ve sartlar çok değişmişdir. Yıllarca süren bitmez tükenmez harplerden bezgin çıkmış olan insanlar, artık şunun bunun kumandası ile ateşe atılmıyorlar. Binaenaleyh, yapmak istediğimiz inkilâbın mânâsını anlayabilecek insanlarla el ele

vererek yep yeni bir teşkilât içinde çalışmazsak, emin olun, Yunanlılarla değil, hattâ yer yer patlak veren dahili isyanlarla bile başa çıkamayız... Nitekim Ankara kapılarına kadar gelen isyan dalgalarını durdurup yok edenlerin kimler olduğunu gördünüz...» deyip duruyordu.

Bu Reşit Bey gibi, Vakkas bey de birer seyyar hatip halinde, hemen münasip gördükleri her yerde ve bilhassa meb'uslarla memurların topluca bulundukları kahvehanelerle, Meclisin karşısındaki Millet Bahçesinde hep böyle konuşup duruyorlardı.

Bu arada Hakkı Behiç Bey de, fakat daha ziyâde meb'us arkadaşları ile buluşdukları yerlerde «kendi kuvvetlerimizle başaramıyacağımızı anladığımız Millî Mücadeleyi zafere ulaştırmak için behemehal, milyonlarca müslümanın da kabul ettiği Bolşevizmin yardımını sağlamak gerektiğ'ni, bunun için de Yeşil Orduyu kuvvetlendirmekten bşka çare olmadığını, bu yapıldığı takdirde yalnız Rusyadaki Bolşeviklerin değil hattâ bütün islâm âleminin de yardımı sağlanarak, Avrupa emperiyalizm'ne indirilecek müthiş darbelerle yer yüzündeki Müslümanların hepsinin kurtarılabileceğini» söylüyordu.

Hakkı Behiç Beyin bu fikir ve kanaatin'n yeni olmadığı, yâni Ankarada Büyük Millet Meclisinin açılışı ile esmeğe başladığı görülen Yeşil Ordu rüzgârlarının cereyanına kapılmış olarak değil, çok daha evvelki Sivaş Kongresi günlerinden beri benimsenmiş olduğu söyleniyordu.

Bu konuda Ali Fuat Paşa «Cebesoy» da hatıralarında der ki: «Sivas Kongresine katılanlar arasında Hakkı Behiç bey gibi bazıları, dışarda İslâm memleketlerinde g'zlice Yeşil Ordu teşkili için çalışan arkadaşları ile muhaberede bulunarak onların mesaisinden faydalanmışlardı. Hudut dışındaki Yeşil Ordu teşkilâtını Ankaraya bağlarlarken, dışardaki İslâm memleketlerinin İslâm Sosyal'st İttihadı sayesinde belki de Rus istilâsından kurtarılabileceğini ve hattâ Rus İnkilâbı bir az değişikliklerle Müslüman Âlemine yayıldığı takdirde bütün Müslümanlarla Türkiyenin de kurtulabileceği ümidine düşmüşlerdi.»

Kısaca, herkes bir ümit peşinde idi ve Ankara'nın kalbî durumundaki Büyük Millet Meclisi ile etrafı, çeşit çeş't ümitlerini biribirlerine aşılamağa çalışanların kaynaşdığı bir yepyeni politika alanı haline gelmişdi.

İSİN BAŞLANGICI

Biz Yeşil Ordu Cemiyeti faal azaları olarak, buraya kadar anlattığım şekilde yeminli toplantılar, çeşitli propaganda-

lar ve âzâları çoğaltma işleri ile uğraşıp durduğumuz günlerde, hattâ çok daha evvelleri pek gizli olup bittiklerini sonradan öğrendiğimiz, memleketin kaderi üzerinde tesirli olabilecek derecede pek önemli teşebbüs ve hâdiselerde cereyan etmişdir ki, şimdi bütün meseleyi ve asıl «Yeşil Ordu Cemiyti» hattâ «Türk Komünist Fırkası»nın kuruluş sebeblerini iyice anlayabilmek için bunların da izahı gerekiyor. Rauf (Orbay) ile Ali Fuat Paşanın Amasyada Mustafa Kemal Paşa ile ilk buluştkları 19 Haziran 1919 gününden beri başladığı görülen bu olayları, bizzat rahmetli Orbay'dan zaman zaman dinleyerek not etmiş olduğum şekilde, yine kendi ifâdesi ile anlatıyorum:

«Biz Amasyada Mustafa Kemal Paşa ile, otuz beş günlük bir ayrılıktan sonra buluşmuştuk. O 16 Mayıs 1919 da İstanbul'dan hareketle Samsun'a, ben de aramızdaki sözleşme gerekince kısa bir müddet Istanbulda gerekenlerle temaslarıma ve çalışmalarıma devam ettikten sonra Bandırma yolu ile, Yunanlıların İzmir'i işgallerile bir millî kıpırdama sahası olmağa başlayan bölgeleri tetkik ede ede Ankara'ya gitmiş ve oradan Ali Fuat Paşa ile birlikte 19 Haziran günü Amasya'ya varıp Mustafa Kemal Paşa ile buluşmuştuk. O gün akşamı da geç vakitlere kadar süren, ilk toplantımızı yapmışdık.

Üçüncü kolordu kumandanı albay Selâhettin beyin de katıldığı bu toplantımızda evvelâ ben, İstanbul ve Anadoludaki müşahede ve temaslarım hakkındaki intibalarımı tafsilâtile anlattıktan sonra bunlara istinaden memleketin umumî vaziyetini hep birlikte gözden geçirirken üzerinde önemle durduğumuz mesele, başlanacak olan Millî Mücadele'nin o günkü şartlar içinde hangi kaynak ve imkânlara, hangi kuvvetlere dayanılarak nasıl yürütülebileceği meselesi olmuş ve bu konuda akla gelen çareler, tedbirler arasında bilhassa, Anadolunun içinde bulunduğu imkânsızlıklar karşısında, komşumuz Rusya'nın inkilâpla aldığı yepyeni vaziyetten istifade edilip edilmeyeceğini düşünmüştük.

Ben, İstanbulda iken — öteden beri vatanseverliklerini, feragatle çalışmalarını takdir ile daimi surette— temasda bulunduğum Karakol Cemiyeti kurucuları Kara Vasıf Beyle arkadaşlarının da Bolşevizmin mahiyetini tetkikten sonra, inkilâpcı Rusyadan istifade etmek çarelerini aradıklarını ve bu maksatla gizlice bazı teşebbüslere girişmiş olduklarını anlatmış, Mustafa Kemal Pasa daAnadoluya geçtiğinden beri gerek Kâzım Karabekir Pasadan, gerek sair yerlerden edindiği malûmatla Bolseviklер hakkındaki kanaatinin, kendilerinden faydalanabileceği merkezinde olduğunu belirtmiş ve bunun üzerine epey uzun

süren müzakere ve münakaşlarımız sonunda vardığımız neticeyi ve bu neticeye göre neler yapmak istediğimizi tesbit ile hemen o gün Erzurumda bulunan arkadaşımız yirminci kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşaya şifre ile bildirmiştik: Mustafa Kemal Paşa'nın imzasını taşıyan 23 haziran 1919 tarihli bu şifrede: «Rauf Beyefendi İstanbulda birçok mühim zevat ile görüşdükten sonra doğruca Aydın vilâyetine geçerek, oradaki ahvale muttali olarak Ankara yolu ile teşrif buyurdular. İstanbul bütün mânâsile inhisar altında siyasî ufku tamamile İngilizler tarafından mahsur bulunuyordu.» dendikten sonra şu satırlar vardı:

«Bolşevizm'in telâkki ve tecellisi sureti dahi müzakere edilerek, esasen Kazan, Orenburg, Kırım ve saire gibi İslâm ahali bunu kabul ederek diyanet, anane gibi hislerle zaten alâkadar olmadığından, bunun memleket için bir mahzuru olamayacağı düşünüldü. Yalnız sizin 17 Haziran 1919 tarihli şifre ile ileri sürdüğünüz mütalâa da düşünülerek, hakikaten Bolşeviklerin daha tesirli bir vaziyete girmeleri halinde, tarafsız görünmek azmile itilâf kuvvetlerini memleketimizden uzaklaşmaya zorlamak ve aksi takdirde vatanımızın Bolşevik istilâsı altında kalmak tehlikesine sebebiyet vereceklerini iddia etmek ve ona göre fiili icaplarına kalkışmak muvafık olacaktır. Diğer taraftan ilk teklifin her hangi bir surette Bolşevikler tarafından yapılmasını beklemiyerek derhal o havalide dahile doğru mütenekkiren gönderilecek bir kaç kıymettar zevat vasıtası ile, hemen müzakereye girişmek ve anlaşmak pek muvafık olur.

Bu suretle Bolşeviklerin bizim memleketimiz içine çoklukla ve kuvvetle girmesine lüzum kalmaz. Bu gaye için zaten bu memleketin millî kudreti hazır olduğu söylenerek, yalnız şimdilik mütenekkiren —kendini tanıtmayarak— meselâ bâzı murahhaslarının kabulü ilerdeki vaziyetlerimiz, silâh, cephane fenni vasıtalar, para ve lüzumunda insan vermek gibi işler üzerinde müzakere yapılabilir. Bu suretle anlaşdıktan sonra kendilerini hudutta tutmak ve İtilâf Kuvvetlerinin memleketi terk etmeleri için silâh makamında kullanmak tasavvur-u âlileri vechile pek isabetli olur. En son malûmat ve vaziyetin ve Bolşeviklerin kendilerine karşı İngilizlerle beraber düşman vaziyeti alan Ermeniler hakında ne düşündüklerinin ve Bolşevizm ve buna müteallik olan hedefler uğrunda nakdî fedakârlığa ihtiyaç olacağına göre, bu maksada kullanılacak paranız ve Erzurum vilâyetine son defa ayrılan tahsisat-ı Mestureden -örtülü ödenekten- istifade kabil olup olmadığının da inba buyurulmasını rica ederiz.»

Işte Mustafa Kemal Paşa ile, Anadoluda Millî Mücadeleye nasıl başlayacağımızı tesbit ettiğimiz ilk toplantıda, en önemli karar olarak: **«Bolşevizmi kabul ile, Bolşeviklerle nasıl iş birliği yapmağı istediğimizi belirten»** ilk vesika budur. Fakat, şunu da söyleyim ki, Kâzım Karebekir paşa bizim bu düşünce ve kararımıza bazı mütalâalarla muhalifti. Esasen daha İstanbulda bulunduğumuz sırada, kendisi ile bu konudaki görüşmelerimizde; «mahiyeti henüz iyice bilinmeyen bolşevizm için şimdilik bir şey demiyeceğini, fakat zararsız hattâ muvafık bir şey olsa dahi, Rusların Bolşevik olmakla eski bildiğimiz Moskof olmaktan kurtulamıyacaklarını bu sebeple de, onlara karşı daima ihtiyatlı ve dikkatli davranmamız gerektiğini» söylerdi. **Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, Bolşevizmin ne olduğunu hiç birimiz henüz lâyıkı ile bilmiyorduk. Bunu bilmeye de imkân yoktu. Çünkü, Rusyayı allak bullak eden, Çarlığın yıkılması ile ortaya çıkan Bolşevizm henüz durulma, yani gerçek mahiyetini belli edecek bir istikrar safhasına girmemişti. Şimdiki halde, davranışları ile kendilerini nasıl tanıtmak istiyorlarsa, bizim de öyle «Emperiyalizm düşmanı, bütün emperiyalist Avrupaya karşı amansız bir mücadeleye girismiş ve bütün mazlum milletlerin dostu» olarak tanımamız gerekiyordu. Yarın, vaziyet değişirse, biz de ona göre hareket tarzımızı değiştirebilirdik. Daha fazlasını düşünecek halde değildik.**

Nitekim Kâzım Karabekir Paşa da bize hemen aynı günde verdiği cevapta, bu mülâhazalarımızı bir dereceye kadar paylaşdığını belirterek, Bolşeviklerle temas için gereken tedbirleri almış olduğunu ve Bolşevizm hedefleri uğrunda ihtiyaç görülecek parayı da bulabileceğini» bildiriyordu. Kâzım Karabekir paşanın yalnız bir endişesi ve şartı vardı; mahiyetlerini henüz iyice bilmediğimiz Bolşevklerle kendi haberi olmadan her hangi bir anlaşma oldu bittisi karşısında kalmaktan çekiniyor ve böyle bir ihtimali tamamen ortadan kaldırmak için bizden Bolşeviklerle temas edecek vasıtanın sadece kendisi olmasını kabul etmemizi istiyordu. Doğudaki bütünkuvvetlerin başı ve bu sıfatla Bolşeviklerin iç yüzlerini mümkün mertebe de olsa tetkik edebilme imkânlarına sahip olması itibarile, Paşa bu isteğinde haklı idi. Biz de bu cihetleri düşünerek teklifini memnuniyetle kabul etmiştik.»

İLK HABER...

Bu noktada çok hassas olan Kâzım Karabekir Paşa, bir müddet sonra Erzurumda kendisi ile buluşup da, yine bu meseleyi müzakere ettiğimiz sırada bize: «Pek ihtiyatlı davranışımı

mazur görün. Şüphe yok ki, bu günkü vaziyette Bolşeviklerden başka hiç bir taraftan yardım görmemize imkân olmadığı ve bu yardımı mümkün olduğu kadar sür'atle temin etmemiz gerektiği noktasında sizinle beraberim. Ancak sür'atle yapacağız diye, ilerde içinden çıkamıyacağımız kötü vaziyetlere yol açmamak için pek temkinli ve ihtiyatlı hareketle, her ciheti düşünüp hesaplamak mecburiyetinde olduğumuzu unutmayalım.» diyerek şunu ilâve etmişdi:

«Istanbuldakiler selâmet yolu mandayı kabuldur, deyip duruyorlar. İsmet'den (İnönü) aldığım son mektup da aynı tavsiye ile dolu... Mandayı kabul ederek ya İngilizlerin, veya terc'hle Amerikalıların himayesi altına girmekten başka kurtuluş yolu yokmuş... Biz de, bir an evvel yardım temin edelim diye Bolşevizme sarılmaktan başka çare yoktur, fikrindeyiz. İyi ama, düşünmüyoruz ki netice itibarile bunların ikisi de memleket için felâkettir, ölümdür. Manda suda boğulmaksa, Bolşevizm de ateş de yanmak olabil'r. Mandayı red ile boğulmaktan kurtulurken, ateşde yanmamanın çaresini bulmak için, çok düşünüp, çok tedbirli, ihtiyatlı hareket etmeliyiz.»

Kâzım Karabekir paşa hakikaten pek temkinli, hesaplı hareket ediyordu, O sırada temas etti,i — Enver Paşanın kardeşi — Nuri Paşayı Azerbaycana, — yine Enver Paşanın amcası — Halil Paşayı da Nahcivana göndererek, ilk temas teşebbüsüne geçmişdi. Yine bu maksatla Baku'ya doktor Ömer Lütfü beyi göndermiş fakat asıl Bolşeviklerle doğrudan doğruya görüşmeğe memur ettiği zat, doktor Fuat Sabit bey olmuştu.

Karabekir Paşa, hatıratında Halil Paşayı nasıl gönderdiğini şöyle anlatır: (1)

---

(1) İstanbulda İngilizlerin tevkif ile tıktırdıkları Bekir Ağa bölüğünden kaçmağa muvaffak olan Halil Paşa Ankara yolu ile, Ali Fuat Paşa ile de temas ederek Sivas'a gitmiş ve orada Mustafa Kemal Paşadan vazife istemişdir. Enver Paşanın amcası olması dolayısı ile Anadoluda her hangi bir vazifeye tayinini münasip görmeyen Mustafa Kemal Paşanın; «daha evvel de Kafkaslarda kumandanlık ettiğin için, yakından tanıdığın şüphesiz olan Şark taraflarında bize daha faydalı olabilirsin, meselâ Bolşeviklerle aramızda yol açmak suretile doğrudan doğruya temas temin edebilir de silah mühimmat, hatta parayardımlarını sağlamağa muvaffak olursan çok iyi olur, ne dersin?» Şeklindeki teklifi üzerine Halil paşa bu vazifeyi memnuniyetle üzerine almış ve Erzuruma gidip Kâzım Karabekir paşa ile de teferrüat üzerinde anlaşmıştı.

Halil Paşa

«Halil Paşayı gereken yardımı yapıp, Azeri kıyafetine de sokarak 23 Eylül 1919 günü Nahcıvanlı Buyukhanla birlikte Erzurumdan yola çıkardım. Kendisine yapacağı işler hakkında şu tavsiyelerde bulundum: «Bugün Azerbaycanda Müsavat hükûmeti var. Bu hükûmete birkaç defa haber gönderdiğim halde, Türkiye ölmüşdür diye bize yardım etmediler. Halbuki Millî Kuvvetlerimizin Türkiyeyi behemehal yaşatacağını, Ermenileri ergeç ezerek Kafkaslara hâkim olacağımızı bilmeleri lâzımdır. Ve bunu bilerek itilâf kuvvetlerinin Ermenistana hattâ Azerbaycana sevkiyat yaptıkları görülürse, köprü ve tünelleri tahrip ve silâhlarla cephaneleri yağma ettirmelidirler. Diğer taraftan yakında Kafkasları aşacakları şüphesiz olan Bolşeviklerle, vakit ve zamanile temas edip anlaşmaları lâzımdır. İngilizlerin Kafkaslarda bundan sonra tutunabilmeleri imkânı yoktur. Bolşevikler Kafkaslara hâkim olacaklardır. Azerbaycanlılar, Arpaçay boylarında Bolşeviklerle buluşmamıza mâni olmamalıdırlar.»

Halil paşa bu yolda çalışacağını vâdederek, Erzurumdan Nahcivana gitti.»

Bolseviklerle doğrudan doğruya temasa memur edilerek Azerbaycan'a gönderilen doktor Fuat Sabit Bey'den, ilk haber 10.10.1919 günü gelmişdi. Dok-

tor Fuat Sabit Bey bu ilk şifresinde şöyle diyordu:

«Baküda bulunan makine kuvvetsiz olduğundan telsizle konuşmak mümkün olmadı. Azerbaycan Hükûmeti istikraza muvafakat ediyor. Ortaya çıkan kabine buhranı yüzünden hareketi geciken murahhas size gelecektir. Bolşeviklerle de görüşdüm. Bolşevizmin memleketimizde kurulması için sosyal ve ekonomik hiçbir esas olmadığı gibi halkın bilgi ve geleneği de buna uymadığından, her hangi bir sosyal islâhat dâvetine girişilmeden ne suretle yardım edeceklerini sordum. Her suretle yardım edeceklerini, ancak şimdi yol olmadığından yalnız paraca yardım mümkün olduğunu ne miktara ihtiyaç hasıl olursa olsun derhal vereceklerini temin ettiler.

Azarbaycan Hükûmeti, sulh konferansında İngilizlerden umitli olduğu için onlara karşı ihtiyatlı ve itidalli hareket etmektedir. Sulh Konferansının maksadı Maverâyı Kafkas federasyonu yapmaktır. Azerbaycan hükûmeti de buna taraftardır. Bu sebeble bize açıktan açığa yardım ederek, icabında muharebeyi de kabul etmek fikrinde olmadığını anladım.

Azerbaycan hükûmeti reisi Nesip bey, Rauf beyin buraya gelmesinin muvafık olacağını söyledi. Ne kadar silâh ve cephane verileceğini ve hangi vasıtalarla gönderileceğini soruyor. Azerbaycanın kuvveti on beş, yirmi bin arasındadır. Türk zabitlerile kuvvetlendirilmedikçe harp kabiliyeti olmadığı kanaatı umumidir.»

Doktor Fuat Sabit beyin bu ilk haberi, fena değildi: Azerbaycan hükûmetinin İngilizlerle hoş geçinmek yolunda olduğu zaten bilinivordu. Buna rağmen bize silâh ve cephane yardımında bulunabileceğini söylemesine pek inanılmasa bile, asıl yardımına güvenilen Rusların, bunu — hem de Bolşevik olmamızı istemeden yapmağı kabul etmiş olmaları pek âlâ bir müjde sayılabilirdi. Yalnız, Fuat Sabit Bey'in Bakü'de görüşdüğü Ruslar acaba kimlerdi? Bu henüz belli değildi. Eğer temenni edildiği gibi, hakikaten yetkili şahıslar ise, mesele yoktu, artık Rus vardımı sağlanma yoluna girmiş demekti. Bu mülâhazalarla Kâzım Karabekir ve Mustafa Kemal Pasalarla istişare eden Rauf bey, esasen o sırada daha önemli olan işlerle de, meşgul olduğundan, Bakü'ya gitmemişdi.

Rauf bey ve arkadaşları o günlerde, yine İstanbulda toplanmasına karar verilen mebusan meclisinin seçim işleri ve bu meclise heyeti temsilive namında katılmak hazırlıkları ile meşgul oluyor ve bu maksatla Ankarada Mustafa Kemal Pasa ile birlikte, geceli gündüzlü bir faaliyet içinde bulunuyordu. Kısa

bir müddet sonra da, açılan meclise iltihak etmek üzere, İstanbula gitmişdi.

İşte bu sırada «Yunanistan Hükûmetinin, yerli rumlara mustakil bir millî hükûmet kurdurmak suretile İzmir'i ilhak etmek üzere ,hazırlıklara girişmiş olduğuna dair» bir haber alan Mustafa Kemal Paşa, böylesine kötü bir oldu-bitti karşısında kalmağı önlemek için alınması gerektiğini düşündüğü tetbirleri, Kâzım Karabekir Paşaya çektiği şifreli telgrafla şöyle bildiriyordu:

«Her tarafta mitingler yapılarak büyük devletler mümessillerine bu hazırlıkların protosto edilmesi, İtilâf Devletleri adına yapılan Yunan işgalinin yağma, ırza taarruz, kaltliam gibi vahşlikleri hâlâ devam etmekte olduğu, kendi tahkık heyetleri itiraf ettiğine göre, bu vaziyetin **temadisi halinde milletimizin muhtelf vasıtlara müracaata mecbur kalacağı, bunun ise cihanın selâmeti için pek tehlikeli olacağı** ve bundan terettüp edecek mesuliyetin doğrudan doğruya işgali tertip eyleyenlere raci bulunacağı ve Anadoluda ikinci bir Mekadonya ihdasına müsaade etmiyeceğimiz bildirilmelidir.»

Bu şifreyi alan Kâzım Karabekir Paşa, tereddüt ve endişeye düşerek Mustafa Kemal Paşaya yazdığı cevapta:

«Protosto etmek üzere İtilâf Devletleri mümessillerine yazılması istenen maddeler arasındaki: «Bu vaziyetin temadisi halinde milletimizin muhtelif vasıtalara müracaata mecbur kalacağı, bunun ise cihanın selâmeti için pe ktehlikeli olacağı» kaydından murat ne olduğu, ne gibi vasıtalara müracaat edileceğini ve bunun cihanın selâmeti için ne gibi bir tesir yapacağını anlayamadım.» diyerek ne yapılacaksa evvelden bilerek, ona göre hazırlanmak için, izahat verilmesini istiyor.

Mustafa Kemal Paşa, ertesi günü verdiği cevapta şöyle diyor:

«Muhtelif vasıtlar kaydinin her türlü tefsirlere müsait olması ve bunun avrupalıların en korktuğu katliâm, bolşeviklerle birleşmek gibi mânâyı da mutazammım olması cihetiyle, korkutmak için bu gibi bir kaydin protostolarda bulunması, İstanbuldaki İzmir Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesinin teklifi üzerine, muvafık görülmüştür.»

Kâzım Karabekir Paşa bunu doğru bulmuyor ve Mustafa Kemal Paşaya derhal verdiği cevapta doğru bulmayışının sebebini şöyle anlatıyor:

«Bugün avrupa matbuatı ve umumî efkârı Bolşeviklikten nefret edip durur ve Amerika Birleşik Hükûmetleri Bolşevik-

lerin memleketlerine sokulmaması için şiddetli tedbirler alırken, bizim henüz temasta bulunmadığımız Bolşevik ihtisaslariyle uğraşmamız ve bununla İtilâf Devletlerini korkutmağa kalkışmamızın memlekete iyilikten ziyade, fenalık vermesinden korkarım. Bu sebeple bu fikirler üzerinde hiç bir tarafa müracaat olunmaması mütalâasında olduğumu arz ederim.»

Bundan birkaç gün sonra, Kâzım Karabekir Paşadan: «Denik'n Ordusunun arkasından çıkan Yeşil Ordu tarafından Karadeniz kıyıları, Soçi'ye kadar işgal ile bu arada birçok yerler de zapt edilmiştir. Yeşil Ordunun ele geçirdiği bu yerlerin —ki hep müslümandı— ahalisi, kurulan Şûrâlar İdaresini iyi karşılamışlardır. Yeşil Ordunun miktarı yetmişbin kadardır.» haberini alan Mustafa Kemal Paşa o andaki sevincini şu cevabile belirtmişti:

«Bolşeviklerin muvaffakiyetlerine dair vermiş olduğumuz malûmâta arz-ı şükran olunur. Filhakika vaziyet Elhamdülillah lehimize inkişaf etmektedir.»

ÇARESİZLİKLE VERİLEN KARAR.

İstanbulda bir taraftan Padişah Hükûmetinin, bir yandan İtilâf Kuvvetleri Kumandanlığının çeşitli oyunları ve entrikalarını önlemeğe uğraşan Rauf Bey'in, bütün bu faaliyetler arasında **(Bolşeviklerle bir an evvel temasla anlaşma)** meselesini kat'iyyen ihmal etmediği görülüyordu. Netekim daha İstanbul Meclisine iltihak edişinin onuncu günü bu konuda telâşa düşerek Kâzım Karabekr Paşaya şu şifreyi yazıyordu:

«İngilizlerin Azerbaycan hükûmetile ittifak ettiklerini ve ilk kafile olarak beş bin İngiliz askerinin Azerbaycana sevk olunacağını ve lüzumu kadar silâh ve cephane de verileceğini ve keza İngilizlerin Bolşeviklere karşı Ermenistanla Gürcistanı da silâhlandıracaklarını ve yakında İngiliz Akdeniz Filosu ile birçok nakliye gemilerinin şarka sevk olunacak silâh, cephane ve saireyi götürmek üzere İstanbula geleceğini haber aldım. Azerbaycana veya diğer Kafkas Hükûmetlerine gidecek ilk trenlerin zapt ve müsaderesi, İnilizlerin plânını altüst edeceğini zannediyorum.»

Rauf beyin bu şifresini alan Kâzım Karabekir paşa, şöyle der:

«Azerbaycan hükûmetin'n —İngilizlerin teşvikleri ve belki de bir az yardımlarile— Bolşeviklerle harbe kalkması ve bu suretle mahvolmaları, bizi de bir havli zaman daha Ermenilere hâkim olmaktan men suretile tehlikeli bir vaziyete düşürebi-

lirdi. Bu ihtimali düşünerek, kendilerini ikaz etmek ve her hangi bir işgale karşı demir yollarının tahribi suretile mukabele etmelerini anlatmak için, oralara gönderdiğim memurlara talimat vermişdim.»

Görüldüğü gibi, ortaya çıkan bir çok maniler, Bolşeviklerle, hem de süratle yapılması istenen temasa bir türlü imkân vermiyor hattâ bu temasın ne zaman olabileceği bile kesdirilemiyordu. Bu vaziyet karşısında üzüldüğü kadar da sabırsızlanıp sinirlenen Mustafa Kemal Paşa, nihayet bu işi ne pahasına olursa olsun hal ve fasl etmek maksadı ile 6 Şubat 1920 günü Kâzım Karabekir Paşaya şu pek önemli kararını bildiriyor:

«Şark cephesinde resmî veya gayri resmî seferberlik yaparak Kafkas seddini arkadan yıkacak tahşidata başlamak, yeni Kafkas Hükûmetlerile ve bilhassa Azerbaycan ve Dağıstan gibi İslâm hükûmetlerile müstacelen temasa gelerek İtilâf devletleri plânına karşı kararlarını ve vaziyetlerini anlamak ve Kafkas milletleri bize sed olmağa karar verdikleri takdirde, taarruz hareketlerimizi tevhid -Birleşdirmek- için Bolşeviklerle anlaşmak, içerde de millî teşkilâtı son derece genişletip kuvvetlendirmek ve silâh, cephane ve sair malzememizi vermemek için silâh istimal etmektir. En mühim vazife ise itilâfın zaman kazanmasına meydan vermemek için, onu bütün memleketin, bütün karşı koyacak unsurunu birleşdirecek vesile vermesine icbar etmektir. Bunu ancak vaziyeti bu suretle muhakeme eden kat'i karar sahibi bir hükûmet yapabilir. Zaten Şark Cephesinde kuvvet hazırlıkları ve şiddetle mukavemet gibi bâzı noktalar yalnız böyle bir hükûmet sayesinde mümkün olabilir. Böyle hükümet, hudutlara müteallik sulh şartlarını ve bu şartların kabulünü tehire takatimiz kalmadığını resmen ilân ile beraber, Şark bölgesine müteallik yukarki tedbirlere ve memleketin luzumu anında Anadoludan idaresini mümkün kılacak diğer hazırlıklara bilfiil başladığını da izhar eyler. Buna karşı itilâfcılar kat'i niyetlerini göstermek mecburiyetindedirler. Eğer bu niyet, bizimle müsademeyi kabul suretinde kendini gösterirse, biz bu müsademeye, iki ay sonra vaki olacağından daha müsait şartlar içinde, itilâf manzumesinin daha hazırlığını tamamlamamış bulunduğu zamanda gireceğiz. Müdafa-i Hukuk Cemiyeti için müstacel bir vazife, siyasî vaziyetin icaplarına uygun hükûmet tedbirlerile tam bir fikir mutabakati içinde birleşmeğe imkân olup olmadığını bir an evvel kestirmektir. Eğer böyle bir hükûmet ihdasına imkân yoksa, maatteessüf ümitli olmağa da sebeb görünmüyor. Al-

danmayarak bu vaziyeti şimdiden görüp kabul etmeliyiz. Bunun üzerine alacağımız tedbir; Heyeti Temsiliye arkadaşlarımızı İstanbuldan çekmek ve derhal Kafkas milletlerine müracaat ederek yukarda bildirilen tedbirlere gayrı resmî, fakat fiilî olarak teşebbüs etmektir.

Bu hat ve harekette, dahili ve harici münasebetlerin inkıtaı -kesilmesi- ne vakit ve ne suretle vuku: geleceğini tahmin etmek, kabil değildir. İşler bir defa bu yola girdikten sonra, münasebetlerin inkıtaı herhalde uzak görülmemelidir.»

Kâzım Karabekir Paşa, aynı fikir ve kanaatte değildir. Derhal verdiği cevapta bunu belirterek, Mustafa Kemal Paşaya aynen şöyle diyordu:

«İtilâf Devletlerinin vücude getirmeği istedikleri Kafkas Seddinin ve neticede memleketimizin her taraftan işgali ile içten yıkılması mülâhazalarının artık tasvir ve tasavvur buyurulan şekilde varit olamıyacağını zannederim.

Şu takdirde kurtuluş çaresi olarak mütalâa buyurulan şark bölgesinde hemen harekâta başlamak ihtiyaç ve düşüncesi de böylece zail olur. Halkın sefâleti, çeşitli zorluklarla, menzil ve iaşe zaruretlerinin bizi anbarlar merkezine bağlaması da, bu plânı bugün tatb'ki kabil olmayacak şekle sokuyor.

Bolşevikler Kafkasları ve Azerbaycanı geçip bilfiil bizimle temasa gelmedikçe ve teşkilâtları ile kuvvetleri iyice bilinmedikçe, bizim işe fiilen karışmamız —defalarca arzetmiş olduğum gibi— bizi en yakın ve en serî bir tehlikenin içine ve yalnız olarak, vaktinden evvel atarak, İtilâf Kuvvetlerine ezdirir ve memleket müzmahil olur.

Bu sebeple: bah's buyurduğunuz şekilde bir harekette zerre kadar kâr olmayıp, aksine mahvolmamız muhakkaktır. Fakat arzettiğim şekilde günden güne vaziyet tavazzuh ettikce ve bu suretle hâdiseler safha safha tecelli ederek bizi aydınlattıkca her şeye vakıf olarak, işte o zaman yapacağımız hareket belki garblılar nazarında bile bizi mazur gösterecektir. Şu halde, bunu bekleyerek şimdiki halde yapacağımız iş, daima müctenip ve pek muhteriz görünmek ve fakat meyus olan miletin yeis ve ümitsizliğini gidermek ve itilâfın güttüğü maksada müzaheret için, ancak tam istiklâl ve memleketin malum olan bölgelerini boşaltmak şartile, hükûmetce tarafsızlığın muhafazasını kâfil serî bir sulh istemek ve bu tarafsızlık sayesinde itilâfçıların istedikleri mühim seddin kendiliğinden hasıl olacağını anlatmak için bütün zekâ ve mahareti bu noktada toplamaktır.»

Istanbulda Mebusan Meclisinde Rauf Beyle birlikte Anadolu Millî Hareketini temsil eder durumda faaliyette bulunan Sivas Mebusu Kara Vasıf bey, ayni zamanda oradaki gizli Karakol Cemiyetinin de en faal-kurucu- âzâsından biri idi. Esasen «Karakol Cemiyeti» »Mustafa Kemal Paşaca da «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti»nin İstanbul Merkez Heyeti olarak tanınmışdır. Kara Vasıf bey bu suretle hem millet vekili hem de Karakol Cemiyeti temsilcisi sıfatları ile meclisten ziyade, meclis dışında Anadoluya yarayabilecek insan, silâh, cephane ve diğer lüzumlu şeyleri kaçırmak, teşkilât ve istihbarat yapmak gibi gizli işlerle meşgul olurdu. Bu esnada, Bolşevikler tarafından, Osmanlı Hükûmetin'n durumunu yakından görüp, mümkün olursa temas da etmek üzere İstanbula —kendini tanıtmamak suretile— gizlice gönderilmiş olan Kafkas Bolşevik orduları Baş Kumandanı Yoldaş Chalva Eliva ile de görüşmeğe muvaffak olan Kara Vasıf Bey, Bolşeviklerin bu ilk gizli temsilcisi ile bir de anlaşma yapmış bulunuyordu.

Daha evvel, yine Bolşeviklerle doğrudan doğruya temas etmek üzere Bakü'ya gönderilmiş olan Karakol Cemiyeti kurucu âzâsından Baha Sait Bey'den de, tam bu sırada Bolşeviklerle yapılmış bir (İttifak Muahedesi) taslağı gelmiş olduğundan, Kara Vasıf bey Yoldaş Eliva ile yaptığı anlaşmaya bu ittifak muahedesi taslağını da ekliyerek» görülüp tensip edildiği takdirde imzalanmak» üzere Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Pasaya göndermişti.

Mustafa Kemal Paşa, haberi olmadan girişilen bu teşebbüslerin neticesinden, nihayet ne olursa olsun Bolseviklerle bir anlaşmaya varılmış olması bakımından memnun olmakla beraber, işin bu sekilde yapılmış olmasını da hoş görmeyerek, kevfiyeti Rauf Beyle Kâzım Karabekir Paşaya bildirmişdi.

Bu bildirisinde şöyle diyordu:

«Bolşeviklerle yapılan ittifakname maddeleri umumimetle bu günden yapılmasını üstümüze alamıyacağımız hususları ihtiva ediyor. Vasıf Beyin dahile ve hariçe karşı Karakol Cemiyeti namı altında muvakkat bir komitenin merkez heyeti olarak hareket ettiği ve Baha Sait Beyin de Karakol Cemiyet'nin ve Usak Kongresinin selâhiyetli ve müstakil murahhası olarak Bolseviklerle bütün memleket mukadderatına ait muahede akt ettiği sabit oluyor.

Vasıf Beye verilen cevapta; Karakol Cemiyetini ve bilhassa bu cemiyetin içte ve dışta müstakil harekete mezun bir merkez heyetini tanımakta ve bu sebeple Baha Sait Bey tarafın-

dan gerçeğe uymayan sıfat ve selâhiyetle başlanmış olan müzakere ile yapılmış olan muahedeye temasta mazur olduğumuzu bildirdik.

Gerek Kara Vasıf Beyi gerekse arkadaşlarını «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti»nin İstanbul Merkez Heyeti olarak tanıdığımızı, yoksa iç ve dış siyasette ayrı ayrı iki kom'tenin anlaşmış şekline delâlet edecek her türlü muamele ve tezahürleri kat'iyyen red ettiğimizi ve iç ve dış siyasî v icraî tedbirlerden millete karşı, dünyaya karşı, tarihe karşı Heyet-i Tems'liyenin mesul olduğunu ve diğer taraftan Kolordu kumandanları arkadaşlarımızın bu hususa dair fikir ve düşüncelerini sormadan ve mutalâalarını almadan cemiyetimizin hiç bir taahhütte bulunamıyacağını açıkça bildirdik ve bundan sonra ayn' tarz ve harekete devamları takdirinde kendilerile muamele ve irtibatı kesmek mecburiyetinde kalacağımızı yazdım. Bu hususlar Rauf Beye de bildirilmiştir.

Baha Sait Beyin Bakû'da bulunduğu anlaşılıyor. Oradaki zevata bu adamın cem'yetimiz ve memleketimiz namına hiçbir sıfat ve selâhiyeti haiz olmadığına dair zat-ı âlîlerince mektupla mâlûmat verilmesini rica ederim.»

Kâzım Karabekir Paşa düşünüyor; Karakol Cemiyeti gibi, onun Mütareken'n ilk günlerinden beri her tehlikeye pervasızca göğüs gererek, birer fedakârlık örneği halinde yılmadan çalışarak Anadoluya pek muhtaç olduğu şeyleri,hiçbir menfaat beklemeden yetiştire yetiştire bitirememiş olan âzâsından Kara Vasıf ve Baha Sait Beylerle arkadaşlarını muhakkak ki, y'ne memlekete hizmet kaygusiyle yaptıkları bir işten dolayı bu suretle «Sizinle alakayı keseriz» diye kırıp gücendirmenin hiç de zamanı değildir. Kaldı ki, yapılan iş bir cürüm de sayılamaz. Buna kızarak bu pek değerli arkadaşlar gücendir'lirse, yerlerine kimse bulunamıyacağı gibi, İstanbulu avuçlarının içine almışcasına kurdukları gizli teşkilât da bir anda darma dağın olabilir.» işte bu düşüncelerle, Mustafa Kemal Paşaya cevap olarak uzun uzadıya şunları yazıyor:

«İtilâf Devletlerinin aleyhimizdeki tazy'kleri bu şekilde devam ettikçe Bolşevizmin yaygın olan kudret ve harekâtı, er geç memleketimizi dahi sürükleyecek ve tek kurtuluş çaresi olarak o kuvvetle mukadderatımızı birleştirmeyi icap ettirecektir.»

Bir kere bu fikri, adeta esas olarak kabul ettikten sonra bir de hedefe varmak için yapılacak vaktinden evvel ve yanlış hareketlerin neticelendireceği en büyük felâketleri ayrı

bir safha olarak tetkik ile şunu kat'î surette bilmelid'r ki, Bolşevizmin gerektirdiği işlerin terviç edilmesi ile, b'zi kurtaracak surette memleketimize girmesi ancak ve ancak doğu vilâyetler'nden, yâni Erzurum kapısından olabilir. Ve bu da böyle bize uzak ve tehlikeli nazariyatla değil, bolşevik nüfuz ve kuvvetlerinin Kafkasları aşıp hudutlarımıza dayanmasiyle tecelli edecektir. Ve memleketimiz bu suretle Bolşevizmin ist'lâ daires'ne girince, artık hareketlerimizi cihan nazarında zarurî ve ve mazur gösterecektir.

Bundan dolayıdır k', İstanbulda Kara Vasıf beyle arkadaşlarını bu nokta-i nazar etrafında ikaz ile birlik olan meslek ve harekâtı itidale sevk etmek ve kendilerini red suretiyle meyus etmemek fikrindeyim.

Muhakkak olan bir cihet vardır ki, o da yukarıda arz ettiğim gibi Erzurum hudut bölgesi esasen Bakû ve dolayları ve ilg'liler'yle daimi surette temasta bulunduğu ve buralar — Umumî Harpte olduğu gibi ne Almanların ne de Rusların müf-

Şark cephesi kumandanı Kâzım Karabekir paşa (sağda) ve Gizli Karakol Cemiyeti kurucularından Kara Vasıf Bey

rit cereyanlarına kapılmayıp— gerçek menfaatler ve sahih vakalarla hareketi bildiği cihetle, Kara Vasıf Beyle arkadaşlarından arzu ve muhterem heyetinizce de tasvip edilen bir iki zatın, sırf bu işleri görüşmek ve birlikte takip etmek üzere, Erzuruma gelmelerinin teklif buyurulması muvafık olur. Baha Sait Beyin selâhiyetinin tekzibini de şimdilik muvafık görmüyorum. Onu, cereyanına bırakmak, fakat İstanbul şubesini ikaz suretiyle hareketlerini düzeltmek daha münasip olacağını arz ederim.»

Kâzım Karabekir Paşa, Bolşeviklerle bir an evvel anlaşıp temasa geçelim derken, Karakol Cemiyeti gibi pek esaslı ve kuvvetli bir teşkilâtla bozuşup, onlardan ayrılmayı kat'iyyen doğru bulmuyordu. Çünkü bu Cemiyet mensuplarının ne derece vatansever ve fedakâr olduklarını bildiği gibi, red edilmek sureti ile Millî Hareket dışına atıldıkları taktirde, durup dururken ortaya çıkacak (ayrılık, ikilik) bir yana, bunların İstanbulda geniş teşkilâtlarına dayanarak kendi başlarına —Ankaradan habersiz— neler yapacaklarını bilmiyordu. Çalışmalarına devam ederken, yapacakları şeylerin memleket menfaati düşüncesiyle olacağı şüphesiz olmakla beraber, Karabekir Paşa, bilhassa Istanbulda yine Bolseviklerle anlaşarak, İtilâf Devletlerine karşı Türkleri ayaklandırmaya teşebbüs etmelerinden, hattâ böyle bir teşebbüse niyetlenmelerinin duyulmasının bile her şeyi berbat edeceğinden korkuyordu. Mustafa Kemal Paşaya yazdığı şifrede bu noktaya da temasla şöyle diyordu:

«Böyle bir hareket muhakkak ki, düşmanların büyük ölçüde hücumuna, ve netice itibariyle İstanbuldaki İtilâf Kuvvetlerinin Rum v Ermeni unsurları ile birleşerek, Bolşevizm bühtanı ile, İslâm unsurunu pek fena tazyik ve hatta imha etmelerine ve artık Pay-ı Taht'ın da Türk Tarihinden silinmesine sebep olacaktır.»

Mustafa Kemal Paşa da bu cihetleri düşünerek, Karakol Cemiyeti mensuplarıyla, daha mutedil bir yoldan giderek, bağları koparmamayı münasip görmüştü.

Bir Vesika...

Baha Sait Beyin Bakû'da: «Rusya Birleşik Sovyetler Cumhuriyeti adına hareket eden Halk Komiserleri Sovyetinin Kafkasyadaki İştirakiyûn Fırkası Kafkas Mahallî Merkez Komitesi Murahhası» ile Türkiye İhtilâl Hareketini

temsil eden Karakol Cemiyeti ve Uşak Kongresi İcra Heyeti Murahhası sıfatiyle, uzun müzakerelerden sonra yapmış olduğu «Ittifak Muahedesi» ni Kızıl Ruslarla münasebetlerimizin — gayri resmi— ve nihayet kabul edilmemiş de olsa, ilk vesikasını teşkil etmesi itibarile, tarihî bir değeri haiz olması bakımından buraya aynen alıyorum :

«1 — Muahedeyi yapan taraflar, gerek memleketleri içindeki ihtilâllerde ve gerek dışarıda Batı Avrupa fütuhatcı hükûmetlerine karşı bütün vasıtaları ve kuvvetleri ile birbirlerine yardım esası dahilinde tedafüi ve tecavüzi bir ittifak akd ederler.

2 — Tarafların işbu itifak muahedesini akitteki başlıca gayeleri :

a — Bütün İslâm memleketlerinin, Batı Avrupa emperiyalistlerinin boyunduruğundan kurtarılması,

b — İran, Azerbaycan, Mısır, Hindistan gibi İslâm memleketlerinde Batı Avrupanın emperiyalist burjuva hükûmetlerine ve bilhassa Asya ve Afrikadaki İngiliz emperiyaliistlerine karsı mücadele,

c — Bugün kurulmuş bulunan ve Avrupa Emperiyalistlerine karşı açılan mücadele neticesinde kurulacak olan Sovyet idare tarzının kabul ve teyidini teminden ibarettir.

3 — İşbu gayeye varmak için Rusya Sovyet Cumhuriyeti, adı geçen Türkiye Ihtilâl teşkilâtına silâh, mühimmat, para ve saire tedarik ve temini hususunda kemalile gayret sarfedeceğini taahhüd eyler. Türkiye İhtilâl Teşkilâtı işbu muahedenamenin imzasından sonra silâh, mühimmat ve para ihtiyacını Rusya Sovyetlerine bildirecek ve Sovyetler de bu istekleri ihmal etmeden kabul ile yerine getirecektir.

4 — Türkiye İhtilâl Teşkilâtı, Rusya Cumhuriyetinden isteyeceği silâhlı askerî kuvvetleri de Denikin, Kolçak ve Rusya Sovyetleri Cumhuriyetinin diğer düşmanlarına karşı savaşmak için hazırlamağı taahhüd eyler.

5 — Türkiye muvakkat ihtilâl hükûmetini temsil eden Karakol Ihtilâl Cemiyeti ve Uşak Kongresi İcra Heyeti; Batum, İran, Afganistan ve Hindstanda İnglizler aleyhine bir ayaklanma çıkarılması için gerekli teşebbüslere hemen başlayacakları-

nı ve Rusya Sovyet Cumhuriyeti de gereken para, silah ve mühimmatı kâmilen tedarik etmeyi taahhüt eyler.

6 — Batı Avrupa Emperyalistleri aleyhine İslâm memleketlerinde yapılacak işbu ihtilâlleri himaye edecek olan Sovyet Rusya Cumhuriyeti, bu Müslüman memleketlerinden her birinin tam istiklâlini tanıyacağını ve bunların iç işlerine kat'iyen müdahale etmeyeceğini ve yerli halkın isteğine aykırı sosyal ve siyasi teşkilât yapılmasını istemeyeceğini taahhüd eyler.

7 — Rusya Sovyet Cumhuriyeti Batı Emperiyalistlerine karşı ayaklanan bütün Müslüman memleketlerini ve bu hareketlerin başındaki her hükûmeti, işbu tedafüi ve tecavüzi muahedenameyi kendisi de imza eylemişcesine müttefik sayıp, kabul ettiğini taahhüd eyler.

8 — Işbu memleketlerdeki siyasi ve içtimai idare tarzının kurulup yürütülmesi, ahalisinin serbest istek ve içtihadına tâbi olup, bu muahedeyi akd eden taraflar, adı geçen milletlerin isteklerine karşı cebir ve tazyik etmemeyi taahhüd eylerler,

9 — Türkistanda kurulmuş olan Sovyetler idaresinin tahkim ve tarsini için gereken tedbirlerin alınmasını, Muvakkat Türkiye İhtilâl Hükûmeti kabul ve taahhüd eyler.

10 — Denikin ve Kazaklara karşı Dağıstanda yapılan mücadelelerde, Dağıstanlılar Sovyetler idaresi lehine temayül eylediklerinden, işbu memleketteki işçi, köylü ve ahalinin serbest isteğine uyulmak suretile kurulan Sovyetler idaresine müzaheret göstermeği Türkiye Muvakkat İhtilâl hükûmeti taahhüd eyler. Dağıstan Hükûmetinin teşkili tarzına gelince, bunu tayin Dağıstan işçi ve köylü kongresinin hakkı olup, bu muahedeyi akd eden taraflar, bu meseleye kat'iyen müdahelede bulunmayacaklarını taahhüd ederler.

11 — Rusya Sovyetler Cumhuriyeti ve Türkiye Muvakkat İhtilâl Hükûmetinin, İngiltere ve Rusya emperiyalizmine karşı kafkasyada açacağı müşterek hareket, Avrupa emperiyalistlerinin emir ve nufuzu altında işbu mukavelenin hedef edinliği gayelere aykırı hareket ve bu gün mukavele akd eden tarafları birbirinden ayıran Gürcistan ve Ermenistan ve Azerbaycan hükûmetleri tarafından ihlâl edildiğine göre, Türkiye Muvakkat İhtilâl Hükûmetini temsil eyleyen Karakol İhtilâl cemiyeti ve

Uşak Kongresi Icra Heyeti, yukarki üç hükûmeti gerek Rus emperiyal'stleri, gerek Ingiltere ve gerek Batı Avrupanın öteki istilacı devletlerine karşı bu muahedeyi imzalayan taraflarla birlikte hareket edecek hükûmetlerle, bu hususta Kafkas yerli teşkilatına yardım ve müzahereti taahhüd eyler.

İşbu hükûmet darbesini Azerbaycanda tatbik için Türkiye Muvakkat Ihtilâl hükûmeti, Azerbaycan Türk ahalisinin ırkî temayülünden ve Azerbaycanlılarca tanınmış Türk Milliyetcilerinin nufuz ve şahsiyetlerinden faydalanmağı taahhüd eyler. Azerbaycan Ihtilâl Hükûmetinin kuruluş tarzı, Azerbaycan İşçi ve köylü kongresinin serbestce vereceği karar dairesinde olacağından, bu muahedeyi akd eden taraflar kongre kararlarına muhalefet etmemeği taahhüd eylerler.

12 — Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Şimalî Kafkas gibi bütün Kafkas hükûmetlerinin tam istiklâlleri bu muahedeyi akd eden taraflarca kabul edilmiş olduğundan bunların birbirlerinden ayrı bir surette ve mustakillen veyahut Kafkas birliğine iltihak suretile ve yahut federasyon şeklinde büyük devletlerden birine iltihak şeklinde hükûmet kurmaları hususunda alâkadarların temamile serbest bırakılacaklarını ve bu meseleye hiç b'r suretle müdahele etmiyeceklerini bu muahedeyi akd eden taraflar taahhüt eylerler.

13 — İşbu muahedenamenin iki nüshası evvel emirde bir taraftan Rusya Sovyetler Cumhuriyeti Hükûmetinin Kafkasyadaki mürahhasları yani Rusya Komünist Partisinin mahalli komitesi ve diğer tarafdan Karakol İhtilâl cemiyeti ve Uşak Kongresi icra heyeti murahhası tarafından imza edilecektir. Bu suretle imzalanmış nüshalardan biri Karakol İhtilâl Cemiyeti Kongresi umumî merkezi tarafından t a s d i k edilecek, öteki nüshası da dış işleri ahali komiserleri Sovyet Reisi ve Rusya Sosyalist Federatif Sovyetler cemiyeti merkez icra heyeti reisi tarafından tasdik edildikten sonra, karşılıklı imza edilen muahede taati edilecektir.

14 — Işbu muahede 13 üncü maddede zikredildiği gibi imza edildikten sonra katiyet kesbedecektir. Akdeden tarafların Kafkasyadaki Murrahhasları, kendi imzalarından sonra tatbik mevkiine konacak ve kendi hükûmetler'nin tastikini beklemiyerek müşterek harekete başlayacaklardır.

15 — İşbu muahedename Baha Sait bey tarafından 1920

yılı Ocak ayının 11 ci günü Bakû şehirinde akd ve imza edilmişdir.»

Baha Sait bey, Mustafa Kemal Paşadan habersiz yaptığı «Muahede» nin doğurduğu tesirin farkında olmadığı gibi, Bakü'da pek önemli ve Millî Mücadeleye yardım bakımından pek yararlı saydığı işlerle de uğraşıp durduğu anlaşıldığından, bu sefer doğrudan doğruya Heyet-i Temsiliye riyasetine —yani Mustafa Kemal Paşaya— hitaben gönderdiği 8 Nisan 1920 tarihli mektupta şöyle diyordu :

«Moskovanın murahhası İstanbuldan buraya döndü. Siz de Moskovaya gönderilecek murahhaslar heyetimizi acele yola çıkarınız, pek lâzımdır. Oradan titizlikle seçilip gönderilecek kimse bulamıyorsanız, burada Küçük Talat ile ben varım. Kızıl Ordunun bütün Kafkas işleri şimdilik mukadderatıma bağlanmış haldedir.

Halil Paşa Karabağ'da, Ermenilere karşı hareket eden kuvvetleri tanzim ile meşguldür. Nuri Paşa bir ahmak, hain gibi bütün millî vaziyeti sarsacak çocukluklar yaparak, Azerbaycan hükûmeti de İngiliz taraftarı oldu. (1) Artık ihtilâl kuvvetleri nazarında o kirli bir noktadan ibarettir.

---

(1) O zamanki vaziyete göre, henüz Bolşevik olmayan, İngiliz nüfusu altındaki Azerbaycan hükûmetini ve dolayısiyle bütün Azerbaycanı Bolşevikliğe sürüklememek. Türkiyeyi de bir an evvel Bolşevik yardımına kavuşturmaktan alakoyacağı için, durumu böyle görenler göğsünde Nuri Paşa pek ağır suçlandırılmağa lâyık sayılıyordu.

Kâzım Karabekir Paşa bu konuda der ki: «Nuri Paşanın bu marifetlerini görünce —eniştesi olan— erkân-ı harp reisim Albay Kâzım beyi(sonraları Orgeneral Kâzım Orbay) çağırdım ve kendisine: «Derhal Nuri Paşaya yaz. Eğer elindeki kuvvetlerle Bolşeviklere karşı hareket edecek yerde, bana gelir de şimdiye kadar yaptığı cinayetleri idrâk ettiğini söylerse kurtulur, yoksa düşmanlarımız olan İngilizlerle birlikte vatan aleyhinde hareket suçundan kendisini kimse kurtaramaz.» dedim. Kâzım bey bunu yazmış... Bir müddet sonra da Nuri Paşa emrindeki Azerbaycan suvarı alayı ile Erzuruma geldiler, Temmuz ayı idi. Ermenistan harekâtına iştirâk ettiler.» »

Artık burada Halil ve falan paşalar yoktur, Halil'in de içinde bulunduğu umumi teşkilât vardır. Bu teşkilâtın vasıtası da ben'im. Onun için muhabereleri yani bütün yazacaklarınızı Türkiye Komünist Fırkası adına yazın. Muhabere vasıtamız Rıza beyin akrabası olan Hacı Şahin bey zade Ahmet beydir.

Moskovanın Kafkasya murahhası ve vekili yanımda komiser olarak, Umum' Kafkas Komitesi beni şimdilik Baş Kumandan mevkiinde bulunduruyor. Yani bütün bu bölgedeki Kızıl Ordu işlerini alelhesap ben görüyorum.

Harbiye dairesi ile Harekât Şubesi Reisleri birer Türk zabit'dir. Erkân-ı Harbiye Reisim bir Kızılordu miralayıdır (albaydır). Bunları Kızıllar kendileri seçip yanıma verm'şlerdir. Yani icra kuvvetinin yarısı Türktür. Erkân-ı herp reisim olan kızıl albay, sizi tanıdığını söylüyor. İktisadî yardım, istendiği kadar yapılacaktır. Ancak telgraf hatlarının açılmasına kadar sabır etmek lâzımdır.

Bu mektubumda her kelimeyi olduğu gibi kabul ediniz. Meşkûk olan bir şey de yazmadım.»

Yine Heyet-i Tems'liye Riyasetine hitaben, fakat sadece «Türkiye Komünist Fırkası» imzalı ve ayni tarihte gönderilmiş diğer bir mektupta da şunlar vardı:

«Bakû Bolşevik Merkez Heyeti ile iş birliği eden Osmanlı Türkleri arasında menfi fikir ve hareketlere meydan vermemek ve çıkacak anlaşmazlıkların önünü almak çeşitli istikametlerde yapılan faaliyetleri bir noktaya tevcih ve Azerbaycan siyasetine istenen ceryanın verilmesini temin etmek maksadiyle burada —bu mektubu getiren mülâzım İbrah'm Efendinin— size söyleyeceği kimselerden mürekkep bir heyet-i merkeziye teşkil edildi.

Bu heyet, Bolşevik Merkez Heyeti ile iş birliği yaparak, onun bir şubesi gibi faaliyet göstermeğe başladı. Buradaki Türkleri birleştirmeğe çalışarak ve bundan sonra sizinle Bolşevikler arasında temas vasıtası bu heyet olacaktır. Bu sebeple, askerî, siyasî, vesa'r hususlara dair bütün işarlarınızda bundan böyle bu heyetin muhatap tutulması münas'p olur.»

Mektupları getiren teğmen İbrahim Efendinin söylediğine göre, bu (Türkiye Komünist Fırkası) nı kuranlar Mustafa Suphi, Asım, Ahmet Halim, Süleyman Sami, Salih Zeki ve Yakup beylerle, bunlara kısa b'r zaman içinde —tanınmış ittihatçılardan— Küçük Talat, Baha Sait, Doktor Fuat Sabit beylerle daha bir çok Türk erkân-ı harp subayları ve hatta Halil Pa-

şa da iltihak etmiş ve reis olarak da Mustafa Suphi bey ortaya çıkmıştı.

Karabekir Paşa ne istiyor?

âzım Karabekir Paşanın derdi, (Ermenistan hareketine hâlâ başlayamamış) olması idi. Bolşevik yardımının fiilen tahakkuk etmesi için her şeyden evvel yolların açılması suretiyle Kızıl Ordu ile de fîlen birleşmek gerektiğine ve bunun için de Ermenistan maniasının behemehal ortadan kaldırılması şart ve bunu yapmak da bugün mükemmelen mümkün olduğuna göre, neden hâlâ bu harekete müsaade edilmiyordu? Bu konuda Ankaraya bütün mucip sebepleriyle yazıp çizdiklerine aldığı cevaplar hep «daha zamanı değildir, bekliyelim» den ibaret kalıyor, lâkin yine yılmıyor, yapmayın, etmeyin, tam zamanıdır, kimseden pervamız yoktur, daha fazla beklersek, fırsatları kaçırıp, işleri berbat etmemiz ihtimali vardır. Bana itimat edin, muvaffak olacağımız muhakkaktır.» tarzında yalvarışlarına devam ediyordu. Nitekim son defa karargâhında, kurmay heyetini teşkil eden arkadaşlar'yle yaptığı toplantıda, Ermenilere taarruz edildiği takdirde, Gürcilerin bunlara yardım için hiç bir harekette bulunmağa cüret edemiyecekleri meselesi üzerinde, uzun müzakerelerle tam bir anlaşmaya vardıktan sonra, keyfiyeti Ankaraya, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşaya yazdığı şu şifreli telgrafiyle ve yine bütün mucip sebepleriyle bildirmiştir:

«Moskovaya ve Bakû'ya bildirilmek üzere verdiğiniz 23 Nisan 1920 tarihli ilk teklifnamede (1) Gürcistan'ın Bolşevik orduları tarafından fîlen işgali veyahut her hangi bir surette bu memleket Bolşevizm emellerine zorlanırsa, bizim de Erme-

---

(1) Bir kuriye ile gönderilen bu ilk teklifnamede şu maddeler vardı: «Emperyalist hükümetler aleyhine harekâtı ve bunların tahakküm ve esaretleri altında bulunan mazlum insanların kurtarılması gayesini güden Bolşevik Ruslarla çalışma ve hareket birliğini kabul ediyoruz.

2 — Bolşevik kuvvetleri Gürcistan üzerine askerî harekât apar veyahut takip edeceği siyaset ve göstereceği tesir ve nüfuzlu Gürcistanın Bolşevik ittifakına girmesini ve içlerindeki İngiliz kuvvetlerini çıkarmak üzere, bunların aleyhinde harekâta başlanmasını sağlarsa, Türkiye Hükûmeti de emperyalist Ermeni hükûmeti üzerine askerî harekât yapmayı ve Azerbaycan hükûmetini Bolşevik

nistan üzerine yapacağımız bir hareketle henüz müteredditt görünen Azerbaycan Islâm hükûmetini Bolşevik milletler zümresine sokmayı taahhüt ettiğimiz yazılı idi.

Fakat vukuat daha hızlı cereyan ederek Azerbaycan Bolşeviklere iltihak etmiş ve Gürcistan seferberliği üzerine de Bolşevik orduları, bu memleketi tazyik ile kuşatmağa başlamıştır.

Şu halde bazı kayıtlarla taahhüt ettiğimiz fiilî yardım tatbik edilmeden bizim tarafımızdan şart olarak gösterilen «Gürcistan maniası» nın kaldırılması onlarca taahhüt edilmiş, Ermeni mukavemetini kırmak taahhüdümüz de tabiatiyle bizim borcumuz kalmıştır.

Diğer taraftan Boaseviklerle birleşmemizin esaslı hatlariyle tesbiti ve bize sağlayacakları yardımın tayini ancak onlardan bir cevap gelmesine bağlıdır. Halbuki Gürcistan yolunun birdenbire kapanması üzerine, bahis konusu teklifnamemizi ancak 8 Mayısta kaçak bir motorla Trabzondan yola çıkarabildim. Noroseskiye varıp varmadığı haberi bile henüz alınamadı. Oradan Bakû'ya gönderildikten sonra, cevabının da ne zaman geleceği belli değildir. Bunu bekleyerek herşey geciktirilirse, hadiselerin pek süratle cereyan ettiği bugünlerde akla gelmedik ahval ve ihtimaller karşısında kalınmak neticesinde pek korkulur ki, zaman ve hareket hesaplarımızda bir yanlışlık yapılmış olmasın.

Esasen Brest - Litovsk Muahedesiyle bizim olan ve hemen hemen müslümanlarla meskûn Elviye-i Selâse'yi işgal hakkımızdır Şimdilik harekâtımız Arpaçay'a kadar götürülmese bile, en az bir yıldan beri zaten islâm hükûmetlerinin elinde bulunan (Aras - Kars çayı - Allahüekber dağı) hattına kadar

---

devletleri zümresine sokmayı taahhüt eyler.

3 — Evvelâ Millî topraklarımızı işgal altında bulunduran emperyalist kuvvetleri tard ve ileride emperyalizm aleyhine vukubulacak müşterek mücadelemiz için dahildeki kuvvetlerimizi derleyip toplamak üzre şimdilik ilk taksit olarak beş milyon altının ve kararlaştırılacak miktarda silah, cephane vesair fenni harp vasıtalarının ve sıhhî malzemenin ve yalnız şartka harekât yapacak kuvvetler için erzakın Sovyet Rus Cumhuriyetince sağlanması lâzımdır. Malî sıkıntımız sizce de malûmdur. İstanbul ile alâkamız kesilmesinden dolayı, oradan da para alınması artık kaabil olmadığından, vilâyetlerin gelirleri ile idarelerini temin etmek mümkün olmamaktadır.» »

yapılması zaruridir. Esasen Ermenistan bugünkü şekli ile kalsa veya Bolşevikler tarafından ilhak olunsa da, bizim şimdiki 93 hududu bir felâkettir. Bu sebeple bence yapılması vacip olan harekâtımız, en az zaten mevcut ve hazır bir hudut demek olan bahis ettiğim hatta kadar dayanmaktır. Orada, olup bitecek şeylerin neticelerini bekliyerek Bolşevik ordularının kademeleriyle temas etmek ve bu esnada belki muhabere imkânı bulunarak, müzakerelere daha müsait bir safhada girilmiş olabilir. Bahsettiğim hatta varılmakla ayrıca büyük bir fayda daha hasıl olacaktır ki, o da, Ermenistanda vukuu muhtemel Bolşevik gürültüleri esnasında, masum islâm ahalinin son bir satırdan geçirilmesi tehlikesini ortadan kaldıracaktır.»

Kâzım Karabekir Paşa daha bir çok sebepler ileri sürerek: «Bunlara göre milletin mübeccel vekillerinin Ermenistana taarruz için son kararlarını ehemmiyetle beklediğini» bildiriyordu.

Karabekir Paşa bu konuda der ki: «En az 93 den evvelki hudut olan Arpaçayına kadar gitmekteki projemden vaz geçtim, fakat Aras - Kars çayı - Allahüekber hattına kadar işgal için bile bin türlü mütalâalarla ricalarda bulunmama rağmen, garip düşüncelerle bu işi uzatmalarına nasıl üzülmiyeyim? Daha iki ay evvel harekât için muvafakat olunması üzerine kıtalar yerlerinden kaldırılarak hudutlara sevk edilmiş oldukları halde, şimdi birdenbire verilen bu duraklama kararının manasını gel de anla!... Neden çekiniyorlar bilmiyorum. Biz bugün Ermenistanı baştanbaşa işgal etsek bile ki, pekala işgal edebiliriz. Gürcüler'n —Bolşeviklerle teması dolayısiyle— yerlerinden kıpırdayacak halleri yoktur. Bakalım bizimkiler bunu ne zaman anlayarak karar vereceklerdir. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi açılmadan evvel hiç de böyle düşünmiyordu. Tamamiyle aksine, hattâ kış ortasında —hem de yakın tarihimizde bir Sarıkamış felâketi varken— hemen harekete geçilmesi için bana mütemadiyen yazıyordu. O zamanlar Gürcülerin, hatta İngilizlerin bile Ermenilere yardım etmeleri ihtimali de vardı.

Şimdi garpteki tehlikeden bahsediyorlar, Garpte büyüyen tehlike nedir? İstanbul Meclisi basılmış, dağılmış, yeni Meclis Ankarada açılmış, Millî Hükûmet kurulmuş ve işe başlamıştır. Bu durum bizim için ne kadar kuvvetlidir. Fakat garpte ayaklanmalar, iğtişaşlar varmış... Nedir bunlar? Ve hele bu iğtişaşları bastırmak için buradaki kolordumu oraya sevk etmemi istiyolrar. Nasıl gideriz? Şarkı, bütün bu hududu, bü-

tün bu vilâyetleri Ermenilere bırakarak, nereye gidebiliriz? Sonra, Bolşeviklerle artık nasıl temas edebiliriz, nasıl birleşebiliriz? Bunları hiç düşünmiyorlar.

Bugün yapılacak bir iş varsa o da, bir an evvel Ermenistana taarruz ve harekâtı süratle bitirmektir. Yoksa muhaberelerle vakit geçirmek değildir. (1) Ve Karabekir Paşa yine ilâve eder :

«Cevaplar hep menfi geliyor. Bu durumda artık yapılacak bir şey kalmamıştı. Muhabere uzayıp gidivor, bir neticeye varılamıyordu. Çaresiz Ankarayı korkutan Ermeni hareketi yerine Soğanlı dağları tezini ortaya attım.

Ilk adımı Soğanlı dağlarına atmak da bir muvaffakiyyetti. Atmağa da çoktan hazırdım. Yalnız Ankara buna olsun müsaade etse ne olurdu? Nihayet 6 Haziran 1920 günü müsaade edildi. Fakat tam hareket edeceğimiz günün arifesinde, 23 Haziran hareketinin kat'iyyen geciktirilmesi emri makine başında verildi. Bundan sonrası da şöyle oldu : Ermenilerin taarruzlarına karşı Bardiz - Oltu bölgesinde bize lüzumlu olan yerleri 9 uncu tümen ve üçüncü tümenin 8 ci alayı ile işgal ettirdim. Bir müddet yalnız Sarıkamış cephesinde belli hududu geçmedik. Fakat Evlülde artık fazla beklemeğe takatımız kalmadığından dokuzuncu tümen ile bir mukabil taarruzla kazanılan muvaffakiyyet, Sarıkamış - Allahüekber hattının, yani Soğanlı dağlarının işgalini, bu da matlup Ermenistan harekâtını açtı. Ve bu suretle millî harekâtın umumi gelişmesi temin olundu.»

RUSLARLA MUKADDERÂTIMIZI BİRLEŞTİRMEK MESELESİ

Bu sırada Hariciye ve İktisat Vekilleri Bekir Sami ve Yusuf Kemal beyler bir heyet halinde Ruslarla temas için Moskovaya gitmek üzere Erzuruma geliyorlar ve Kâzım Karabekir Paşaya misafir oluyorlar. Bu heyete Ruslarla yapılacak müzakerelere esas olmak üzere Ankaradan verilen talimatnamede aynen şu satırlar vardı :

---

(1) Kâzım Karabekir Paşa hatıratında bu konuda şöyle der: «Teklifim veçhile 1920 baharında Ermenistan harekâtına geçseydik, en geç 31 Mart 1921 de İkinci İnönü Muharebesine ve hiç değilse Eskişehirin sukutundan evvel behemehal garba yardıma yetişebilecek ve pek mümkün idi ki, Sakarya ric'atı da olmayacak ve neticede kat'i zafer de bir sene evvel elde edilebilecekti.»

1 — Türkiyenin Garp Devletleri esaretine düşmesini Rusya kendi esas menfaatlerini kat'iyyen ihlâl eder sayıyorsa, bize yardım ve bizimle ittifak etmesi için esaslı bir dayanak noktasına malikiz demektir.

2 — Türkiyenin emeli, şimdiki millî hududu içinde dahili ve harici tam istiklaliyle yaşamak ve bu esası sağlamak şartiyle **Rusya ile mukadderatını ve istikbalini tevhit eylemektir.**

3 — Boğazlardan istifade bütün Karadeniz milletlerine serbest olacaktır. Bunu sağlamak için Karadeniz Boğazında tahkimat yapılmamak, Istanbula Rus donanması gelmesi bizim takdir ve tertibimize tabi olmak üzere **Akdeniz Boğazı tahkimatını Ruslarla müştereken müdafaa etmemizdir.**

Bu şartlardan daha fazlası Akdeniz tahkimatına müstakilen malik olmaları veya Istanbula donanmalarını getirmekte serbest bulunmalarıdır ki, her iki şekil de Istanbulun tasarrufunu ihlal eyler. Ruslar için Boğazlarm mutlak serbestliğini yalnız ahdî şartlar ile temin etmek yahut boğazların müdafaa ve mürakabesi işini bütün Karadeniz Devletlerinin bir müşterek meselesi saydırmak elbette daha müsait ve daha ehven hal suretidir.

4 — **Müşterek mücadelenin muvaffakiyeti uğrunda Türkiye, dindaş ve ırkdaş unsurlar arasında bütün nüfuzunu istifade mevkiine koyacaktır.**

5 — Dışarıdan yapılacak yardım, para, harp vasıtaları, fenni vasıtalar ve lüzumunda **askeri kıtalardır.**

6 — Ruslarla mukadderatı birleştirmekten ve onların yardımından faydalanmak kaydinden hakiki bir fayda elde edebilmekligimiz, bizim ile onlar arasında muvasalanın manisiz ve kat'iyyen emin olmasına mütevakkıftır.»

Moskovaya gitmekte olan heyete direktif mahiyetinde verilen bu talimatı, Ankarada Mustafa Kemal Paşa ile Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) baş başa vererek, uzun uzadıya müzakereler sonunda tesbit etmişlerdi.

Heyet Erzurumda, vasıta bekleyerek kaldığı günlerde bilhassa Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beyler Kâzım Karabekir Paşa ile daimi temas halinde bulunup vaziyet hakkında etraflıca görüşmüşlerdi. Bu görüşmelerden edindiği intibaı Kâzım Karabekir Paşa hatıratında şöyle anlatır :

«Heyete verilen direktifte en göze çarpan nokta, mukadderatı tevhit meselesi, pek şümullü ve çatallı idi. O kadar ki, bu hususta heyetin iki başı ve ayni zamanda Hükûmetin de

iki Vekili bile bu noktada dakor değillerdi. Bana şunu sordular:

«Her neye mal olursa olsun Garb Devletleri ilemi anlaşmalı, yoksa Bolşeviklerle mi birleşmeli? Yani açıkçası Garb Devletleri idaresine mi girmeli, yoksa Bolşevik olup, Sovyet Hükûmeti ilemi birleşmeli?»

Bolşeviklerle ilk defa anlaşma yapmak üzere Moskovaya giden Yusuf Kemâl Bey

Cevap olarak dedim ki; «Ne o, ne öteki... Meselenin iki değil üç türlü hal tarzı vardır. Yoksa bahis ettiğiniz her iki şekil de istiklâlimizi gaip etmek, yani milletçe ölmek demektir. Ama hançerle mi, rövelverle mi meselesidir. Halbuki ölmemek

de vardır ki, üçüncü şık da işte budur ve bu da hiç bir tarafa yutulmamaktır. Bu sebeple Ruslara yapılacak teklif: «**Madem ki ikimizin de düşmanı müşterektir. Şu halde dost ve müttefikiz. Aramızdaki hudutlarımızı ve yapabileceğimiz işleri tesbit eedlim. Maddî ve manevî karşılıklı yardımları taahhüt altına alarak, zaten ayrı ayrı başladığımız işlerimizi yürütelim. Bizim ihtiyacımız para silâh harp ve fenni vasıtalardır. Size yapabileceğimiz yardım dindaşlarımız üzerinde lehinize tesir ve Ermeni engelini ortadan kaldırmaktır.**» şeklinde olmalıdır. Bence esas budur. Ve şark hududumuz behemehal Aras - Arpaçayı hattına kadar sürülmelidir. Nahcivan ve —Batum dahil— Acara meselelerinde, tarafların menfaatleridüşünülerek dostça bir esas tesbit edilebilir. İşte benim mütalâam bundan ibarettir.» ve ilave ettim:

«Size verilen direktifin birinci maddesi zayıf, ikinci maddesi de tehlikelidir.»

Bu şekilde müzakere ve münakaşa ederken gördüm ki, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey Garba, İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey ise Bolşeviklere mütemayildir. Fakat her ikisi de mütalaamı doğru buldular. Yalnız:

«Şayet İstiklâl Mücadelemizde muvaffak olamazsak, hangisini kabul etmeliyiz» dediler.

Ben de: «**Şimdi istiklâlimizi kurtarmaktan başka bir şey düşünmüyorum. Eğer mecburiyet zamanı gelirse, münasip göreceğim ölüm şekillerinden birini o vakıt düşünürüm.**» dedim hak verdiler.

Sovyet Rusya büyükleriyle bir anlaşma yapmağa memur ilk murahhas heyetimiz, Erzurumda bir müddet bekledikten sonra, evvelâ kara yolunu denemek maksadiyle gittiği Bayazıt'tan, Nahcıvan'ın Ermeniler eline geçmesiyle tehlikeye maruz kalacağını anlayınca tekrar Erzuruma dönmüş ve bu sefer Kâzım Karabekir Paşanın yardımı ile sağlanan bir motorla Trabzondan Tuapsaya, oradan da trenle 19 Temmuz 1920 de Moskovaya varmıştı. Bu suretle Ankaradan Moskovaya tam **iki ay beş günde** gidilebilmiş oluyordu.

ÇİÇERİNDEN İLK DOSTLUK TEMİNÂTI

Aylarca süren deneme, yoklama araştırma teşebbüsleden sonra, Bolşeviklerle o kadar özlenen doğrudan doğruya ve resmen temas için nihayet zemin ve zamanın elverişli olduğu anlaşılınca, ilk adım atılarak Moskovaya gön-

Bolşeviklerle anlaşma yapmak üzere Moskovaya giden ilk Türk Hey'eti Başkanı Bekir Sami Bey.

derildiğinden bahis ettiğimiz Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin birinci teklifnamesine ancak bir ay sonra cevap gelebilmiştir. Bu cevap Rus Sovyet Hükûmeti Hariciye Komiseri Çiçerin Yoldaşın imzasını taşıyordu ve aynen şöyle idi:

«Sovyetler Hükûmeti, her iki milleti tehdit eden yabancı emperiyalizme karşı mücadeleye iştirâk eylediğini bildiren ve Sovyetler Hükûmeti ile muntazam münasebetlere girişmek arzusunu izhar eden mektubunuzu aldığını bildirmekte kesb-i şeref eyler. Başında Ankara Büyük Millet Meclisi bulunan yeni Türk hükûmetinin dış siyasetinin esaslarına, Rus Sovyet Hükûmeti umumiyetle muttali oldu. Bu prensipler şunlardır:

1 — Tükiyenin istiklâlinin ilânı,

2 — İtirazı gayrikaabil Türk arazisinin Türkiye Devletine ilhakı,

3 — Arabistan ve Suriyenin müstakil devletler olarak ilânı,

4 — Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan yerlerdeki kavimlerin, kendi mukadderatlarının tesbit ve tayinini kendilerine bırakmak, Sovyet Hükûmeti mültecileri ve istekleri hilâfına hicret etmiş olanların da bu bölgelerdeki referandoma iştirâkleri için yerlerine dönmelerini tabii bulur.

5 — Başta Büyük Millet Meclisi olarak kurulmuş olan yeni Türkiye Hükûmetine ait topraklarda azınlıkta kalan milletler için, Avrupanın en serbest azınlıkları hakkında tanınan bütün hakların tanınması,

6 — Boğazlar meselesinin, Karadeniz kıyısı hükûmetlerinin akd edecekleri bir konferansa tevdii

7 — Kapitülasyonların ve yabancı devlet malî kontrollarının ilgası.

8 — Her nevi yabancı nüfuz bölgelerinin ilgası.

Rus Sovyet Hükûmeti, tazyik altında bulunan milletleri kurtarmak gayesi ile emperiyalist hükûmetlere karşı yöneltilmiş askerî mesai ve harekâtı mutlak Büyük Millet Meclisinin arzusuna arz eder.

Kendi mukadderatlarını kararlaştıracak milletlerin, hakkın, adaletin istediği gibi, bir taraftan Türkiye ve diğer taraftan Ermenistan ve İran aralarında kat'î hududun tesbiti için yapılacak müzakerelere Büyük Millet Meclisinin müsaade edeceğini Sovyet Rusya hükûmeti ümit eder. Ve Rus Sovyet Hükûmeti her zaman ilgililerin daveti üzerine ara buluculuğa hazırdır. Türkiye ve Rusya arasında dostça ve devamlı bir anlaşma ile muahedenin kurulması için, doğrudan doğruya siyasi münasebetler ve konsolosluklara ait muamelelere başlanmasını Rus Sovyet Hükûmeti teklif eder.

Rus Sovyet Hükûmeti, kendi mukadderatını bizzat tayin ve tanzim hakkını her millet için tanımaktadır.

Rus Sovyet Hükûmeti, kendi istiklâl ve hükûmetini müdafaa ve kuvvetlendirmek için Türk halkının kahramanca cidalini pek büyük bir ilgi ile takip ediyor ve Türkiye için pek acıklı olan bu günlerde Rus - Türk milletlerini birleştirecek dostlukların sağlam bir esas üzerinde olduğundan bahtiyar bulunuyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Efendi!

Yukarıdaki maddeleri ittila' nazarınıza vaz ederken birle-

şik köylü, işçi cumhuriyeti ahalisi adına, istiklâl için mücadele eden Türk halkının muvaffakiyeti temennilerimizi de iblağ ile kesb-i şeref eylerim.»

Temas için mektuplaşmaların b'le ne kadar güçlükle olabildiğine bakın ki, Türkiye Hükûmeti namına gönderilen 28 Nisan 1920 tarihli teklifnameye ancak bir ay sonra, Moskovadan cevap alınabilmişti.

Ikinci resmi temas da şöyle olmuştu: Kâzım Karabekir Paşa, Büyük Millet Meclisinin de tasvibiyle —artık Komünist olan— Azerbaycan Hükûmeti Harbiye Komiserl ği ile Bakû'daki 11 inci Kızıl Ordu Kumandanlığına birer uzun mektup yazarak, resmî muhabere kapısını açmıştı.

Kâzım Karabekir Paşa Azerbaycan Harbiye Kom'serine yazdığı 23 Haziran 1920 tarihli mektupta şöyle diyordu:

«Azerbaycan, Ermen'stan, Gürcistan ve Türkiyenin, milliyet prensipleri göz önüne alınarak, Sovyet Rusya Hükûmeti murahhasları ile birlikte hudut ve mukadderatlarını tayin etmeleri beklendiği halde, Ermeniler Oltu ve Zengezur bölgelerinde islâm ahaliye tecavüzlere başlamışlardır. Tarafımızdan protesto edilen bu tecavüzler durdurulmadığı taktirde, şiddetle mukabele etmek zorunda kalacağımız şüphesizdir.

Azerbaycan Hükûmetince de bu cihet göz önüne alınarak, bizimle iş birliği etmek suretiyle islam ahalinin hayat ve haklarının müdafaası ve Ermen'lerin tecavüz ve zulümlerine devam etmelerine meydan bırakılmaması için, şarkın mukadderatı tamamen taayyün edinceye kadar Ermenilerin cephenizde işgal edilmesini reca ederim.»

Bakûdaki 11 inci Kızıl Ordu Kumandanlığına yazdığı mektupta da; Ingil'z siyasetine âlet olan bazı Bolşevik aleyhtarları arasında görüldüğünü duyduğu bir kısım Osmanlı zabitlerinin, Türk milletinin bugünkü siyasetinden ve gidişinden haberi olmayan k'mseler olab'leceklerini bu sebeple bunları bugünkü Türk ordusu mensubu saymamak gerektiğini anlattıktan sonra, şöyle diyordu:

«Rus Sovyet ordusu ile Türk ordusu arasında süratle bir yol açılması gerek Türkiyenin garp vilâyetlerinde emperiyalist İngiliz ve müttef'kleriyle yapmakta olduğumuz harp ve gerekse Azerbaycanda hâlâ devam eden İngiliz propagandasına bir nihayet vermek için pek lazım olduğundan, bir an evvel Zengezur'un tarafımızdan isgaliyle Nahcivan havalisinde bulunan kıtalarımızla buluşmasını arz ederim.» »»

Moskovaya giden ilk Türk Hev'etini Ankara istasyonunda Mustafa Kemal Paşa uğurluyor.

İLK YARDIM MÜJDESİ

Bu sırada Kâzım Karabekir Paşanın epey evvel temas için Bakû'ya göndermiş olduğa doktor Fuat Sabit beyden de ikinci mektup gelebilmişti. Fuat Sabit bey bu mektubu Kâzım Karabekir Paşaya Moskovadan yazıyor ve bununla ver-

diği ilk haberde, Moskovada Bolşevik devlet adamlarıyla temaslarını «Türk Komünist Fırkası Vekili» sıfatile yaptığını bildiriyordu. Halbuki Erzurumdan «Yirminci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşanın murahhası» olarak yola çıkmış olduğundan, bu sıfatla iş görmesi gerekiyordu. Demek ki, Bakû'daki Türk Komünist Fırkası, Ruslarla olacak bütün temasların kendi vasıtasiyle yapılması gerektiğine evvela Anadoludan gelen bu doktoru ikna etmiş ve bu suretle varlığını da ister istemez kabul ettirmişti. Bu gibi oldu b'ttiler karşısında daima pek hassas ve titiz davrandıkları bilinen Anadoludakiler, bu sefer artık böyle şeyler üzerinde duracak halde olmayıp, sadece sabırsızlıkla beklediküleri temasların müsbet neticelerine önem verdiklerinden, bu oldu bittiyi de sineye çekmek zorunda kalmışlardı.

Doktor Fuat Sabit bey Moskovadaki ilk önemli görüşmeleri uzun uzadıya anlatan mektubunda şöyle diyordu:

«Halil Paşa ile Moskovaya geldik. Bolşevik büyükleri ile görüştük. Bu arada Hariciye Komiseri Ç'çerin yoldaşa da maksadımızı anlattık. Çiçerin cevap olarak: Anadoludaki millî harekete yardım etmek emelleri olduğunu, bolşevizmin mahiyeti sosyal inkılap olmakla beraber, doğuda millî inkılapları tasv'p ile onlara yardım esasını kabul ettiklerini, fakat bunun bir had dahilinde olduğunu söyledi ve ilave etti :

Meselâ Afganistandaki millî hareketi kuvvetlendiriyoruz. Amanullah Han'a yardım ediyoruz. Ancak verdiğimiz bu silâhların yarın bizim aleyhimize kullanılmıyacağından emin değiliz.»

Çiçer'n'in bu sözündeki nükteyi anladım ve kendisine, Anadoludaki millî hareketin ne gibi sebeplerle, ne gibi ihtiyaçlardan doğduğunu ve Türkiyenin tarihî ve içtimaî vaziyetinin Avrupadan pek başka bir şey olduğunu, Anadoludaki millî hareketin ruhu, batının sınıf hareketinin ruhundan başka bir şey olmadığını, yalnız zulüm ve tazyik âmilleri doğuda başka olduğu c'hetle, hürriyeti almak âmilleri de başka şekilde kendini gösterdiğini, batıda bir taraftan kapitalizm ve emperiyalizm saltanatı kurmak için istila politikası tak'p eden bir sınıf ile, bunun şiddetli baskısı altında inleyen diğer ibr sınıf bulunduğu için iht'lalleri de bir sınıf yapmış oluyor. Türkler maddeten ve manen dış tazyik altında milletçe ezilmiş oldukları için, ihtilal hareketleri de sınıf farkı olmadan milletçe oluyor. Fakat

bu millî ihtilâllerin'n gayesi, her zaman ezilmiş sınıfların menfaati ile, yani dünya inkılabı ile ayni olduğunu gösterir dedim ve asrın sergüzeştci politikasının Anadolu inkılapçıları arasında kat'iyyen yeri olmadığını anlattım.

Müracaatımız üzerine yardım meselesi de kararlaştırıldı. Paranın miktarı tamamen takarrür etmemekle beraber bir milyon altın olacağı tahmin olunuyordu. Silah olarak da, yirmi bini Rus, yirmi bini Fransız ve yirmi bini İngiliz olmak üzere altmış bir tüfek ve beher tüfek için üç bin fişek, on'u ağır olmak üzere yüz on iki top idi.

Sonra, Mustafa Kemal Paşanın mektubu ile İbrahim ve Hulusi efendiler geldiler. Bu mektup bizim yardım hakkında söylediklerimizi kuvvetlendirdikten başka, Kafkasyaya ordumuzca yardım vaad ediyordu ki, buna lüzum olmadığını söylediler.

Daha sonra Cemal Paşa ile Bahaettin Şakir ve Bedri beyler Almanyadan geldiler. Esas maksatları doğuda çalışmak olmakla beraber, Mustafa Kemal Paşanın kendileri ile muhaberesi olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa adına Rus Hükûmetiyle müzakere edeceklerini, yalnız Mustafa Kemal Paşanın son sözün kendisinde kalmasını istediğini söylediler. Ben de kendilerine, Anadolu Hareketinin, İttihat ve Terakki hareketinden başka bir şey olduğunu, bu sebeple kendileri Anadolu adına hareket ederlerse Ittihat ve Terakki ile bu hareketin bir olduğu şüphesin'n uyanacağını ve bunun vaziyet üzerine iyi veya kötü yapacağı tesir hakkında benim hüküm veremiyeceğimi, yalnız benim şimdiye kadar temas ve beyanlarım ve Sovyet Hükûmetine verdiğim raporumda Anadolu Hareketinin bir İttihat ve Terakki hareketi olmadığını gösterdiğim cihetle, kendilerinin de o yolda hareket etmeleri doğru olacağına dair kanaatimi söylemek borç olduğunu anlattım.

Cemal Paşa, şahsî kanaatlerimin Anadolu inkılaplarının düşüncesine uyduğunu zan ve farz ederek müzakere zemini açmayı ve buna esas olacak bir şey hazırlamayı teklif etti. Böyle bir esas kaleme alındı. Cemal Pasa bunun bir suretini Mustafa Kemal Paşava gönderecektir. Ben ilk yardım kafilesi ile ve Bolşevik murahhasları ile birlikte geleceğim. Bakû - Tiflis - Kara yolu ile evvelâ Erzurume geleceğ'z. Beraberimizde ilk posta olmak üzere yüz yirmi bin altın bulunacaktır.»

Bu mektup hakkında Kâzım Karabekir Paşa der ki:

«Bundaki dikkate değer noktalardan biri, Cemal Paşa ile Bahaettin Şakir ve Bedri beylerin Mustafa Kemal Paşa ile muhabere etmiş olmaları ve Mustafa Kemal Paşa adına Rus Hükûmetiyle müzakere edeceklerini bildirmeleridir. Hususiyle Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adına Moskovaya gidecek murahhaslar yolda iken bir de Cemal Paşa ile arkadaşlarının Moskovada böyle işlere karışmaları, bence hiç de doğru değildir. Cemal Paşalarla hususi surette muhabereyi ve hususi tarzda çalışmayı anlarım ama «Mustafa Kemal adına Sovyet Hükûmetiyle müzakere» ne demektir. Benim korktuğum, vaktiyle Almanların bu paşaları ellerine alıp, tam beş sene her istediklerini yaptırarak memleketi bu hâle getirdikleri gibi, şimdi de Rusların bunları Kafkasyada önlerine atarak yeni marifetlere kalkışabilmeleri ihtimali..... İşte korktuğum bu.

Sonra, Rusların yardım vaatleri sarih değil. Miktar da pek az. Hele ilk posta yüz küsur bin lira... Bu kadar para ne işe yarayabilir,... Ne zaman geleceği de belli değil... Hulasa, hiç bir noktayı tatminkâr bulmadım.»

CEMAL VE HALİL PAŞALARDAN MEKTUPLAR

Ankara ile Moskova ve Bakû arasında ilk resmî temaslar yapıldığı günlerde, gurbetteki ittihat ve Terakki liderlerinin de uzun bir sessizlikten sonra ortaya çıkmış ve içlerinden meşhur Cemal Paşanın Moskovaya gelmiş olduğu görülüyor. Daha evvel Avrupada iken Mustafa Kemal Paşa ile muhabere ederek, onun aldığı direktifle hareket ettiği anlaşılan Cemal Paşa, Moskovaya varışının hemen haftasında «Kardeşim» diye hitap ederek Mustafa Kemal Paşaya yazdığı 3 Haziran 1920 tarihli mektupta, Talat Paşa ile muhabere ederek kararlaştırdıkları veçhile Türkiyeye Bolşeviklerin yardımını sağlamak için çıktığı yollarda uğradığı güçlükleri anlattıktan sonra şöyle diyordu:

«Buraya gelir gelmez Halil Paşanın doktor Fuat Sabit beyle beraber bizden evvel gelmiş olduklarını ve üç dört gün evvel de sizin tarafınızdan kuriye zabitlerinin gönderilmiş olduğunu haber aldım.

Mücahedelerinizde ne büyük bir azim ve iyman göstermekte olduğunuzu kemal-i iftiharla öğrendim. Zaten sizden bekle-

nen hareket de bu idi.

Mustafa Kemal!... Emin ol ki, memleket kurtulacak ve bu kurtuluş yalnız kahramanlığı ve esarete karşı nefreti her türlü şüpheden azade olan Türk unsuruna senin telkin ettiğin vecit ve iyman sayesinde kaabil olacağı için Mustafa Kemal adı şark ve Türk mahlasları arasında en büyük bir mevkıı işgal edecek..

Şimdi bunları bırakalım da işimize bakalım; Bolşevik Rusya Hükûmetine yazdığınız teklifnameyi okudum. Geldiğim gün Üçüncü Enternasyonal Reisi Yoldaş Radek ile görüştüğüm zaman, sizin tekliflerinize karşı Bolşevik Hükûmetinin bir iki güne kadar cevap vereceğini söylemişti. Cevabın bugün verilmesi mukarrerdir.

Ben de bugün tekrar Yoldaş Radek ile görüşeceğim. Ben, Talat ve Enver Paşalarla kararlaştırdıklarımız ile, sizin Bolşevik Hükûmetine yaptığınız ilk teklif ve kendi hususi mütalaalarımdan mülhem olarak Ruslara yapmak istediğimiz teklifleri, biri açık ve öteki gizli olmak üzere, iki anlaşma suretinde yazdım. İkisinin de birer suretini size gönderiyorum. Gizli teklifimde, İran ihtilali harekâtını idare edeceğinden bahsettiğim General, Halil Paşadır. Hindistan ihtilalini idare edeceğini söylediğim Türk Generali de ben'im.

Taşkent'e geçmek, oradan Hindistan içinde ihtilaller tertip etmek, benim bir seneden beri bütün ruhumu ve fikrimi işgal eden bir emelimdir. Buna aht ettim. Her türlü manileri kırarak emelime varmağa çalışacağım. Fakat tabii Ruslar buna muvafakat ederlerse, Türkiyedeki arkadaşlardan bazılarını yanıma almak isteyeceğim. Sen buna muvafakat edeceksin değil mi,

Bilhassa Batum'un istirdadı sırasında fırka kumandanlığı yapmış olan Erkân-ı Harbiye Miralayı Kâzım beyle (rahmetli Orgeneral Kâzım Orbay), dördüncü orduda benim menzil müfettişliğimi yapmış olan ve şimdi Erzurumda bulunan miralay Kâzım (daha sonra general olan Kâzım Dirik) beyi almak isterim ve daha bazı kıymetli arkadaşları toplamak isterim. Bununla beraber şimdilik daha bunun vakti gelmemiş olduğundan tafsilata girişmiyorum.» dedikten sonra, mektubuna zeyil olarak şunu ilâve ediyordu:

«Şimdi Rusların size verdiği cevabı okudum. Bu cevabın tamamen istediğimiz şekilde yazıldığı ve benim tarafımdan yapılacak bazı teklifleri de havi olduğu için tarafımdan yapılacak

tekl'flere dair hazırladığım müsveddeyi artık size göndermeğe lüzum kalmadı. Bu sebeple size söyleyeceklerim şudur:

Hemen Moskovaya elçi gönderiniz. Bana kalırsa, elçiniz ne kadar çabuk gelirse, işleriniz o kadar çabuk görülür.

Sonra, burada büyük nüfuzu olan Rusların Üçüncü Enternasyonal Reisi Yoldaş Radek size şöyle bir tavs'yede bulunuyor: **Türkiyenin garptaki manevi mevkii Ermeni meselesinden dolayı gayet naziktir. Bugün Rusya içinde kurulmuş olan Ermen'stana Türkiye arazisinden ufak bir fedakârlık yapacak olursanız, bu fedakârlık sizin manevi mevkiinizi son derecede kuvvetlendirecektir. Bu fedakârlık yalnız cüz'i bir zaman için olacağı şüphesizdir. Fakat her halde bu zaman size o kadar büyük bir fayda tem'n edecektir ki, bunun derecesi her türlü tahminin üstündedir. Bu sebeple bu fedakârlığı yapınız.**

Bu tavsiyeye ben şu cevabı verd'm: «Ermeniler Türkiyeden bazı araz' istiyorlar, Türkiye ise Ermenilere bir şey vermek istemiyor. Bu günkü Rusya Hükûmeti taraflar arasında, arabuluculuk yapmak istiyor. O halde arabulucu olmak isteyen sizler, bize müşterek b'r teklif yapınız. Bu teklifi Mustafa Kemal Paşaya gönderiniz. Onlar bunu tetkik etsinler ve size lâzım gelen cevapları versinler. Biz burada, size hiç bir vaadte bulunmaya kat'iyyen yetkili değil'z. Yalnız bize kalırsa, Türkiyenin Ermenistana bitişik olan kısımları hakkında yerinde tetkikler yapmak iç'n Rus, Türk ve Ermeni murahhaslarından mürekkep bir komisyon göndermek mümkün olacağını zan ederiz.»

Bu konuşma üzerine yakında size, Ermenistan meselesinin nasıl hal edileceğine dair düşündüklerini havi bir tekl'f yapacaklarını söylediler. İste kardesim buradaki ahval bundan ibarettir. Ruslar bana Afganistanda Hindistan iht'lal teşebbüsleri idaresini tevdi etmeyi bugün kabul ettiler. Zan ediyorum ki, bir hafta on güne kadar Taşkend'e hareket edeceğ'm. İran ihtilal hareketini Halil Paşaya verecekler. İşlerimiz pek yolunda gidiyor ve bana pek büyük ümitler bahş ediyor. Cenab-ı Hak milletimizin yardımcısı olsun.»

Cemal Paşadan sonra Halil Paşa da, 4 Haz'ran 1920 günü Mustafa Kemal Paşaya yazıp gönderdiği şu mektupta, çalışmaları sonunda elde edilen neticeleri adeta bir müjde gibi bildiriyordu:

«Azizim Mustafa Kemal Paşa:

Bolşeviklerle mümkün olan yardımı temin için geldiğim

Moskovadayım. Erzurumdan Bakû'ya memur edilmiş olan doktor Fuat Sabit ile birlikteyiz. Moskovada Hariciye Komiseri (Nazırı) Çiçerin ve yardımcısı Karahan ve baş kumandan makamındaki Kam'nef Yoldaşla ve vaziyetiniz hakkında görüşüldü. Millî teşebbüs ve harekâta yardım hususuna karar verildi. Fakat bu yardımın şimdilik ilânına taraftar değillerdir. Yardım şu şekilde olacaktır:

1 — Yarısı altun olmak üzere iki milyon lira,

2 — Üçüncü Kolordu iç'n yirmi bin İngiliz, yirmi bin Rus, Yirmi bin Japon olmak üzere ceman altmış bin tüfek ile her tüfeğe iki - üç bin kadar fişek verilmesi kararlaştırılmıştır.

3 — Yine Üçüncü Kolorduya birer alay teşkil edilmek üzere, üçer bataryalı üçer taburluk 3 alay sahra topçusu için ceman 108 İngiliz sahra topu ile bol cephane verilecektir.

4 — Ayrıca on topluk bir ağır topçu taburu olmak üzere mevcut İngiliz obüslerinden (tahminen 10,5 luk) sevk olunacaktır.

5 — Henüz Sovyet şekline girmeyen ve Taşnakların elinde bulunan Ermeniler ile bir anlaşmazlığa sebebiyet vermemek üzere, bizim eski hududa Rus kıtaları sürmeği düşünüyorlar ki, bu halde demiryolu sevkiyatı başlayabilecektir.

Biz bunlarla meşgulken Zat-ı Âlinizin Moskovaya gönderdiğ'n'z birinci teklifnameniz geldi. Hükûmete verildi. Tabii iyi tesir yaptı. Silah ve cephanelerin hemen Bakû'ya sevki için Harbiye Nezaretine (Komiserliğine) emir verildi. Paranın miktarını belki arttırab'leceklerdir.

On beşinci Kolordunun Ermenistan aleyhine sevkinden, hem bizim hem kendilerinin harici vaziyetleri noktasından çekiniyorlar. Mazlum Türk'yenin tekrar zalim sayılması fikrinin doğmasından korkuyorlar.

Ben buradan Bakû'ya, oradan da İrana hareket edeceğim. Irak köylerine ve Blucistan'a doğru uzanmak fikrindeyim.

Burada en çok beklenen, Büyük Millet Meclisinin kendisini resmen hükûmet ilân ederek, buraya elç'lik heyeti göndermesidir. Vaziyetiniz buna elverişli ise elçiniz resmen kabul edilecek, hükûmetiniz tanınacak ve size elçi gönderilecektir. Bu hususta karar, sizin hamiyetli arkadaşlarınızındır.

Her türlü emirlerinizi Bakû vasıtasiyle telakkiye hazır olduğumu arz ile, halkımızın saadetine yarayacak icraatta muvaffakiyetinizi temenni eylerim muhterem kardeşim.»

Halil Paşanın verdiği haberler, hakikaten bir müjde sevinci ile Mustafa Kemal Paşaya da, Kâzım Karabekir Paşaya da pek ağır bir kâbustan kurtulur gibi olmanın ferahlığını vermeğe yetmişti. Gerçi gönderilmek üzere olan silahlarla mühimmat ve hele paranın miktarı az idi ama, arttırılabileceği bildiriliyordu. Hoş, bu kadar bile gelse, şimdilik tamtakır Ankara hazinesi için bir servet sayılır ve cana minnetti.

Bunun ne kadar böyle olduğunu, müjdenin tahakkukunu günleri sayarak bekleyip duranların, sabırları tükenir gibi olduğu zamanki çırpınışlariyle feryatları açıkça belirtir.

KARABEKİR PAŞANIN FERYADI

Bolşeviklerin yapacakları para, silah, cephane ve saire yardımını cins ve miktarlariyle bildiren Halil Paşanın mektubu alındığı günden beri ha geldi, ha gelecek diye ateşten beter bir bekleyişle haftalar geçtiği halde, hiç bir şeyin görünmemesi, hatta Halil Paşanın bile ne olduğu, ne olacağı hakkında tek kelime ile dahi haber vermeyerek sessiz kalısı karşısında, sabrı tükenen Kâzım Karabekir Paşa nihayet 23 Temmuz 1920 günü Halil paşava yazdığı şu mektupla hüzün dolu ve açıklı bir ifade ile anlatmaktadır:

«Yoldaş Halil Paşa :

Bakû'ya avdet buyurduğunuz haberi bizi çok memnun etti. Naim Cevat Bey size vaziyetimizi anlatmıştır. Binaenaleyh takdir buyurulur ki, gün geçtikçe zavallı vatanımızın hali daha elimdir. **Herkes son fiseğini, son dişini, son tırnağını ve son akçesini sarf ediyor. Elde avuçta ne varsa hepsi ikmal-i namus için sarf olunmuştur.**

Namussuz İngiliz emperyalizmi, Yunanı memleketimizin başına musallat etti. Bursayı dahi işgal ettiler. Hedefleri belki de can evimiz olan Ankaradır. Gözlerden yaş değil, bağırlardan kan akıyor. Biz burada hâlâ Garp Cephesine yardım edemediğimizden yas tutuyoruz. Melun Tasnaklar, vaktile kendilerine yaptığımız iyiliğin karsılığı olarak teşekkür edeceklerine, bizimle anlasmaya dahi yanaşmayarak, yolumuzu kapamakta devam ediyorlar.

Müttefikimiz olan Ruslara karsı bütün kalplerde samimiyet ve hürmet nâmütenahîdir. **İttifakımız ve Rus - Türk kar-**

deşliği artık ebedi olacaktır. Bu sebeple Sovyetlerin b'zden pek ziyade emin olmaları ve düşüncemizin (Türk İttihadı) değil, (Rus - Türk Ittihadı) olduğunu bilmeleri lazımdır. Garpte İngilizlerle harp eden ordumuza gerek kuvvetimizle ve gerek şarktan gelecek silah ve cephanelerle yardıma mani olan Taşnaklar, emperiyalist İng'lizlere ellerinden gelen yardımı yaptıkları halde neden tedipleri cihetine gidilmiyor,

Ermenilerin, Bolşeviklerle aramızdaki yolu açmamakta devam etmeleri demek, İngil'z emperiyalistlerinin Anadoluyu daha çabuk ve daha geniş ölçüde istilâ etmeleri suretiyle, Türkiyenin yok olmasına yardım etmek demektir. Ordumuz harekete hazırlandığı bir zamanda sizlerden gelen mektuplar üzerine iki aydır beklemektey'z. Bunun. memleket için neye mal olduğunu arz ettim. Binaenaleyh, Rus **Sovyet Hükûmeti bizi artık öz kardes gibi tanımalı ve bizim emelimiz'n ve menfaatimizin tam bir Rus-Türk ittifakında olduğunu ve Türklerin ahde vefadaki sadakatini de kabul ederek, sarkın demiryolunu serbest açmalı** ve sarkta sulh ve sükûn tesisi ile garpte ve cenupta İngil'z empervalizm'ni yumruklamak isinde bizi serbest bırakmalıdır. Bunun için Azerbaycanın yeni ordusu 'le Rus Sovyet kıtaları ve biz gerekiyorsa derhal harekâta dahi geçmeliyiz.

Ermeni Taşnaklar vakıt geçiriyor ve daima İngiliz emperiyalist hükûmet'nden ümitli bulunuyorlar. Ve bu sureltle b'ze pek büyük zararlar veriyorlar. Bu zararların maddi kısımlarını saydım Manevi kısımları da memleketimizde inkılap düşmanlarını kuvvetlendiriyor. Zira İngilizlerin türlü türlü ifsatlariyle halkımız zehirlen'yor ve şarktan bir ümit beklenmiyeceği kanaatiyle inkılabımıza karşı düşmanlık kök salıyor.

Şunu da ilave edeyim ki, burada Ermenilerin karşısında bekleyen ordu efradının çoğu garp vilâyetlerimizin çocaklarıdır. Garbın çiğnenmesine karşı burada atıl ve seyirci kalan bu çocukların, ruhî haller'ni göz önüne alırsanız, bunları böyle daha fazla nasıl yerlerinde tutmak mümkün olacağını anlarsınız.

İşte kardesim; Umumî Harpten zaten pek zayıf bir halde çıkan zavallı milletimizin, bir çok silah ve cephanes' elinden alındıktan sonra, bir yandan İngiliz, Fransız ve Yunan kuvvetleri ve içeriden de inkılaba karşı olanların çetelerivle mücadele için ne büyük fedakârlıklara katlandığı meydandadır.

Her şevin sonu sarf edilmiştir. Buna göre siz de elbette üzerin'ze düşen vazifeden geri kalmazsınız.

Bizde artık bir istilâ fikri olmadığını ve Rus Sovyetlerine

karşı ebedi muhabbetimiz ve kardeşliğimiz olduğunu her yerde ve her şeyde göstererek, onların bize karşı tereddütlerinin tamamen silinmesini ve Ermeni taşnaklarının kafalarına bir yumruk indirilmesiyle şark yolunun açılmasını ve Rus Sovyetler ile doğrudan doğruya bağlanmamızı temin buyurursunuz. Ve bizi vaziyetten sık sık haberdar edersiniz. Bayazıt ve Erzurumdaki telsizimiz ile irtibat için, Bolşeviklerin Kerosa bir telsiz koyarak Nahcivan'la telefon ve telgrafla irtibatı da temin etmeleri mutlaka lâzımdır. Arz-ı hürmetle samimi selâmlar.»

Bu esnada Şimalî Kafkas, Dağıstan ve Azerbaycan müslümanları arasında bulunarak, onların çeşitli safhalar arz eden mücadeleler'ne iştirâk ile bir hayli çalıştıktan sonra 30 Temmuz 1920 günü Batum yolu ile Trabzona gelen kurmay binbaşılarımızdan Ismail Hakkı beyle arkadaşı Aziz bey, birlikte yazdıkları uzun bir raporu, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşaya, bir suretini de Erzuruma Kâzım Karabekir Paşaya göndermişlerdi. Hududumuz dışındaki çoğu Türk, müslümanların içine düştükleri karma karışık mücadele hayatından istiklallerine, hürriyetlerine kavuşmak için nasıl çalıştıklarını ve ne gibi şartlarla ne biçim neticelere doğru yürüdükler'ni tafsilâtiyle anlatan bu çok enteresan rapor, o an'a kadar bilinmiyen bir çok gerçekler' de açıkladığı için, büyük bir ilgi ile karşılanmıştı. Bilhassa Kâzım Karabekir Paşa, rapor üzerinde ehemmiyetle durarak, takıldığı yahut da aydınlanmasını istediği hususlar hakkınra Trabzonda bekleyen İsmail Hakkı ve Aziz beylere bazı sualler tevcih etmişti. Bu sualler arasında şu da vardı:

«Şimalî Kafkasta müslümanlar arasında Bolşevik prensipleri ne suretle telakki olundu? Halk ile asılzadeler arasında fikir birliği varmı idi? Yoksa sınıf farkı idare şekline ve telakki'ye tesirlimid'r? Netice itibariyle halk komünizmden memnunmudur?

İsmail Hakkı ve Aziz beyler, Kâzım Karabekir Paşanın sorduklarına verdikleri uuzn cevabın sonunda pek önemli bir meseleye temasla, şöyle diyorlardı:

«Türkiyenin bugünkü elim vaziyeti Bolşev'klerle ittifak yapılmasını mecburî kılmaktadır. Halbuki millî emelleri tatmin edilmiyen şimalî Kafkas ve Azerbaycanın ve bilhassa Şimalî Kafkasın Bolşevikler aleyhine ayaklanması, Bolşev'klerin Türkiyeye yapabilecekleri filî yardımı, geri bırakabilir.

Bolşeviklerle gerek ittifak halinde bulunsun ve gerekse

bulunmasın cahil kavimlerdebolşevizm prens'pleri tatbikatının pek çok tahribat yaptığı tecrübelerle sabittir. Bilhassa Türkiye gibi felâket içerisinde ve düşman karşısında bulunurken, üstelik bir de Bodşevizm prens'plerinin tahribatına uğraması ve bu tahribata en ziyade halk kütlelerinin ve zabitlerin maruz olması elîm neticeler doğurur. **Bu sebeple Bolşevizm prensiplerine iyi, çok iyi tetkik ve bu fikrin ne tarzda ve nerelerden girmesi lâzım geleceğini tayin ve tesbit etmek ve Bolşevizm prensiplerini memleketin bugünkü dinî ve içtimaî vaz'yetine göre tâdil ederek kabul eylemek zaruridir.** Bunu yapmak için en münas'p merkez Trabzondur. Bolşevizm faaliyetini takip ve tetkik işlerini idare etmek üzere faal ve muktedir bir siyasî heyetin Trabzonda bulundurulmasını kat'iyyen lazım addediyoruz..»

Kâzım Karabekir Paşa «pek mdühim» bulduğu bu tekl'fî derhal Ankaraya çekt'ği bir telgrafla Mustafa Kemal Paşaya bildirdi. Mustafa Kemal Paşa da, ayni günde cektiği bir telgrafla: «İsmail Hakkı ve Aziz beyler'n süratle Ankaraya gelmelerini» istedi. Onlar da, hemen Trabzondan ayrılarak İnebolu yolu ile Ankaraya gittiler.

Kâzım Karabekir Paşa bu hususta der ki :

«Şimdiye kadar Bolşeviklerle temas etmek veya etmemek yani dost olmak veya olmamak meseles' varken, şimdi bir de (Türkiyede Bolşevik 'dare tarzı lâzımdır) meselesi çıkmış oluyor. Bakalım ne olacak?»

BAKÛDAKİ TÜRK KOMÜNİST PARTİSİNİN İLK AÇIK TEŞEBBÜSÜ

Rusyada faaliyette bulunan «Türk Komünist Fırkası» nihayet Ankara ile doğrudan doğruya temas ile, olup bitenleri yakından görüp, mümkünse çalışma sahasını Anadoluya yaymak zeminini hazırlamak maksad'yle, ilk murahhasını Trabzona göndermişti.

Trabzonda Üçüncü Kafkas Tümeni Kumandanlığınca, pek nazikâne bir surette göz altında bulundurularak misafir edilen —eski Zor Mutasarrıfı— Sal'h Zeki Yoldaş hemen o gün yine bu kumandanlık vasıtas'yle, Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal Paşaya, Anadoluya geliş sebebini anlatan şu telgrafı yazıp göndermişti :

«Paşa Hazretleri;

«Teşkilâtımızın düşüncesi şudur: dünyanın en haris emperyalistlerinin taarruzuna uğrayan zavallı Türkiyeyi ve mazlum halkını, istilacıların kanlı pençesinden kurtarmak hususunda İnkılap Hükûmetiyle Millî Kuvvetler Kumandanlığına her suretle yardım etmek ve İnkılap Hükûmetinin mucizeli manivelâsından faydalanarak bu meşrû davayı bir an evvel tahakkuk ettirmek için faaliyetimizi memleket içine nakil etmektir. Bu suretle mesut neticeye daha ziyade yaklaşılacağı kanaatindeyiz. Müdafaa kuvvetine zarar vermemek şartiyle memleket içinde teşkilât yapmak ve yalnızca halkın seviyesini ve manevi kuvvetini yükseltmeye yarar ilmî, içtimaî mahiyette propagandalarla sosyal inkılap esaslarını hazırlamak ve ayni zamanda savunma gücünü kuvvetlendirmek ve Türkiye mazlumları ile, müdafaa teşkilâtlarını, milletler arası cihan inkılap teşkilâtı —yani Üçüncü Enternasiyonal— ile tanıştırarak bunların güçlü yardımını sağlamak suretiyle işe başlayacağız.

Şu kadar ki, bütün bu ahval arasında, memlekette sosyal inkılap esaslarını hazırlamakla meşgul olacak teşkilâtımızın nasıl kabul edileceği ve bilhassa bugün memleket idaresi başında bulunan kimselerin teşkilâtımız hakkındaki düşünce fikir ve hareket tarzları, milletler arası cihan inkılap teşkilâtınca da dikkatle takip edileceğinden, bunların her hangi bir sebeple aleyhte verilecek hüküm ve kararlarının, memleketimizin gelecekteki mukadderatı üzerine tesiri muhakkak bulunduğundan, pek karışık hadiselere bulaşmış kimselerin yapmaları muhtemel uygunsuz hareketlerden doğabilecek sorumluluklarla ezilmemek ve neuzübillâh bu suretle mazlum her milletin son kurtuluş silahı olan İnkılap kuvvetinin, memleketimizdeki teşebbüsü dahi bu veçhile bozulup, memleketi o silahtan mahrum bırakmamak için teminat elde etmek istiyoruz ve bazı arkadaşlarımızla, ortaya çıkabilecek bu gibi meselelerin, halkın ve inkılap adamının gözü önüne konabilecek vaziyete getirilmesini, bu teminatın icabı telakki ediyoruz.

İnkılap Hükûmetiyle Kuvayi Milliye Kumandanlığının bu husus hakkında fikirlerini ve istilacılara karşı bizlerle birlikte faaliyette bulunmak için düşündüklerinin bildirilmesini rica ediyoruz.»

Bu telgrafına cevap bekleyen Salih Zeki Yoldaştan edinilen bilgiye göre, evvela «İştirakiyûn» denilen bu komünist teşkilâtı, Büyük Harp esnasında esir olan ve Bolşevikliğin ilânı üzerine serbest kalıp her tarafa dağılan bazı Türk sivil ve zabitleri tarafından 1918 de doğrudan doğruya Komünist Üçüncü Enternasiyonalinin direktif ve yardımı ile Moskovada kurulmuş ve ilk iş olarak Türkistada bir herkez komitesi teşkil ederek «Türkiyede Bolşevik İnkılabı» yapmak gayesi ile çalışmağa başlamıştır. Bakû'nun Bolşevikler tarafından işgali üzerine faaliyet merkezini bu şehire nakil eden komitenin reisi yine Türkiyeli Mustafa Suphi Yoldaştır. Maksat ve gayesi, **Anadoluda Bolşevikliği yayıp, Moskovaya bağlı bir «Türkiye Sovyet Cumhuriyeti» kurmaktır.**

Komitenin öteki faal azaları kendisinden başka Kayserili İsmail Hakkı, Kafkasyalı Mehmet Emin, Samsunlu yüzbaşı Nedim Agâh, Süleyman Sami ile yine yüzbaşı Yakup Yoldaşlardır.

Komitenin biri Bakû'da, diğeri İstanbulda olmak üzere çeşitli yerlerde —hatta Anadoluda da— yirmi yedi şubesi vardır. Sovyet Rusya Hükûmeti, Türkiye işleri için yalnız bu komite ile temasta bulunmaktadır. Bütün masraflarını da Rusya vermektedir. Türkiyeye yapılacak yardım da münhasıran bu komite vasıtası ile olacaktır.»

Salih Zeki Yoldaş, daha sonra Hasankalede görüştüğü Kâzım Karabekir Paşaya da şöyle demişti: «Varlığımızı muhafaza ancak Bolşevik idare tarzını kabul etmekle mümkün olabilir, Millet Meclisinin icraatına halel getirmemek şartiyle yapılacak bir esas dahilinde memleketimizde komünistlik teşkilâtını kurup yaymak ve bu suretle sesimizi ve şeklimizi dışarıya duyurmak ve göstermekten başka çare yoktur. Ondan sonra, münasip bir zamanda da bolşevik idare tarzını kabul edebiliriz.»

Kâzım Karabekir Paşa buna karşı der ki; «Bu zata Ankaraya gidip bir an evvel Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesini tavsiye ettim. Gitsinler, bu yoldaşlar evvela komünistlik nedir, kendileri nasıl adamlardır, anlatsınlar... Hükûmet ve Millet Meclisine kendilerini ve mesleklerini esaslıca tanıtsınlar... Sonra da uygun görürlerse bazı teşkilât ve kanunlarımızda değişikliklerle veya doğrudan doğruya bir fırka kurulmak suretiyle ortaya çıkıp, dış siyasetimizde İtilâf devletlerine tesirli olabilecek bir vaziyet ihdas edilebilir.

Eğer faydalı, yani İtilaf devletleri üzerinde (Bakın bunlar nihayet bolşevik ve komünist olmak zorunda kaldılar, iş fena..» tarzında bir tesir yapabilecekse, böyle bir idareye doğru meyil

edilmesini münasip görürüm. Aksi takdirde bu gidişle Ruslardan para da, silah da yardımı göreceğimiz yok gibidir. Ayni zamanda bu Salih Zeki Yoldaş gibi adamların, ellerindeki bol para vesair imkânlarla, hükûmetin haberi olmadan memlekete girerek tehlikeli propagandalarla yapacakları teşebbüslerin önüne geçebilmemiz de şüphesizdir.»

Kâzım Karabekir Paşa, ilk defa «Bolşevikliğin kabulu» fikrine yanaşır gibi oluyordu. Şimdiye kadar lafının edilmesine bile pek tahammül edemiyen Paşanın ne kadar sıkışık ve çaresiz bir duruma düşüldüğünü pek açık bir surette anlatan bu hal, artık devam edecektir.

Salih Zeki Yoldaştan pek kısa bir zaman sonra, yine ayni komite azasından Süleyman Sami Yoldaş isminde diğer bir murahhas da Trabzona gelmişti. Türk Komünist Fırkası Merkez Heyeti Reisi Mustafa Suphi ve azadan Mehmet Emin Yoldaşların imzalarını taşıyan «Büyük Millet Meclisi Reisi ve Kuvayi Milliye Baş Kumandanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine «hitaben 25 Haziran 1920 tarihli bir de mektup getiren Süleyman Sami Yoldaş da, Trabzondaki askerî makam vasıtasiyle temasını yaparak, mektupta yazılı olanları telgrafla Mustafa Kemal Paşaya iletmişti. Bu mektupta kısaca şunları vardı

«Osmanlı Murahhaslar Heyeti Reisi Tevfik Paşanın İstanbula tebliğ ettiği sulh şartlarına göre, Anadolu rehberinin son nefesine kadar taarruz olunduğu anlaşılıyor, Bu hali kabule razı olan her hangi bir hükûmet ve sınıf ile mücadeleye karar vermiş olan İştirâkiyûn teşkilâtının, muvaffakiyetinize nail olacağı ümidindeyiz. Buradaki faaliyetimiz hakkında Süleyman Sami Yoldaş size lâzım gelen malumatı arz edecektir. Gadre uğrayan halkımızın selameti, mübareze inkılabında olduğu kanaatiyle hatm-i kelâm ve teyidi ihtiram eylerim.»

Kendi ifadesine göre Süleyman Sami Yoldaş, İstanbul Harbiye Mektebi 1912 mezunudur. Dünya Savaşında sekizinci alay birinci tabur yaveri ve teğmen rütbesinde iken, Oltu civarında Ruslara esir olmuş, Bolşevik İnkılabiyle esaretten kurtulduktan sonra gittiği Türkistanda çalışkanlığı ile çevresinin muhabbet ve itimadını kazanarak Türkistan Sovyet Hükûmeti Maarif Komiseri (Nazırı) olmuş ve iki yıl bu vazifede Türklük duygulariyle mütehassis olarak hizmet ederken, bazı kendi gibi arkadaşlariyle bu sefer de doğrudan doğruya ana vatan Türkiyeye faydalı olmak maksadiyle, Türk Komünist Fırkası Merkez Heyeti kuruculuğu ile politika hayatına fiilen atılmıştır.

Şimdi; faaliyetini Bakû'ya nakleden Komünist Fırkası Merkez Azası ve ayni zamanda bu komitenin politika ve harp işleri komiseri sıfatiyle, yaptığı bu yolculuğun sebebine gelince, onu da şöyle anlatıyordu:

«Tek amacımız Türkiyemizin kurtarılmasıdır. Bu kurtuluşun ancak bolşeviklerle iş birliği yapılarak mümkün olabileceğine inanmaktayız. Netekim daha şimdiden Türkiyeye verilmek üzere bolşeviklerden temin ettiğimiz elli top, yetmiş makineli tüfek, on yedi bin tüfek ve bol miktarda cephane elimizde hazırdır. Para hususunda da Sovyet Rusyanın gereken yardımı yapması sağlanmıştır. Bunları Türkiyeye sevk için yolların açılmasını bekliyoruz. Yolların kapalı ve tehlikeli oluşu yüzünden ben bile, Bakû'dan buraya bin bir badire atlatarak ancak bir ayda gelebildim. Yollarda İngilizlerin takibatına uğradım, Batum'da tevkif edildim. Güç halle kaçıp kurtulabildim. **Bugün bizi düşündüren tek mesele, Türkiyede Bolşevizm inkılabını yapmak işinde Büyük Millet Meclisinin bizimle ayni fikirde olup olmadığını anlamaktır. Bundan sonra Türkiye ile olacak münasebetlerimiz hakkında karar verip, ona göre takip edeceğimiz yolu esaslı surette tayin ve tesbit için behemehal bunu bilmemiz lâzımdır. Evet, Türkiye Büyük Millet Meclisi ne düşünüyor? Bolşevizm esaslarının Türkiyede tatbiki hususunda fikri, kararı nedir? ve Anadoluda açıkça bolşevik teşkilâtı yapılmasına müsaade edilirmi? Ve bugün Rusya ile sair yerlerde yürürlükte olan Bolşevik programının, Anddoluda tatbiki için ne gibi değişiklikler yapılması düşünülüyor?»**

İsmet Paşa Soruyor: RUSLAR BİZİ ALDATIYORLAR MI?

Aylar geçtiği halde, nedense hep lafta kalan yardım vâdinin tahakkukunu sabırsızlıkla bekleyen Ankarada, bu sabırsızlık biraz da ümitsizliğe doğru gidiyor. İçlere: «Yoksa kuru laflarla oyalanıyor, aldatılıyor muyuz?» şüphesi girmiş, «Ya öyle ise?..» endişesi zihinleri bulandırmaya başlamıştı. Ankaranın bu üzüntülü halini, bu defa Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Re'si sıfatiyle sesini ilk duyuran Albay İsmet Bey (İnönü) pek belli bir telâşla ifade ediyordu. İsmet Bey, Kâzım Karabekir Paşaya Ankaradan çektiği acele telgrafla: **Halil Paşadan mufassal haberler bekliyoruz. 3 Haziran 1920 tarihli mektubunda milyon liradan ve saireden bahs ediyor ve bir kaç güne kadar hududumuza heyetlerin ve paranın geleceğini bildiriyordu, ne oldu? Bu adamlar bizi aldatmışlar mıdır? İzah etmelidirler. Şarka ait verdiğimiz haberin teeyyüt etmemesi,**

millet efkârında dayanacağı bir kuvvet bırakmamaktadır. Acele olarak gerekli malumat alınıp bize verilmesini bilhassa rica edelim.» diyordu.

Gerçekten de parasızlık ve ondan doğan bilhassa, ordunun şimdiki halde silahı, cephaneyi bırakın, sadece beslenmesi meselesi bile çıkmaza doğru gidiyordu. Ağustosun ilk günlerinde şarktaki ordu bile layık'yle beslenemez hale gelmişti. Kâzım Karabek'r Paşa: «Başta ben olmak üzere hepimiz günler oluyor, mısır ekmeği ile bir kap yemek yiyebiliyor ve nefer kıyafetinde geziyoruz.» diyordu. Bu sırada Halil Paşanın, Bayazıttan Erzuruma telefonla okunan şu mektubu Kâzım Karabekir Paşaya geldi:

«Moskovadan hareketimizden evvel telsizle gelen bir haberde, Türkiyenin Fransa ile mütareke yaptığı bildiriliyordu. Bu haber üzerine Moskovadaki Sovyet ricali biraz telâşa düştüler. Bunun üzer'ne Hariciye Komiseri Çiçerin Yoldaşla konuştum. Kendisine: «Bu mütarekenin Fransa ile yapılmasının İngiltereyi yalnız bırakmak maksadiyle olduğunu ve bu sebeple Sovyetlerin de lehine bir hadise telakki edilmesi gerektiğini anlattım. Çiçerin Yoldaşın İngilterenin de bize elverişli şartlarla anlaşma arzusu gösterd'ği taktirde, Büyük Millet Meclisinin bu isteği nasıl karşılayacağını sorması üzerine ben de, Yunan ordusuna dayanarak bize her istediğini zorla kabul ettirebileceği sabit fikrinde olduğu için, İngiltereden böyle bir teklif beklenemiyeceğini ve farz-ı muhal olarak İngiltere böyle bir teklifte bulunsa dahi, bunun bizi (böyle anlaşmalara girişerek Sovyet dostlarımız gözünde gayeleri belirsiz politikacılar şeklinde gösterdikten sonra, tekrar mahvimiz cihetine g'tmek teşebbüsü ve oyunundan başka bir şey olamıyacağını) inkılap reislerimiz olan Mustafa Kemal Paşa ile Büyük Millet Meclisindeki d'ğer başların pek âlâ bildiklerini ilave ettim ve bu hususta daha fazla teminat vermek lüzumunu da duyarak, yine imkânsız olmakla beraber, her ne şekilde olursa olsun bir oldu bitti vaziyeti hasıl olup da İngiltere ile bir anlaşmaya varılıp, artık onunla mücadele edilemiyecek b'r devre girildiği taktirde, inkılap hareketimiz reisleri Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının , bu güne kadarki inançlarını kat'iyyen değiştirmiyerek, nihayet iş başından çek'lmeyi, Sovyetler aleyhine dönmeğe tercih edecek karakterde insanlar olduklarını söyledim. **Ve nihayet dedim ki, İngilterenin parası ile Yunanın askerî kuvvetine karşı sizce vaad edilen yardım eğer süratle yapılmazsa, İstanbuldaki Sultan taraftarı mürtecilerle, inkılaplar-**

kaldığını anlayarak ye'se düşecek halk kütlelerini ne gibi hareketlere sürükleyeceklerini ehemmiyetle düşünün ve böyle bir felâketin iki taraf için de ne buyuk bir zarar olacağını göz önüne alarak ne yapılacaksa artık vakit geçirilmeden yapılması için gereken tedbirleri alın.»

Çiçerin Yoldaş sözlerim. dikkat ve alaka ile dinledi ve yardımın süratle yapılacağını tekrar vaad etti. Bu arada Moskovanın vaziyet ve düşüncelerini anlatarak fikirleri aydınlatmak için Ankaraya kadar gıtmekliğimin münas p olacağı hakkındaki teklifimi de, memnuniyetle kabul etti. Ve buradan Ankaraya gönderilmesi kararlaştırılan ilk Sovyet elçil k heyetile, ilk parti eşyanın iki haftaya kadar hazırlanabileceğini söyledi.

Ben elçilik heyetinin ilk kademesi olarak, elçilik baş kâtibi ve iki kızıl ordu erkânı harp (Türk) zabiti ve Ankaradan Moskova ile muhabereyi sağlayacak bir telsiz istasyonu, Büyük Millet Meclisi emrine bir otomobil ile, taşınması kabil altı sandık dolusu beş yüz kilo ağırlığında bir m ktar altın para ve yirmi muhafız askerle yola çıktık. Azerbaycana geldik. Burada vaziyet tabii hale girmiş, hatta Rusya ile Federatif bir idare içinde bulunmağa mecbur tutulmayan Azerbaycan, kendi başına bir (Azerbaycan Sovyet Sosyalist hükûmeti) olarak serbestce faaliyete geçmişdir. Ermenistan henüz Taşnakların elindedir ve bu vaziyete girmemişdir. Fakat Ermeni Komünist Fırkasının, memlekette Sovyet sistemini ilan için halk arasında yaptığı pek şiddetli propaganda, nihayet semeresini verecektir. Şimdiki halde Ermenilerin, bize gelecek s'lah ve mühimmat yardımına, demir yolunu açmamakta ısrar edişleri bizim için pek acıdır.

Rusyanın muhtelif yerlerindeki esirlerimiz arka arkaya Bakû'ya gelmektedirler. Evvelce on bin kadar tahmin ettiğim bunların sayısı, bir çok yerlerde uğradıkları sefalet ve bakımsızlık yüzünden, şimdi beş bini geçmeyeceğini zan ediyorum. Gelenler Bakû'da silahlandırılarak, yolların açılması ile ne tarafa gönderilmeleri hakkındaki emirlerinizi bekleyeceklerdir.

Bolşeviklerin vadettikleri silahların ilk kafilesini teşkil eden, ikişer bin mermi ile altı bin Japon tüfeği ve teferruatı ile iki batarya obüs ve bir batarya sahra ile yüz Levis veya Gold hafif mitralyöz. Temmuzun yirmisinde Rostof'tan hareket edecekti. Şimdi Bakû'ya varmış olmalıdır. Yavlak'tan Türkiyeye nakliyat için iki yüz arabanın hazırlanması emri ver'lmiş olması, bunların harekete başlamış olacağını gösterir. Ancak ge-

ri ile muhabere kesik olduğundan şu anda ne olup bittiğini bilmiyorum. Hatta Türkiyeye benimle beraber geçecek olan Rus elçilik heyeti baş kâtibi ile, altın para sandıkları ve telsiz istasyonu da yolda Ermeni kuvvetlerinin top ateşine uğramış ve Angelavut'daki livanın yanına sığımışdır. Bu livaın, son raporuna göre mukavemet edeceği şüphelidir ve Keros'a çekilmiş olmaları ihtimali vardır. Belki Keros'ta takviye olunarak tekrar hareketleri mümkün olabilir.

Şunu da ilave edeyim ki, **Moskovadaki Sovyet rüesasının size bir nasihatları vardır. Diyorlar ki: «Yeni Türkiyenin, yeni prensiplerinin yayınlanması sureti ile Avrupa ve Amerika işçileri nazarında tanınıp sevilmesi temin edilmelidir. Bu hususta mesela köylü ve çiftçi halkımızın menfaatinden başka bir çıkar aramadığımız halde, itilaf devletlerinin bize musallat olarak, Yunan ordusunu da silahlandırıp üstümüze saldırtışlarından ve saireden şikâyetle, hiç bir zaman haklarında harpcı ve istilâcı bir fikir beklemediğimiz Yunan ve Ermeni halkı ile ne istedikleri hususta doğrudan doğruya pek alâ görüşebileceğimizi ve fakat hiç bir zaman ve katiyyen emperiyalist hükûmetlerin kapitallerine alet olamıyacağımız gibi, bunların aletleri olan küçük hükûmetlere de aynı yolu tavsiye ettiğimizi belirtir şekilde beyannameler yayınlanması lâzımdır.** Elimizde, İngiliz Parlementosunun, İngiliz hükûmetini istizaha çekmesi için vasıtalar vardır diyorlar ve bu vasıtalarla bizim beyannamemizin de İngiliz parlementosunda bahis mevzuu edilmesini temin edecekler'ni söylüyorlar. Ve bu suretle, dünya işçileri gözünde çeşitli propagandalarla fena tanıtılan Türklerin, yeni fikirlerle iyilikleri ve yepyeni bir yolda oldukları herkesce anlaşılacaktır.» diyorlar ve ilave ediyorlar: **«Nasyonalist olan Türklerin, kısmen sosyalist tarzına dökülusu, biz sosyalist Rusların da, açıkça size taraftarlığımızı temine çok yardım eder.»**

Burada, yani Rusyada en mühim meselelerden biri, inkilap düşmanlarının tahr'p ettikleri demir yolları mütaharrik malzemesinin yerine yenilerinin bulunamayışı yüzünden, nakliyatın berbat bir vaziyette oluşudur. Moskovanın ikiyüz kilometre ötesindeki köylerde on kuruş olan ekmeğin kilosu Moskova şehrinde ancak yüzelli, ikiyüz kuruşa alınabiliyor.»

Halil Paşadan, aynı günlerde arka arkaya iik mektup daha gelmisti. Bunlarda da kısaca şöyle diyordu:

«Nihayet bir süvari livasının beni Nahcivan'a kadar götürüp, Türklerle de buluşduktan sonra dönmesi için gereken emir

verildi. Fakat bu iş oluncaya kadarki mektuplaşmalarla epey vakit geçti.

Kızılordu erkânının bütün çekingen hareketleri, zayıf kuvvetlerle Ermenilerin karşısına çıkmamak ve bir muharebeye sebep olmamak hususundaki ihtiyatlı davranışlarından doğuyordu. Moskovada hâlâ sürüp giden Ermenilerle anlaşma müzakerelerinin de bu işde belki tesiri vardır. **Benim maksadım ise, her ne suretle olursa olsun bir Kızılordu müfrezesi ile Keros ? Nahcivan yolu üzerine bir an evvel hareketle, buradan geçmemize mâni olmak isteyecek Taşnaklarla Kızıl ordu müfrezesinin harbe tutuşmasını görmekti. Çünki Kızılordu bizimle işbirliğine, ancak bu suretle angaje olabilecekti.**

Gönderileceği vâdolunan altın paranın beş yüz kilosu, evvelce de bildirdiğim gibi elçilik baş kât'binin yanındadır, gelecektir. Asıl büyük kısmını da bizzat elçi getirecekti. Bu da Keros - Nahcivan yolunun veya demiryolunun açılmasına mütevakkıftır.

Bakû'daki Türk komünist Fırkası reisi Mustafa Suphi Yoldaş, Bakû'ya gelmekte olan esirlerimizin hepsinin, burada kendileri tarafından kurulan (Türk Bolşevik Kıt'ası) na alınmasını istemişdir. Bunlar bin kişiye yakındır. Mustafa Suphi Yoldaşın bu isteğine karşı ben de şu teklifte bulundum: Gelen ve gelecek olan esirlerimizden Bolşevik olmak isteyenler buradaki Türk Bolşev'k kıt'asına girebilirler fakat Bolşevik olmak istemeyenler behemehal Türkiyeye gönderileceklerdir. Ayrıca esirlerden mâlul olanlar da behemehal Türkiye'ye sevkolunacaklardır. Bu şekilde anlaşmaya vardık.

Üzerime aldığım yeni vazife İran'dan Irak ist'kametine hareketi mutasavvar İran inkilâp ordusu başkumandanlığıdır. Fakat Nahcivanın bu günkü vaziyeti gelişinceye kadar burada kalmaklığım gerekiyor. Silah ve cephanenin ilk kaf'lesinin nakli için Yavlek'ta hazırlıklarda bulunulduğunu bildirmişdim. Yol ne kadar çabuk açılır ve emnivet altına alınırsa, Türkiyeye sevkiyat da o kadar erken yapılabilecektir.»

Halil Paşa ile birlikte, Cemal paşa da Mustafa Paşaya bir mektup göndermişdi. Cemal Paşanın 11 Haziran 1920 de, Bakû'da yazmış olduğu anlaşılan bu mektup Erzuruma ancak Ağustosun 17 sinde gelebilmiş ve avnı gün muhteviyatı, telgrafla Mustafa Kemal paşaya bildirilmisdi.

Cemal Pasa bu mektubunda evvelâ kendi durumundan bahisle : «Moskovadaki onbeş günlük çalışmadan sonra, Tür-

kistan, Afganistan ve Hindistan içlerinde faaliyette bulunmaklığım Rusya Hükûmeti tarafından kabul edildi. Şimdiki halde benim plânım, Afganistan Emirine İslâm hilâfeti ile garp Türkler'nin içine düşdükleri tehlikeli inkiraz felâketini izahla, Türkiyeyi düşmanları elinde taksim olmaktan kurtarmak maksadı le Anadoluda kurulan Türkiye İhtilâl Hükûmetinin, bütün İslâf âleminin mânevi müzaheretini beklediğini anlatmaktadır. Afganistana gitmekteki hak'ki maksad, Hindistan İhtilâlcileri ile temasa geçerek, Hindistanda gayet büyük ve mühim ihtilâl hazırlıkları ve teşkilatı yapmakdır. Bu hareket'n başında ben bulunacağım ve ben Afganistana vardıktan sonra karşılaşacağım ahvale göre, ya Türkiye hükûmetinin elçisi olmak ve yahut Afganistan ordusunun tensikatına memur edilmiş olmak, veyahut hususi vaziyetimi muhafaza etmek şıklarından b'rini tercih eyleyeceğim. Şayet birinci şıkka karar verirsem, esasen Kâbil'e bir Türk elçisi gönderilmes'ni Efgan Emiri son defa sizden rica ettiği için, bu vazifeyi bana vermeği münasip görürsünüz zanneder'm. dedikten sonra evvelki mektubunda bahsetmiş olduğu —Afganistanda yanında çalıştırmak istediği— bazı Türk subayları konusuna da temasla (bu arada Bosnalı erkânıharp binbaşısı Salih (Omurtak) veya eski dördüncü ordu kumandanlığı erkânı harbiye reisi Ali Fuat (Erdem) ve eski yaveri İsmet beylerle, bunların seçecekleri dokuz yüzbaşı ve teğmenle y'rmi beş otuz küçük zabitin Bakû'da kendisine katılmalarının teminini istedikten sonra, asıl meseleye gelerek şöyle diyordu: «Ruslar size bir elçi gönderiyorlar ve herhalde sizin de onlara bir elçi göndermenizi çok istiyorlar. Onların fikrince, Türkiye ile Rusya arasında kat'i bir ittifak muahedesi yapmak lâzımdır. Yalnız b'r noktanın mutlaka hal edilmesini lüzumlu görüyorlar o da Ermenistan hududu meseles'dir. **Radek Yoldaş diyor ki: «biz itilâf devletlerin'n İngilizlerin saldırganlığından kurtuluncaya kadar geçici bir Ermenistan yapalım. Bu suretle Avrupada biz'm dostlarımız olan işçi partisince bile pek önemle tâkip edilmekte olan bu Ermeni meseles'ni şimdilik hal etmiş ve işçi partisinin bize taarruz vesilesi bulmasını önlemiş oluruz.»** »

Ben bu mesele için Radek Yoldaş'a, hiç bir mütalaada bulunmadım. Buraya göndereceğiniz elçinin bu bahisde sar'h ve kat'i talimatı haiz olması şarttır. Bu mesele hal olunduktan sonra Ruslarla artık hiç bir anlaşmazlık sebebi kalmamış olacaktır. Hatta yine Radek dedi ki: **«Canım, siz ermeni meselesini hal etmemiş olsanız da, biz sizinle birlikte çalışmağa ve si-**

ze yardım etmeğe mecburuz. Ancak Ermeni meselesini halledersenız, yapacağımız yardımların kuvvet ve ehemmiyeti yüz misli artar.»

Bir kaç ay sonra Bakû'da toplanacak olan Şark Milletleri Kurultayı bence son derece ehemmiyeti haizdir. Bu kurultaya tarafınızdan Türkiyenin en güzide cerbezeli hatiplerinden ve gayet zeki arkadaşlardan bir kaçı gönderilecek olursa, Şark âleminin riyaset makamını, Türklerin ele almaları mümkün olabilir. Son söz olarak şunu arzetmek istiyorum ki, Türkiyeyi kurtarmak, İngilizlere en şiddetli darbeyi indirmek emelleri benim ruhumun gıdasıdır. Bu iki emel uğrunda hiç bir fedakârlıktan çekinmeyeceğime eminsinizdir. Sizi bu emellerle doğan milli hareketin reisi bil'yorum. Bu sebeple, Afganistan, Hindistan ve Türk'standa çalışmağa başlayacağım zaman içinde, her ne arzunuz olursa emirlerinizi, bütün gayretimle hüsnü ifaya çalışacağıma emin olunuz. Hislerimi, fikirlerimi ve mütalaalarımı Halil Paşa da şifahen size arzedebilir.»

MEHMETCİKLERLE KIZIL ERLERİN İLK KARŞILAŞMASI

Türkiyeye yapılacak yardımın, hiç olmazsa başlayabilmesi için açılması gereken yol üzerinde, önemli bir mevki olduğu artık anlaşılan «Nahcivan» ve çevresi halkı kâmilen Türk olmakla beraber, daimî surette Ermenilerin tehdidi altında bulunuyordu. Nahcivan ile bizim aramızda İran toprakları olduğu gibi, yine bir Türk diyarı olan Azerbaycanla Nahcivan arasında da bir Ermeni bölgesi vardı.

Birinci Dünya Harbinde biz fırsat bulduğumuz halde, bu Ermeni bölgesini ortadan kaldıramamıştık ama, o esnada oralarda yerli Türklerden bir Milis alayı teşkil etmiştik. Bu milis alayı bu sefer, yani 1920 yılı başında da Kâzım Karabekir paşa tarafından gönderilen bazı subaylarla ve daha sonra da 11 inci fırka kumandanı Veysel bey kumandasındaki zayıf mevcutlü üç tabur ve bir bataryalık müfreze ile kuvvetlendirilmişti.

1920 Temmuzunun 23 üncü günü, kızılorduya mensup Kuban alaylarının, Ermenilerin o taraflara hareket yapmalarına manî olmak için Nahcivan'a doğru ilerledikleri'ni ve ermenilere bir de oltimtom verdiklerini haber alan Kâzım Karabekir Paşa, çoktandır özleyip durduğu «erlerimizle Kızılordu efra-

dının karşılaşıp buluşacakları» günün nihayet birden bire gelivermiş olmasından duyduğu sevinçle, yeni Türk - Rus münasebetlerinde başlı başına bir hadise teşkil edecek olan bu ilk buluşmayı, lâyıkı ile izleyebilmek ve aynı zamanda Kızıl ordu kumandanile de doğrudan doğruya temas için 12 inci fırka kumandanı yarbay Reşat bey başkanlığında —çoğu sivil kıyafette— subaylarla bir kısım erlerden mürekkep bir hey'eti derhal Nahvican'a göndermişti. (1) Fakat o kadar özlenen (buluşma) kolay olmamışdı. Çünki Ermeniler 24 Temmuzda bir zırhlı tren ve bir batarya himayesi ile yapdıkları taaruzda, bizim millîsler sağ kanattaki mevzilerini bırakarak kaçmış, Veysel bey de Ermenilerin sağ kanaddaki bölüğümüzün gerisine saldırdıklarını görünce rüc'at emri vermiş olduğundan, oradaki müfrezelerimiz de kâmilen Aras nehri batısındaki İran topraklarına çekilmişdi. Fakat sonra, Kâzım Karabekir paşanın aldığı tedbirlerle durum düzelmiş ve bilhassa Nahcivan'lı Türklerin Ermeniler tarafından kılıçtan geçirilmesi felâketi de önlenerek, Temmuzui 29 unda normalleşen bir hava içinde «buluşma» hadisesi de tahakkuk etmiştir

29 Temmuzda kızıl bayraklı bir trenle Nahcivana giren yarbay Reşat bey başkanlığındaki Türk subaylar hey'eti, orada kendilerinden bir az evvel iki yüz süvarilik bir kuvvetle gelmiş olan Halil paşa ile de birleşdikten sonra, Kızılordu kumandanlarile buluşmuşlardır Burada sözü yine Kâzım Karabekir Paşaya bırakıyorum. Paşa der ki:

«Şimdi artık Veysel bey, kızıllarla beraber Ermenilere karşı mukabil taarruza geçebilirdi. Halbuki, bizim müfrezemizin Nahcivanda kızıllarla temas etmesinden bile korkanlar çoktu. Meselâ Beyazıttaki fırka kumandanımız Cavit bey «aman ne yapıyoruz, kendi elimizle ateşe atılıyoruz» diye yazıyor ve Erzurum zenginleri «Bolşevik geliyor» diye telaş ve korku içinde üzülüyorlar, hatta en yakınlarımı teşkil eden çevremdeki arkadaşların çoğu bile, bu gibi kötümser fikir ve düşüncelerle bu temas aleyhinde bulunuyorlardı. Bolşevikler aleyhinde o kadar fenasöylentiler yapılmıştı ki, bunların geçtiği yerde artık her şeyin, maddi ve manevî her şeyin yanıp kül olduğuna inanılıyordu. İçinde bulunduğumuz elemli vaziyetin vahametini düşünen bile yoktu.

(1) Büyük taarruzda, başkumandan Mustafa Kemal Paşaya vaddettiği azifeyi yerine getiremediği için intihar eden Reşat Beydir.

Ben bunlarla mücadele zorunda kalıyor ve bunlara ne gibi zarureltler içinde kaldığımızı anlatmağa çalışıyordum. Ve nihayet: «İşte, demiştim Kızıllarla temasa bir müfreze gönderdim. Göreceksiniz ki efradımız bolşeviklerle temasdan sonra, kendi din ve geleneklerine daha ziyade bağlı ve sadık olacaklar ve zabitlerine karşı saygı ile itaatden de asla ayrılmayacaklardır. Ayrıca kuvvetli ve şuurlu bir hey'etimiz de orada daimi surette tetkik ve tarasudda bulunuyor. Korkulacak bir cihet yoktur. Olup bitenleri günü gününe haber alıyorum. **Bolşeviklerle sıkı temasımız elzemdir. Para, silah ve cephane ve bilhassa garp ordusuna her nevi harp malzemesi ancak Ruslardan alınabilecektir. Bolşevik aleyhine, menhus bir maksatla yapılan propagandalara kapılarak temasdan çekinirsek, bir kaç ay sonra ordumuzun dağılması gibi bir felâkete şahit olmamız ihtimali vardır. Allah esirgesin böyle bir vaziyette. Ermenilerle Yunanlılar bile Anadoludaki Türkleri boğmağa yetecektir. Merak etmeyin, askerlerimiz gibi, halkımız da Bolşevikliğe rağbet etmeyecektir.Buna karsı en büyük silahımızda, ruhumuzdaki dinî hislerin kuvvetidir.»** Mütemadiyen böyle söylüyor, yazıyor, her tarafa telkinlerde bulunuyordum.

Aynı zamanda Türk Komünist Fırkasının bölgemde, haberim olmadan yapması ihtimali olan teşebbüslerine karşı da tetikte bulunuyordum.

İtiraf ederim ki, bu günlerde hayatımın en müşkül ve buhranlı devresini yaşıyordum.

Şimdi Nahcivandaki buluşmağa gelelim; kıt'atlarımızın oradaki teması tahmin gibi oldu. Gerçi bolşevikler'n sırmalı işaretlere ve epoletlere düşman olduklarını haber alan bizim zabitler de, bunları çıkarıp atmışlar idi ise de kıt'alarımız pek muntazam ve samimi b'r hava içinde karşılaşıp anlaşmışlar ve iki müttefik ordu parçaları gibi hareket etmişlerdir. Bu arada Kızılordu efradının —bizce uygunsuz ve dinî, içtimaî geleneklerimize aykırı olan— bazı davranışlarını zabitlerimiz hatta erlerimiz dostluk icabı müsamaha ile hoş görerek nezaketle önlemişlerdir. O kadar ki meselâ, bir Türk ve müslüman erkeği için affedilmez bir saygısızlık hatta günah sayılan kadınlar hamamına girmek gibi bir hareketi yapan kızılordu neferlerini, bizimkiler görünce yine tehevvüre, şiddete kapılmadan, kemalî sükûnet ve nezaketle dostluk havası içinde tatlıya bağlayıp menetmişlerdir. Türk eri, burada da Çarıklı Erkânıharp denmeğe hakikaten lâyık olduğunu, her hareketindeki anlayış ve

incelikle bir kere daha isbat etmiştir.

Epolet ve sırma meselesini ben, daha evvel bütün ordumun, kollara işleme işaret takması suretile, zaten hem de toptan halletmek istemiştim. Bu suretle eski Osmanlı ordusu epoletleri de değiştirilmiş olacaktı. Fakat, Epolet ve sırmalı işaret takanlara da müsamaha ediyordum. Bu defa musamahaya hacet kalmadan, iş kendi kendine olup bitti.»

ERZURUMDA «HALK HÜKÜMETİ» KURMAK İSTİYORLAR

Kâzım Karabekir Paşa anlatmakta devam ediyor: «Bu işler olurken, Erzurumda benim Ermeni harekâtına geçmemle, buraları tehlikeye düşürdüğüm hakkında caniyane ve mecnunane bir takım dedikodular da almış yürümüştü. Ben bir türlü sözlerini ve tavsiyelerini hatta emirlerini dinlemediğim Ankara Hükûmeti ile, Mustafa Kemal Paşaya rağmen, onların kat'i surette yapılmamasını istedikleri Ermeni harekâtına başlıyormuşum. Şimdi bu harekâta esaslı şekilde girişmemi önlemek mümkün olamıyacakmış. Mademki koca Ankara Hükûmeti ve Mustafa Kemal Paşa bütün gayretlerine rağmen beni durduramıyorlar, o halde, ne yapmalı imiş? İşte bu endişe ve düşünce ile bana karşı pek tehlikeli teşebbüslere girişilmek düşünülmüş ve nihayet **Erzurumda beni bir kenara atarak, bir (Halk Hükûmeti) kurmamak gerektiğine karar verilmiş.**

Erzurum Müdafaai hukuk Cemiyetindeki gençler, bu hususdaki tahriklerini ve teşebbüslerini orduya kadar teşmil etmişler. Nitekim 8 Ağustosda beni ziyarete gelen —Albayrak Gazetesi sahibi ve - maarif müdürü M'that (darülmuallimin) öğretmen okulu müdürü Cevat ve kolordu erkânı harbiye reisi binbaşı Mustafa beyler, bana bu düşünce ve kararlarını açıklayarak bir **Halk hükûmeti** kurmak gerektiğini söylediler. Hiç tereddüt etmeden kendilerine verdiğim cevapta: bövle bir şeye katiyyen müsade etmeyeceğimi ve Ankaradaki millî hükûmet kanunları dışındaki her hangi bir teşebbüsü bütün kuvvetimle ezeceğimi anlattım ve esasen orduya bu hususta gereken emirleri de vermiş olduğumu ilave ettim.

Ben hakikaten, bu işleri daha evvel haber aldığım zaman, yani 3 Ağustosta bütün kumandanlarıma şu emri vermiştim:

«Bakûdaki Türk Komünist Fırkasının memleketimiz içinde, millet meclisinin haberi olmadan ufak rütbelilerle veya bir kısım halkla teşkilat yapıp icraata kalkışması felâket olur. Bütün kuvvetimizin sarfile, her şeyin Millet Meclisince yukardan aşağı yapılmasını temin etmek en başta gelen vazifemizdir. Eğer komünizm kabul edilmek lâzım ise, buna ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi karar verebilir, yoksa bir takım şahsi istekler ve ihtilallerle bu olamaz.

Ben bunu böylece, Bakûdekilere de bildirdim ve başka türlü bir şey yapmalarına kat'iyen meydan verilmeyeceğini de ciddi şekilde anlattım. Onlar da anladık d'ye bunu kabul ile Ankaraya adam gönderdiler. Reisleri olan Mustafa Suphi Yoldaş da ayrıca Ankaraya gitmek için Büyük Millet Meclisinden müsade istedi ve bu müsade kend'sine verildi. Daha ne istiyorlar? Bazı menfaatperest kimselerin memleketimizde habersizce ve bilhassa ordumuzda teşkilat yapmağa kalkışmaları ihtimali bile, vatanımız için felâket mucip olacağından bütün dikkatinizle basiretkâr bulunmaklığınız lâzımdır.» »

Bütün kıt'alara bu tarzda tamimler göndererek, propagandalara karşı erlere kadar her ferdin uyanık tutulmasını istedim ve ayrıca zabitlerimizin artık sırmalı epoletli osmanlı üniformalarında, bu günün basitleşmeğe doğru giden cereyanına göre esaslı tâdilat yapılarak, içinde bulunduğumuz şartlara uydurulması hakkında milli Müdafaa Vekâletine de gereken şeyleri yazıp tekl'f etmiştim. Hoş bizim, şarkın en büyük ve hareketli şehri olan Erzurumda bile, Osmanlı kalpaklarının tepeliğine takılacak sırma ile parlak düğme gibi şevler zaten bulunmuyordu. Fakat benim bu müracaatımdan haberi olmadığı anlaşılan Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet bey, 27-8-1920 de bana vazdığı bir şifre ile «Zabitlerin epolet taşımamaları gibi, üniformaları üzerinde esaslı değişiklikler yapılmasını isteyerek, Milli Müdafaa Vekâleti tarafından askerlik şubelerine verilecek emirlerin, zatıâlinize sorulmadan yapılmaması hakkında tebliğlerde bulunmus olduğunuz söyleniyor. Bunların aslı olup olmadığını ve sebeplerini izah buyururmusunuz» diye soruyordu.

Buna şu cevabı verdim:

Kolordumda umumi harp esnasında dahî epoletli, sırmalı zabitler pek azdı. Çoğu temamile nefer kıyafetinde ve kar başlıklı idi. Mütareke devrinde ise bu hemen hemen umumi kisve haline gelmişti. Bolşevik ordularının Azerbaycana girişinden

ve bilhassa Nahcivandaki temasdan sonra epoletlere karşı umumi bir nefret hasıl oldu ve o anâ kadar tektük epoletli gezenler dahi artık takmaz oldu. Bir sebebi de esaretten dönen veya Azerbaycan ordusu hizmetine girip de bu defa memlekete dönen zabitlerin «Bolşevik efradı epoletlere düşmandır, bu yüzden nerede, kimde görürlerse koparıyorlar» tarzındaki propagandalarıdır. Bu arada, Kızılodu efradı ile ilk temasda bulunan ve nisbeten ücra bir yerde bulunan —ve Edirnede iken vukubulmuş bir efrad isyanından gözü pek yılmış olan— onbirinci fırka kumandanı Cavit beyin kıtalarındaki zabitlerin kendiliklerinden Bolşevik alâmetleri, neferlerin'n de başlarına kızıl yıldız taktıklarını haber alınca, emirsiz aşağıdan yukarı iş görmenin fecaatini ve aynı zamanda temamile kızıl ordu alametinin aynen kabul ed'lmesindeki mahzuru düşünerek, en ufak işlerin dahî emirsiz yapılamıyacağını anlatmak için, takılan kızıl yıldızlar yerine —Milli Müdafaa vekâletine de arzettiğim gibi— kendi alametlerimizi takdırdım.

Bu alametler herkesce büyük bir memnuniyetle kabul edilip, takıldı.

Başlıklardaki kızıl yıldızı, ay-yıldız şekline sokmuşdum. Şimdi İstanbuldan eski üniformalarile gelenler bile böyle basit, sırmasız, epoletsiz giyinmeği tercih ediyorlar.

Bu sebeple teklif ediyorum ki :

Artık zabitlerin üniformalarında, pek göze çarpan kısımlar ve bilhassa sırmalarla, epoletler bulunmasın.»

Kâzım Karabekir Paşa ayrıca der ki:

«Üniforma hakkında pek hassas görünüp, sualler soranlara, ben de soruyum :

Ankarada Baş Kumandan ve Erkânı Harbiye-i Umumiye reisi ile bütün kumandanlar başda olmak üzere ordu erkân ve efradının başlarına giydikleri resmi serpuş kalpak değilmidir? Hatta üstlerine üniforma yerine rastgele paltolar giyip, pala takmıyorlar mı? İstiklâl Harb'nin resmi kıyafeti, böylece kendiliğinden bu şekle girmemiş midir?»

Ağustosun 18 ini 19 uza bağlayan gece Kâzım Karabekir Paşayı karargâhında makine başına davet ettiler. Ankaradan acele konuşmk isteyen, erkânıharbiye-i umumiye reisi İsmet

«Sakın, Ermenistan harekâtına başlama müsaadesi olmasın. İnşaallah öyledir» diye makine başına oturup da muttarit tırdıların ortaya döktüğü cümleler belirdikçe, artan bir ilgi ve nerakla gözlerinin önünde şu satırları buldu:

Bolşeviklerin İlk Şark Milletleri Kurultayı

Bolşevikler için belki bütün emperializm alemine karşı önem verdikleri bir (gösteri) nümayiş olan Bakü Şark Milletleri Kurultayı, bizim için onları başda Lenin ile bütün kalburüstü şahsiyetlerini, gözlerimizle görürcesine her halleri, her düşünce ve maksatlarile tanıma imkânını verecek pek hareketli ve mükemmel mizansenli bir sahne idi. Bolşevikler gizlilikten kurtulup, dünya politika sahasında apaçık faaliyete geçtikleri günden beri ilk defa Doğuya ve Islâm âlemine ehemmiyet verdiklerini ve bu âlem içinde bir şeyler, hatta bir çok şeyler yapmak niyetinde olduklarını da bu gösteri ile belirtiyorlardı. Bizde, bu belirtiden neler çıkarabileceğimizi anlayabilmez endişesi ve merakı içinde idik.

Nitekim memleketin doğusunda, Ruslara en yakın mevkide bulunması dolayısı ile, onların durumunu herkesden fazla merakla takip eden Kâzım Karabekir Paşa, Moskovanın tertip ettiği bu kurultaya katılacak delegelerimizle ayrı ayrı görüşüp, direktifler vermekle kalmayarak - Türkiye işlerine karışmasından pek çekindiği halde - Enver Paşanın da bu kurultaya katılarak bize faydalı olmasını temin için, ona şu mektubu yazmıştı :

«Anavatanın hizmetinize en ziyade muhtaç olduğu bir sırada Moskovaya gelmekliğiniz büyük bir sevinç ve memnuniyetle karşılandı. Tekmil arkadaşlarımla arzı tâzımat ve ihtiramet eder, vatan ve milletin tam kurtuluşunu temin edecek çalışmalarınızın iyi neticelerini sabırsızlıkla bekleriz.

İslâm âleminin ve bütün Şark milletlerinin mukadderatının bahis konusu olacağı Bakü kurultayında zatı Âlilerinin de bulunarak, her şeyden evvel Şark yolunun açılmasını ve Şarkla olan bağlantımızın sağlanması, Ermeni meselesinin millî gaye ve çıkarlarımızı temin edecek sekilde hal ve şarkta sulh ve sükunun temini hususlarında en büyük gayret ve himmetin sarfedilmesi pek mühim meseledir. Yalnız bu hususdaki çalışmalarınızda, Rus ve Azerbaycan Sovyet hükûmetlerini kuskulandıracak ve bizden süphelendirecek ve bize vardımlarını değiştirmeğe sevkedecek hareket tarzlarından ve millivet prensiplerinden tevekki olunması zarurî ve lâzımdır. Çünki bu günki vaziyetimizde, Ruslardan başka hiç bir dayanak noktamız kalmamış olduğu sizce de malumdur.»

Enver Paşanın, o sırada karar verip hazırlığını da yaptığı Hindistan seferinden, Kâzım Karabekir Paşanın bu teklifi üze-

rine mi olduğu pek bilinmez ama, vazgeçerek derhal Bakü'ya gidip kurultaya katıldığı görülmuştür.

Kurultay konusunda Kâzım Karabekir Paşa ayrıca der: «Biz Bolşevik değildik. Fakat uğradığımız tazyik ve istila siyasetine daha fazla tahammülümüz yoktu. Sonuna kadar her vasıtadan istifade ile elbette uğraşacaktık. Bu uğraşmalar arasında veya sonunda Bolşevik olmamızı düşünmeleri lâzımdı. Bundan başka Azerbaycanda neler olduğunu bilmeli ve Bolşeviklerin hallerine emellerine dair bilgi edinmeli idik.»

Üçüncü enternasyonal kodamanları, emperiyalizm âlemine karşı girişdikleri bu teşebbüse bir çeşit gövde gösterisi havası da vermek için, pek geniş tutarak (doğu) daki sade milletlerin değil, cemaat, topluluk namına da ne varsa hepsinin delegelerini kurultay çatısı altında yanyana dizmekten kendilerini alamamışlardı. Bunlar şöyle diziliyorlardı: Türkiye, İran, Hindistan, Bulucistan, Efganistan, Çin, Gürcistan, Ermenistan, Dağıstan, Buhara, Huyve, Türkistan, Fergane, Türkmenistan, Çeçenistan, Kuban, Kırgızıstan, Şimalî Kafkasya, Ukranya, Kırım, Azerbaycan Başkırdistan, Tataristan, Kazakistan ve Kalmuk Cumhuriyetleri ile Şark Yahudileri.....

İşte böyle, Doğunun yirmi altı milletinin, kadınlı erkekli iki bin delegesile toplanan «Bakü Şark Milletleri Kurultayı» 1920 Eylülünün birinci günü, Azerbaycan Cumhuriyeti ve inkılâp komitesi başkanı doktor Neriman Nerimof'un: «dünyaya medeniyet veren koca şarkın bugün ilk defa olarak göz yaşlarını dökerek, kapitalist ve emperiyalistlerin zulmundan şikayetlerini söyleyeceğinden» bahs eden nutkile açılmış ve ilk iş olarak da fahrî başkanlığına ittifakla Lenin ile Tocki ve Zinovief Yoldaşları seçtikten sonra, ayrıca Zinovief Yoldaşı fiilî reis olarak da kürsüsüne oturtmuştu.

Bundan sonra başkanlık divanı ve kırk yedi delegeden mürekkep bir (Şark Şûrası) ve 31 delegelik bir idare heyeti seçen kurultayda, ilk göze çarpan (Türkiyeden) kaydile şark şûrasına katılan Süleyman Sami, İsmail Hakkı, Bahaaddin Şakir simlerindeki üç harp esiri Türk subayları idi. Bunlar gerçekte Türkiyeden değil, Bakü'daki (Türk Komünist Fırkası) ndan geliyorlardı

Doğrudan doğruya Türkiyeden gelen doktor İbrahim Talî Bey ise, delege sıfatile değil, sadece müşahit olarak orada bulunuyor ve ayrıca Trabzon vilâyeti adına kurultaya katılan -eski mebuslardan— Hafız Mehmet ve mühendis Aziz, Erzurum vilâyeti adına da binbaşı Arif beyler de yine aşağı yukarı

müşahit vaziyetinde bulunuyorlardı.

Kurultay ilk evvel, seçtiği (Şark Şûrası) üzerinde durmuştu. «Milletler arası iştirakiyun —Komünist Fırkasının fikirlerini yaymak üzere Baküda (Şarkili) adında ve üç dilde bir dergi çıkarmak, broşürler, kitaplar basdırmak için yayın idareleri kurmak ve gerekli bulduğu yerlede şubeler ve okullar açmak hedef ve gayesile seçildiği bildirilen bu Şark Şurası hakkında, Zinovief Yoldaş ayrıca şöyle demiştir:

«Buraya büyük vazifeler havale ediyoruz. Bu müessesenin önünde büyük bir istikbal vardır. Bu şûra yarın şarkta kuvvet bularak, inkilaba geniş yollar açacak ve zaman geçtikce şark için büyük devlet olacaktır.»

«Şûraya büyük vazifeler havale ediyoruz. Bu müessesenin faaliyette bulunması kararlaştırıldı. Ve şûra idare heyetine, Trabzon delegesi Hafız Mehmet beyle, yine (Türkiyeden) kaydı ile —Baküdaki harp esirlerimizden— Tahsin ve komünist partisi reisi Mustafa Suphi Yoldaşlar seçildiler. Bunu mutaakip, kurultay beyannamesini tesbit ve kabul etti. Bu beyannamede:

«İngiliz, Fransız ve Alman Kapitalistlerinin Asya ve Şark memleketlerini paylaşmak için açtıkları dünya savaşının, otuz beş milyon insanın hayatına mâl olduğu, yüzlerce şehir ve binlerce köyün yer ile bir ve milyonlarca bahtsız insanın açlık ve sefalet içinde yüzmesine sebep olduğu» anlatıldıktan sonra Almanyanın yenilmiş, Fransanın da bezgin ve yorgun olarak çıktığı bu harpden yalnız İngilterenin Avrupa ve Asyanın tek hakimi mevkiine yükseldiği ve işte bu sebeple komünistlerin, bu emperiyalist İngiltereye karşı birleşerek bir cephe kurmaları tavsiye ediliyor ve Türkiyeye dair de şu satırlar bulunuyordu:

«Şark Milletleri! İngilizlerin Türkiyeye neler yaptıklarını biliyorsunuz. Ingilizler önce Türkiyeye bir sulh teklif ettiler ki, bir Türk eli olan Anadolunun dörtte üçü İngiltere, Fransa ve Yunanistan arasında taksim ediliyor ve Türklere bırakılan kısımdaki halk da İngiliz kapitalistlerinin esiri derecesine düşürülüyordu. Türklerin bu teklifi kabul etmeyişleri üzerine, İngilizler Türk âlemi için mukaddes olan İstanbulu işgal ettiler. Mabusan Meclisini dağıttılar, vatanseverleri tevkif ile, bir kısmını kurşuna dizdiler, bir kısmını Malta adasının karanlık ve rutubetli kalesine hapsettiler ve şimdi İstanbulda İngilizler var.

Türklerin ellerinde ne varsa, bankalarını, paralarını, ima-

lathanelerini, fabrikalarını, vapurlarını ve demiyollarını zapt ettiler. Anadoluya giden yolları tuttular. Türk köylüsünü gömleksiz gezmeğe, tarlasını tahta sapanla sürmeğe mahkûm ettiler.

İngilizler, Yunan ordusu ile İzmir ve Bursa vilâyetlerini işgâl ettiler. Bu ordularla Türkiyeyi başdan başa işgale ve yıllarca sonu gelmez savaşlarla yorgun düşmüş Türk milletinin imhasına gayret ediyorlar. İstanbulda bütün okulları ve üniversiteyi kışla yaparak Türkleritahsilden mahrum bıraktılar, gazeteleri kapattılar, işçi teşkilâtını dağıttılar.» Beyanname şarkı birleşmeğe ve kapitalist İngilizlere karşı mücadeleye davet ile sona eriyordu.

Kurultayda konuşanlardan Zinoviyef Yoldaş sözü Türkiyeye getirerek şöyle demişti:

Biz, henüz bizimle aynı düşüncede bulunmayan kütlelere de sabır ile yardım ediyoruz. Bunlar, fikren dahi bize karşıdırlar. Meselâ Sovyet Hükûmetinin Türkiyeye, Mustafa Kemal'e yardımcı olduğunu biliyorsunuz. Biz başında Mustafa Kemal bulunan bir hareketin, komünist hareketi olmadığını bir dakika bile unutmuyoruz. Ankaradaki halk hükûmetinin ilk toplantısında tutulmuş zabıtların sureti gözümün önündedir. Mustafa Kemal, halifenin ve padişahın şahsı mukaddesdir, ona dokunulmaz, diyor. Mustafa Kemal'in başında bulunduğu hareket, halifenin şahsını düşmandan kurtarmak istiyor! Bu düşünüş, bu fikir komünist prensiplerine uyar mı? Hayır, Asla... Fakat biz, cemaatin duygularına riayet ediyoruz. Bunu değiştirmek bizim elimizden gelmez. Çünki bunu yapabilmek için çok çalışmak lâzımdır. Şarkın ve başka memleketlerin dini inançlarına biz ihtiyatla yaklaşıyoruz. Bununla beraber Mustafa Kemal hükûfetinin Türkiyede yürüttüğü siyaset, komünist enternasyonali siyaseti, yani, bizim siyasetimiz değildir. Fakat İngiliz hükûmetinin aleyhine yürüyen her inkilap mücadelesine yardım etmeğe hazırım. Bu saatte, Türkiyede terazinin gözü, kim zengin ise onun tarafına eğilmektedir. Lâkin bunun başka türlü olacağı zaman da gelecektir.»

Kurultaya, üçüncü enternasyonal cra komitesi delegesi olarak katılan Radek'le Pavloviç Yoldaşlar da uzun nutuklarında Türkiyeden bu tarzda bahsetmişlerdir.

ENVER PAŞA NE DİYOR?...

Fas, Tunus, Cezair ve Trablusgarp inkilapcıları temsilcisi olarak katılan Enver Paşa da söz alarak konuşurken; hemen hemen yalnız Türkiyeden bahisle:

Bu mefleketin dünya harbine girişini, bu harpteki gidişini ve nihayet bu harbin şimdi kat'i devreye girdiğini ve artık neticenin mazlum milletler lehine belireceğini, emperialist ve kapitalistlerin perişan olarak büsbütün yıkılacaklarından emin olduğunu anlattıktan sonra: «Bu kurultay mazlum milletleri müdafaa için kanını döken Kızılordu ile Türk Mücahitlerine yeni kuvvet verecektir. **Ve bu savaş bizim zaferimizle, yani hakkın zaferile bitecektir. Bizi üçüncü enternasyonale yaklaştıran sebeb de, yaptığımız şimdiki savaşın yalnız kendimize yardım ve arka bulmak arzusu değildir. Siyasî ve sosyal akidelerimizin kuvvetimizi daima halktan, halkın da mağdur ve yoksul kısmı olan köylüden alıyorduk. Eğer bizim fabrikalarımızla işçilerimiz çokca olsaydı, önce onları anardım. Büyük bir çoğunlukla var olan köylülerimiz, bizim inkilapçılarımızla daima beraberdirler. Ve bu hep böyledir.**

Yoldaşlar, biz daima halkın isteklerine riayet ettiğimiz için, mukadderatının kendi eline verilmesi taraftarıyız ve biz muharebe aleyhindeyiz. İktidar hırsı ile insanların birbirlerini boğmalarına aleyhtarız. Daima sulh içinde yaşamak için üçüncü enternasyonal ile birlikte yürüyoruz ve ancak bunun içindir ki, bütün maniaları asarak kanlı muharebeye şimdiye kadar devam ettik ve edeceğiz .

Biz çalışan sınıfın mutluluğunu istiyoruz. İster yabancı olsun başkalarının kazancından zor ile faydalanmanın ve faydalananların aleyhindeyiz. Onlara karsı pervasız ve merhametsiz davranılması taraftarıyız. Biz halkımızın sanatını, çiftçiliğini büyük bir hesap ile ileri götürüp müşterek sermayesinden herkesin faydalanmasını istiyoruz.

Yoldaslar; hürriyet ve refah denen seyleri ancak aklı başında ve bilgili milletlerin elde edebileceği inancındayız. Çalışma ile birlikte gerçek hürriyeti sağlayacak esaslı bilgi nuru ile memleketimizin aydınlanmasını istiyoruz. Bu maksatla erkek ile kadın arasında fark görmüyoruz. Sosyal siyasete dair olan düşüncemiz budur.»

Enver Paşa, emperiyalistlerle kapitalistlerin dişlerinin kırılacağına ve son zaferin muhakkak bolşevizmde kalacağına, kurultayın tam bir kanaatle inandığını belirterek sözlerini bi-

tirdikten sonra, kurultay çoğunluğu, Türkiye hakkında kısaca şu kararı vermişti :

«Türkiye, emperiyalizm çetelerine karşı savaşırken, şark milletleri kurultayı ona fikir ve gönül birliği gösterecektir. Fakat kurultay, bugün şark işçi ve köylülerine mustakil Türkiyeye yardımcı olmalarını dilerken, Türk işçi ve köylülerine de teşkilât ile nizamlı olarak toplanmalarını tavsiye eder. Onlar ancak bu sayede kendilerini hürriyete kavuşturabilirler ve tazyiklere, hilelere kurban olmaktan kendilerini koruyabilirler. Bu suretle kuvvetini ellerinde tutan bir kaç kişi, artık kendilerini istilâcı kitlelerden her hangi birinin çıkarına sürükleyemezler. Hem dahili ve hem harici zalimlerin pençesinden kurtulmakdır ki, Türkiyeyi hakiki ve tam sağlam istiklâle kavuşturabilir.»

Bu karardan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kurultaya müşahit olarak gönderilen doktor İbrahim Talî bey söz alarak, evvelâ Anadolu ayaklanmasının iç ve dış sebeplerini uzun uzadıya anlattı, ve daha evvel konuşan Bolşevik liderlerinin iddialarına cevap vererek şöyle devam etti:

«Anadolu hareketi, burjuaziye dayanan bir hareket değildir. Kapitalizmin şarktaki yardımcıları Taşnak Ermeniler, garbda da Venizelosun Rumlarıdır. Bunlara Padişahın saray hizmetcilerile yakınlarını da eklemelidir. Bunlar halife ve Padişahın nufuzunu, İngiliz sermayedarlarının çıkarlarına kullanıyorlar. Ve silâh, mal, para ve itibarlarını bol bol emperyalist devletlerden alıyorlar. Bu vaziyet karşısında Anadolu inkilapcıları da, yüzlerini şarkta güneş gibi doğan inkilaba çevirmişlerdir. Anadolu inkilabı zenginlerin ve hazır yiyiclerin çıkarlarına zıt olduğu için, inkilaba karşı olanlar kuvvetlerini bir yere topladılar. Sivasda şeyh Recep, Bayburtta şeyh Şerif, Yozgatta Çapanoğulları İstanbuldakilerle elele verip Anadolu inkilabına karşı, aksi inkilap cephesini kurmak istediler. Bunları destekleyip kuvvetlendiren İstanbuldaki Padisahtır. Bunlar, İngiliz parasile kendilerine Müslüman süsü vererek, milli ve sosyal olan Anadolu inkilabını sarsmak ve yenmek istiyorlar. Dört bir tarafları hainler ve haydutlarla dolu olduğu halde, Anadolu inkilapcıları ve köylüleri yine canla başla çalışarak, inkilâplarını geliştirmeğe devamediyorlar. Onlar artık sevk ve samimiyetle yüzlerini üçüncü enternasyonale çevirmişlerdir. Talihlerinin ücüncü enternasyonalin talihine bağlı olduğuna inanıyorlar. Milli inkilapcılarımız, İstanbuldaki Osmanlı Parlementosu dağıldıktan sonra, üçüncü enternasyonale can-

dan bağlılıklarını, Moskovaya murahhaslar göndermekle kuvvetlendirdiler. Anadolu inkilapçıları, Moskova üçüncü enternasyonaline uzattıkları yürekten dostluk elinin, Moskovada aynı duygularla ve aynı samimiyetle kabul edilmiş olmasından dolayı sevinç duymaktadırlar.

Yoldaşlar, bütün bu izahlarımdan da anlamışsınızdır ki, Anadolu son nefesine kadar hürriyet ve istiklâlini müdafaaya kararlıdır. Ve kendisine Sovyet Rusyanın uzattığı dostluk elini, aynı hislerle ve memnuniyetle kabul eder. Yaşasınlar bu yolda birlikte yürüyen inkilapcı Rusya ve inkilapcı Anadolu ve onların dayandığı Şark İnkilabı!»

Doktor Ibrahim Talî beyin bu konuşması ile, Anadolunun vaziyeti ve bilhassa derdi bolşeviklere anlatılabilmişmi idi, pek bilinmez ama, bolşevikler kendi hesaplarına Anadolu Hükûmetinin Sovyetlerle can ciğer dost olmak istediğini bütün dünyaya ve bilhassa Islâm âlemine göstermek suretile yapmak istedikleri bir çok şeyleri ve bu arada müslümanlarla meskûn çeşitli sömürgelerde ihtilâller çıkarmak gibi işleri kolaylaştırmağa muvaffak olduklarını umuyorlardı. Bolşevikler, Enver Paşa ile arkadaşlarının da kendilerile elele vermiş olduklarını göstermek suretile, üçüncü enternasyonalin şark milletleri gözündeki mevkiini kuvvetlendirmiş olduklarına kanidiler. Ve bu suretle, batı hudutlarından Avrupaya sıçıratılamayan bolşevizm hareketinin, doğudan sömürgeler yolu ile yayılabileceğini de zannediyorlardı.. Bir kelime ile, Avrupalılara karşı, bütün Şark Milletlerinin artık kendilerile birlikte olduklarını göstermiş olmanın sevinci içinde idiler. Zaten kurultayı tertip ediş-lerindeki maksat ve gaye de aşağı yukarı bundan ibaretti. Ve böylece, şark milletleri kurultayı, tertibindeki maksat ve gayeye uygun bir şekilde, tamamile Avrupalılara karşı tehdit edici bir gösteri-nümayiş manzarasını arzetmiş bulunuyordu.

PEK TEHLİKELİ BİR KARAR

İstanbuldan bin türlü tehlikeler göze alınarak kaçırılan bir kısım silah ve cephanelerle, şuradan buradan çeşitli zorluölafla ne bulunursa alman mühimmat ve saireden başka, hiç bir taraftan esaslı yardım göremediği gibi, kelimenin tam manasile tamtakır kalan kasalarile, müthiş bir sıkıntı, darlık ve imkânsızlıklar içinde kalan Ankara Hükûmeti, durumunun bu derece berbat, hatta ümitsiz hale gelişini etrafa sezdirmemek için çırpınıp dururken, bilhassa İngilizlerin yardımile günden güne daha da kuvvetlenerek, saldırışlarını da arttıran Yunan sürüleri karşısında, parasız ve silahsız kalan ordunun nasıl idare edilebileceği ve bu durumun böyle devamı halinde

phelerin ne hale geleceği meslesil bunalmış bulunuyordu.

Ordunun başında bulunanlar, mmleketin kaderile doğruın doğruya ilgili, daha doğrusu memleket ve millet için niha**et ölüm kalım davası haline gelen bu içinden çıkılmaz mese**nin hal yollarını ararlarken, bulabildikleri çareler o kadar ıhim idi ki, bunları Büyük Millet Meclisinden bile gizli tutak zorunda kalıyorlardı. Hatta bu çarelerin tatbiki muhakık surette Büyük Millet Meclisinin karar vermesine bağlı olığu halde, bir türlü karar istemek için dahi meclise gidemiorlardı. Meselâ: Erkânı Harbiye-i umummiye Riyaseti (Garb ephesinin bugünki mevcudu, müdafaasına mecbur olduğu cep**e geniş olduğu gibi, Yunanlıların bizden nisbetsiz derecede ıvvetli bulunmaları sebebile, bu cephede mevcut kuvvetiizin toplu bir halde kullanılması ve manevra kuvvetile düşanın parça parça ilerleyecek kısımlarına karşı bir darbe vuibilmek için arazi ziyaını göze almak mecburiyeti doğmuştur.» ye açıkca: «Büyük Millet Meclisinin ve hükûmet Merkezinin nkaradan Sivas'a nakline karar verildiği» ni cephe kumanınlarına pek gizli olarak 1 Eylül 1920 de yazıp bildirdiği hal**, Büyük Millet Meclisine ne böyle bir haber vermiş ne de öyle bir karar almış bulunuyordu. Buna rağmen, Erkânı Harye-i Umumiye Reisi İsmet Beyin kararı kat'i idi. Okadar kat'i i ki, nasıl tatbik edileceğini de teferruatile kumandanlara yle bildiriyordu:

«Nakil vasıtaları temin edilir edilmez, yani bir kaç gün nde nakliyata başlanacaktır. Bu bapta yüksek mütalaanızı ca ederim.

Terke mecbur olduğumuz arazideki nakil vasıtalarını geri ölgemize nakletmeğe hükûmet heyetince fevkalâde ehemmiet verilmektedir. Bundan böyle bulunacağımız bölgelerde nal vasıtası hususunda pek fakir bulunacağız.

Demir yolu tahribatını, askeri harekât esnasında ve düşanın yaklaşması sırasında yapabilmek şüphelidir. Halbuki ümüzdeki iki üç ay içinde düşmanların istilâ hareketlerini ırdurabilecek vasıtalarımız sadece demir yollarının tahribir. Bu hususta fevkalâde itina edilmesinin teminini rica eden.»

Yine Erkânı Harbiye-i umumiye reisi İsmet Bey, Garp ephesi kumandanı Ali Fuat paşadan sonra, ertesi gün Şark ephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşaya yazdığı pek gizli rede de şöyle diyordu:

«Garpda demir yollarının esaslı surette tahribine hazırlan-

mak suretile düşman ileri hareketinin âzamî tevkifi esbabına tevessül edilmiştir ve düşmanlarımızın silâh kuvvetile geniş memleketimizi esaret ve tahakkümleri altına almalarına maddeten imkân olmadığı emritabii olup, istiklâl ve kurtuluş mücadelesine muvaffakiyetle devam etmekliğimiz ve cihan müvazenesini zirüzeber edecek olan bu günki vakaların neticelerini emniyetle bekleyebileceğimiz muhakkaktır.

Ileride takibini lüzumlu gördüğümüz askerî tedbirlerin esaslı hatları şunlardır

A— Içerde nifak ve fesada manî olmak.

B — Garpda zaman kazanmak ve istilâ bölgesi içinde ve yanlarında kalacak ahaliyi düşman aleyhine ayaklandırmak.

C — Adana ve Elcezire cephelerinde başarı ile devam eden ve Arap âlemi üzerinde tahrik edici bir tesir yapmakta olan taaruz hareketlerimizi durdurmamak.

D — Milli Müdafaa Vekâletince Sivas ve Kayseride yeniden kurulması kararlaştırılan atlı piyade fırkası ile Yozgat'da kurulacak olan bin mevcutlu bir atlı piyade alayının ve atlı piyade haline getirilmesi düşünülen beşinci Kafkas Fırkasının bir an evvel meydana getirilmesini temin etmek.

E — Kafkasya ile siyaseten ve askerlikce doğruan doğruya temasımızı sağlamak.

Eskişehir'in kaybı halinde, hükûmet merkezinin Ankarada serbestce çalışabilmesi zorluğa uğrayacağından ve böyle bir zamanda Ankaradan içeriye çekilmenin maneviyat üzerinde yapacağı kötü tesir şüphesiz olduuğndan, buna yer bırakmamak üzere hükûmet merkezinin şimdiden Sivas'a nakli vekiller hey'eti kararı ile uygun görülmüştür.

Bu şifre karşısında donup kalan Kâzım Karabekir Paşa der ki :

«Daha Eskişehir düşmeden ve ordumuzla, düşmanın vaziyetleri inkişaf etmeden verilen bu karara benim aklım ermedi. Anlaşılıyor ki cephelerdeki vaziyet pek tehlikeli hale gelmiştir. Fakat acaba Hükûmet Merkezini hakikaten Sivas'a naklettirmeği icap ettirecek kadar vahim mi? Bunu iyi düşünmek lâzımdır. Ben esas itibarile bugün, Sivas'a nakil kararı aleyhindeyim. Şunu da söyleyim ki, vaktile ben, daha büyük meclis kurulmadan, heyet-i temsiliye zamanında milli hükûmet merkezinin —kat'i muvaffakiyete ereceğimiz güne kadar— Sivas olmasını, çünki Ankaranın da Erzurum gibi, iç ve dış düşmanlara karşı emin bir yer olmaması dolayısile, sadece cephe karargâhı olmasını ısrarla teklif ettiğim halde, ehemmiyet bile

verilmemişti. O zaman Sivas'da kalınsaydı, şimdi böyle tehlikeli teşebbüslere girişmeğe hiç lüzum kalmazdı. Şimdi bir türlü anlatamadığım bu fikrime geldiklerini görmekle elbette sevinmek elimden gelmez. Şu anda ben de onlar gibi müteessirim. Fakat naklin aleyhindeyim.»

Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa da (Cebesoy) aynı fikirde ve aynı teessür içinde idi. Fakat, vaziyeti icabı ahvali daha yakından bildiği gibi, nakil işinden kuvvetlerile doğrudan doğruya zarar görecek durumda da bulunduğundan, aklına sığdıramadığı bu kararın tatbiki ile doğacak felâketin büyüklüğünü düşünerek, erkânı harbiye-i umumiye reisi İsmet Beye, derhal şu cevabı yazmıştı

«Vaziyetin henüz emin bulunduğu sırada Ankara Hükûmetinin yerinden oynatılması tekmil Anadoluyu ve bilhassa garp cephesi kıt'alarını ve hareketimizi altüst edeceği kanaatinde olduğumdan, bundan katiyyen vazgeçilmesini ve Ankara'nın tahliyesinin (boşaltılmasının) ancak Eskişehir'i terke karar vereceğimiz sırada bahis mevzuu olabileceğini arza mecburum.»

Ali Fuat Paşanın bu kat'i ifadeli telgrafını alır almaz, duraklayıp «Zaten Büyük Millet Meclisine de daha haber verip, karar almamıştık. Bir kaç gün içinde henüz meydana çıkarılacak bir şey yoktur. Ben nakil işinin nisbeten sakin ve daha kuvvetli bir zamanda hazırlanıp yapılmasını düşünmüştüm. Her halde vuku bulacak dedikodu ve telaşları ordunun bastırması ve sinirleri yatıştırması mümkündür. Mütalaamız garp ordusu Eskişehir etrafında ve kumandanlar yeni bölgelerinde tertibatlarını ikmâl ettikten sonra düşman hareket etmezse, ordu en kuvvetli vaziyette bulunacağından nakil sarsıntısının bu devre esnasında hallonması merkezindedir.» diyerek, bir gün evvel vermiş olduğu karardan vaz geçmiştir. Demek ki, İsmet Bey Erkânı Harbiye-i Umumiye reisi bulunduğu halde, fikerin, ordunun, cephelerin hakiki vaziyetinden temamile haberdi. Çünki daha bir gün evvel gayet açık ve kat'i olarak demen :

«Meclisin ve hükûmet merkezinin Sivas'a nakline karar verilmiştir.» diyerek bu kararın da «bir gün içinde» nasıl tatbik edilmesi gerektiğine dair kumandanlara emir veren bir erkânı harbiye-i umumiye reisi için, «her şeye vakıftı ve kararları isabetli idi.» Denmesine imkân yoktur. Netekim pek kısa bir zaman sonra Garp Cephesinden —İsmet Beyin beklediği kötü haberler yerine— gelen muvaffakiyet haberleri üze-

cine Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa bu cephe kumandanı Ali Fuat Paşaya şu tebrik telgrafını çekiyordu :

«Garp Ordusunun kahramanca muvaffakiyetleri büyük bir sevinçle anlaşıldı. Tebrikler ve takdirlerle umumi itimad ve hörmeti iblağ ile kesb-i şeref eylerim.»

MOSKOVADA İLK MÜZAKERE

Adeta orta çağ seferlerini andıran pek meşakkatli ve uzun süren bir yolculukla nihayet Moskovaya varabilen Bekir Sami bey başkanlığındaki murahhas heyetimizin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hariciye komiseri Çeçerin ve yardımcısı Karahan Yoldaşlarla ilk temasları Temmuzun 24 üncü günü olmuştu. Birbirlerini iskandil etmek şeklinde geçen bu ilk temasdan ancak on gün sonra Karahan Yoldaşla buluşabilen heyetimiz evvelâ bu Yoldaşı dinlemişdi. Karahan Yoldaş şöyle konuşmuştu :

«Ankara hükûmetinin, Ermenistana bir nota vererek Ermeni askerlerinin Brest-Litowsk muahedesindeki hudutlara çekilmesini istediğini haber aldık. Ne Türkiyenin kendi başına, ne de Sovyet Rusya ile birlikte Ermenilerden her hangi bir istekte bulunmasını bazı sebeplerle doğru bulmuyoruz. Eski Rusya icindeki Ermenistan ile meseleyi biz hallederiz. Harp istememekle beraber, Ermenistana karşı hazırlıklı bulunuyoruz. Elimizde bulunan bazı delilleri, bir harp sebebi olarak ileri sürüp onlara harp ilan etmek işini bize bırakın.

Ermeniler, Türkiye için yola çıkardığımız yirmi beş put altını gasp ettiler. Kırk sekiz saat içinde bu altınların iadesi için, Ermenistan hükûmetine nota verdik. Türkiyeye yardım işini önemle takdir ediyoruz. İyi biliniz ki, bu ay içinde yol açılacaktır. Bunu yalnız hükûmetinize bildirebilirsiniz, kimseye duyurulmasın. Brestlitowsk muahedes artık yürürlükte olmayan bir muahededir. Aradan geçen zaman içinde bir çok şeyler değişti. Bununla beraber bu muahedenin aramızda gözden geçirilmesi lâzımdır.

Bakü'de yetmiş kadar İngiliz esiri var. **İngiltere hükûmeti, bizden bunların iadesini de istedi. Azerbaycan mustakil hükûmet olduğundan, bu meselenin onlarca halledilmesini muvafık bulduk ve bu müracaattan istifade ederek, Malta'daki Türk tutuklarının bu esirlerle değiştirilmesini düşündük. Azerbaycan hükûmeti de buna razı oldu. Bize bir liste verin, Yalnız Azarbaycan Hükûmetini müşkül mevkie sokmayın, listeye Mustafa Kemal Paşa inkilabı ile ilgili olanları koyun. Biz Anadoludaki askeri durumu bilmiyoruz. Ankaraya gidecek olan**

elçimiz Eliva Medivani heyetinden bir subay sizinle temas ve bir harita üzerinde durumu tesbit etsin. Ve bu suretle Anadoludaki gerçek askerî durum anlaşıldıktan sonra, meydana çıkacak neticeye göre yardım işi de tesbit edilsin.»

Karahan Yoldaş'ın bu sözlerine karşı bizimkiler de teklif edildiği şekilde temas edilmesinin muvafık olacağını söyleyerek, Moskovaya yalnız yardım sağlamak için geldiklerini, aynı zamanda dostluk ve ittifak esaslarını kararlaştırıp, tesbit de vazifeleri arasında olduğunu ve bu işlere de bir an evvel başlanarak hal edilmesini pek ziyade istediklerini anlatmışlardı.

Karahan Yoldaş da; bunları bildiklerini ve esasen arada anlaşmazlığı gerektirecek bir şey olmadığını, çünki İstanbulu ele geçirmek isteyen çarlık idaresinin yıklmış ve artık şahısların bahis konusu olmadığı için Moskovada daimî bir Türk heyetinin bulundurulacağından emin olduklarını söyledikten sonra, —burada sizden evvel gelen Cemal ve Halil paşalarla, doktor Fuat Sabit beyle de temas ettik. Gerçe Anadolu Hükûmetini resmen temsil etmiyorlardı. Fakat Türkiyenin emperiyalistlere karşı mücadelesini takdir ediyorlardı. Sizden evvel geldikleri o zamanda, Anadolu ile temas kabil olmadığından, biz bunlara sarıldık.» diyerek, Yeni Türkiye Hükûmetine karşı duydukları yakınlık ve alakayı belirtmek istemişti.

Fakat bu görüşmeden de müsbet bir netice alınamamış ve görünüşe göre işlerin uzayacağı anlaşılmıştı. 13 Ağustosta Çiçerin Yoldaşla tekrar görüşen heyetimiz, yine Ermenistan yolunun bir an evvel açılması lüzumu üzerinde durmuş, silah ve mühimmat meselesini müzakere eden komisyonun da kısa zamanda işini bitirip bir karara varması için gerekenlere emir verilmesini istemiş ve bilhassa eski usul gizli kapaklı müzakere usulünü bırakarak, her şeyin açıkca görüşülmesinin her iki taraf için de çok faydalı olacağım, esasen dünyaya ilan ettikleri prensiplerle Rusların gizli diplomasi usulü aleyhinde olduklarını belirttikten sonra, Çiçerin'e açıkca şunu sormuşdu:

«Sovyet Şuralar Cumhuriyeti, Türkiyenin varlığını kendisi için faydalı saymakta mıdır? Sovyet Şurâlar Cumhuriyeti, İngiltere veya diğer Batı Devletlerile topluca yapacağı sulh muahedelerinde, Türkiyenin menfaatlerini müdafaa etmeği elzem sayacak mıdır?»

Çiçerin Yoldaş, birden bire karşılaşdığı bu soruya, hiç tereddüt etmeden şu cevabı vermişti:

«Millî hudutları içindeki Türkiyenin sağlamca yaşamasını sulh müzakerelerinde müdafaa ve bunun tahakkuk ettirilme-

si için bütün gayretimizi sarfetmek, hükûmetimizin bir düsturu olarak kabul edilmiştir. Ancak vaziyetimiz müsait olmaz da, dünya ölçüsünde olan politikamızdan vaz geçerek, kendi hudutlarımız içinde kapanmağa mecbur olursak, o takdirde istediğiniz müşterek müdafaadan vaz geçilmesi çaresiz olur. Fakat böyle bir vaziyet olsa bile, pek mahdut bir zamana münhasır kalacağını, yani geçici olacağını kat'i surette söyleyebilirim ve bu geçici vaziyet de olsa, biz bu takdirde de size yardımlarımızı Azrbaycan Cumhuriyeti aracılığı ile yine devam ettiririz.»

Bunlar güzel sözlerdi, Rusların en yetgili ağzından, artık samimiyetle yakınlık gösterdikleri Türklerle daimî surette yardımlaşma ve anlaşma havası içinde yaşamak kararında oldıkları ifade edilmiş oluyordu.

Fakat murahhas heyetimiz, güzel sözlerle belirtilen bu iyi niyetin bir an evvel fiilî bir neticeye vardırılabilmesi için, der hal bir komisyon kurularak, iki hükûmetin bundan böyle birbrlerine karşı davranışlarının esaslarını tesbit ile bunların bir muahede halinde imzalanması geektiğini ileri sürüyor ve gerek bunca yıllık anlaşmazlık konusu olan Boğazlar, gerekse islâm âlemi hakkında iki tarafın birbiriile aynı fikir ve kanaatte olarak karşılıklı çıkarlarını birleşdirmek gayesi etrafında nasıl çalışılacağının tayin edilmesini istiyordu.

Çiçerin Yoldaş, Türk murahhas Heyeti'nin bu teklifini de kabul etti. Ancak vadettikleri yardımı, topraklarımız üzerinde, —artık yutmağa karar verdikleri— Ermenistan hesabına bir pazarlık zemini teşkil etmek istedikleri anlaşıldı. Heyetimizle son buluşmalarında Çiçerin, Ermenistana Van ve Bitlis vilâyetlerinden mutlaka toprak verilmesinin zaruri olduğunu, bize yapacakları yardımın bu esasa dayandığını, Halil ve Cemal paşalarla müzakerelerinde aynı esasın onlar tarafından da kabul edildiğini, Ermenistana bırakılacak yerlerde bir göç yapılacağını tekrar edince, baş murahassımız Bekir Sami bey hayretle cevap vererek:

— Bize vâdettiğiniz yardımın, böyle bir toprak isteğine dayandığını bilmiyorduk. Anayurdumuzdan hiç kimseye bir karış toprak vermemek için aylardır emperiyalist devletlerle savaşan milletimiz, şimdi kendisine dost bildiği bir hükûmetinde aynı politikayı güttüğünü görünce bu dostluğun ne faydası olduğunu düşünmekte haklıdır. Bu sebeple memleketimizi taksim gayesinden ibaret olan her iki politika arasında yazık ki fark kalmamış oluyor. Şunu da ilâve edeyim ki, Ha-

il ve Cemâl Paşaların Türk milleti adına söz söylemeğe hak ve yetkileri yoktur.»

Diyince Çiçerin Yoldaş'da, Emperiyalist devletlerin Sivas, Trabzon ve Adana'ya kadar büyük bir Ermenistan yapmak istediklerini, kendilerinin ise, Ermenilere sadece nüfusları ile mütenasip küçük bir yerin verilmesini istediklerini ileri sürmüş ve bu suretle göya bize karşı insaflı davrandıklarını anlatmak istemişdi ve sonuna kadar da bu isteğinde israr etmişti.

Heyetimiz Çiçerin'den sonra, Lenin'le de görüşmüşdü. Sovyet Sosyalist Şûralar Cumhuriyeti Devlet Başkanı makamında bulunan kızıl inkilâp liredi Lenin tarafından Kremlin sarayında kabul edilen heyetimiz başkanı Bekir Sami Bey, Anadolu halkının onun temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin selâmlarını bildirdikten sonra, Sovyetlerin bütün dünyaya ilân ettikleri presiplere sadık kalacaklarına ve iki yıldan beri durmaksızın garp emperyalistlerile kapitalistlerine karşı müsademe ile millî hudutları içinde varlık ve istiklâlini korumaktan başka bir gayesi olmayan ve komşu memleketlere karşı istilâ emeli baslemeyen Türk halkından yardım ve dostluklarını esirgemiyeceğine büyük bir emniyet ve inanç duyduğunu söylemiş, Lenin Yoldaş da bu sözlerden pek duygulandığını belirterek, Sovyet Hükûmetinin esas prensiplerinden birinin mazlûm milletlere yardım olduğunu, Türk mileti hakkında da pek samimi hisler beslediklerini ve Rusya içinde istiklâle kavuşan Türkistan, Başkırdistan, Kırgızistan gibi İslâm Cumhuriyetlerinin kuruluşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisince de memnuniyetle karşılanacağından emin bulunduğunu söyleyerek şöyle devam etmişti:

— Lehistan meselesini her zorluğa, İngiltere ve Fransanın her türlü desiselerine rağmen istediğimiz gibi halledeceğiz. Vrangel'in de mahvedilmesi sebepleri hazırlanmaktadır. Gizli yast takip etmiyoruz. Fransa ile İngiltere arasında Lehistan ve Vrangel meselelerinden dolayı anlaşmazlıklar yüz göstermeğe başlamışdır. Bu hükûmetler bize karşı ne kendileri kuvvet sarfedebilirler, ne de başka hükûmetleri aleyhimize ayaklandırabilirler. Zorluklara dayanmakta bizim kadar tahammülü de yoktur: Batı devletlerinin istilâcı politikalarına müsade etmeyeceğimizden emin olmalısınız. Şark yolunun müştereken bulmasını Çiçerin Yoldaşa teklif etmişsiniz. «Bu hal sureti bana da mülâyim görünüyor.»

Bekir Sami bey, Sovyet büyüklerile yaptığı görüşmelerden sonra, Ankaraya gönderdiği ilk raporda şöyle diyordu:

«Burada iş başında bulunanlar, Ermeni milletinin batı memleketleri ve Amerika âleminde masum ve mazlum görünmelerinden dolayı, kendi taraflarından terkedilmiş bir halde bırakılmalarının ve Ermeni dâvâsını açıktan açığa Türkler lehine halletmelerinin batı memleketleri proleteryası gözünde pek fena bir tesir yapacağından korkuyorlar. Öte yandan Ermenileri Komünizm camiasına sokarak, Ermenistanı Sovyet Federasyonunun bir cüz'ü yapacaklarından emin olduklarından, Komünist Partisine mensup olup hâlen Ermenistanda gizlice çalışan Ermeni Komünistleri Türkiyeden azçok bir yer kazandırmak suretile memnun etmeği ve bu sayde bir an evvel bu günkü Ermeni Taşnak Hükûmetini devirmeğe muvaffak olmağı düşünüyorlar. Bunlara Sovyet hariciye komiserliğinde en nufuzlu ve tesirli olan —Ermeni asıllı— Karahan ile umumî Merkez Kâtibi — keza Ermeni asıllı— Atanasof ve bunların etrafındaki Ermeni partisinin de pek faal bir surette çalışması ve Kafkasya ile Türkistanda idarenin umumiyetle Ermenilerin elinde bulunması gibi sebeplerin tesiri de inzimam etmektedir.

Memleketimizde Ermenilere bir yer ayrılması umumî menfaatimize uyup uymayacağı, milletin mukkaderatı kendisine tevdi edilen Büyük Millet Meclisimizin hâlledeceği bir mesele ve bu hak da kendisine raci olduğundan bu bapta reyimi beyan etmiyorum. Ancak Büyük Millet Meclisince itidal ve dikkatle müzakere edilmesi lüzumunu Rusyadan ümidi kesmek yoluna gidilmek doğru olup olmayacağı ve Rusya ile münâsebet ve müzakereyi kesmek mecburiyeti hasıl olduğu takdirde, Sovyetlerden beklenen yardımın başka taraftan temini imkânı olup olmadığını tamamile düşünüüp takdir buyurmaları Büyük Millet Meclisimizile, Vekiller Heyetinin en büyük ve mühim vazifesi olacağını arzetmeği farzıayn addediyorum.

Herhalde karma komisyon vasıtasile Ermeni hududu ve sair meselelerin hâl ve faslını Büvük Millet Meclisi muvafık gördüğü takdirde Van ve Bitlis vilâyetlerine geçici de olsa Diyarbakır, Urfa, Mardin ve daha münasip yerlerden bir çok aşiret ve ahali getirilerek buralardaki bos köyleimizin doldurulmasını ve bu suretle komisyonun faaliyeti esnasında İslâm ahalinin kahir çoğunluğunun gösterilmesini ve zamanı geldiği anda âkim kalmamak üzere şimdiden lâzım gelen tedbirlerin alınmasını ve gerekenlere muntazam bir plân dahilinde lüzumlu talimatın verilmesini kat'i surette maslahata muvafık görürüm.»

RUSLAR, TÜRK MİLLETİNİ ELLERİNE ALMMAK İSTİYORLAR

Ankara 2 Eylülde Sovyetlerle münasebetlerimiz konusunda verdiği kararı, Moskovadaki heyetimize şu şekilde bildiriyor:

«Murahhas heyetimizin en son 29 Ağustos 1920 de alınan raporlarından ve umumî ahvalden anlaşıldığına göre, Bolşevik Rusyanın dahi kalbinde istirdad-ı mâfat (kaybedileni geri almak) **İslâm ve Türk memleketlerinde mutlak hakimiyet arzuları hüküm sürmektedir.** Türkiyenin kurtulmasını ve bahusus Islâm memleketlerile coğrafi ve siyasî irtibatını kolaylaşdırmaktan tavakki etmektedir.

Bir de fenni ve harp vasıtlarınca pek ziyade fakirleşmiş olduğundan, bu hususta büyük kısmı müslüman olmak üzere dünyanın her tarafından yapılan yardım müracaatlarını karşılayamıyacak bir halde bulunmaktadır. Ancak iç durumu itibarile Islâm âlemini tatmin etmek ihtiyacından henüz müstağni olmadığı gibi, Batı Devletleri ile kuvvet dengesi husule getirmek için, Islâm âleminde tahrikler yapmak kudretini muhafaza ve izhar mecburiyeti de batılılarla anlaşmağa varıncaya kadar devam edecektir.

Bu çeşitli âmillerin tesirile Türkiye hakkında şimdiye kadar beliren hattı hareketleri; İslâm Devletri üzerinde kötü tesirlere mânî olmak. bilhassa İngiltereye karşı nüfuz ve kudretini hissettirmek için Türkiyenin mücahedelerini teşvik eder görünmek, kendisinden istenen ve büyüük bir kısmını verebilecek durumda olmadığı vasıtaları vermekte leyteleallе (boş laflarla) geçiştirmek ve bununla beraber verebileceklerini de mümkün olduğu kadar geciktirmek. **Batı Devletlerile anlaşma karşılığında Türkiye'nin terk ve fedâsı imkânını muhafaza için bizimle kat'i bir taahüde girişmemek, İslâm milletlerinin Türkiyenin tesirine düşmemeleri için aralarında irtibata mâni olmak,** Ermeniler sebebile Batı âlemi nezdinde Türkiye aleyhine yerleşen zararlı telkinleri tahrik etmekten çekinmek, **kendilerine ve batı devletlerine karşı Türkiyenin müstakil bir politika takip etmesine mâni olmak için Bolsevizmi Türkiye içinde —oldu bitti— haline getirip Türkleri bilhassa Batı devletlerile müstakilen uyusamıyacak bir hale sokmak, memleketin idaresi başındakileri bertaraf ederek. Türkiye kuvvetinin idaresini Moskovaya bağlamak gibi hususlardan ibarettir.**

Bolşevikler düşünmektedirler ki, eğer Türkler, Azerbay-

canlılar ve Şimalî Kafkaslılarla irtibat kesbederek kuvvetli bir vaziyet alırlarsa bu vaziyet gerek Batı Devletleri, gerek Bolşevik Rusya için kat'î bir darbe vurabilecek kudret göstereceğinden, bu halde Türkler kendilerine en çok menfaat sağlayan tarafı iltizam ederek mücadeleden vaz geçebilirler.

Aslî nüfuz sahibi olan bir Türkiyenin en çok menfaatleri ise, Batıda ve Avrupanın tazyiki altındadır.

İşte bu programı takibeden Bolşevikler, şimdiye kadar hiç bir fedakârlık karşılığında olmayarak Türkiyenin kendi ellerinde bulunduğu prapagandasını yaymışlar ve bu propagandayı İngilizlerle pazarlıkta kıymetli bir mübadele metaı olarak kullanmışlardır. Türkiyeye bir kuruş vermeyerek, onu avutabilmişler, Azerbaycanı kolayca işgâl ve istismar etmişler, Türkiyenin Müslümanlarla fiilen irtibatını menetmekle beraber, Ermeni davasını Ermeniler lehine halledebilecek bir vaziyette olduklarını gerek Ermenilere, gerk Batılmine izhar ve isbat eylemişlerdir. Bu müddet esnasında ümid ettikleri Lehistan taaruzu metanetle sona erer ve sonra Vrangeli basdırarak, dahili mâni de bertaraf edilirse, Batı Devletlerile müzakerelerde ve esaslı meseleler arasında hiç bir taahhüt ile bağlı olmadıkları Türkiye ve enkazı üzerinde umumî bir pazarlığa girişebileceklrdir.

Bolşevikler bu programda kimsenin, yani bizim teveccühü celb için ihtiyar ettiğimiz hattı hareketten faydalanmışlar ise de, esas itibarile henüz bize ihtiyaçtan müstağni br hale gelmemşler ve gerek hudutlarımızda, gerek komşu memleketlerde Türkiyeyi Bolşevikleşdirecek teşkilâtı tamamen hazırlamakla beraber, memleketimizi Bolşevik inkilâbı ile henüz ellerine geçirmemişlerdir. Aksine Leh taarruzu hakkındaki haberler onlarca düşünülecek bir nokta olduğu gibi, Vrangel taarruzu neticesinde Müslümanların Bolşevik dahili vaziyeti üzerindeki tesirleri de yeniden kendisini hissettirecek bir âmil yerine geçmiştir. Anapa civarında karaya çıkarılmış olan Vrangel kuvvetlerinin Kuban kazakları, Bolşevik düşmanı olduğu gibi gerek Denikin ve gerek Bolşevikler tarafından aldatılmış olan Şimalî Kafkasya Müslümanları ile de iyi münasebetleri vardır. Vrangel ileri yürüyüşü ile, Kafkas demiryollarını keserse, Moskovanın hayat menbaı olan Bakü petrolları ile karadan bağlılığı yeniden kesilecek ve Müslümanların Vrangel'e fiilen yardımları halinde ise, Bolşevik âleminin doğu muvasalası ve Asya tehlikesi silâhı ortadan kalkacaktır.

Zaten Kafkasyadaki Müslüman Milletleri halen Bolşevikliğe bir yılevvelki gibi mütemayil olmayıp, son aylar içinde olan vakalar ve suiistimaller ile ondan ürkmüş ve zarar görmüş olduklarından, Bolşevikler aleyhine yapılacak tahrikiere kolayca katılabilirler.

Bu ihtimaller karşısında bulunan Bolşevikler Türkiyede Komünist inkilâbı yapmağı halli lâzım ve acele bir çare sayacaklar, fakat bunda muvaffak olamadıkları, yani Türk Milletini bizim elimizden alamadıkları halde bizim arzularımızla yetinerk, hakikî bir ittifak esasını temin ve tetkike girişecek lerdir.

Bu mülahazalar silsilesinden, halen Bolşevik Rusyaya karşı bizim ittihaz ettiğimiz hattı hareket tavazzuh etmektedir. Evvelâ:

Doğu hudutlarımızdan ve çeşitli bölgelerden gizli teşkilât ile sızmağa çalışan komünist tahriklerine mukavemet ve cereyanı açıkça ve itidalli olarak hükûmetin elinde bulundurmak, bilhassa ordu içine Bolşevik-gizli teşkilâtının girmesine mani olmak lâzımdır.

Saniyen; Bolşeviklere meseleyi anladığımızı söylemek lâzımdır. Bolşevik aleyhtarı cereyanlar karşısında Şimalî Kafkas, Azerbaycan, Arap, Hint ve bütün Müslümanların leh ve aleyhde olup olmadığımızı sorduklarını bldirmek icap eder. müttefik olup olmadığımızı sorduklarını bildirmek icap eder. Gerçekten de gayrı resmî beyanatımızdan istidlâl ederek, bütün Şark milletleri bizim Bolşeviklerle müttefik olduğumuzu zan eylemekte ve Bolşevik Rusya'dan ümit ve necat beklemektedir. Gerçeğe uymayan bu durumun devamına imkân yokdur. Bu sebeple, istediğimiz gibi müttefik olabilecek isek, bunu derhal neticelendirip ilân etmek lâzımdır. Eğer ittifak yapılması mümkün değilse, bunu da süratle bilmek ve ona göre hareket etmek mecbudiyetindeyiz.

Salisen; Azerbaycan ile irtibatı sağlamak için Ermeniler aleyhine bir oldubitti vücuda getirmek hususunda Moskovanın muvafakatine bağlanmayarak, ilk imkândan faydalanmak.

Rabien; Ruslardan istediğimiz bir çok kıymetli şeyleri beklemeyip, bir kuruşdan ve bir fişekten başlayarak Karadenizden nakliyata giriştirmek icabeder. Harp vasıtaları yetmezse bile, verecek altınları bulunduğuna şüphe yoktur.

Mustafa Kemâl Paşa direktif mahiyetindeki bu yazısını gönderdiği sırada Moskovadaki murahhas heyetimiz de, uzun müzakereler sonunda nihayet Bolşeviklerle bir dostluk mua-

hedesi projesi üzerinde mutabık kalmış bulunuyordu.

İki taraf arasında 24 Ağustos 1920 günü parafe edilen bu muahede projesini ikinci murahasımız Yusuf Kemâl Bey (Tengirşek) Moskovadan, on altı günlük bir yolculukla Trabzona getirmiş ve oradan 12 Eylül 1920 günü Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemâl Paşaya telgrafla bildirmişdi.

Fakat Bolşeviklerin, bilhassa doğu vilâyetlerimizden —Van ve Bitlisden— Ermenistana toprak verilmesi isteklerini de ihtiva ettiği için, Ankara bu projeyi kabul etmemişdi.

BU NE BİÇİM ELÇİLİK HEYETİ?

Aylardır beklenen yardımın ilk partisi, nihayet 7 Eylül 1920 günü, Ankara elçilik heyetinin birinci kademesi ile birlikte Erzuruma gelebildi Sovyet Elçilik heyetinin bu birinci kademesinde, baş kâtip Ovpal ve ataşemiliter —aslen Azerbaycanlı Türk— Bakırof Yoldaş'larla kadın, erkek kültürlü, kültürsüz bir sürü memur, kâtip, teknisyen ve saire de vardı. Beraberlerinde getirip, Kâzım Karabekir Paşaya teslim ettikleri sandıklar içindeki külçe altınlar hemen o gün tartılıp, iki yüz kilosu Erzurumda alakonduktan sonra, iki yüz küsur kilosu de Ankaraya götürülmek üzere tekrar baş kâtip Ovpal Yoldaşa bırakılmışdı.

Fakat bunların, böyle pek kalabalık bir heyet halinde gelişlerini duyan Ankara:

«Ne oluyoruz, elçilik heyeti denen şey, nihayet sekiz on kişiden ibarettir. Böylesi hiç görülmemişdir.» diye şüphe ile telâşa düşmüş ve bilhassa Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey —mâlum olan vehmi dolayısile— bütün bütün telâşlanarak, Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşaya hemen şu telgrafı çekmişdi:

«Gelen Rus Heyeti bir elçilik heyeti değil, memleketimizde teşkilât ve inkilâplar yaparak idareyi üstüne almaka memur bir hevet manzarası arzediyor. Beyazıt'ta telgraf memuru ve malzemesi bırakması da anlaşılmaz ve kabul edilemez. Bir memleket, muhabere vasıtları ile idare olunur. İdare ortaklığını görmemezlik ve müsamaha ile karşılamak, istiklâl ve hürriyetimizden kendi ihtiyarımızla vazgeçmeğe başlamaktır.

İngilizler ve Almanlar dahi memleketimize ayak atar atmaz, müstakilce hareket etmek için muhabere vasıtalarına el kovmağa ehemmiyet vermislerdir. Sark Cephesi, Rus Hevetinin bu gibi tecaviiz edici hareketlerinden derhal malûmat verecek ve verlesdirilmis olan telgraf memur ve makinesini menederek neticesini bildirecektir.

Vekiller Heyetinin 2 Eylül tarihli mütalâa ve kararından anlaşılmış olduğu gibi Komünist inkilâbı yapmak suretile mleketi kayıtsız şartsız Sovyet emellerine tabî satılık bir r haline getirmek için faaliyet vardır.

Hükûmet tavassutile olmayan inkilâp faaliyetinin kat'iyen n olunması kararlaşdırılmışdır. Ve bütüün kumandanlardan istenmektedir.

Bu tahriklerin hedefi bilhassa Şark ordusu olacağına şüp- yoktur. Bütün şark ordusu kumandanlarının ehemmiyetle ikat nazarlarının celbolunması ve bizim kurtuluşumuz, Sov- Rusya ile (karşılıklı) mütekabil şartlarla ittifakta bulun- ğu yoksa, **Komünist inkilâbı perdesi altında Sovyet esareti- ı pek şenî felâket olduğu ve bunun için ordu içine tahrikler fesatlar girmesine ne pahasına olursa olsun behemehal ni olmak lüzumu iyice anlatılmalıdır.**

Vekiller Heyetinin kararnamesinde bildirildiği gibi, Azer- /can ile irtibat için müşterek br askerî hareket yapılmasını u-bitti haline getirmek lâzımdır. Bu ciheti, Halil Paşa ile mkün olduğu kadar sür'atle halletmek icap eder. Gerçi ı telgrafları da bu hususta uğraşıldığını bildirmektedir. Bir güne kadar elverişli cevap alınırsa, Ermeni tecavüz hare- lerine mukabil hareket mahiyetinde olarak, Sarıkamışı ge- ceye kadar süratli bir oldu-bitti yapmak mutalâasındayım. bilidir ki, böyle bir harekette Ermeni ahalinin kat'iyen ko- ması ile, yalnız silâhlı kuvvetin hedef edinilmesi icabeder. rcü müdahalesi ihtimaline karşı millî ve yerli kuvvetlerle ıdiden tedbirler alınmalıdır.»

Ismet Beyin (Inönü) bu telgrafı karşısında, Kâzım Kara- kir Paşa derki: «Erkânı Harbiye-i Umumiyemiz hâlâ vazi- i lâyikile kavrayamamış görünüyor. Bolşeviklerin ordumu- lsun, halkımız olsun, istedikleri gibi tahrik etmelerine kim sade eder? Hele benim bu noktadaki hassasiyetimi Ankara- bilmeyen var mı? Vekiller Heyeti arasında hâlâ müşterek hareketden bahsediliyor. Kaç defa yazdım ki; vakit geçir- k demek, günün birinde Ermenilerin Bolşevik olarak kar- ıza tehlikeli bir vaziyette çıkmalarını beklemek demektir. Bu müşterek hareket için şimdiye kadar az mı uğraşdım. kat müşterek hareket olmazsa ne olacak? Bereket versin ki ı, Sovanlı Dağlarının mühim kısımlarını, kendi kararımla muş, elimde bulunduruyorum ve hazırlığı yaptım, artık şterek hareketi beklememeğe karar verdim.»

Kâzım Karabekir Paşa, aynı zamanda ordunun ve halkın

ارضروملی قارده شلرمز

دون ارضروم دن کلن قرق کشیلك برقوای ملیه سواری مفرزه سی آنقره جاده لرنده وطنپرورانه هیجانی یکیدن یشیل بایراغیله دالغه لاندردی. ارضروملی جعفر بکك قوماندا سنده بولونان بو مفرزه برپیشدار مقامنده در. مفرزه مجلس ملی اوکنده سلام وضعیتنی آلدی، مفرزه نك باشنده کیدن ارضروملی ۱۲ یاشلرنده ادیب اسمنده کی قهرمان مسلح یاور وجفك دیدیلر که انگلیز ویونانیه کی وطنمزه آلچاق آغشار. آتنه مه یالوارردم بی کوندردی، شهید لرمزك یادنده، بردم جسم برزنسوه مأنندی بیصه نطقی مجلس ملی اعضالرینی وحاضر بولونان خلقی آغلاتدی. شجیع ارضروملیلره خوش آمدی

Yeşilordu müfrezesinin Ankaraya gelişini haber veren (Hakimiyeti milliye) gazetesi şöyle diyor:

«Erzurumlu Kardeşler Dün Erzurumdan gelen kırk kişilik bir kuvayı—Milliye suvari müfrezesi Ankara caddelerinde vatan perverâne heyecanı yeniden yeşil bayrağı ile dalgalandırdı. Erzurumlu Cafer Beyin kumandasında bulunan bu müfreze bir pişdar makamında dır. Müfreze Milli meclis önünde selâm vaziyeti aldı.

Müfrizenin en başında giden Erzurumlu 12 yaşlarındaki Edip isimli müsellah yavrucugun nutku milli meclis azalarını aglattı. Şeci Erzu- rumlularahoş âmedi!.

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'NIN YEŞİLORDU MÜFREZESİ

Kâzım Karabekir Paşa Ankaranın sıkışık durumunu mânen olsun biraz ferahlatabilmek maksadiyle kurduğu Dadaşlardan mürekkep bir gönüllü kuvvetine «Yeşilordu Müfrezesi» adını da vererek 14 Mayıs 1920 günü Erzurumdan gösterişli bir törenle yola çıkarmıştı. Karabekir Paşa bu olayı şöyle anlatır:

«Garpte isyanlar var. Hele Büyük Millet Meclisinin açılmak üzere olduğu günlerde Ankarayı tehdit edecek şekilde yer yer patlak veren isyanları bastırmak için Mustafa Kemal Paşa benden kuvvet istiyor. Demek garpta bu işi yapacak beşyüz ilâ bin kişi yoktur nasıl olur.

Bilhassa buradan muntazam bir askerî kıtanın garba kadarki uzun mesafeyi aşması zamanı bile bir meseledir. Eldeki vasıta dediğimiz kırık dökük şeylerle bu dağları taşları sökerek nasıl gidilebilir?

Düşündüm, Umumi Harp faciasından arta kalan Erzurum kabadayılarından mürekkep küçük bir atlı müfreze ile ilk yardımı yapabilirim, dedim. Bu küçük müfrezeyi mânen büyütmek için, buna (Yeşilordu) ismini verdim.

Rusyada Denikin ordusu gerisinde yerli müslüman Türklerden mürekkep bir Yeşilordunun bir çok işler yaptığını işitmiştik. Yeşil rengin, Milletimiz gözündeki tesiri de pek büyüktür. Hele (Kızıl)ın yanında (Yeşil Ordu) mutlaka hoşa gidecek, sevilecek ve merak edilecek bir şey olacaktır.

İşte Ankaraya hediye edeceğim bu Erzurum kabadayılarından (Dadaşlarından) mürekkep atlı müfrezeye bir de büyücek yeşil bayrak verdim. Buna kumandan olarak da Erzurumlu — Ebulhindi köyünden — Cafer beyi tâyin ettim.

Ne gariptir ki, bizim Yeşil Ordu Ankaraya gittiği sırada, oradaki akıllılar da bu isimde bir cemiyet kurmuşlar...»

gittikçe artan komünist propagandalarile tahriklerine karşı uyanık bulundurulması hakkındaki tamimler üzerine, itimat ettiği becerikli subaylardan Halil Efendiyi, kıyafetini değiştirip «Ibrahim Çavuş» takma adile, dokuzuncu tümen bölgesine gönderip, çeşitli kıt'alar arasında münasip şekilde dolaştırarak,

erlerin fikirlerini yoklatmışdı. Teğmen Halil Efendi, bu dolaşmasını bitirdikten sonra sunduğu raporda şöyle diyordu:

«Bolşeviklerin takip ettikleri program erlerce bilinmediğinden bu hususta bir fikir verememektedirler. Yalnız «kendi memleketlerini kurtarmak için zaman icabı bizimle de birleşiyorlar, biz de bu sayede onların kuvvetlerinden faydalanarak memleketimizi kurtaracağız» diyorlar. Erlerimiz, Bolşeviklerin dine taaruz ettiklerini, camileri, minareleri yıkdıklarını ve kadınları serbest ve açık gezdirdiklerini ve her şeyde serbestlik programlarından olduğunu, kıt'alara verilen esaretten dönmüş erlerin ifadelerinden anlamış olduklarını beyanla, bu gibi haller olmaz ve sadece şahsi hürriyetten ibaret kaldığı takdirde, Bolşeviklere karşı fazla muhabbetleri olduğu his oluyor. Erler, harbin uzaması tarafdarı değildir. «Bir an evvel ne olacaksa olsun. Ya büsbütün ölelim, ya memleketimizi kurtaralım da köyümüze dönelim.» diyorlar. Kuvvei maneviyeleri sağlam ve azimlidirler. Talan yapmak arzusu ile, ileri gitmeği sabırsızlıkla beklemektedirler Vatanın selâmeti fikrile ileri atılacaklar da varsa da, bunlar pek azdır. Bulundukları yeri düşmana bırakarak geri çekilmeği kat'iyen istemiyorlar. Erler, Padişahı vatan haini, din düşmanı saymaktadırlar. «çünkü, sulhu kendi istemeseydi, elbette imzalamazdı. Bundan da vazgeçtik, tâ başlangıçta Istanbulda kalmayıp, Anadoluya kaçıp gelmesi lâzımdı» diyorlar.

Erlerin bir kısmı, Sevr sulhunu imza ettiğinden dolayı İstanbul hükûmetini pek fena bilmekte, bir kısmı da güya şeriatı Muhammediye ilân edilmiş olduğunu söylemektedirler.

Bu arada, gelmesi daha gecikeceği anlaşılan elçiden evvel, Sovyetlerin hakkımızdaki fikir ve düşüncelerini bir an evvel öğrenmek maksadile, Kâzım Karabekir Paşa elçilik baş kâtibi Ovpal Yoldaşla hasbıhal kablinden görüşerek, bilgi edinmişti. Ovpal Yoldaş şöyle diyordu:

«Sovyet Hükûmetinin prensibi, yardım isteyen zahmetkeş halka yardımdır. Bilhassa Emperiyalitslerle harp halinde olduğundan dolayı Sovyet Hükûmetinin, Türkiyenin galip gelmesini temin için onunla ve diğer İslâm devletlerile ittifak etmesi lâzımdır. Eğer Türkiye ileride yine Pdişah hükümetinin eline düşmeyeceğini ve bu köhne idarenin bütün kötülüklerini halka lâyıkile anlatabilse ve bilhassa belli bir **iktisadî politikası de olsa hem emperyalist tahakkümünden kurtulur, hem de karşılıklı itimad daha esaslı hale gelir. Bugün hala, halka padişahınızı esaretten kurtararak başınıza getireceğinizi söyliyorsu-**

nuz. Biz bile bu sultan hükûmetinin ne olacağını bilmiyoruz. Eğer Türkiyenin bu günkü halk hükûmeti her ne sebeple olursa olsun halka şimdilik fikirlerini açıkça söylemeği muvafık görmiyorsa, bir Türkiye Komünist Fırkasının serbestçe çalışmasına müsadeı etmelidir. Tâki Rus Sovyet Hükûmeti de, Türkiyede hakikaten Emperiyalist Hükûmetler aleyhine açıkça çalışıldığını görsün.

İktisadî meselelere gelince, Türk köylülerile emekçilerini sömürüp ezmekte olan faizciler, murabahacılar, toprak ve emlâk sahipleri hakkında da icraat lâzımdır. Esasen Anadolunun her tarafında Komünist Teşkilâtına girmiş kimseler vardır. Fakat bunlar açık çalışmaktan korkarak, gizleniyorlar. Bu halde de dışârıya Anadolu Hükümeti şekil ve rengini göstere miyor.

Sovyet Elçilik Heyetinin Türkiye'ye, oldukça hazırlıklı ve belli maksatlarla geldiğini açıkca anlatan baş kâtip yoldaşın bu sözlerine karşı Kâzım Karabekir Paşa da şu cevabı veriyordu:

«Sovyet Hükûmeti, Türk Hükûmetinin yardımile pek büyük işler görebilir, Türkiye Hükûmetinin takip edeceği politikaya bakarak, ona göre davrandıkları malum olan bir çok islâm hükûmetleri vardır ki, bize müracaatla yolumuzda yürümekte devam edeceklerini bildirmişlerdir. Bunlar arasında Hindistan, Irak, Suriye, Tarablusgarb gibi daha bir takımları en ileri gidenlerdir. Bu hususu Moskovaya gönderdiğimiz mektupda da bildirmiştik. Dünya harbinde kısmen aramız açılan araplar bile, bugün bizden hedef soruyorlar.

İnsanlığın kurtuluşu, hürriyeti ve selâmeti için mücadele eden Sovyet Hükûmetine, bütün İslâm âleminin var kuvvetile yardımını biz temin edebiliriz. Rusya, Türkiye ile anlaşıp elele verirse, bütün islâm âlemi bu ittifaka girebilir.

Memleketimiz içinde, henüz açıktan açığa Bolşevik propagandasına başlanmaması ve Bolşevik usul ve kaidelerinin bilinmemesi kabahati, daha ziyade Moskovadadır.

Biz İngiliz, Fransız, Yunan ve Sultan ve Halife kuvvetlerine karşı muharebe ediyoruz, böyle olduğu halde, daha Rus Sovyet milletile aramızda imzalanmış bir şey bulunmadıktan başka, biribirimizi bağlayan şark yolu da Emperiyalist Ermeniler, Taşnaklar tarafından kapanmış bulunuyor.

Bundan başka, tatbik edilecek usuller, o memlekete göre malıdır. Rusyada şirketler, bankalar, fabrikalar vardı. Halk praksızdı. Biz de ise şehirlerimizin suyuna, limanlarına ve ütün demiyollarımıza varıncaya kadar sermaye ve kapital di-

ye ne varsa, hepsi yabancılarındır ve bizde zaten onlarla harp halindeyiz. Nitekim demiryollarına el koyduk. Bizde köylünün toprağı vardır. Ve her köyün müşterek ormanı, çayırı, mer'ası ve tarlası vardır. Şimdiki halde, dört taraftan çevrilmiş bulunur ken, köylü menfaatine kuvveti ele alıp ihtilâl çıkarmak için teşkilâta başlamak bile, düşmanlarımız olan emperiyalitslere memleketi çiğnetmek ve mahvettirmekten başka bir netice vermez. Halk Hükûmeti yapılmak üzeredir. Bu iş bu günlerde mecliste müzakere olunacaktır. Fakat her şeyden evvel aramızdaki yolun açılması lâzımdır. Yol böyle kapalı kalırsa, memleketinizde her hangi bir hercümerc vukuunda siz de Türkiyeden istifade edemezsiniz. Böyle bir vaziyette, İslâm âleminden faydalanmak imkânı da bulunamaz.

Köylüyü, emekçiyi ezen faizcilerle murabahacılara gelince, bu esasen bütün dünyada memnu olduğundan, bizdede ortadan kaldırılması kolaydır.

Kısaca; Şark yolu açılınca, bu meseleler kolaylıkla halolunur. Esasen hükûmet bugün tamamile halkın elindedir. Halk da, emperiyalitslerle birleşmiş olan Padişah ve Halife kuvvetrile muharebe halindedir. Rusya başka, Türkiye ise aynı düşmanlarla muharebe ediyor. Halbuki Şark yolunun esaslı surette açılıp emniyet altına alınması, iki miletin fiilen elele vermesini sağlayacağı gibi bütün İslâm âlemini de bizlere yaklaşdırır ve asıl hakiki maksada kolaylıkla ve daha çabuk varmamızı temin etmiş olur.

Hülâsa: Bizim için her işin başı Şark yoludur.»

Baş Kâtip Ovpal Yoldaş gibi yanındaki ataşemiliter Bakıroof —yâni Bakıroğlu— yoldaş da Kâzım Karabekir Paşanın bu sözlerini büyük ilgi ve dikkatle dinleyerek, bir çok noktalarda aydınlanıp —şimdiki halde— kendisile beraber olduklarını ve bilhassa yol meselesini Sovyet Hükûmetinin de ehemmiyetini takdirle ele almak üzere olduğunu ve bütün bu işlerin, yolda olan elçil Medivani'nin gelmesile, esaslı bir şekilde müzakere ve behemehal iki tarafı da tatmin edecek surette neticelendireceğinden şüpheleri olmadığını söylediler. Elçi Medivani ise yine pek kalabalık olan maiyetile yollarda bir hayli gecikerek, ancak 1920 Aralık ayının 28 inci günü Kars'a gelebilmişti.

ELÇİ MEDİVANİ VE MUSTAFA SUPHİ YOLDAŞ!

Henüz kurtuluş sevincine doyamamış bir halde bulunan Kars'da, kendisini pek gösterişli bir törenle karşılayan Kâzım Karabekir Paşanın misafiri olan Medvani Yoldaş, ilk gününü bir az dinlenmek, ikinci gününü Türk Kumandanlarile başbaşa sohbetler ve ziyafetlerle geçirlikten sonra, nedense asıl (menzili maksudu) olan Ankara yoına çıkmağa pek niyetli görünmüyordu.

Durmaz bir an evvel gitmek ister diye gereken vasıtalar azırlanmış olduğu halde, henüz bir savaş manzarasını muhafaa eden ve âdeta barut kokan Kars'dan pek hoşlanmış olduğuu belirten bir neşe ile bugün, yarın diye bir türlü ayrılamıyoru.

Kars, yol üstünde bir durak yeri, kendisi ise Ankara elçii idi. Bir iki, üç... derken sekiz, dokuz, on gün olmuş hâlâ Kars'da ve her sabah erkenden kalkıp bir takım maiyeti ile akama kadar şuraya buraya giderek bir şeyler yapmak çabasına idi.

(Bir takım maiyeti) arasında, kendisile birlikte gelmiş olan akûdaki (Türk Komünist Fıkrası) reisi Mustafa Suphi Yoldaş eyeti de vardı. Bilhassa Mustafa Suphi Yoldaşla hemen her ün, saatlerce başbaşa verip kapanışı göze batacak hale gelmişi. Bu kadarla da kalmayan Medivani Yoldaş, kızıl bayrağı dalalanan otomobilini şehir dışına sürmeğe, o köy senin, bu köy enim dolaşmağa ve bu dolaşışlarını saatlerce sürdürmeğe de aşlamışdı.

Şehir dışında «Şöyle bir hava alayım» diye gittiği kilometlerce ötelerdeki Malakan köylerinde, —daha evvel gönderilenrin tertip ve tahriklerile— kızıl bayraklar, Enternasyonal arşları ve çılgınca tezahüratla karşılanan Medivani Yoldaşın ç de boş durmayıp Mustafa Suphi Yoldaş hesabına Komünistlik teşkilâtı da yaptığı anlaşılınca, artık sabrı tükenen Kâ-

zım Karabekir paşa da kendisine kemali nezaketle, nihayet Ankarada iş görmeğe memur bir elçi olduğunu hatırlatarak bilhassa

(İstiklâlini kurtarmak için bütün emperyalist kuvvetlerle boğuşmakta olan Türk Milletinin, içinden devirmek isteyenleri de düşman sayarak tedbirler almaktan çekinmiyeceğini) evet, kemali nezaketle anlatmışdı.

Kâzım Karabekir Paşanın bu ikazı üzerine Medivani Yoldaş daha ileri gitmeyerek, Mustafa Suphi yoldaş heyetinin Karsdan ayrılıp Ankaraya hareketini muvafık bulmuşsa da, kendisi elçilik heyeti ile birlikte 22 Ocak 1921 gününe kadar Kars'da kalmışdı.

Bu suretle elçilik heyetinden on gün evvel Karsdan ayrılan Mustafa Suphi Yoldaşla en yakın arkadaşı Ethem Nejat Yoldaş, veda ziyaretine gittikleri Kâzım Karabekir paşaya, Erzurumda kendilerine hakaret edileceğini hatta suikast yapılacağını duyduklarından bahisle, yalnız arkadaşlarının bu yoldan kendilerinin de bir kaç yoldaşlarile birlikte Tiflis tarikile Anaraya gitmelerinin daha doğru olacağını düşündüklerini söylemişlerdir. Kâzım Karabekir Paşa da

«— Ya hepiniz Erzurum üzerinden giderek halkla temas edip, düşünce ve hislerini anlarsınız, ve yahut Ankara yolculuğundan vaz geçip Bakûya dönersiniz. Zaten orduda Bolşevik teşkilâtı yapdığımız hakkında dedikodular almış yürümüşdür. kol kol ayrılarak gitmeniz aleyhimizdeki dedikoduların büyümesine sebep olabilir.» »cevabını verince:

«Hayır Ankaradan vaz geçmek doğru olmaz» diye toptan Erzurum yolile gitmeği tercih etmişlerdi. Kâzım Karabekir Paşa da, yolculuklarında her türlü kolaylıkları göstereceğini ve esasen Ankara Hükûmetinin de bundan haberi olduğunu ve orası ile muhabere edebileceklerini kendilerine söylemişdi.

12 Otakta bu suretle Karsdan ayrılan Mustafa Suphi Yoldaş heyetini, Sovyet elçisi Medivani Yoldaş da maiyetile birlikte iyi yolculuklar dileyerek, uğurlamıştı.

Mustafa Suphi Yoldaş, o sırada Moskovaya gitmek üzere Kars'a gelmş bulunan Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ile görüşmek

Moskova'ya giden ilk Türkiye Elcilik Heyeti (Ortada oturan Büyük Elçi Ali Fuat Cebesoy)

isteyerek, ziyaretine gitmişdi. Paşa bu ziyaretinde yoldaşın neler söylediğini şöyle anlatır:

«— Üçüncü Enternasyonal, Türkiye içinde mutlaka komünizmin tatbikini kabul etmiştir. diye söze başlayan Mustafa Suphi Yoldaş devamla:

Türkiyenin içtimai mukadderatı kendisine bırakılmışdır. Anadolu hareketinin bir içtimai ihtilâl olmaktan ziyade, Türk milletinin emperyalist düşmanlara karşı istklâl ve hürriyetini kurtarmasından başka bir şey olmadığına kani bulunuyoruz. Türkiyedeki bey ve paşaları burjuazi sınıfından addetmiyoruz. Aksine halk kitlelerinin en yakın yardımcıları olarak biliyoruz. Anadolu hareketini idare edenlerin ve bilhassa Mustafa Kemal Paşanın prensiplerini anlamağa çalışıyoruz. Anlayabildiklerimizi umumi siyaset bakımından muvafık görüyoruz.» dedikten sonra ilâve etti:

Biz, dedi, hilâfet ve saltanat makamının bir gün lâvvedilmesi lüzumuna kaniiz.»

Konuşmamız bir hayli uzun sürdü. Sorduğum suallerin çoğunu cevaplandırdı ve tekrar görüşmek temennisile ayrıldı.

Mustafa Suphi'yi, şöhret ve ihtiras peşinde koşan zeki, kurnaz ve azim sahibi bir şahsiyet gibi görmüştüm, Rusyadaki Bolşevik liderlerinin muvaffakiyetlerini yakından takip ve tetkik fırsatını bulan bu zatın bir gün gelip Türkiyenin Lenin'i olması ihtimalini hatırından geçirdiği muhakkaktı. Komünizme inanıyor, fikir ve prensiplerini kendi siyasetne vasıta yapmak istiyordu. Hariçteki ittihatçıların memlekete girmemeleri ve içerde ittihat ve terakki fırkasının her ne suretle olursa olsun diriltilmemesi hakkındaki Mustafa Kemal Paşanın noktai nazarına tamamen iştirak ediyordu. Belki de daha ileri giderek ya Mustafa Kemal Paşa ile ve yahut arkadaşları ile Komünizmin tatbikine başlamağı hatırından geçiriyordu. Ve her ihtilâlci ve inkilâpçı gibi sakin, kurnaz ve kuvvetli bir şahsiyet gibi görünmeğe çalışıyordu.

Memleketimize üçüncü enternasyonalin hakiki bir komünist elçisi gibi girmek istediği ilk bakışda anlaşılıyordu. Rusların resmî elçsi Medivani Yoldaşla beraber Kars'a kadar gelmesi de bunun bir delili sayılabilirdi.

Ankarada da, bütün zararlı bolşevik cereyanlarına, Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin istediği istikameti verebilmek için, resmî bir Komünist Partisi kurulmuşdu.

Mustafa Suphi Yoldaş ve onun arkasında bulunan üçüncü enternasyonal ile Rus Sovyet Hükûmetinin de hiç şüphesiz,

bizim resmî Komünist Partisinin istikametini üçüncü enternasyonalin yoluna kurnazca çevirmek istediklerinde tereddüt caiz değildi.

Mustafa Suphi imkân bulabildiği takdirde, Ankaradaki Komünist Partisine Rusların istediği aşıyı tatbikte tereddüt göstermeyecekti. Ben bu düşüncelerimi o zaman, Türkiye Büyük Millet Meclisi riyasetine arzetmişdim.»

ÇEŞİTLİ AKIMLAR VE AYRILIKLAR

Bütün bu gelip gitmeler, temaslar, görüşmeler, hatta Moskovada en yetkili tarafların haftalardır devam eden müzakerelerine rağmen Ruslarla ne esaslı bir anlaşmaya varabilmiş, ne de umduğumuz yardımın serpintisinden başka bir şeyini grebilmiş ve buna karşılık Sovyetlerin bizimle anlaşmak ve bize yardım etmek için düşündükleri ve istedikleri şeylerin hiç de işimize gelir ve yenir yutulur nesneler olmadığını anlamağa başlamışdık.

Fakat bu neticeye kadarki zaman içinde, elbette yalnız onlardan gelecek yardımı bekleyerek, boş durup başka imkânlar aramamak gafletine de düşecek değildik.

Nitekim, 1920 yılının hemen başından beri temas ettiğimiz Bolşeviklerden nasıl faydalanabileceğimizi araşdırıp durduğumuz müddet içinde bilhassa askerî vaziyetimizi bir yoluna koymak, yani hemen hemen yok olan nizami ordu teşkilâtını meydana getirmek için, mümkün olan ve olmayan her vasıta ve çareye baş vurarak gece gündüz çalışmış ve o günki şartlar içinde hiç de azımsanmayacak bir varlık yaratabilmişdik.

Bolşeviklerle henüz oldu idi, olacaktı görüşmeleri devam ettiği günlerde, yani 1920 yılı ekim ayı sonunda garp cephesindeki umumi kuvvetimiz 30 bin tüfek, 150 makineli tüfek, beşbin kılıç, elli top ve yedi uçaktan mürekkepti. Bundan başka yine makineli tüfek ve toplarla mücehhez milli kuvvetlerde vardı ki, bunların da belli başlısı, Çerkes Etem'in kumandasında 2500 piyade ve süvariden mürekkep birinci seyyar kuvvetti.

Garp cephesindeki yeni nizamî ordumuz, Yunan ordusunun Bursa ve Uşak cephelerinde bulunan dokuz piyade tümenlik kuvvetinin yarısı ile dörtte üçü arasında bir kuvvetti.

Yunanlılar kuvvetlerini belli başlı iki guruba ayırıp, birini Bursa-Aksu diğerini Uşak civarında toplamışlardı. Garp Cephe-

si Kumandanı Ali Fuat (Cebesoy) düşmanın tek bir gurubuna üstünlük sağlar sağlamaz, yalnız kalacak bu gurubu yenebileceğini düşünüp taarruz kararı vermiş ve Gediz'in kuzeyinde Derbent geçidini kuvvetli bir ileri mevzi olarak tutmuş bulunan Yunanlıların, Uşak gurubuna 24 Ekim 1920 de yaptığı taarruzla yeni nizamiye ordumuzn ilk zaferini kazanmışdı.

Bu ilk zafer müjdesini, kahramanca bir başarı sayarak Büyük Millet Meclisine sevinçle bildiren Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşaya çektiği telgrafla da«**şimdiden umumi** tebrikât. takdirat ve itimad ve hörmet iblağı ile kesbişeref eylerim.» diyordu.

Fakat bu sevinçli, ferah hava içinde cepheden, yani Derbendin doğusundaki Çavdaşhisardan Kütahyaya dönen Garp Cephesi kumandanı Ali Fuat paşa, bir başka düşünce ile kaygulanmaktan kendini alamıyordu. Ankarayı düşünüyordu, orada neler olup bittiğini doğru dürüst bilmemekle beraber meclisde bir takım anlaşmazlıklar olduğu, guruplar teşekkül ettiği..... inkilâpçı ve islahatçılarla muhafazakârlar, sonra müfritler... yani emperiyalizme karşı başlayan mücadelemizin, yalnız başımıza **başarılamıyacağına göre Rus üçüncü Enternasyonalinin istediği gibi bir sosyal inkilâba taraftar olanlar** ki bunlar bu sayede Sovyet Hükûmetinin askerî ittifakını ve yardımını sağlamak ,ve kısaca Bolşevik ittifakı için, yahut yardımı için her şeyini kabul etmek istiyorlardı.

Gerçi inkilâpçılarla, muhafazakârlar ve müfritler istiklâlimizin kurtarılması noktasında birleşiyorlar idi ise de, vasıta ve çarelerde —çok büyük farklarla— ayrıldıklarından, bu ayrılık milli davamız için pek tehlikeli olabilirdi. Ve en önemlisi, bu ayrılık haberleri cepheye kadar geliyordu.

Ali Fuat Paşa bu konuda hatıratında şöyle der:

«Batı ile anlaşma ümitleri kalmayıp, Ruslarla da bir askerî ittifak yapılamayınca Sivas kongresinden beri düşünülüp bazı yerlerde hücreleri bile kurulmuş olan (Yeşil Ordu) Cemiyetini resmen ortaya çıkarmışlardı. Bu hususta büyük Millet Meclisi Reis vekillerinin de muvakatlerini almışlardı.

Cemiyetin kuruluş gayesi zahiren, dahilî isyanlara karşı imanlı ve şuurlu bir teşkilât vücuda getirmekten ibaretti. Hakikatte maksad bambaşka idi. Bu Yeşilordu cemiyetinden başka, Moskovadaki üçüncü enternasyonale bağlı, Türk milli hareketinin sosyal bir inkilâba çevrilmesi maksadile Ruslar tarafından merkezi Bakü'da olarak kurulmuş bir de Türk Komünist Partisi vardı ki, ajanları vasıtasile memleketimize nüfuz etmeğe çalışdığı görülüyordu. **Anadolunun bir çok yerlerinde**

Yeşilordu teşkilâtı ile, Türk Komünist Partisi Teşkilâtı birbirlerine karışmışdı. Kaynağı Rusya'da olan Komünist Partisi ile, memleket içindeki Yeşilordunun karışdırılması çok zararlı ve tehlikeli idi.

Anadolu halkı ne Yeşilorduya, ne de Komünist Partisine iltifat etmemişdi. Bu teşekküllerin ancak bazı yerlerde —o da mahdut kimseler üzerinde— tesiri görülmüşdü.

Fakat bir kısım millet vekillerimizin kendilerini bu cereyana kapdırmış oldukları söylentileri kötü tesirler yapmakta idi. Bu gizli teşkilâtın ve cereyanın orduya yayılması belirtileri görülmüşse de, derhal önüne geçilmişdi. Yalnız Yozgat isyanını basdırmaktaki başarısından dolayı Ankara resmî mahfillerinin lüzumundan fazla takdir ve iltifatlarına mazhar olan Çerkez Ethem bey ve müfrizesinin, esasen mevcut olmayan disiplini bu cereyanlar yüzünden büsbütün gevşemiş idi.

Ankaradaki bu siyasî cereyanlarla, Komünist Partisi faaliyetinin ve müfritlerle muhafazakârlar arasındaki mücadelenin akisleri cepheye kadar gelmekte devam ediyordu. Cephe kumandanı sıfatile gerek iç durum, gerekse Ruslarla olan münasebetlerimize dair yetkili şahsiyetlerden mâlûmat almak lüzumunu duyarak, Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşaya 14 Eylül 1920 günü şu telgrafı yazmıştım :

«Garp cephesi kumandanlığı ile Ankaradan ayrılışımdan sonra bir kaç şifahi ihbaratı devletlerinden başka, siyasî vaziyet ve istikametimiz hakkında kat'i malûmata malik olamadım. Halbuki garp cephesi, mülkiye bölgelerine de teşmil buyurulan sevk ve idare selâhiyetim dolayısile ve bahusus son zamanlarda hadis olan vak'alar sebebile bu malûmata gün geçtikçe kat'i ihtiyaç hissediyorum.

Daha Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı sırada İngiliz tahakkümüne karşı set çekebilmek için Bolşeviklerle münasebet tesisi ile ittiifak edilmesine, acizlerinin de lahik olan reyile karar verilmiş ve bu maksatla bir murahhas heyeti de gönderilmişt.

Bu heyetin ne dereceye kadar müsbet bir netice elde eylediğini bilmemekle beraber vekil Kâzım paşanın —rahmetli Kâzım İnanç — İstanbuldan gelen mektuplara cevabı dolayısı ile vuku bulan iş'arı devletlerinde (İstanbuldan Ahmet İzzet Paşanın arabuluculuğu ile hariciye vekâletinin meşgul bulunduğunun) bildirilmesi, Moskovadaki murahhas heyetimiz'in beklenen başarıya nail olamadığı fikrini ihsas ediyor. Kimler tarafından ve ne gibi maksatların tesiri altında yazıldığını etraflıca tahkik etmekte olduğum Komünist nizamnamesi dola-

yısile vuku bulan istizah devletlerinden de, bu teşkilâta taraftar olmadıkları zannı kavisi olmakta ise de, **diğer taraftan Komünizm cereyanının gayrı resmî bir surette memlekette yayılmasının arzu buyurulduğunu meclis azası —mebus— Hacı Şükrü bey söylemektedir. Hatta burada, Eskişehirde (Yeni Dünya) isminde bir Bolşevik gazetesi çıkıyor. Bu gazetede Büyük Millet Meclisinin siyasetine karşı açıkça tarizler görülüyor. Halbuki aynı gazetede, başlarında zatı-samilerinin bulunduğu zımnen anlatılmak suretile, Büyük Millet Meclisinde Halk Partisi kurulduğu da yazılıyor.**

Fevkalâde mühim gördüğüm ve esasları hakkında hiç bir malûmata sahip olmadığım bu hadiseler karşısında fikrim ne olursa olsun, her şeyden evvel zatı-samileri tarafından tutulan siyasî istikameti bilmekliğime ve ona göre hareketimi tanzim eylemekliğime kat'i lüzum gördüğümden bu bapta serian ve esaslı surette tenvir buyurulmaklığımı istirham eylerim.»

Ali Fuat Paşanın bu yazısına, Mustafa Kemal Paşa gecikmeden şu cevabı vermişdir:

MUSTAFA KEMAL PAŞA NE DİYOR?

Moskovadaki murahhas heyetimizden alman 13 Ağustos tarihli rapora göre, Ruslarla müzakerelerin devam ettiği, heyetin Rusları malzemece fakir ve yardım işini müzakerelerle uzatmağa mütemayil olduklarını zikrettikleri, fakat buna rağmen Halil paşa vasıtasile karadan üç sandık dolusu altınla bir elçilik heyeti geldiğini, Rusların harekât plânlarının evvelâ Lehistanı mağlup ve sonra Kırım'da bulunan Vrangeli imha etmek esasına dayandığı ve o zamana kadar Şarkta ameli harekâta girişemiyecekleri anlaşıldığı ve bu hallerden Bolşeviklerin malzemece pek fakir ve sulha teşne olduklarını, hazırladıkları Lehistan seferini başarı ile bitirmeğe muvaffak olunca garplılarla hemen uyuşmak fikrinde bulunduklarını anladık. Bize karşı teveccühkâr görünerek hem islâm efkârı, hem ingiliz efkârı üzerinde tesir yapmak ve tesirleri muhafaza için muztar kalırlarsa bize asgari yardımda bulunmak bununla braber daha sonra garblılarla uyuşmak imkânını muha-

faza için bizimle kat'i kararlara girmemek hareketini müşahede ettik.

Bolşevikler aynı zamanda memleketimizde Bolşevik teşkilâtı vücuda getirmek için fevkelâde faaliyete başlamışlardır.

Baküya gönderdikleri Mustafa Suphi ve arkadaşları vasıtasile Türkiye komünist umumi merkezini ihdas ettirdiler. Tamamen Bolşevik fikirlerine kazanılan saf ve gayrısaf adamlardan sahilin her ne noktasına çıkardıkları gibi, içerden de Eskişehire ve Ankaraya kadar göndermişlerdir. Bunların maksadı memlekette içtimai bi inkilap vücuda getirmektir.

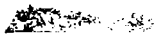
Bu halde memleket, doğrudan doğruya üçüncü Enternasyonale, yani Rusyaya bağlı olacağından Bolşevikler hiç bir taahüd ve yardıma lüzum kalmaksızın bizi kendilerinden ayrılmış bir hale getirmiş ve garplılarla siyasi pazarlıklarında daha kuvvetli bir vaziyet elde etmiş olacaklardır.

Memleketimizin fikir ve inkilâp taraftarı olan veya bu perde altında türlü türlü maksatlar peşinde koşan adamları da bu tehlikeleri fark etmeksizin Bolşevik teşkilâtını kolaylaşdırmaktadırlar.

Biz bu haller üzerine evvelâ, memleketi elimizde muhafaza ve ne gibi ıslahat lâzımsa hükûmet vasıtasile yaparak, anarşi ve inkilâp suretile Rus tabiiyetine mani olmak ve Moskovadaki murahhas heyetimizin müzakeresi müsbet veya menfi bir neticeye varması için istical etmek, Ruslar ne yardım edeceklerse miktarına bakmayarak, kabul etmek, Ermenilere müsait bir muharebe vermek ve Azerbaycanla ittisali emrivaki —Oldu bitti— yapmak için Rusların muvaffakatine hareketimizi bağlamamak kararlarını ve talimatlarını verdik.

Bundan sonra heyetten. Trabzon vasıtasile aldığımız yeni raporda muahedenameden bahsolunmaktadır. Buna göre, Van, Bitlis, Muş taraflarında Ermenilere arazi bırakmamız bahis mevzuu olduğu görülmektedir.

Makine başında bizimle muhabere ederek, meseleyi bir neticeye vardırmak için Yusuf Kemal bey Trabzona gönderilmiş ve ayrıca malzeme ve paranın denizden çıkarıldığı bildirilmiştir.

RUSLARDAN NE İSTİYORDUK?

Dörtte üçü Alman, dörtte biri Osmanlı mavzeri olmak üzere 200,000 tüfek, beş milyon fişek, kudretli cebel ve on buçukluk obüs olmak üzere 250-300 top, kudreli cebel için dörtte üçü şarapnel ve dötte biri tane ve obüsler için yarıyarıya tane ve şarapnel olarak 75 bin mermi ve top başına hiç olmazsa 1000 mermi, her birine 15000 fişek hesabile ve yedek parçalarla 500 mitralyöz, 200 sahra telefonu ve kâfi miktarda kablo ikiyüz ilâ beşyüz kilometre muhabere edebilecek 5 telsiz istasyonu, 200 uçak, 100 kamyon ve otobüs, 40 binek otomobili, üç kolordu ihtiyacını karşılayabilecek topçu koşum takımları 100,000 asker için elbise, teçhizat ile 50,000 kaputluk kumaş, fişek imalâthaneleri, Eskişehir fabrikasını büyütmek için mütehassıslar, demiryolu rayı, Erzurum'da tüfek fabrikası, Ermenistan yolu açılıncaya kadar Novroscski'den ayda 600.000 kilo yani beş bin put benzin, ve nakliyatı süratlendirmek için deniz motörleri.

Bu daha ziyade ümit veren yeni bir vaziyettir ki, Yusuf Kemal bey geldikten sonra mahiyeti anlaşılacaktır.

Buraya kadar olan hadiseleri, burada hülâsa ve tekrar etmek isterim:

Ermeni davası gerek garp ve gerek Rus milletleri nezdinde kuvvetlidir. Hristiyanlık adına vukua gelecek tecavüzlerin garp ve şarkta hoş görülmeyeceği muhakkaktır.

İngilizler nasıl dahili propaganda ile memleketimizi kısmen ellerine geçirmişler ve geçirmek istiyorlarsa, Ruslar da her şeyden evvel dahili sademelerle memleketimizi ellerine geçirmek istiyorlar. Gerek garba ve gerek şarka karşı biz dahilden yıkılmağa mani olarak, Yunan taarruzunu her hangi bir hatta tevkife muvaffak olabilirsek davamızı halledecek istiklâl kararı bulacağımız muhakkaktır.

İzahatımdan anlaşılmışdır ki; kayıtsız şartsız Rus tabiiyeti demek olan dahilden Komünizm teşkilâtı, gaye itibarile tamamen bizim aleyhimizedir

Gizli Komünist Teşkilâtını her surette tevkif ve teb'it etmek mecburiyetindeyiz.

Mecliste son defa meydana çıkan Halk zümresi bizim tanıdığımız arkadaşlardır. Bunlar memlekette bir içtimai (Sosyal) inkilâbın kısmen olsun lüzumuna kani olanlardır. Bu teşebbüsün tehlikelerini ihata edememektedirler. Hükûmetten ayrı bir zümre yapmaktanvaz geçirmek istedik, mümkün olmadı.

Mustafa Kemal Paşa'nın
kendisinden bahsettiği
HACI ŞÜKRÜ BEY

Çerkez Ethem'in kardeşi
Saruhan Mebusu
REŞİT

Fakat şimdi, halkçılık programı altında hükûmetçe bir program kabul ettik. Halk zümresi kandiliğinden dağılmış gibidir.

Hacı Şükrü bey gibi bir çok arkadaşlar gizli bir surette başladıkları Yeşilordu teşkilâtile oynadılar. Bunu durdurmalarını kendilerine ihtarettim.

Kendi arzularını kolaylıkla tervic ettirmek isteyen bir takım kimseler hilekârca hareketle Komünizm ve saire teşkilâtına taraftar olduğumu daima neşrediyorlar. Fakat yanlışdır.

Vaziyetim arzettiğim gibi, Şark ve Garp ile muayyen bir

neticeye varmadan inkilâplardan içtinap etmek ve bil münasebe Mustafa Suphi Yoldaşa da yazdığım veçhile, ne yapılacak ise hükûmet vasıtasile yapmaktır.

Bittabi Komünizm ve Bolşevizme alenen aleyhtarlığı muvafık görmem.»

Mustafa Kemal Paşa, 1920 yılı Eylülü ortasında işte bu fikirde ve bu karardadır.

ONUN KAT'İ KARARI

Fakat bilinen sebeplerle «Komünizm ve Bolşevizme açıkça aleyhdarlığı» muvafık görmeyerek, bunların her türlü faaliyetlerini hoş görür gibi davranmak zorunda kalışından dolayı, Mustafa Kemal Paşa vaziyete istediği gibi temamile hakim olmakta çok güçlük çekiyordu.

Memleketin mukadderatını elinde tutan en yetkili ve tek sorumlu baş sıfatile, sağı solu kollayarak, dört bir tarafdan esen birbirine zıt rüzgârları hesaba katarak, büyük bir ihtiyat ve dikkatle yürüdüğü yolda karşısına çıkan, çeşitli cereyanlara kapılmış kimi ne istediğini bilmez, kimi kapıldığı şu veya bu sakat fikirden sıyrılamayan arkadaşlarından bazılarını dahi, nasıl idare edip, doğru yola sevkedeceğini kestiremez hale gelmişti.

«Yeşil ordu cemiyeti» nin ilk evvel, zararsız gibi yürüyen faaliyetlerinin sonraları bilhassa Çerkez Etem'in de bu teşkilata girmesi ile bam başka bir şekil alıp, zararlı olmağa başladığını görünce, faaliyetini durdurması lüzumunu duyan Mustafa Kemal paşa bu isteğini arkadaşlarına bildirdiği zaman, ilk evvel Yeşilordu umumi merkezi azasından Muğla mebusu Yunus Nadi beyle Tokat mebusu Nazım beyin itirazlarile karşılaşmıştı.

Buiki mebus hemen o gün Mustafa Kemal paşayı ziyaretle, Yeşilordu teşkilatının memlekete faydalı olan çalışmalarının durdurulmaması için arkadaşları adına da, bir çok yeni tekliflerle ricalarda bulunarak Paşanın müsadesini almağa muvaffak olduktan başka, Ruslarla temas etmek üzere, Moskovaya, Yeşilordu adına Hakkı Behiç beyin gönderilmesi tekliflerini de kabul ettirmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşanın bu suretle, ilk isteği hilafına, Yeşilordu Cemiyetinin faaliyetini devam ettirmesine razı oluşu üzerine, büyük bir sevinçle olağanüstü bir toplantı yapan Yeşilorducular, bu defa bazı düşüncelerle, bir isim değiştirilişile faaliyetlerine devamı münasip görerek kendilerine (Halk Zümresi) adını vermişlerdi.

Programı bizzat Yunus Nadi bey tarafından yazılan bu (Halk Zümresi) nin, tabiatile, Yeşilordudan esaslı bir farkı yoktu. Sadece isimle, programda beş on kelime değiştirilmişti.

Bunun ve bu ad altında çalışanların da, yine farkında olmadan zararlı olduklarını gören Mustafa Kemal Paşa, çok geçmeden bu zümrenin de dağılmasını istemiş ise de, bu defa ikiye ayrılarak, —Yunus Nadi, Muhittin Baha gibileri hariç— bir kısmının yine Mustafa Kemal Paşanın arzusu hilafına faaliyete devam ettikleri görülmüştür.

Bu suretle Eylülün ortasından beri, zaten çığrından çıkmış olan durum, birden bire o kadar değişmiş ve bilhassa Bakü'da Rusların, yani üçüncü Enternasyonalin kontrolü altındaki Türk Komünist Partisinin, can ciğer dost maskesi altında durmaksızın Ankaraya ve daha kim bilir nerelere sızan ajanlarının, çil çil Rus altınları saçarak avlaya aldata peşlerine taktıkları aklı başında sayılabilecek bir takım gafillerle, Anadolu içlerine kadar sokulan çalışmalariile fikirleri bulandıra bulandıra yaptıkları teşkilat ve propagandaların tesirleri öylesine bir tehlike yaratmıştı ki, nihayet ipin ucunu elinden kaçırmakta olduğunu, tam vaktinde sezen Mustafa Kemal Paşa, o anda her şeyi göze alarak büyük bir cesaretle, hiç kimsenin ummadığı, beklemediği, hatta inanamayacağı bir karara varmıştı.

Bu kararını, daha bir buçuk ay evvel Ali Fuat Paşaya yazdığı uzun mektubundaki: «Gizli Komünist Teşkilatını her surette durdurmak ve defetmek mecburiyetindeyiz. Memlekette ne yapılacaksa hükûmet vasıtasile yapılmalıdır.» mütalaasına istinat ettiriyordu.

Çünki, yine bu mektubunda dediği gibi «Son defa Sosyal İnkilaba inanmış bazı arkadaşların hükûmetten ayrı bir halk zümresi yapmak teşebbüslerine» manî olamadıktan başka, «kayıtsız şartsız Rus tabiiyeti demek olan memleket içindeki Komünizm Teşkilâtının» alıp yürüyerek dal budak sala sala muazzam bir tehlike haline gelişini îkaz, ihtar, tehdit gibi basit tedbirlerle önlemek imkânı olmadığını da anlamıştı.

Kısaca, memleket elden gidiyordu. Asıl canımıza kasde-

den toplu tüfekli düşmanlarımız İngilizlerle Yunanlıların, dört bir taraftan azgınca saldırışları devam ederken, şimdi birden bire ortaya çıkıveren dostluk kisvesine bürünmüş Komünizm salgını ile memleketi hem de baştan başa Ruslara kaptırmak tehlikesile karşı karşıya bulunuyorduk.

Bu büyük tehlike, silahla, süngü ile ateşle önlenemezdi. Nasıl dost kisvesine bürünmüş olarak geliyorsa, yine öyle, «onun yapmak istediğini, ondan evvel yapmağa hevesli» bir can ciğer dost» vaziyeti takınıp gereken inandırıcı tedbirleri de alarak ortaya çıkmakla önlenebilirdi.

Işte Mustafa Kemal Paşa, bu düşüncelerle, bütün iç ve dış zararlı akımların, bir gün daha devamına mani olmak için verdiği kararla, hepsine birden; «durun, sizin yapmak istediklerinizi ben yapacağım!» diyerek dizginleri eline alıp, duruma temamile hakim olarak, büyük komünizm tehlikesini önlemek istiyordu.

Fakat bu kararını herkesten gizli tutarak, evvela yalnız Sivas Kongresinden beri yakın arkadaşı ve daha sonra Yeşilordu Cemiyeti kurucularından olan eski dahiliye vekili Hakkı Behiç beye açıklamış ve tatbiki hususunda kendisine yardımcı olmasını istemişti.

KOMÜNİSTLİĞE FİKİRLERİ HAZIRLAMAK İÇİN

Hakkı Behiç bey, Mustafa Kemal Paşanın kendisine vaki olan bu müracaatını, sonraları Ali Fuat paşaya şöyle anlatmıştı

«Mustafa Kemal Paşa tamamile Rus inkilabının aynını hedef tutmak şartile bir komünist partisi kurulmasını bana teklif etti. Bu teklifi, Rusyadan gelmekte olan tehlikenin ilham ettiği bir fikir mahsulu ve siyasi zaruret şeklinde izah etti. Ben de bu vazifeyi bir fedakârlık olarak telakki ile, öylece kabul ettim. Çünki bir Komünist partisi olarak açıkça ortaya çıkmakla bir çok kuvvetli tariz ve husumetleri üstüme çekeceğimi biliyordum. Bu partinin bizim memlekette gayesine göre bir idare şekli vücuda getirmesi adeta muhal iken, ben bu muhali temenni eden bir adam vaziyetine düşecektim. Ve bundan sonra artık Komünizm dışında hiç bir parti namına siyasi hayata çıkamamak zorunda kalacaktım. Bunların hepsini düşündüm. Fakat red ettiğim takdirde, o sırada memleketim için bir

takım faydalar sağlaması umulan bir hizmetten çekiniyormuşum gibi bir vaziyet almaktan korkarak, kabulu doğru buldum.

İşe başladık. Rusların el altından idare ettikleri bir takım zümreler vardı. Yeşli Ordunun lağvı kararını kabul etmemekte ısrar eden bazı kimseler vardı. Çerkes Etem'in milli kuvvetleri etrafında dönen bilir bilmez Bolveşik cereyanları vardı. Bunların hepsini toplamak, makul ve salim mecralara sokmak ve memleketin Rus bolşevizmi ile Müslüman Sosyalizmini tefrik edebilmek mühim bir iş olacaktı. Benimle çalışan arkadaşlarım arasında çok miskin ve hasis hislerle faaliyetimizi geciktirenler bulunmasına rağmen, bu meselede sonuna kadar sebat etmeği bir namus borcu bildim.»

Mustafa Kemal Paşa, «Türkiye Komünist Partisi» umumi kâtibliği vazifesini verdiği Hakkı Behiç beye ilk iş olarak, bu muazzam değişikliğe fikirleri hazırlamak ve aynı zamanda bu işin bizde nasıl olabileceğini de umumi şekilde anlatmak gerektiğini söyleyerek, kendisile birlikte kaleme aldıkları şu yazıyı «Hakimiyeti Milliye» gazetesinin 13 Ekim 1920 tarihli sayısında baş makale halinde yayınlatmıştı.

«Rusyada kanlı inkilap, Bolşevizm adını taşıyan koskoca bir komünizm inkilabı oldu. Türkiyede aynı yola muvazi olarak, aynı istikamete doğru gidiyor. Bu yürüyüşün tanzimi ile meşgûl olanlar için, bu inkilâbî hadisenin bütün ruhunu iyiden iyiye tetkik etmek, onu anlamak ve bu anlayışla mütenasip bir hareket hattı çizmek lâzım olduğuna göre, bu gün de Rusyada tahakkuk eden Büyük Bolşevizm İnkilabı ile Türkiyede tahakkukunu görmek istediğimiz Komünizm arasındaki hususiyetleri tetik etmek arzusundayız.

Rus Bolşevizmi ile Türkiye komünizmi arasında ve men'se ve diğer tatbik tarzı itibarile iki büyük hususiyet göze çarpar: Rusyada bolşevizm müthiş bir mutlakiyet idaresinin memleketin her köşesine dağıttığı zadegân sınıflarının pek ağır tazyikleri altında doğmuş, aynı tazyik altında büyümüştür.

Rus İhtilâli edebiyatını okuyunuz: Avrupanın başka hiç bir memleketinde ve hiç bir devrinde, bu kadar ateşli ve bu kadar kinli bir edebiyat daha yoktur. Tolstoy bile, kendisi ihtilâl taraftarı olmadığı halde, eserlerile Rus fukarası arasına kinli bir ihtilâl için istemeyerek ne kadar çok tohum saçmıştır.

Bir asır kadar devam eden Fransız ihtilâli hayatında dahi Rus ihtilâli edebiyatına benzer hiç bir şey yoktur. Sebebi de şudur ki, Rusyada o müthiş çarlar istibdadı ve asilzâdeler sal-

tanatı, bir taraftan da ulum ve edebiyat bütün şiddetile tetkikleri birlikte yürümüşlerdir.

Bir taraftan çarlar ve tazyikleri hüküm sürerken, diğer taraftan da Rusyada güzel hisler, felsefi ve ilmî fikirler büyük bir feyz ve kudretle bütün Rus hayatını sarıyordu.

Türkiyede böyle olmamışdır. Türkiye haricen muzaffer olmadığı için, bütün dünyada ilim ve san'at feyzinin büyük bir kuvvetle yayıldığı devirlerde, bunlarla meşgûl olamamıştır. Bu sebeble Türkiyede, ne yüksek ilmî ve felsefi fikirler, ne de derin ve yeni güzel hisler tekevvün edememiştir.

Türkiyede değil bir ihtilâl edebiyatı, hatta milli bir edebiyat bile pek yeni, ancak son bir kac senelerde kendisini yöstermis, henüz doğmaya başlamıstır. Bu sebeple Türkiyede Komünizm, milletin ruhundan gelen vakıcı, yıkıcı, kırıcı, dökücü bir ihtilâl seklinde tahakkuk edecek değildir. Çünki bu inkılâp doğusu itibarile, bunu hazırlayacak bir ihtiyaçtan gelmiyor. Bundan başka aynıneticeyi tevlit için ikinci bir sebep daha vardır: Rus İhtilâlinin bu kadar haşin, anî, serî ve altüst edici bir kuvvetle hakim olması için karşısında tesadüf ettiği mukavemetin de büyük tesiri olmuştur. Eğer çarlık değil komünistler, rastgele menşeviklere ve hatta tarakkiperverlere karşı, kuvvetli teşkilata dayanan bir inatçı mukavemet göstermemiş olsaydı, yine bolşevizm inkılâbı bu kadar serî, kahhar, altüst edici olmazdı. Yani böyle yapmak isteyenler, muvaffak olmak için halktan o kuvveti alamazlardı.

İkinci bir hususiyet noktası da şuradadır :

Rusyada böyle bir inkilabı yapmağa kalkanların ellerinde gayet kuvvetli bir silah vardı. Rusyada köylü kitlelerini senelerden beri ezip bitirmiş arazi meselesi gibi koskoca bir mesele bulunuyordu. İnkilabı bu kadar serî, anî, kahhar yapmağa karar verenler, bu silahı kullandılar. Halkı sadece bir takım felsefi fikirlerle bir nazariyeye karşı isyana teşvik eylemeyerek, onlara pek kolay anlayabilecekleri maddi bir değişiklik ve inkilap alâmeti gösterdiler :

«İsyan ediniz, dediler, bugün üzerinde amele ve esir olarak çalıştığınız bu topraklar sizin olacaktır!.»

Halk Tolstoy'un felsefesinden, Marks'ın nazariyatından, Gorki'nin edebiyatından ziyade, bu topraklar için ayaklandı. Bu topraklara kavuştukları zaman da, inkilabı anladılar ve sevdiler.

Türkiyeyi, Komünizmin halk kitleleri için muhakkak surette hayırkâr olan atisine götürmek isteyenler, Bolşevizm de-

recesinde seri ve ateşli bir inkilab için, ne Rusyadaki tarzda bir doğuş ve hazırlanış, ne de elde böyle bir kuvvetli silah görmüyorlar.

Aynı zamanda, esasen yukarı tabakadan idare edilmek lâzım gelen bu hareket, yüksekten gelen bir mutlak idarenin — Rusyada bulunduğu gibi— şiddetli ve inadcr bir mukavemetine de tesadüf etmiyor.

Bu sebeple, Rusyada Bolşevizmin kullandığı inkilâp usullerini, burada yani Türkiyede tatbik etmek istemek kadar inkilapcılıktan haberdar olmayış tasavvur edilemez.

Bolşevizm İnkilabı, bütün Komünizm hareketleri için bir örnek, bir model değil, pek kıymetli, pek canlı, pek muazzam bir rehberdir. Bu rehberden istifade etmeği, onun gösterdiği yollardan gitmği ne kadar candan arzu edersek, onun usullerini şekil itibarile aynen taklit etmekten de, o derece hazer ederiz. Her şeyde körükörüne taklitcilik fenadır, bilhassa inkilapcılıkta!

PAŞALAR, (YOLDAŞ) OLUYOR!

Rus Bolşevizmi, Türk Komünizmi» başlığı ile yayınlanışı bir çoklarını şaşırtan ve bilhassa Ankaradaki Sovyet Rusya Elçiliği erkânını bütün bütün içinden çıkılamaz bir mesele karşısında bırakarak hem telaşa, hem de hayrete düşüren bu maakleden sonra, yine Mustafa Kemal Paşanın tensibile Hakkı Behiç Bey bazı makamlara ve bu arada garp cephesi kumandanlığına yeni fırkanın kurulduğunu bildiren 20 Ekim 1920 tarihli şu şifreli telgrafı yazıp göndermişti

«Sevgili Yoldaş!

Doğrudan doğruya Üçüncü Enternasyonale bağlı ve esas programına göre bir (Türkiye Komünist Fırkası) teşkil edilerek, dahiliye vekâleti emniyeti umumiye subesinin 18 Ekim 1920 tarihli resmî ilmühaberile hükûmetce de tasdik edilmiştir. Fırkanın üçüncü enternasyonale bağlı olan esas programile dahilî nizamnamesi gönderilmek üzere olduğu gibi, memleketimizin hususi şartlarına göre, fırkanın umumi kongresi toplanıncaya kadar tatbik ve takip edilecek esaslara dair ayrıca bir de çalışma programı tanzim edilmektedir. Bu program hakkında kıymetli mütalaalarınızı beklemekteyiz. Fırkanın otuz kişiden mürekkep bir umumi merkezi orada, burada bulu-

nup bilfiil kongrenin icra heyeti selahiyetle ahenkli çalışacak Yoldaşlardan mürekkep dokuz kişilik bir kurucu heyeti vardır. Umumi merkezin, teşkilât, arazi, köylü, amele, sanayi, askerlik ve propaganda işleri şubesi teşekkül etmek üzeredir. **Askerlik işleri şubesi, siz kumandan Yoldaşımızı dahi azası arasında görmekle müftehir ve orduya mutaalik bütün çalışmalarda kıymetli mütalaalarınıza ve inkilapcı ruhunuza dayanmaktadır.**

Fırka resmen kurulmuş olup, faaliyetini tanzim ettiğine ve vaktile kurulmuş olan Yeşilordu Teşkilâtı dahi fırkaya münkalip olduğuna menbi artık Bolşevizm, Komünizm fikir ve esasları üzerinde hiç bir cemiyet veya heyetin fotoğraflı vesika ve selâhiyetnamesi olmaksızın, kim olursa olsun bir şahsın faaliyette bulunması da tecviz olunmayacaktır. Keyfiyet dahiliye vekâletine bildirilmiştir. Nizamname ve beyannamenin basılıp neşredilmesi biter bitmez umumi efkârın mütalaasına da keyfiyet ilan edilecektir. Şimdiden alâkadar olanların dikkat nazarlarını celbe ihtimam olunmasını rica ederiz.

Türkiye Komünist Partisi Umumî Kâtibi
Hakkı Behiç

Ve bunun altında

«Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal» imzası da vardı.

MEMLEKET İDARESİ EMEKCİLERE VERİLECEK

Ayni zamanda, bu günki «Ulus» gazetesinin babası olan ve Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulup yayınlandığı herkesce bilinen «Hakimiyeti Milliye» nin 23 Ekim 1920 tarihli sayısında yine birinci sahifede, «mesleki temsilde intihap» başlığı altında şu dikkate değer yazı da görülmüştü :

«İntihabatta mesleki temsil usulünün tatbiki, Büyük Millet Meclisinin encümeni mahsusunda kabul edilmiş olalıdan beri fikirler bu işle meşgul olmaktadır. Herkes bunun ne olduğunu, teşkilatın ne suretle yapılacağını, bunların intihabatta (seçimlerde) nasıl bir rol oynayacağını merak ile biri birinden soruyor. Bunun için okuyucularımızı ilgilendireceği düşüncesile

bu hususta yaptığımız bir takım tetkikleri arza lüzum gördük.

(Mesleki Temsil)in gayesi **memleketin bütün idaresini münhasıran sa'i erbabına, yani emekciye vermektir. Şu itibarla sa'i erbabından olmayanın, sa'i şubelerinden birine intisab ederek bilfiil çalışmayanın intihap (seçmek) hakkı yoktur.**

Başka memleketlerde meslekler çok karışıktır. Eğer bizde karışıklık o dereceye varmış olsaydı, birden bire böyle bir teşkilata kalkışmak çok güç olurdu. Bu sebeple meslek teşkilatının bizde karışık olmamasından dolayı, sıkı bir tetkik ile birbirinden ayrı olarak dokuz büyük meslek bulunduğu görülmüş ve teşkilatın esası, bu fikri müdafaa edenlerce, bu aşağıki dokuz meslek addolunmuştur:

1 — Çiftçiler ve çobanlar
2 — Tüccar
3 — Denizciler
4 — Madenciler
5 — Irgatlar
6 — Serbest meslekler
7 — Sanatkârlar
8 — Memurlar
9 — Askerler

Bu mesleklerden bazıları her yerde vardır. Bazıları ise, denizciler ile madenciler gibi, bazı havaliye munhasırdır. Irgatlar ve sanatkârlar her yerde vardır. Hangi yerde, hangi meslek varsa orada o meslek teşekkül edecek ve o yerin intihabatında akalliyette (azınlıkta) da olsa, yine o mesleğe bir mevki verilecektir.

Şimdi bir de her teşkilatın vazifesini tetkik edelim

Her meslek cemiyetinin iki türlü vazifesi vardır: biri mesleğin hususi hizmetlerine ait meselelerin tanzim ve sevk-i idaresi.

Diğeri; mesleğin umumi hizmetleri karşısındaki vazifeleri.

Birinci vazifesi Avrupanın sa'i sendikalarındaki vazifelerin heyeti umumiyesine şamildir. **Bu hussuta bolşeviklerin tesis ettikleri esaslar kabul edilecektir. Çünki bizde Komünist bir gaye ile hareket ettiğimiz için bir takım kanunlarla kayd altına alınmış olan demokratik memleketlerde teşkilat bundan farklıdır.»**

Bu suretle vücuda gelecek meclisin, temsil mikyası büyütülmüş bir sa'i sendikaları heyet-i ittihadiyesi mesabesindedir ki, Rusyada ve sair memleketlerde bunun küçükleri mevcuttur.»

MUSTAFA KEMAL PAŞA DURUMU AYDINLATIYOR

Ali Fuat Paşa, hiç beklemediği bir vaziyet karşısında kalmış olmanın şaşkınlığı ve tereddüdü içinde derki :

«Askerî vaziyetten dolayı müsterih bulunduğum bir sırada, bilhassa Mustafa Kemal Paşadan gelen şifre fikrimi altüst etti. Kendi kendime, bu Türkiye Komünist Partisinin resmen kuruluş sebeplerini aramağa çalıştığım zaman, Mustafa Kemal Paşadan Eylül ayının ortalarında zata mahsus kaydile aldığım tahriratın dördüncü maddesi hatırıma geldi. Derhal du tahriratı buldurup, bir kere daha dikkatle okudum. Bu maddede, hükûmetin mâlumatı olmaksızın gizli olarak hariçte ve dahilde Türkiye namına Komünist partileri kurulduğu ve ajanlarının memleketimizin içersine kadar girerek faaliyete kalkıştıkları açıkça izah edilmişti. Hakkı Behiç Bey de gönderdiği tamimle, yeni kurulan resmî Komünist Partisinin, vesikalı ajanlarından başka hiç bir kimsenin, Komünist ajanı olarak tanınmamasını istiyordu.

Demek ki, gizli komünist teşkilatı memleket içersinde alıp yürümüş bulunuyordu. Bunu önleyebilmek için resmî bir teşkilat yapmağa mecbur olmuşlardı.

Diğer taraftan Ruslarla dostluk ve ittifakı kolaylaştırabilmek için, onlara hoş görünmek maksadile de böyle bir partinin kurulmuş olması hatıra gelebilirse de, bu ciddi ve samimi bir teşebbüs sayılamazdı.

İngilizlerle İstanbul Hükûmetlerinin Millî Misak aleyhine her hangi bir anlaşma teşebbüslerine mani olmak maksadiyle ve siyasî bir tertip mahiyetinde olmak üzere bir Komünist Partisinin kurulması da düşünülebilirdi. Ve buna benzer daha bir çok ihtimaller hatırımdan geçti. Bu resmî Komünist Partisinin muhakkak geçici olacağı, ve bir tedbir mahiyetinden ileri geçemiyeceği fikri bana tabiî gelmişti. Fakat her ne maksatla olursa olsun, bu teşekküllerin millî davamızı zayıflatmaktan başka ciddi bir menfaat sağlamayacağı aşikârdı. Kütahya veya Eskişehir'e varışımda Türkiye Komünist Partisi-

nin kuruluş sebepleri hakkında daha geniş mâlumat alabileceğimi ümit ediyordum. Bir takım faraziyelerle kendimi fazla yormadım. Nitekim Eskişehir'e geldiğim zaman, Mustafa Kemal Paşa'dan aşağıdaki telgrafı aldım:

Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa hazretlerine

Gayet aceledir.

Şifre 638

Ankara — 31 Ekim 1920

Komünistliğin memleketimizde değil, henüz Rusya'da bile tatbik kabiliyeti hakkında sarih kanaatler hasıl olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber dahilden ve hariçten muhtelif maksatlarla bu cereyanın memleketimiz içine gelmekte olduğu ve buna karşı makul tedbir alınamadığı takdirde milletin pek ziyade muhtaç olduğu birlik ve sükûneti ihlâl edici hallerin çıkması imkân dahilinde görülmüştür. En mâkul ve tabii tedbir olarak aklı başında arkadaşlardan, hükûmetin mâlûmatı altında bir Türkiye Komünist Fırkası teşkil ettirmek olacağı düşünüldü. Bu takdirde memlekette bu fikre müteallik bütün cereyanları bir muhassalaya irca etmk mümkün olabilir.

Müteşebbis heyeti ve otuz kişiden mürekkep bir umumî merkezi arasında güzide arkadaşlarımızdan Fevzi, Ali Fuat ve Kâzım Paşalarla Refet ve İsmet beylerin de (1) gizli olarak dahil bulunmasını muvafık gördüm.

Bu sayede bu memleketi tutan ve millî maksadımızın kahramanı bulunan arkadaşlarımız bu teşkilâtta zimethal (görevli) bulunacaklar ve onların malûmat ve teşebbüsleri, cereyanın üzerinde âmil olacaktır. -ö

Umumi kâtip ilân edilen sabık Dahiliye Vekili Hakkı Behiç bey tarafından yazılan ilk mektubu şifre ve tahrirat olarak arkadaşlara takdim ettim. Orada bir nebze malûmat vardı.

Bugün maddî icraatımızda tatbik kabiliyeti bulunup ve millî maksadımızı elde etmede kuvvet bahşedecek olan hususlara ehemmiyet vermek tabiidir.

---

(1) Mareşal Fevzi Çakmak, General Ali Fuad Cebesoy General Kâzım Özalp, General Refet Bele , General İsmet İnönü.

Sosyalizm ve Komünizm prensiplerinin hangileri ve ne dereceye kadar bizce tatbik ve hazmi kabil görüleceği, Türkiye Komünist Fırkasının propagandasına mukabil, milletin fikrî tezahüratile ve zamanla anlaşılacaktır. Ordunun her vakitten ziyade büyük bir inzibat ile kumandanlarının eli altında bulunmasına son derece dikkat ve ehemmiyet verilmelidir. Komünizm cereyanı nihayet ordunun en büyük kumandanlarında kalmalıdır. Arz-ı hörmet ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

KARABEKİR PAŞA İLK ZAFER MÜJDESİNİ VERİYOR!

Şunu da kaydedelim ki; Ankarada iptidadan beri olup, gittiğini gördüğümüz, Yeşilordu Cemiyeti Teşkilâtının genişlemesiyle başlayıp, Mustafa Kemal Paşayı ciddî surette uğraştıran ve nihayet cephelere yayılma istidadı gösteren zararlı faaliyetlerden, doğudaki kumandanımız Kâzım Karabekir Paşanın haberi olmadığı gibi, bu defa Türkiye Komünist partisinin, hem de resmen kurulmuş olması batıdaki kumandanlarla valilere haber verilmiş olduğu halde, Kâzım Karabekir Paşaya bildirilmemişti.

Dikkat edilirse, Türkiye Komünist Partisi Müteşebbis Heyeti ve Umumî Merkezine Ankarada ve Batıdaki kumandanlar âza olarak kabul edildiği halde, Kâzım Karabekir Paşa buraya da alınmamıştı. Çünkü, Mustafa Kemal Paşanın batıdaki kumandanlara Komünist Partisinin resmen kurulup, kendilerini de işbirliğine davet ettiğini bildren telgrafı yazıldığı gün, Kâzım Karabekir Paşa doğuda bir başka önemli işle meşguldü. Ve aylardan beri tahakkuk ettirmeğe uğraştığı bu işi ogün nasıl başarı ile neticelendirmiş olduğunu bizzat şöyle anlatıyordu:

«30 ekim 1920 günü Üçler tepesindeki tarassut yerinden idare ettiğim bir taaruz ile, Ermeni ordusu üç saat içinde perişan oldu. Sıkı takiple şark cephesindeki tabyaları işgal ettik. Kale dışındaki Ermeni kıtaları Kars'ın şimal cephesine karşı taarruza kalktılarsa da, iki yıl önce - yine kumandam altında - Kars'ı işgal etmiş bulunan kıtalarım süratli ve mehabetli hareketeriyle bu sarp, pek kuvvetli ve modern teçhizatlı cepheyi de (Karadağ-Arap tabyaları) onlardan önce işgale muvaffak

olduk. Ve saat üç buçukta ben de karargâhımı artık Kars'da kurmuş bulunuyordum. Bu esnada hâlâ mukavemet gösteren Tahmasp tabyası da ikindi vakti düşürüldü. Kars'ın zaptedildiği müjdesini Ankaraya bildirdim.

Akşama kadar Kars istasyonundaki karargâhımda toplanan esirler arasında başta Ermenistan Harbiye Nazırı General Araratef, Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi General Vekilbf, Kars Kalesi Kumandanı Primof olmak üzere altı albay, on iki yarbay ve bir sürü yüzbaşı ve saire ile binden fazla nefer vardı.

Ters cephe ile yaptığım bu taarruz, tarihteki emsalleri gibi bize büyük bir zafer kazandırmış ve Mehmetçikler mükemmelen tahkim edilmiş modern bir kale olan Kars'a aslanlar gibi saldırırken, dünyanın en medenî geçinen ordularından üstün bir kudrette olduklarını gösterdikleri gibi, silâhsız Ermeni halkına en ufak bir tecavüzde dahi bulunmıyarak, insanlık duygularının üstünlüğünü de göstermişlerdi.

Kars'ı alırken, Ermenilerden ilk hamlede tamire muhtaç oanlarla birlikte 676 top, külliyetli miktarda tüfek, mermi, ve saire mühimmat ile harp aletleri, projektörler de iğtinam etmiştik ve mütemadiyen daha birçok, pek çok şeyler de iğtinam ediyorduk.

Ertesi 31 ekim günü Kars telgrafhanesinden Ankarada Millî Müdafaa Vekili Fevzi Paşa (Mareşal) ile görüştük. Karsdaki ganimetlerin, İstiklâl Harbimizin on yıl devamına yetecek derecede çok olduğunu bildirdim.

3 kasımda Kars'a yeni gelen bin mevcutlu Samsun gönüllü taburunu bırakarak, Gümrü (Aleksandropol) üzerine harekete başladım. Bu hareketimi Ankaraya bildirişim üzerine, erkânı harbiyei umumiye reisliğinden gelen cevapta (Gürcülerin Kars üzerine yürümeleri ihtimali olduğundan, Gümrü üzerine hareketin tehlikeli olduğu ve bu sebeple bizim hemen Kars'a çekilmekliğimiz) emrolunuyordu. Bu emre şu cevabı verdim:

«Temasta bulunduğum yenilmiş bir düşmanı bırakarak muhtemel bir düşman hareketini önleyeceğim diye Kars'a çekilmekliğimi doğru bulmuyorum. Hakikaten Gürcülerin bir hareketi vâki olursa, ben Ermenilere yeni bir darbe daha vurduktan sonra Gürcülere dönüp, bir ters cephe taarruzu ile onları da bozguna uğratabilirim. Harekâta devam ediyorum.»

Ve 5 kasımda Ermeni kıtalarını Gümrü garp sırtlarına kadar takip ettik. Ertesi günü sabahı Ermeniler aman dileyip mütareke istediler. Eğer Gümrü müstahkem mevkiini bize teslimi

kabul ederlerse, mütarekeyi kabul edeceğimi kendilerine bildirdim. 7 Kasımda teklifimi kabulle Gümrü'yü bize teslim ettiler ve 8 kasımda karargâhımla Gümrü'ye girdim.

Fakat mütareke şartlarımızı kabul etmeyen Ermeniler ileri kıt'alarımıza taarruz ettiler. Ben de 14 kasımda sabahleyin Ermeni mevzilerine karşı taarruza başlıyarak, yine hırpaladım. Esirler aldım.. 17 kasımda tekrar müracaatla mütareke şartlarımızı kabul ettiklerini bildirdiler. Ve mütareke şartları olarak Ankaranın istediği biner mermi ile iki bin tüfek, üç batarya seri ateşli, koşulu dağ topu, yine koşulu kırk makineli tüfeği Ermenilerden alarak, **Şark Cephesinin ilk zafer hediyesi olarak Garp Cephesine doğru yola çıkardım.**

BİRLEŞME DAVETİNE UYMAYANLAR

Fakat millî mücadelenin doğudaki bu ilk zaferine ve Mustafa Kemal Paşanın, batıda ordu saflarına kadar yayılma istidadı gösteren zararlı cereyanları önlemek maksadiyle, çeşitli kanaat ve hevesde olanları birleşerek etrafında toplanmağa samimiyetle davet edişine rağmen, yurdun selâmet ve kurtuluşu için mutlaka sağlanması artık kat'i bir zaruret haline gelmiş olan bu (birlik ve beraberlik) bir türlü temin edilemiyordu.

«Yeşilordu», «Halk zümresi» vesaire gibi çeşitli cemiyet ve zümrelere mensup olanları, teşkilâtı içinde birleştirmek maksadiyle «Türkiye Komünist Partisi» Atatürk tarafından resmen kurulduktan sonra, bilhassa Yeşilordu mensuplarından sabık dahiliye vekili ve Tokat mebusu Nazım beyle Bursa mebusu Şeh Servet, efendi gibi birçokları bu Türkiye Komünist Partisine geçmeği kabul etmemişlerdi.

Hattâ Hakkı Behiç beyin, daha evvel, bunlarla yaptığı bir toplantıda : «Ben düşündüm, komünizm programını da iyice tetkik ettim. Yeşilordu için irtica fikirleri güdüyor diye söylentiler olduğunu da hesaba kattım ve memlekete daha faydalı olacağı mülâhazasiyle, komünistliği tercih ettim. Siz de düşünün, fikrimi doğru bulursanız, fakat bu programla yine birlikte çalışmakta devam ederiz.» Tarzındaki teşviklerine rağmen, kendi aralarında ayrı bir teşekkül etrafında toplanmağı tercih etmişlerdi.

Böylece, bunlar komünist fırkası resmen kurulup, umumî

kâtip Hakkı Behiç imzasiyle yayınlanan beyannamesinde de bütün Yeşilordu teşkilâtının bu partiye geçtiği bildirilmesi üzerine, evvelâ kendilerinin bu geçenler arasında bulunmadığını bildirmek için, bir açıklama yazıp neşrettirmek istemişlerse de gazeteler, bu açıklamayı basmamışlardı. Sebebini sordukları zaman, «Bu açıklamayı Mustafa Kemal Paşaya gösterdik. Paşa da halk zümresi riyasetinden izin almadan yapmışlar, evvelâ müracaat edip izin alsınlar, buyurdu.» cevabını almışlardır.

Bunun üzerine, aralarında toplanarak, verdikleri kararı - daha sonra Istiklâl Mahkemesi huruzunda söylediği gibi - Tokat mebusu Nazım bey şöyle anlatır:

«Bu sırada bir iki yerden aldığımız mektuplardan da komünizm tâbirinden ürküldüğü anlaşılıyordu. Ben müşkü bir vaziyete girdim. Bu işi bir namus meselesi telâkki ettim. Çünkü, Yeşilordu Umumi Merezinin tensibiyle taşraya giden bazı kimselere, yemin ettirmiş ve ellerine itimatnameler vermiştim. Bu sebeple elde mevcut olanları toplayıp (Halk İştirakiyun Fırkası) namile bir fıkra haline koymak ve hükûmete resen tasdik ettirip, karışıklığı ortadan kaldırmak münasip olur diye düşündüm.

Oturduk programları yaptık ve hükûmete verdik.

Komünist fırkasını kuran arkadaşlarımızdan böylece ayrılışımızın bir diğer sebebi de şudur : Benim kurduğum Halk Iştirakiyun Fırkası proyramının birinci maddesinde (Asr-ı sâadet samimiyeti müşterekesini iade ve ihya edecek ve hürafeelrle, batıllarla mücadele edecektir.» cümlesi açıkça yazılıdır. Bunda biz büyük bir inkilâpla beraber muhafazakârlığı da iltizam eyledik.

Diğer bir maddede :

(Aile hakları şeriat dairesinde mahfuz ve nikâh muhteremdir.) demiştik.

Komünist Fırkası ise, bunları tanımadıktan başka, adı da memleketin kabul edemiyeciği bir isimdir.

Ben programını resmen verip de müsaadesini almak için dahiliye vekâletine gittiğim zaman doktar Adnan bey bana

«Komünist partisi varken, neden siz de aynı esaslarda başka bir parti daha kuruyorsunuz? Onlarla birlikte çalışsanız daha iyi olmaz mı?» demişti. Ona da aynı şeyleri söyledim. Buna rağmen komünist fıkası ile görüşüp bazı noktalarda birlikte hareket etmeği düşünebilirdik. Adnan bey de bunu münasip buldu ve bize müsaade verdi.

Fakat o sırada Çerkez Ethem hâdisesi çıktı. Komünist par-

tisi tuhaf bir duruma girdi, görüşemedik ve iş böylece kaldı.»

İşte Mustafa Kemal Paşanın «Türkiye Komünist Partisi»ne karşı vaziyet alanların anlattıkları budur.

Gerçekte ise, o günlerde olup bitenlerin aslı ve bilhassa Mustafa Kemal Paşayı pek zor durumda bırakarak, yepyeni ve daha esaslı tedbirler almağa mecbur eden durum bambaşkadır.

SON VE CİDDEN KRİTİK DURUM

Rus Sovyet elçilik heyetinin 8 Eylül 1920 de Erzurumdan yola çıkan ilk kafilesi, Rusya ile muhabere için Erzurum ve Sivas'da beşer kişilik birer telsiz ekibi de bırakarak 4 Ekim günü Ankara'ya varabilmişti. Elçilik baş kâtibi Opmal, ateşemiliter Azerbaycanlı Oruç Ali, Tercüman Palakof ve iki kadın sekreter ile neyin nesi oldukları anlaşılmayan on dokuz da maiyetiyle, yirmi dört kişiden mürekkep olan bu ilk kafile, Ankarada, o güne kadar hiç bir yabancıya gösterilmeyen hararetli tezahürlerle karşılandığı gibi, (Hâkimiyeti Milliye) gazetesi de kendilerini şu sıcak ve samimi sözlerle selâmlamıştı

«Bolşevik sefaret heyetinin dün gelen ilk kademesini hörmet ve dostlukla selâmlamayı ilk vazife biliriz. Azerbaycan dili, Bolşeviğin ilk ve son yegâne rütbesi, yegâne ünvan ve lâkabı olan bir kelime kullanıyor: Yoldaş.

Bu kelimeyi aynen kabul ediyor ve gelenleri Yoldaş olarak tanıyoruz. Gelenler, dostlarımız ve yoldaşlarımızdır. Aynı yolda yürüyen, aynı gayeye doğru giden yoldaşlar!

Bütün Rus yoldaşlardan, bütün Türk yoldaşlara uzun yollardan hararetli selâmlar getirmiş olan Yoldaşlar...»

Fakat asıl elçi Medivani Yoldaş daha da pek kalabalık bir kısım maiyeti ile henüz yollarda bulunduğu halde. bu gelen ilk kafile biraz dinlenmek lüzumunu duymadan derhal-kapıları nı ardına kadar açarak, hümmalı bir faaliyete girismiş, bilhassa Ankara'nın aylardan beri Yeşilordu'cu ve komünist tanınan bazı mebusları başta olmak üzere, bir sürü solcularla hemen canciğer oluverin, geceli gündüzlü votkalı toplantılar, havyarlı piyanolu ziyafetlerle bir acayip çalışmağa koyulmuştu. Gelen Rusların, Ankara'da daha ziyade kimlerden faydalanabilecekle-

rı ve bunlarla ne gibi işlere teşebbüs edebilecekleri hakkında bilgili oldukları anlaşılıyordu.

Ankaranın, o güne kadar hemen hemen yalnız beşibirlik altınlarla, kulplu gümüş mecidiyeler üzerinde köylülerle iş yapan ihtiyar yahudi sarrafları, artık çil çil altın rublelerin envaını sayar, bozar olmuşlardı.

İşte o sırada Mustafa Kemal Paşa, kurmağa mecbur olduğu «Türkiye Komünist Partisi» ile «dıştan ve içten çeşitli maksatlarla yurt içine gelmekte olan Komünizm cereyanlarını bir muhassalaya ircaa» uğraşırken, buna, yani bu partiye karşı, bilhassa Rus elçiliği ile sıkı temasta bulunan eski Yeşilorducudardan Tokat Mebusu Nâzım, Bursa Mebusu Şeyh Servet, Afyon mebusu Hulûsi, baytar Hacıoğlu Salih ve Arif Oruç beylerin «Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası» adile bir başka komünist partisi kurdukları görülmüştü.

Bu partiyi kuranlar aralarına Çerkez Ethem'in de katılmasiyle Mustafa Kemal Paşa ile akadaşlarına karşı açıkça cephe aldıklarını hiç sakınmadan ilân etmek cesaretini gösterirler, ken faaliyetlerini daha ziyade meclis dışında yürütmeğe çalışıyorlar ve bu maksatla da şu beyannameyi yayınlıyorlardı:

«Yoldaşlar ; Anadolunun geçirmekte olduğu buhranı ve şark inkilâbının bugün genişleyip büyüme hedefine doğru gittiğini dikkat nazarına alan Yeşilordu ve Türkiye gizli komünist partisi umumi merkezleri, üçüncü enternasyonalce kabul edilmiş olan Rusya Komünist Partisi programının, iş ve inkilâp düsturunu kabul ve her ikisi birleşerek, memleket içindeki bütün inkilâp akınlarını birleştirmeğe karar vermiştir.

Büyük Millet Meclisinde kurulmuş ve kuruluşundan beri halka ve halk inkilâbına doğru mühim adımlarını da atmış olan (Halk Zümresi) ile beraber hepsi birden diğer teşkilâttan her türlü alâkayı kesmek için (Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası) adını almıştır.

Gazetelerde ilân olunduğu gibi bu birleşik ve samimi teşkilâtın son defa kurulan «Türkiye Komünist Partisi» ile hiçbir münasebeti yoktur.

Kapitalizm ve Emperiyalizmin beşeriyet için bir belâ olduğuna ve zavallı Anadolu emekcilerinin artık kendisine hüküm ve zülum eden sınıftan kurtulması zamanı gelmiş bulunduğuna kani olan (Türkiye Halk İştirakiyun Partisi) bütün cihana saadet ve Türklere artık rahat ve selâmet verecek olan bu muazzam emekciler inkilâbında gayet samimi ve gayet doğru olmayı ve ihtiraslı işler ve kimselerden, kaçınıp sakınmayı en birinci hareket düsturu tanımıştır.

Bundan sonra (Türkiye Halk İştirakiyun Partisi) bayrağı altında birleşecek olan Anadolu halk teşkilâtının da bu samimiyet ve ciddiyeti umde edinmelerini ehemmiyetle tavsiye ederiz.

Şurası da iyi bilinmelidir ki; yürekten gelmeyen görünüşler ve gösterişler altında saklı hırslar ve emeller daima felâket getirir ve hiç bir zaman payidar olamaz.

Yeşilordu dahilî nizamnamesi, bilhassa on ikinci maddesi ile bu hususta lüzumlu taktikleri düşünmüştür. Pek yakında neşredilecek (Türkiye Halk İştirakiyun Partisi) nizamnamesinde de bu kayıtlar tekrar edilecektir.

Yeni umumi merkezce kabul olunan parola (Emek) dir.

Bu inkilâptan en çok faydalanacak köylülerdir. Onları daima uyandırmalı ve teşkilâta bağlamalıdır.

Umumî merkeze yazılacak tahrirat için adres:
Ankara hayvan hastanesi müdürü Salih'dir.

Umumi kâtip
Etem

Yeşilordu mühürü ve imzası
Salih Hacıoğlu

YA ENVER PAŞA

Öteyanda Rusya içinde, Kafkasya ve Dağıstan müslümanlarından kuracağı iki süvari tümeni ile Türkiyeye girmeği tasarlayan Enver Paşa, Moskovadaki kodamanlarla anlaşıp esaslı bir şekilde yardımlarını da sağladıktan sonra, üçüncü Enternasyonala bağlı olarak kurduğu (Anadolu Halk Şuralar Fırkası)ile kolları sıvayıp faaliyete geçmek üzere hududa en yakın yer olan (Batum)a gelmiş ve burada — eski iltihakçı arkadaşları — küçük Talât, Doktor Nazım ve amcası Halil Paşa gibilerle bu (Türkiye'ye geçmek) teşebbüsünü tahakkuk ettirmek maksadiyle Anadolu halkına hitapla yayınladığı beyannamede — suçlu gösterdiği kimselerin bizzat kendisi ile en yakın arkadaşlarından ibaret olduklarını bütün âlemin bilişine rağmen — bakınız ne diyordu.

«Meşrutiyet dedik, onu da gördük ve ağzımızın tadını aldık, bir müstebit yerine, bir kaç yüz müstebit... Yüzyıllardan beri neticesiz yapılan savaşlar yetmiyormuş gibi en nihayet

Ey biçare ve mağdur halk, senin cahilliğinden istifade ile Cihan Harbine iştirak etmekten de çekinmedik. Ne kazandık? kaybedilenin ise hesabı yok!
bin melânet yapmaktan utanmıyan nankör ve muhtaris beş on kişinin böyle ilel-ebet bazıçesi olup kalacak mısın?

Çeşit çeşit vergiler, jandarma, tahsildar, mahkeme, kadı hapishane... Senin bütün ömrün bu türlü işkenceler, azaplar içinde kıvranarak can çekişmeye mi mahkûm kalacak?

Şimdiye kadar hükümetlerin vergi, asker olmak ve muharebe etmekten başka bir iyiliği yoktur. Yol yok, şimendifer yok, ziraat yok, maarif yok köyde genç kalmadı. Birçok köyler, kasabalar harâbezara çevrildi. Bu gidişle inkilâp olmazsa mahvımız mukadderdir.

Yaşasın Halk Hâkimiyeti!

Yaşasın Şuralar Türkiyesi!»

Enver Paşa — günü birinde tarihe geçeceğini hiç düşünmeden — bu çeşit beyanı ameler yayınlarken, bir taraftan da, hududu bir kuvvetle cümbür cemâat geçmeye imkân bulamadığı takdirde yalnız birkaç yakın, kafadar arkadaşı ile ve (Ali Bey) takma adiyle gizlice geçip Trabzndaki Yahya Kâhya gibi taraftarları vasıtasiyle, orada kuvvet toplamak suretiyle işe girişme zemini hazırlıyordu. Bu maksatla Moskovoda Lenin ile görüşüp anlaştıktan sonra, amcası Halil Paşayı — rahatsızlığı bahanesiyle — Trabzona sokmağa da muvffak olmuştu.

Yahya Kâhya, Enver Paşadan aldığı talimatla, Trabzonda Hükûmetin gözü önünde, fakat cephelere yardım bahanesiyle, hapishanelerden serbest bıraktırdığı asker kaçaklarından binden fazla mevcutlu bir tabur teşkil etmişti.

Trabzon milletvekillerinin çoğu da Enver Paşa taraftarı olarak onun (Anadolu Halk Şûralar Fırkası) nı kuvvetlendirip, harekete hazırlamaya çalışıyorlar, hattâ diğer bir kısım mebus arkadaşlariyle Büyük Millet Meclisi içinde kırk kişilik bir (Enver Paşa gurupu) kurmuş bulunuyorlardı.

DOST VE KARDEŞ RUSYA

Ve bütün bunlar böyle olurken Sovyet Rusya Hariciye komiseri Çiçerin yoldaş, Moskova Büyük Elçimiz Ali Fuat Paşaya, pek samimi, candan dost edasiyle:

«Garp cephenize yardım için bir Rus ordusunun gönderilmesini düşünüyorsak da, Türkiyenin bunu istemiyeceğini biliyoruz. Acaba Enver Paşanın sağlayabileceği müslüman kuvvetlerle Anadoluya geçmesi mümkün olmaz mı? Böylece, size vaat ettiğimiz harp malzemesini de süratle ve tamamen gönderdikten sonra, daha da fazla yardımda bulunabileceğimizi sanıyorum.» diyordu.

Ve Çiçerin yoldaş, bu suretle Türkiyeye istediğinden de fazla yardımı nasıl yapabliceklerini bilemediklerini yana yakıla anlatırken, bir taraftan da Karadeniz kıyılarında Puntos hükûmeti kurmak sevdasına düşmüş Rum papazlariyle, çetelerine Gürcüler vasıtasiyle yardımların çeşitlisini yapıyor, Gürcistan hükümetini Türkiye aleyhine harekete teşvik ediyor, hattâ Türkiyenin Doğu sınırındaki kürt aşiretlerini, para dağıtarak hükûmet aleyhine tahrik ediyor... ve gırtlak gırtlağa boğuştuğumuz Yunanlılarla ticaret andlaşması yapıyordu.

Lâkin gene o günlerde uzun hazırlıklardan sonra Moskova da imzalanan Türk-Rus dostluk ve kardeşlik muahedesinin başında bakınız ne deniyordu:

«Emperyalizm aleyhine olan savaşlarındaki tesanütleri hususunda ve ayniyle bu iki milletin birine arız olan her zorluğun ötekinin vaziyetini vahamete uğratacağının sabit oluşuna şahit olmakla, aralarında iki memleketin karşılıklı menfaatleri üzerine kurulmuş samimi, kalbi, devamlı bir dostluk münasebetlerinin bir düziye hüküm sürmesini görmek isteğiyle pek ziyade müteharrik olduklarından bir dostluk ve kardeşlik muahedesi yapmağa karar verdiler...

«Bu muahedeyi yapan iki taraf, şark milletlerinin millî kurtuluş hareketleriyle yeni bir sosyal nizam için Rusya işçi sınıfının açtığı cidal arasında bir yakınlık olduğunu gördüklerinden, Şark milletlerinin hürriyet ve istiklâla keza kendi

memleketlerinde istedikleri biçimde bir hükûmet şeklile kendi kendilerine idare olunmağa hakları olduğu resmen katî ve sarih surette tasdik ederler...»

Ve aynı muahedenin sekizinci maddesinde de «Bu muahedeyi akteden taraflar kendi ülkelerinde öteki taraf hükûmeti aleyhinde mücadele maksadını güden teşkilât yapılmasını asla kabul etmemeye taahhüt ederler...» deniyordu.

Evet böyle, böyle deniyordu. Lâkin bu dostluk hattâ kardeşlik muahedesini Türkiye adına imzalamış olanlardan eski maarif vekili ve Sinop mebusu Dr. Rıza Nar Bey, Moskkovadan dönerken yol boyunda uğradığı yerlerde görüp, duyduklarını belirten raporunda aynen şunları da yazıyordu:

«Bolşevikler dillerine tesbih etmişler, Türkiyeyi kızıl yapacağız!» diyip duruyorlar ve bunu askerlerinin zihnine yerleştiriyorlar. Kumandanları ve daha büyüklei her yerde «mutlaka ne suretle olursa olsun hudutlarımızdan geçip, bizi kızıl yapmak» fikrinde olduklarını açıkça söylüyorlar. Tiflis'te 1 mayıs bayramında verdikleri büyük ziyafete beni de davet ettiler. Verilen nutuklar hep Türkiyeyi kızıl yapmak konusunda idi. Hattâ bütün Kafkasyanın en büyük Kızıl Devletadamı Orjinikidze yoldaş bile, bu tarzda verdiği nutkunun sonunda: «Gelecek yılki bir mayısta, Türkiye murahhaslarının böyle Rıza Nur Bey gibi milliyetçi (Nasyonalist) değil, kızıl olarak aramızda bulunacağını ve bayramın da öyle yapılacağını» söyleyip ve söylediğini bana tercüme ettirdikten sonra, bu temenile ayakta benimle prozit diye kadeh tokuşturan Sovyet Rusyanın Ankara elçisi Medivani yoldaş ile de bana «Haydi... inşallah deyin!» diye israr etmişlerdir. Benim kanaatm; Ruslar gene eski Ruslardır ve her halde ilk fırsatta bize hücum edeceklerdir.»

*
**

Doktor Rıza Nur beyle «Gelecek yıla kadar Türkiye inşallah Kızıl olacaktır!» diye kadeh tokuşturan Sovyetlerin ilk Ankara Elçisi Medivani yoldaşla o günlerde Tiflis'te ben de görüşmüştüm. Kızıl ordu saldırısına uğramadan evvelki menşevik Gürcistan'ın Batum ve havalisi Vali ve Kumandanı olan General Medivaninin kızı Prenses Nina Medivani ile, evlenmemizi intaç edecek safhanın eşiğine kadar gelerek, asilzadeler çevresinde tepkiler yaratan pek romantik bir aşk mâ-

cerası geçirdiğimizi yakından bilen ve hoşsohbet, kalendermeşrep bir zat olan elçi Medivani Tiflis'in meşhur «Oriyat Palas» ındaki bu görüşmemizde, sevgili yeğeni Nina'sını hatırlatıp ındaki bu görüşmemizde, sevgili yeğeni Nina'sını hatırlatarak gülümseyerek, «Eeeee Feridun yoldaş... bir az da akraba sayılırız, Öyle değil mi? O iş oluverseydi, şimdi size damadımız diyecektim» diye konuşmaya başlayarak âdeta içini dökercesine açılmışıtı. Ankara'dan küskün ve muğber dönmüştü. Komşu ve dost bildikleri Türkiye'nin iyiliği ve bilhassa Batı Emperyalizminin şerrinden tamamen kurtulması için sarfettiği bütün gayretlerin, Ankara'dakiler tarafından anlaşılamadığı için,neticesiz kalışı yüzünden yalnız kendi hesabına değil, asıl bizim hesabımıza üzüldüğünü ve bütün bu üzüntü veren hallere, Mustafa Kemal Paşa'nın inadı sebep olduğunu anlata anlata bitiremiyor ve «Mustafa Kemal, bizi kandırmak için bir Komünist Partisi kurdu. Kanar mıyız? Maksadı zaten var olan hakiki Komünist Partisi Teşkilâtını avuçlarının içine alıp yok etmektir. Halbuki edemiyeceği meydandadır. Esasen Türkiye'nin menfaati Komünistliği kabuldedir. Başka türlü kurtulamaz. Nasıl kurtulabilir ki, bütün emperyalist Avrupa olanca kuvveti, topu, tüfeği ve parasile karşısındadır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu apaçık gerçeği görüpte koskoca Rusya ile samimi bir dostlukla birleşip tek vücut halinde bulunmak elzem olduğu halde, bir takım oyunlarla her türlü yardımdan mahrum ve yalnız bir durumda Türkiye'yi kurtarabileceğini zannetmesi cidden hayret edilecek bir şeydir.

Bu kadar kudretli ve azimli bir kumandanın göz önündeki bir gerçeği, ne gibi tesirlerle olursa olsun kabul etmeyip, kurtuluş çaresini meselâ bir Kafkas Federasyonu kurup, bu Federasyonu teşkil edecek Azerbeycan, Gürcistan, Dağistan hatta Ermenistan gibi memleketlerin yardımlarından faydalanmak gibi hayâller peşinde koşarak araması akıl ve mantığın kabul edebileceği bir şey değildir. Mustafa Kemal'in kendilerile Kafkas Federasyonu kurmak sevdasına düştüğü Azerbeycan'da oduğu gbi işte Gürcistan'da da görüyorsunuz, çoktan Enternasyonal marşlar ile kızıl bayraklar dalgalanıyor.

Hayır Mustafa Kemal bunu görmez ve ne yapıp yaparak kızıllarla hakiki dostluğa ve birliğe yanaşmaz... Kafkas Federasyonundan bir maksadı da Kızıl Sovyet Rusya ile Türkiye arasına (aklınca) aşılması imkânsız bir set kurmaktır. Bunlar Mustafa Kemal çapında bir adamdan beklenen şeyler değildir. Ben Ankara'da ne yaptım ne ettimse bir türlü bu gerçekleri kabul ettiremedim. Ve işte döndüm geldim diyerek ekliyordu:

«Şimdi bekliyorum... kimin haklı olduğunu zaman gösterecektir... ve o zaman...»

Medivani yoldaşa, bekleyişinin boşuna olduğunu ve kimin ham hayaller peşinde koştuğunu anlatmaya imkân yoktu...

KOMÜNİSTLİKTE İNAD EDENLER İSTİKLÂL MAHKEMESİNE VERİLİYORLAR

İşta umumî vaziyetin bu şekli aldığı sıralarda, farkında olmadan Medvani yoldaşla Sovyet Rusya'sını destekleyerek, suyunda giden, yani Mustafa Kemal'in «Türkiye Komünist Partisi»ne katılacak yerde hâla ona karşı «Halk İştirakiyun Fırkası» gibi teşekküllerin başında her tarafta ve bilhassa sokulmak istedikleri ordu saflarında propoganda faaliyetlerinde gemi azıya alan bir takım mebuslar Çerkez Ethem'in - malum - isyanı olayı da katılınca durum büsbütün vahimleşmiş ve Atatürk, her içinden çıkılmaz gibi görünen vaziyet karşısındaki, azimle doğru ve isabetli teşhis ve kararile, «söz dinlemiyenlerin hepsini» Istiklâl Mahkemesi huzuruna sevk ettirmişti.

Bu sevk olayı şu şekilde cereyan etmişti.

Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa, Ankara'da Erkânı Harbiye-i Umumiye Başkanlığına aşağıdaki 19-1-1337 (1921) tarihli şifreli telgrafı yazmıştı:

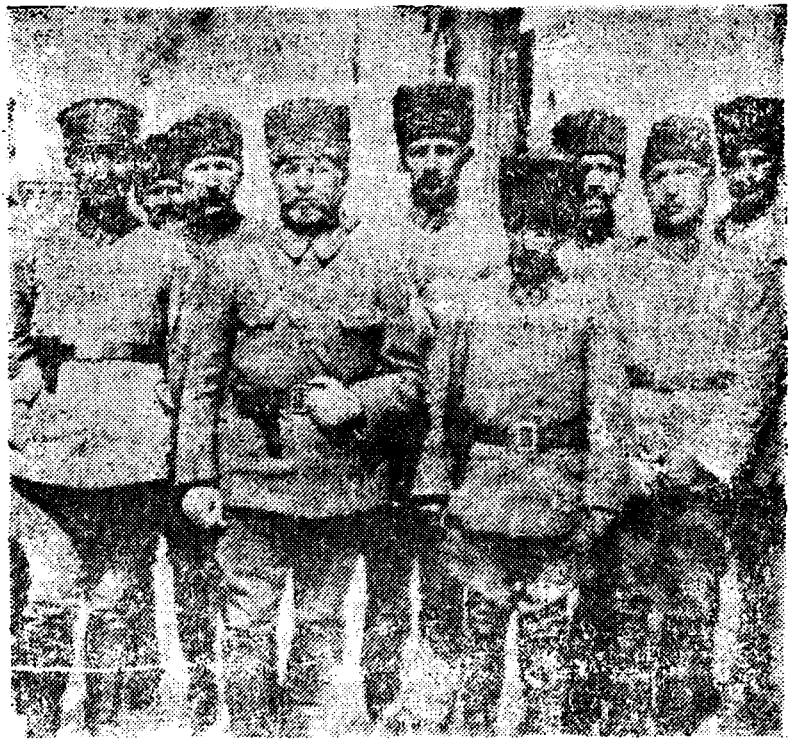
«Mezun veya memur olarak giden bazı mebuslarımız tarafından öteye beriye verilen iki risalenin suretlerini leffen takdim ediyorum.

Millet için elde edilmesi murad edilen mes'ut gayeyi arzu edenlerdenim ve bunun için milletin içtimaî (sosyal) seviyesiyle mütenasip bir içtimaî salâh ve idare yeniliğine doğru gitmemiz lâzım geldiğine de kaniim. Ancak bu gibi inkilâpların doğuracağı ihtilâl ve inhilâller, kütlenin terbiyevî seviyeleriyle mâkûsen mütenasiptir.

Binaanaleyh; bizde bu şüphesiz azamî olacaktır. Mülkümüzün mühim kısımlarını işgal eden bir harici düşman karşısında bulunduğumuz sırada, vaziyetimizin böyle bir sarsıntıya tahammül edemiyeceği tabiidir. Bu sebeple tedricî salâha tâbi olmak merburiyetindeyiz.

Binaenaleyh bu gibi propagandalar bugün için zararlı ve bazı yabancı unsurların telkinleri eseri olarak kabul edilebilir Bu hususlarda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin nokta-i nazarı hakkında malûmat verilmesini istirham eylerim.»

Nurettin Paşa'nın bu şikâyeti üzerine Erkanı Harbiye-i U-

Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa maiyetiyle

mumiye Reisi Fevzi Paşa da Vekiller Heyeti Reisliğine 24-1-1921 tarihli şu teskereyi yazmıştı:

«Merkez Ordusu tarafından elde edilip takdim kılınan Yeşilordu Teşkilâtına ait talimatnâmenin Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi tarafından ve diğer beyannamenin de Tokat Mebusu Nâzım Beyin kardeşi halen Amasya'da bulunan Lütfü Efendi tarafından dağıtıldığı, vukubulan iztizaha cevaben Merkez Ordusu Kumandanlığından bildirilmekle arzolunur.»

Bunun üzerine ,Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Reisi sifatıyla, Mustafa Kemal Paşa da, işi adalete intikal ettirmek maksadiyle, Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyasetine şu tezkereyi yazdırıp göndermişti:

Mezunen veya memuran giden bazı mebuslar tarafından

Harbiye-i Umumiye Riyasetinin 19 Kânunusani (Ocak) 1921 tarih ve 647 numaralı tezkeresiyle tevdi olunan Yeşilordu Teşkilât ve Talimatname ve olbaptaki Merkez Ordusu Kumandanlığının tahriratı, Vekiller Heyetinin 23-1-1921 tarihindeki toplantısında okunarak, musaddak suretleri rapten irsal kılınmışıtır.»

İşte bu suretle, Gizli Yeşilordu Cemiyeti meselesi, İstiklâl Mahkemesine intikal ettirilmiş oluyordu.

Ankara İstiklâl Mahkemesi işe el koyduktan sonra Tokat Mebusu Nâzım beyle arkadaşları hakkında tetkikler yaptırarak bunların muhakeme edilmelerine lüzum görmüş, bunun için de Büyük Millet Meclisinden müsaade istemiştir. Bunun üzerine Büyük Millet Meclisinde evvelâ Üçüncü şubede ve sonra gizli toplanan Umumî Heyette verilen karar gereğince «Tokat Mebusu Nâzım Beyle, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü ve Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendiler masuniyetleri kaldırılarak, muhakeme edilmek üzere» İstiklâl Mahkemesine verilmişlerdir. Bu formaliteler bittikten sonra evvelâ Nâzım Bey tevkif edilip İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılmıştır.

MUHAKEME BAŞLIYOR

Reisin Nâzım Beye ilk sorusu şu olmuştur:

— Evvelce siyasî fırkalardan hangisine mensup idiniz?

— Evvelce ittihatçı idim.

—Ankara'da bir «Yeşilordu Cemiyeti» kurulmuş, zatıâliniz de bu cemiyetin umumî merkezî azasından bulunuyormuşsunuz. Bu cemiyetin kuruluş maksadı nedir ve zâtıaliniz bu cemiyette ne tarzda vazifeli bulundunuz?

— Bu cemiyet, Avrupa emperyalizmi ile mücadele cemiyetidir. Bendeniz de âzadan bulunuyorum. Aynı zamanda umumî kâtip seçildim.

— Umumî merkezdeki âza arkadaşlarınız kaç kişi idiler ve isimleri nedir?

— Hepsi de Milletvekili olan Şeyh Servet Efendi, Doktor Adnan Bey, Hakkı Behiç Bey, Eyüp Sabri Bey, Yunus Nadi Bey Hüsrev Sami Bey, İbrahim Süreyya Bey. Doktor Mustafa Bey, Muhiddin Baha Bey, bendeniz... Şimdi hatırıma gelen işte bunlardır.

— Bu cemiyet teşkilâtını nerelere kadar genişletti ve bu suretle teşkilâta memur edilen kimlerdir?

— Teşkilât esasen hazırlık mahiyetinde idi. Arkadaşlar, emin oldukları kimseleri bu gayeye hizmet için teşkilâta memur ediyorlardı. Ankara'da ve Eskişehir'de birer «Heyet-i Merkeziye» vardı. Diğerleri henüz teşekkül etmemişti.

— Ankara'da merkez teşkilâtını kim yaptı ve Ankara merkezi kimlerden müteşekkildi?

— Ankara'da bir heyeti merkeziye teşkilini, umumî merkez karalaştırdı ve bu işe Hüsrev Sami beyi memur ettiler. Sonraları anladık ki, baytar Salih Beyle bazı kimseler bu teşkilâtı daha evvel yapmışlardı... Zannederim Konya Mebusu Refik Bey de bu meyanda idi.

— Eskişehir teşkilâtına dahil Mustafa Nuri isminde bir muallimin ifadesine göre, zâtıaliniz bir gün Eskişehir'e gelerek Behram Lûtfi Bey isminde bir zatı görmüş verdiğiniz fikir ve izahat dahilinde orada da teşkilât yapılmasını emretmişsiniz. Şu halde Eskişehir teşkilâtı da tarafınızdan vücuda getirilmiş olduğu anlaşılıyor. Lûtfen bu hususta izahat verir misiniz,

— Biz «Yeşilordu» umumî mekezinin taazzuv etmesini Eskişehir'de tevakkufu hengâmında Yunus Nadi Bey, Behram gidiyorduk. Umumî Merkezden Yunus Nadi, İbrahim Süreyya ve daha hatırlayamadığım bir iki arkadaş beraberdik. Trenin Eskişehir'de tevakkufu hengâmında Yunus Ladi Bey, Behram Lûtfi isminde bir zâtı bendenize getirdi ve dedi ki: «Bu benim emin olduğum bir kimsedir. İbrahim Süreyya ile beraber, bunun Eskişehir teşkilâtına memur edilmesini münasip gördük. Yemin ettirelim çalışsın.» »

Tabiî pekalâ dedim. Biz Bursada iken onlar bu teşkilâtı yapmışlar. Behram Lûtfi'den başka kimseyi bilmiyorum. Yalnız Bursa'dan Ankara'ya dönüşümüzde, Eskişehir merkez heyetnden bir mektupla bir zat geldi. Mektupta: Eskişehir'de bir merkez heyeti vücuda getirdik. Bu mektubu getiren Mustafa Nuri efendidir. Bura hakkında ondan mâlumat alırsınız» deniyordu. Bu Mustafa Nuri Efendi meğer Manastırlı imiş. Faal heyetten olan Eyüp Sabri Bey de Rumelili olduğu için ona sordum, lehinde bulundu.

Mustafa Nuri'yi bu gelişlerinde, Taşhan'daki lokantada sarhoş olarak Bolşeviklik lehinde konuştuğunu görmüşler, haber verdler.

Hacı Şükrü Beyin odasında, Eyüp Sabri Beyle Hüsrev Sami Beye dedim ki: «Yeşilordu böyle ifratkâr gece gündüz sarhoş adamların elinde kalırsa biz bundan çok zarar görürüz. Tahkik

ediniz, eğer bu adam hakikaten dediğim gibi ise işten çıkarınız.»

«Her ikisi de Mustafa Nuri'nin lehinde bulundular. Bu hususta malûmatım bundan ibarettir.

— Hükûmete bir esmî beyanname vermeden böyle bir cemiyet teşkili ve bu teşkilâtın vatan muhitine teşmili, devletin kanunlariyle kabili te'lif midir ?

— Biraz evvel arzettiğim gibi «Yeşilordu» ondördü Büyük Millet Meclisi âzasından olmak üzere, en seçkin ve aydın ricalden teşekkül etmiştir. Bunlar içinde o vakit Maliye Vekili olan Hakkı Behiç ve Sıhhye Vekili olan Doktor Adnan Beyefendiler de dahildi. Tabii bu noktayı onlar da düşüneceklerdi ve şüphesiz ki, düşünmüşlerdir de... Fakat iç ve dış vaziyetimiz itibariyle Hükûmete böyle bir beyanname verip, resmen ortaya çıkmanın Avrupalıların üzerimize pek fena hücumlarını çekeceği düşünüldü. Bu suretle beyanname verilmemesi fikrini en çok, umumî merkezde bulunan bu iki vekil arkadaşımız izah ve müdafaa ettiler. Biz de bittabi bu düşünceyi akla yakın bulduk.

— Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden yapılan kanunî tahkikattan, Yeşilordu Cemiyeti ismiyle bir heyetin kuruluşundan haberleri olmadığını ve sonraları bu teşkilâtın vücudunu hissetmeleri üzerine işe müdahale ile faaliyetin tatil edilmesi hususunda kat'i ve şiddetli emirler verdiklerini beyan buyurdular. Şu halde Hükûmet Reisinin malûmattar olmadığı bir cemiyete, kanunen teşekkül etmiş bir cemiyet denilebilir mi?

— Bu sual yalnız bendenize değil, bütün arkadaşlarıma sorulması lâzım gelen bir sualdir. Ben ve hattâ belki arkadaşlarım da, Vekiller Hey'etine dahil iki mühim zâtın içinde bulunduğu bir heyetin gizli ve pürüzlü sayılacağına aklen de, mantıken de katiyen ihtimal veremezdik.

— Filhakika Hükûmet Reisi, bu Yeşilordu Cemiyetinin ilgası lüzumuna dair kat'i bir emir verdiler mi? Verdilerse bunun üzerine cemiyet ne şekil aldı?

— Umumî merkez, Yeşilordu için iş taksimi yaparken, Hakkı Behiç Beyle Adnan Beyi Hükûmetle ve bilhassa Hükûmet Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle temasa memur etmişti. Tarihini iyi hatırlıyamıyorum, fakat Paşa Hazretlerinin cepheye gidecekleri günlerdi, arkadaşlarımız Hakkı Behiç ve Doktor Adnan Beyler temas neticesinde Paşa'nın sırf Çerkes Ethem'in Yeşilordu'ya dahil bulunuşundan dolayı faaliyetin terk edilmesi emrini verdiğini söylediler. Bunun üzerine uzun müzake-

re cereyan etti ve nihayet denildi ki; Bunda bir sui tefehhüm var. Mustafa Kemal Paşa cepheden dönünceye kadar muvakkaten faaliyeti tatil edelim. Dönüşlerinde görüşüp anlaşalım. İşte bu suretle kısa bir zaman için faaliyet tatil edildi. Zaten faaliyet denilen şey de, mebuslardan ve hariçten bu mefkûreye «ideale» taraftar olanların yemin ettirilmesinden ibaretti. Bunu bıraktık ve Ankara merkez heyetini de, Konya Mebusu Refik Bey marifetiyle bu işleri durrurduğumuzdan haberdar ettik.

— Siz Mecliste bu hususa dair izahat verdiğiniz sırada Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey: «Biz Paşanın emri üzerine faaliyeti tatile karar vardik. Fakat Nâzım Bey, siz yardakçılık ediyorsunuz. Biz böyle emirlerle dağılamayız.» tarzında sözler söylediğinizi, hattâ bunları arka arkaya yeminlerle yüzünüze arzettiğim gibi ben Konya Mebusu Refik Bey marifetiyle bu ifadelerine ne dersiniz?

— Bendeniz Mecliste gürültülü bir müzakere kopması üzerine asabım bozulmuş, hakikaten pek müteessir bir halde idim. Yoksa Muhittin Baha Beyin sözlerini ben de yeminlerle reddedebilirim. Buna ne hacet. Faaliyetin terkedilmesi lüzumunu arzettiğim gibi ben Konya Mebusu Refik Bey marifetiyle buraya, merkez heyetine arzettim.

Sorulursa eminim Refik Bey hatırlarlar. Öte yandan, onüç kişinin kabul ettiği bir şeye, yalnız benim muhalefet etmem aklın da kabul edebileceği bir şey değildir. Zaten ben böyle bir muhalefette bulunmuş olsaydım, bunu derhal Reis Paşa Hazretlerine arzetmeleri lâzım gelmez miydi? O vakit Reis Paşa Hazretleri de beni çağırıp mütalâa sormazlar mı idi? Halbuki böyle bir şey olmamıştır. Bunun bir delili de, Reis Paşa Hazretlerinin cepheden dönüşlerinde, umumî merkezin gene toplanarak bu işle meşgul olması ve benimle Yunus Nadi Beyin gene umumî merkez kararı ile Reis Paşa Hazretlerini ziyaret edip, kendisi ile temas etmemizdir. Biz, bu suretle Reis Paşa ile iki defa görüştük ve kendisi ile anlaştık. Hattâ bu temasların birinde Hakkı Behiç bey de, tesadüfen bulundu. Ethem'in Yeşilorduya girmesinin, kendi tensibiyle olduğunu itiraf etti. Gene o gün Hakkı Behiç Beyin tetkiklerde bulunmak üzere, Yeşilordu namına Moskova'ya gitmesi tensib olundu. Paşa Hazretleri de bunu tasvib ettiler, ve gene bu temastan sonra halk zümresinin taazzuv etmesine bizzat Paşa Hazretlerinin tensibiyle karar verildi. Hülâsa daha bir çok şeyler yapıldı ve böylece 20 Eylül tarihine kadar Paşa Hazretleriyle temasta bu-

lunuldu.

Mahkeme Reisi tekrar soruyor:

— Mahkemenin ve evvelce bu hususta tetkiklerde bulunan Büyük Millet Meclisi üçüncü şubesinin Reis Paşa Hazretlerinden yaptıkları tahkikatta, hükûmetin «Yeşilordu» teşkilâtından asla haberi olmadığını ve bunun faaliyetini terketmesi hakkındaki emri, cepheden dönüşlerine kadar muvakkaten değil kat'i surette vermiş olduklarını ve o zamana kadar sizi bu işte görmediklerini ve bir gün Yunus Nadi Beyle birlikte kendilerine müracaat ve «Bolşevizm Komünizm» hakkında mübahasada bulunmanız üzerine: «Biz bunlardan hiçbiri olamayız. Ancak bir halk teşkilâtı yapmalıyız ki, halk istifade etsin.» buyurduklarını ve bunun üzerine evvelce hazırlamış bulundukları Halk programını size gösterdiklerini kat'i olarak ifade buyuruyorlar. Reis Paşa Hazretlerinin şu ifadeleriyle sizin hareket ve beyanatınız arasında muhalefet var. Lûtfen bu hususu tevhit ve tesbit eder misiniz?

— Yüksek heyetiniz her şeyi hal edecektir. Bir şey arzedeyim; Komünist Fırkası burada teşekkül ettiği vakit Dahiliye Vekâletinden vilâyetlere bir tamim yazılmış ve bunda: «Komünist Fırkası resmen teşekkül etti ve Yeşilordu Komünist Fırkasına inkilâp etti» denmiştir. Bu resmî tamim de gösteriyor ki; Yeşilordudan hükûmetin haberi vardır.

— Eski ifadelerinizde, «Yeşilordu» Cemiyetinin, hükûmetin ve Hükûmet Reisinin malûmat, tensip ve muvafakatları altında kurulduğunu ve kurucularca dıştan gelecek inkılâp selinin tahriplerinden memleketin korunması bir umde ve emel olduğunu söylemiştiniz. Halbuki kısmen bizzat tanzim etmiş olduğunuzu itiraf ettiğiniz «Yeşilordu» Cemiyeti tâlimatnamesinin 23 üncü maddesile 37 indi maddesinin son fıkrasında bu teşkilâtın «Hükûmeti yıkmak hedefi güttüğünü ve bunun için her merkezin bulunduğu yerde en nüfuzlu ve münevver hükûmet memurlarını elde ederek gayeye yararlı kılmağa çalışmasını ve bu hususta fazla dikkatli ve ihtiyatlı bulunulması lâzım olduğunu yazmışsınız. Buna ne dersiniz? Nüfuzlu hükûmet memurlarını kazanmak isteyişinizin sebebi nedir?

— Bir kere, umumî merkezimizde, Maliye ve Sıhhiye Vekilleri gibi iki Hükûmet recülünün bulunuşu da gösterir ki, umumî merkez hükûmetle tesanüt halindedir.

Hükûmet, doğudaki sosyal inkilâbı okşar bir halk teşkilâtı yapacaktı. Fakat bu teşkilâta, içimizden bazı mefsedet erbabının, mürtecice karşı koymaları ihtimali vardı. Memleketi; din

ve şeriat perdesi altında ateşe vermeleri ihtimalinden korkulurdu. Nitekim Haziran ve Temmuz aylarında (Suvas) ın göbeğinde böyle bir ateş parlamıştı. Eğer memleket içindeki münevverler birleşip bir mefkûre etrafında toplanmamış olsalardı, maazallah irticaa kendi elimizle meydan açar ve kaş yapalım derken göz çıkarırdık.

Hükûmetin başında bulunanların hepsi halkçı olamaz. Halkın hükûmet idaresine karışmasını, havsalası alamayan insanlar ve memurlar pek çoktur. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de, Yunus Nadi Beyle vâki olan ikinci temasımızda bunu tasdik etmişler ve hattâ buyurmuşlardır ki: «Bundan sonra halkçılık ruhunda olan arkadaşlarımızı vali ve mutasarrıf yapmalıyız ve onlara mahrem talimatlar vermeliyiz.» Ve gene buyurdular ki: «Ben zaten böyle yapıyorum. Nihat Paşa giderken de kendisine talimat vermiştim.» Bu sebeple, umumî merkezimiz her halde dahili bir teşevvüş endişesiyle buna lüzum görmüştür. 37 nci maddenin «Hükûmetin bugünkü teşkilâtının aynen muhafazası elzem olduğuna dair olan» serahati de bunu isbat eder.

Hükûmetin malûmatı altında ve prensip ve mesleğine uygun olduğunu söylediğiniz bir cemiyetin bu derece gizliliğe riayetkâr olması sebeplerini izah buyurur musunuz?

— Evvelâ; on dört kişilik bir markezin uzun uzadıya müzakere ile karar verdiği esaslara dair, yalnız benim mütalâamı beyana hakkım yoktur. Hakkı Behiç ve Muhittin Baha Beyler bana karşı gazetelere verdikleri beyanlarda, «Yeşilordu»ya ancak kendilerinin hitap etmek hakları olduğunu bütün âleme itiraf ve ilân ettiler. Benim «Yeşilordu» ya hitap etmek selâhiyetim yoksa, pek tabii olarak, ona ait işlerde muhatap ta olamam. Yalnız şu kadar arzedeyim ki, bu gizlilik hükûmete karşı değil, sosyal inkilâplardan kuşkulandığı bilinen emperyalist Avrupaya karşıdır. Biz, Avrupanın, Şark sosyal inkilâbını Anadoluda boğmağa kalkarak, memleketimize saldırmasından korkuyorduk. İşte gizliliğin sebebi budur.

— Talimatnâmenizin 21 den 23 üncü maddesine kadar ki fıkralarda, bir inkılâp yapmak için lüzum görülen silâhlı kuvvetlerle, maksadınıza muhalif olanları imha için fedailerden bahsediliyor. Şu hâle göre siyasî ve ictimaî gayelerinize varmak için bu memlekette vatandaş kanı dökmek ve bunun için kuvvetli fedai teşkilâtı kurmak istediğiniz görülüyor. Bu noktada mahkemeyi tenvir buyurur musunuz?

— Bu talimatname yapılırken, zaten vatandaş kanı dökülüyordu. Ortada bir çok fesatlar vardı. Sonra «Kuvayı milliye» namiyle toplanan derme çatma adamların günün birinde ellerindeki silâhları hükûmet aleyhine çevirmeleri ihtimallerini düşünerek bu maddeleri koymuştuk.

— Meclis reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin emirleri üzerine Yeşilordu cemiyetini bir kısım arkadaşlarınız ilga etmiş oldukları halde, siz ve bazı arkadaşlarınız cemiyeti ipka ve teşkilâtı ikmâl eylemişsiniz. Daha sonra da, Yeşilordu cemiyetini Ankara merkez heyetinin kararıyle Komünist Partisiyle birleştirip, tek bir cemiyet halinde yaşattırmışsınız. Bu hali lûtfen izah edermisiniz?

— Biraz evvel de arzetmiştim, muvakkaten faaliyeti terkettikten, zannederim iki gün sonra Yunus Nadi Beyle birlikte Mustafa Kemal Paşa ile görüşüp, faaliyete devam olunması müsaadesini aldık ve bütün arkadaşlar tâ Eylûle kadar mütesanıt kaldık. Eskişehirden alınan bir mektuba umumî merkezden yazılacak cevap için Hacı Şükrü Beyin odasında toplandık, orada Hakkı Behiç Bey bize aynen: «Yeşilordu aleyhinde yapılan propagandalarda bunun bir irtica teşkilâtı olduğu söyleniyormuş. Binaenaleyh ben de bundan sonra doğrudan doğruya komünistlik edeceğim. İsteyen benimle beraber çalışır.» dedi.

Biz kendisine, toplanıp bu meseleyi halletmeği teklif ettikse de, bir cevap alamadık ve yirmi gün kadar sonra gazetelerde Komünist Partisi kurulduğuna dair bir haber, arkasından da Hakkı Behiç Beyin umumî kâtip imzasile yayınlandığı bir beyanname gördük. Bundan anlaşıldı ki, «Yeşilordu» da çalışan arkadaşlardan bazıları, burayı bırakarak, bir Komünist Fırkası teşkil etmişlerdi. Bunun üzerine biz Şeyh Servet Efendi ile birlikte Komünist Fırkasına dâhil olmadığımızı «Yenigün» ve «Yenidünya» gazetelerinde ilân ettirmek istdik. Fakat bu gazeteler ilânlarımızı basmadılar. ki gün sonra Meclis ikinci reisi Hasan Fehmi Efendi Şeyh Servet Efendiyi görmüş ve demiş ki: «Siz bir ilân vazmışsınız, bunu Paşaya götürmüşler, Paşa da; Halk zümresi rivasetinden izin alınmadan yapılmıştır, müracaat edip izin alsınlar, demiş»

Bu sırada bir iki yerden aldığımız mektuplardan da, komünist tâbirinden ürküldüğü anlaşıldı. Ben müşkil bir vaziyete girdim. Bu işi bir namus meselesi telâkki ettim. Çünkü «Yeşilordu» umumî merkezinin tensibiyle taşraya giden bazı kimselere yemin ettirmiş ve ellerine itimatnâmeler vermiştim.

Bu sebeple, elde mevcut olanları toplayıp «Halk İştirakiyun Fırkası» namiyle bir fırka haline koymak ve hükûmete resmen tasdik ettirip karışıklığı ortadan kaldırmak münasip olur diye düşündüm. Ankara merkez heyeti de tabiî buna dahildi. Oturduk, programları yaptık ve hükûmete verdik.

— Fakat bu fırkanın resmen kuruluşundan evvel, arkadaşlarınızdan Bursa mebusu Şeyh Servet, Erzurum mebusu Asım ve Karasi mebusu Asım ve gene Karasi Mebusu Baysi Beylerle mebus Memduh Beyi alarak, Hacı Musa mahallesinde bir eve götürmüş. Bu evde sonradan kim olduklarını öğrendikleri Salih, Ziynetullah, Hüsnü Beyler ve zatı âlinizle, yüzleri açık ve sırtlarında birer manto bulunan Halime Yoldaş, Rahime yoldaş, Fatma yoldaş denen üç te kadın ki, cem'an yedi kişiden mürekkep bir hey'etle buluşmuşlar. Evvelâ Halk İştirakiyun fırkası ismine (Bolşevik) kelimesinin de ilâvesini bahis mevzuu etmişsiniz ve gelen Memduh, Asım ve Basri Beylere «zümre şu hyetle birleşiyor» buyurmuşsunuz. Buna karşılık bu beyler de: «Biz zümre programını ve takip ettiğiniz gayeyi öğrenmek isteriz.» demişler. Bunun üzerine, kendi fikir ve maksadınıza güya çekemediğiniz bu zevatı evlerine yalnız koyuvermemişsiniz. Şeyh Servet Efendiyi de bunların yanına katmışsınız. Bundan maksadınız da, Halk zümresi efradının malûmatı olmaksızın kendi kendinize diğer bir heyetle birleşmeğe rür'et eylediğinizi ve meclisinizde açık saçık bulunan islâm kadınlarının mevcudiyetinden başkalarının haberdar olmamasının temini imiş. Karasi mebusu Basri Bey böyle diyor. Siz ne dersiniz?

— Bir kere şunu yüksek vicdanınıza arzederim: Bu toplantı eğer gizli olsaydı biz o üç zatı oraya dâvet etmezdik. Bunların içinde yalnız Basri Bey Yeşilorduya muhaliftir. Biz o gün halk zümresi programiyle, hazırlanmış olan diğer bir programı tetkik için gittik ve istedik ki, içimizdeki müfrtlere karşı muhafazakâr bir ekseriyet temin edelim. Basri Bey muhafazakâr bir zattır. İşte böyle toplandık. Ve biz Zinetullahın evinde otururken o üç kadın geldi. Biz bunları Ziynetullahın haremi, hemşiresi ve akrabası sandık. Bunlar Ankara sokaklarında dahi aynı kıyafette, yâni uzun mantolarla ve başları örtülü gezerler. Bunlar İstanbuldaki bazı belli âilelerde artık âdet olduğu gibi erkek misafirlerden kaçmazlar ve onlara izaz ve ikram ederler. Vâkıa bu bize garip geldi ama, kabahat bizim değildi. Zira biz, kadınlar geldi diye o meclisi bırakıp çıkamazdık.

— Komünist fırkası kuran arkadaşlarınızdan neden ayrıl-

dınız da, gene komünist esasları güden bir başka fırka kurmak istediniz?

— Benim kurduğum «İştirakiyum» fırkası programının birinci maddesinde: «asr-î saadet samimiyet-i müşterekesini iade ve ihyâ edecek ve hurafeler ve bâtıllarla mücadele edecektir» cümlesi sarihtir. Bunda biz, büyük bir inkılâp ile beraber büyük bir muhafazakârlık iltizam eyledik. Diğer bir maddede de «aile hukuku şeriat dairesinde mahfuz ve nikâh muhteremdir.» demiştik. Komünist fırkası ise, bunları tanımaz, sonra komünist adı da, memleketin kabul etmiyeceği bir isimdir. Ben programımızı resmen verip te, müsaade almak için Dahiliye Vekiline gittiğim zaman, Adnan Bey: «Komünist Fırkası varken, neden siz de aynı esaslarda bir fırka daha kuruyorsunuz? Onlarla birlikte çalışsanız daha iyi olmaz mı?» demişti. Ona da aynı şeyleri söyledim. Buna rağmen komünist fırkasiyle görüşüp bazı noktalarda birlikte hareket etmeği düşünebilirdik. Adnan Bey de bunu münasip buldu ve bize müsaade verdi. Fakat o sırada Ethem hâdisesi çıktı. Komünist fırkası tuhaf bir duruma girdi. Görüşemedik ve iş böylece kaldı.

— Bakûda bulunan Mustafa Suphiye, dört arkadaşınızla birlikte imzalayıp bir mektup göndermişsiniz. Bu mektupta; Anadolu teşkilâtından, işlerin yolunda olduğundan, yalnız paraya ihtiyacınız bulunduğundan bahsediyorsunuz. Bunun üzerine Ruslar, zatıâlinizin hüviyetini tahkik için sağdan soldan soruşturuyorlar. Vâlilik ettiğinizi, Mecliste âza bulunduğunu zu öğrenince, ne derece iş görebileceğinizi anlamak için de, ayrıca tahkikat yapıyorlar ve para isteğinizi Bolşevik rüesasından Radek Yildaşa havale ediyorlar. Radekte istediğiniz 400.000 altını çok buluyor. Bu sırada Bakûda Türkiye İştirakiyun Partisi Kongresi toplanıyor, Anadolu ve Eskişehir adına itimatnameyi hâmil olarak oraya giden Ethem Nejat ismindeki biri, Bolşevik komitesinin maliye işlerine bakan «İstasva» ismindeki Rus kadını ile anlaşıyor ve bu kadın: «İhtiyar komünistler, genç komünistlere yardıma hazırdır,» diye araya giriyor, dört beş gün sonra da Mustafa Suphiye evvelâ yüz elli bin, sonra yüz bin ve nihayet yüz elli bin daha ki, cem'an 400.000 altın verilmesi kararlaştırıldığını bildiriyor. Bunun üzerine siz de Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü Beyle tekrar bir mektup yazarak Mustafa Suphiyi buraya dâvet ediyorsunuz. Bu arada Rusların verdiği ilk taksit olan 150.000 altın da buraya geliyor ve burada harici bir heyet tarafından teşkilât rüesa-

sına tevzi ediliyor. Lûtfen bize bu hususta doğru olarak izahat verir misiniz?

— Benim böyle şeylerden kat'iyen haberim yok. Ne mektup yazdım, ne de Mustafa Suphiyi tanırım... Belki bir tezvirdir... imzamı göstersinler... Bu hususta söyliyecek başka sösüm yoktur.»

YUNUS NADİ BEY NE DİYOR?

Bundan sonraki muhâkemede şahitlerin dinlenmesine başlanarak Yunus Nadi Bey'in yazılı şehadeti okundu. Yunus Nadi Bey bu şehadetinde aynen şöyle diyordu:

1 — Yeşilordu cemiyetinin hikmeti teşekkülü giriştiğimiz istiklâl ve kurtuluş mücadelesinde Garp emperyalizmine karşı büyük şark inkılâbiyle daha sıkı, mâkul ve mantıkî bir yakınlık temininden ve zaten vaziyetin icabı bu olduğuna göre, şayet bir gün Ruslarla hudutlarımızda tahripkâr tesirler yapabilecek meçhul inkılâba, meydan vermemekten ibaretti.

Böyle bir samimî fikirle kurulmuş olan cemiyet, ilk nazarda belki yanlış telâkkilere uğrayabileceğinden bir müddet için aleniyet ve resmiyet peyda etmiyerek, kendisine zemin ve zaman hazırlaması muvafık olacağı düşünülmüştü.

Şimdi kuruluş tarihinden ne kadar zaman sonra olduğunu hatırlayamadığım bir günde herhalde geçen yaz esnasında bir arkadaşımla ben vaziyeti Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine arz ile müdavelei efkâr eylemek istemiştik Aleniyet peyda etmesi (açığa vurulması) o zaman için henüz münasip görülmemiş olan cemiyetin hakikî mahiyetinin ne Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, ne de diğer müdirân-ı umurumuza karşı da meçhul kalması bizlerin hatırımızdan geçmiş bir şey değildi. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri cemiyetin her ne sebeple olursa olsun resmiyet ve aleniyet peyda etmiyerek hafi (gizli) bir şekilde olmasını muvafık bulmadılar ve derhal faaliyetin tatil edilmesini şiddet ve ehemmiyetle tavsiye ettiler. Keyfiyet, derhal toplantıya dâvet edilen arkadaşlara tebliğ olundu ve tatili faaliyete karar verilerek, herkes dağıldı. Ondan sonra Yeşilordu cemiyeti kalmamıştır, denilebilir.

2 — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Yeşilordu hakkında verdikleri yegâne emir, faaliyeti tatl emridir ve bu emir muvakkat değil, kat'î idi. Öyle de yapılmıştır.

3 — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin emirleri arkadaşlara tebliğ olunduğu zaman, müzakere yapılmış ve pek tabiî ola-

rak herkes fikir ve mütaleasını ileri sürmüştür. Ancak aradan çok zaman geçmiş olmak hasebiyle bugün, o toplantıda kimin, ne dediğini tamamiyle hatırlamak mümkün değildir. Kim ne demiş olursa olsun, muhakkak olan şudur ki; neticede faaliyeti tatil kararı verilerek dağılınmıştır ve ondan sonra ben ve yakın bildiğim arkadaşlarım arasında Yeşilordu adına hiç bir faaliyet yapılmamıştır.

4 — Bursa mebusu Şeyh Servet Efendi Yeşilordu umumî merkezi âzasındandı. Tabiî toplantılarda hazır bulunmuştur. Belki hepsinde değil, fakat her halde hazır bulunabildiği toplantılara katılmış olmak gerektir.

5 — Yeşilordu için bir dahilî nizamname yapılacaktı. Fakat böyle bir nizamnâmenin tanzimi ile umumî merkezden geçirilmesine imkân ve zaman bulunamadı. Tokat mebusu Nâzım Bey tarafından bu maksatla bir müsvedde kaleme alındığından haberdar oldumsa da, o dahi umumî merkezce müzakere edilip, karara bağlanamamıştı.

6 — Yeşilordunun Ankarada umumî merkezden başka bir de «Heyet-i merkeziye»si kurulsun diye düşünüldü ve buna biri Hüsrev Sami Bey olmak üzere birkaç arkadaş memur edildi ise de, bu iş bir türlü muntazam yürüyemedi. Ankarada bir hyeti merkeziye tesekkül etmiş olduğu söylendiği hâlde Hüsrev Sami Bey kendisinden soruşuma cevaben; bu işle meşgul olmamış görünüyordu. Zaten bu heyeti merkeziyenin bizim umumî merkezle belli başlı bir bağlılığı olmuş olduğunu da hatırlayamıyorum. Ondan sonra ise biz faaliyeti tatil etmiş olduğumuzdan cemiyetin zaten pek iptidaî olan varlığı ortadan kalkmış ve binaenaleyh heyeti merkeziyenin varlığı ve yokluğu ile uğraşmağa mahal görülmemiştir.

Ankara heyeti merkeziyesinin kimlerden teşekkül etmiş olduğunu bilmiyorum. Yalnız söylenilen isimler arasında belli başlı bir Baytar Salih Efendi ismi hatırımda kalmıştır. Bu zatı dahi şahsen tanımam. Diğerlerini ise ne ismen, ne de şahsen biliyorum.

Bu merkezin faaliyeti hakkında da umumî merkezimizin uzun boylu malûmatı yoktur. Zaten faaliyet gösterecek kadar zaman da geçmemiştir. Yalnız neden sonra Baytar Salih Efendi ismini gizli komünist fırkasile karışık gördüğüm zaman, acaba bu zat, Ankara heyeti merkezyesile mi, bu şekillere istihale ederek yürümüstür, yoksa şahsen mi böyle hareket etmiştir, diye şüphe ettim. Bununla beraber, bu şüphenin de ifade edeceği büyük bir mânâ yoktur. Bizce faaliyeti tatil kararın-

dan sonra Yeşilordunun aslı da, fer'i de kalmamış olmak lâzım geleceği yegâne ve kat'î hakikattir.

DR. ADNAN BEYİN ŞAHİTLİĞİ

Yunus Nadi Beyin ifadesine karşı ne diyeceği sorulan Tokat Mebusu Nâzım Bey şu cevabı veriyor:

— Bir kere Yunus Nadi Beyin ifadesinde bir yanlış veya karışıklık vardır. Birinci faaliyeti terk emri ki, onun kimlere tebliğ edildiğini bilmiyorum. İhtimal ki, Yunus Nadi Beyle diğer bir arkadaşımıza böyle bir tebliğ vâki olmuştur. Fakat faaliyete devam emri ki, ikinci tebilğdir, benimle Yunus Nadi Beye emrolunmuştur. Zaten Yunus Nadi Bey cevabında, Paşa Hazretlerinin yanına benimle beraber gittiğini de zikretmiyorar. Halbuki Paşa Hazretlerinin yanına birlikte gitmiştik hattâ yanlarından çıkıp, gene birlikte merkezi umumiye geldik, arkadaşlar bekliyorlardı. Bu neticeden pek ziyade memnun oldular ve ilk eser olmak üzere «Halk zümresi» ni teşkile karar verdiler. Halk zümresinin programını Yunus Nadi Bey bizzat yazdı. Halk zümresi nizamnâme-i esâsîsinin onsekizinci maddesine kadar olan maddeleri — esas olmak üzere — programı bizzat Yunus Nadi Bey kendisi yazmıştır.»

Mahkeme Reisi tekrar Nâzım Beye hitap etti:

— Bu hususta aydınlanmak üzere mahkeme Yeşilordu heyeti merkeziyesi âzasından Türkiye Büyük Millet Meclisi ikinci Reisi İstanbul mebusu Doktor Adnan (Adıvar) Beyn de ifadesine müracaat etmiştir. Adnan Bey ifadesinde Paşanın verdiği emir üzerine Yeşilordu cemiyetinin tütil edildikten sonra tekrar faaliyette bulunmadığını ve mahut Yeşilordu talimatnamesinin umumî merkez kararıyle tanzim edildiğine dair malûmatı da olmadığını beyan eylemekle hem sizi tekzip, hem de ifadeleri mesbuk olan Yunus Nadi Beyle diğer rüfekanızı te'yit ve tevsik ediyorlar. Bu baptaki mütalâanız nedir?

Nâzım Bey cevap veriyor:

— Yeşilordunun Komünist Fırkasına kalbolunduğunu Dahiliye Vekili sıfatiyle gene bu Adnan Bey, bütün vilâyetlere yazmıştı. Onun o resmî telgrafındaki imzası, beni tasdike yeter.»

Bundan sonra öteki şahitlerin ifadeleri okundu ve mahkeme Reisi:

«— İşte Nâzım Bey dedi, size şu gösterdiğim «İngiliz Muhipleri Cemiyeti» beyanname ve programını bundan bir sene

YEŞİLORDU TALİMATNAMESİ

1 — Asya'nın saf ve nezih ahlâk ve maişetini, emperyalist, kapitalist namları altındaki Avrupa- sefahetle ihlâl etmek için her vakitten ziyade şarka taarruz ederek zavallı Asya halkını ezip yutmağa çalışan bugünkü asker, tüccar ve politikacı Avrupanın bu yoldaki çalışmalarına karşı durarak Asyada ahlâkî ve insanî bir yaşama ve şarkta da, şarkın kendisine mahsus olan temiz ve saf ahlâkını tesbit edip koruyacak bir ittihat vücuda getirmek gayesiyle çalışan fikir sahiplerinin vücuda getirecekleri mesai silsilesine ve içtihat saflarına «Yeşil Ordu» namı verilmiştir.

2 — Yeşil Ordu; ihtikâr, hırsızlık demek olan sermayeyi, Allahın kulları arasında ağır, elim fakrü servet ihdas eden temellükleri, mazlûm insanları birbirine kırdıran ve tüccar Avrupanın muhtekir ve sarraf diplomatları elinde cihanın bir oyuncak ve insanların birer esir olmasını istilzamdan başka neticeler vermeyen her muharebeyi ve her askerliği nefretle karşılar ve bunlarla mücadele eder. Yeşil Ordunun bütün safları ve bütün çalışmaları bir noktaya müteveccihtir Beşerin saadeti ve buna varmak için samimi bir Asya halk ittihadı.. Yeşil Ordunun yeşil cihat bayrağında şu cümleyi aynen nakşedilmiş bilmelidir «Asya, Asyalılarındır. Asya artık kapılarını muharebe, sermaye, ihtikâr, sınıflar, ihtiraslar facialarına ebediyen kapamıştır.

3 — Yeşil Ordu, bir umumî merkez ile vilâyetler, liva merkezleri olan şehirlerde, kaza merkezi olan kasabalarda, nâhiye ve köylerde kurulmuz merkez hey'etleriyle idâre olunur. Umumî merkezler, halkın saadeti, beşeriyyetin kemal, refah ve eşitliğini kendisi için umde edinmiş insanlardan teşekkül eder. Bunların arasına sermaye sahiplerinden, faizcilerden, büyük emlâk sahiplerinden, bilhassa şehirlerde kasabalarda oturup, köylerde köylüleri çalıştırarak arazi ve değirmen işletenler ve bu suretle köylüyü ortakçılık ve mürabahacılık adları altında ezmeğe alışmış olan kimseler bulunamaz. Büyük tüccardan, komisyonculuk, dellâllık, sarraflık gibi müstahsillerle müstehlikler arasında ihtikâra alışmış, gayri insanî kazançlr peşinde koşmuş adamların merkezlerde yeri yoktur.

Merkezlerde çalışacak arkadaşlar, beşer arasında sınıf, fakirlik, zenginlik farkları gözeten kanunlarla meşbu olmasın, hakiki insanlık saadetini görecek derecelerde ruhen yükselmiş memurlar, doktarlar, muallimler, san'atkârlar, rençberler, yazıcılar, hizmetçiler velhâsıl aylık ve gündelik ücretlerle çalışan ve yaşıyan fikir ve beden kuvvetleriyle meşgul insanlardan seçilirler ve bunlar merkezlerde inkılâp nüvesini teşkil ederler.

Merkezler teşekkül eder etmez, bütün arkadaşlar gayelerine sadık kalacaklarına ve inkılâbın fiilen tahakkukuna kadar bütün teşkilât ve icraatta son derece gizliliğe ve son derece samimiyete bağlı ve riayetkâr olacaklarına yemin edeceklerdir.

4 — Yeşil Ordu, âlemde başlayan sosyalist ve bilhassa bolşevik harekâtının yanlış olarak bir şekavet ve yağmacılık suretinde telâkki olunmasından çıkacak karışıklığın önüne geçecek ve bu babdaki afkâr ve temayülleri kendi gayesine doğru çekecek ve kendi maksadı dairesinde temerküz ettirecektir. Bilhassa Rusyadan bizim tarafa geçecek her hangi bir adam, ehemmiyetle tetkik nazarı altına alınacak ve bu hâle göre el altında bulundurulacaktır.

5 — Merkez dışında arkadaş bulup fikir ve teşebbüs ordusunu çoğaltmak en mühim bir işdir. Namusuna, fikrine emniyet olunacak her kimse diğer maddede tasrih olunan (tüccar, komisyoncu, sarraf ve ihtikâra alışmış kimse) içinde bulunsalar da gayelerimize sadık kalacağına merkez hey'etlerince tam kanaat bulunmak şartiyle, efrad meyanına alınırlar.

6 — Alınacak her kimsenin, efrattan bir rehberi ve iki şahidi bulunur ve bunlardan başkasını tanımaz. Efrad, merkezlerden verilecek talimatı harfi harfine yerine getirirler. Bununla beraber, verilecek emirlere ait düşüncelerini rehberlere bildirmek hakkı da efrat için kabul edilmiştir.

7 — Yeminini tutmayıp gayelerimize varmamıza ait teşebbüslerimizi baltalamak sureti ile ihanetleri, merkezlerin şahitlere ve delillere dayanan tahkikatı ile sabit olanlar idam olunurlar. İdam kararını her hey'et kendi mes'uliyeti altında

icra eder. Her merkezin ehemmiyetine göre, ikiden on'a kadar fedaisi ve icra adamları vardır. Bunlar doğrudan doğruya merkeze bağlıdır. İhânetleri tesbit edenler, Yeşil Ordunun pişi azmine dikilecek engelleri cebren kırarak, istihsali zaruri görülen maksatlar hakkında, merkezlerden verilen kararı, gizlice ve geciktirmeden icra ederler. Fedaîler, merkezlerinin verecekleri kararlar ile gerektiğinde birleşirler. Meselâ köylerin ikişerden ibaret olan fedâîleri, köyün tâbi olduğu nahiyenin fedaîleri ile ve sırasiyle kasaba fedaîleriyle birleşerek, takım, bölük, tabur hâlinde toplanırlar. Takım, bölük, tabur sancakları yeşildir. Fedaîler, umumiyetle askerlik etmiş pişkin babayiğitlerden seçilir. Fedaî, yazıldığı günden itibaren yanında bir mavzerle üç yüz fişek bulundurur.

8 — Yeşil Ordu bir «Beşer Saadeti» teşkilâtıdır. Onun nazarında kan dökmek, kadınları, dul ve sefil, evlâtları kimsesiz ve yetim birakmak dünyanın en büyük fenalığıdır. Ancak halkı muharebe gibi siyasi musibetlerden, fakirlik ve sermayedarlık gibi sosyal sefahat ve sefaletlerden kurtarmak, büyük tesisleri yıkmak ile kabil olacağından, gayemizin hususlüne kadar maatteessüf bu yolda bazı icraatta bulunmağa muztar kalacağız.

9 — Gayelerimize fikren muhâlif olanlar, kendilerinden fiilî zararlar gelmedikçe, ıslah ve idâresi kabil unsurlar sayılır ve bunların fikrî muhalefetlerine, fikrî müdafaa ve teşebbüslerle mukabele edilir. Fiilen muhalefette bulunanlar faaliyetlerini, o yerin merkez heyetini maksat uğrunda, zorluğa düşürecek dereceye vardırdıkları takdirde, ilk defa uyuşturucu usullerle ıslaha çalışılır, ıslahtan ümit kesildiği zaman, nâçar imha olunurlar.

10 — Servet ve sermaye sahiplerinden ve büyük emlâk ve akar erbabından olup da fikrindeki yükseklik, ruhundaki necabet sâikası ile gayelerimizi kendisi için de bir ideâl edinenlerin, Yeşil Orduya girmek teşebbüsündeki ciddiyeti servet ve sermayesinden orduya edeceği fedakârlıkla ölçülür ve ilk tecrübe bu fedakârlıkla başlar.

11 — İnkılâba başlamak zamanı gelinceye kadar, hükûmetlerin bugünkü teşkilâtlarını muhafaza lâzım geleceğinden

ve âdî şekavetten ibâret olan her nevi hırsızlık, yağmacılık kat'iyyen memnu ve menfur olduğundan merkezler, hükûmetlerin her türlü meşru ve kanunî çalışmalarına müzahir olacak, şekavetin önüne geçebilmek için elden gelen gayreti yapmakta kusur etmiyecektir. Her merkez, bulunduğu yerin en nüfuzlu ve en aydın hükûmet memurlarını elde ederek, gayemize yararlı kılmağa çalışacaktır. Şu kadar var ki Bunun için biraz fazla dikkat ve fazla ihtiyat lâzımdır.

12 — Umumî merkez, nezaret ve mürakabesini, mürahhasları vasıtasıyla yapar. Yeşil Ordunun fikirlerini yaymağa mahsus bir gazetesi olacaktır.

NETİCE

Alem bir büyük inkılâp karşısındadır. Avrupada bir kısım ilim adamları, «Sosyalizm» mesleği dairesinde, garbın medeniyet perdesi altındaki redâet ve cinayetlerini yıkmak, ortadan kaldırmak için «Burjuvazi» denilen muhtekir ve muhterislerle mücadele ediyor. Bunların en büyük gayesi, çok zenginlerin taşkın sefâhetleriyle, fukara takımının yoksulluktan doğan sefâletine bir had tâyin etmektir. «İslâmiyet ve Şer'i Muhammedî» bu esasları bin üç yüz yıl evvel, Zekât, Fıtra ve Kurban gibi vecibelerle koymuş ve terviç etmiş olduğundan, müslümanlar bu âlemin terviç etmiş olduğu bu sosyal inkılâptan zarar görmek değil, aksine faydalanacaklardır. Bunun içindir ki teşkilâtımızın bir umdesi de sosyalizm harekâtından istifade etmek ve onlara yardım etmektir. Her merkez hey'eti bu umdeyi göz önünde ehemmiyetle tutacak ve inkılâbın tamamiyle husulüne kadar Zekât, Fıtra ve Kurban gibi şeriatın fukara hakkı olmak üzere zenginlere yüklediği vecibeleri münasip surette toplatarak, çalışma gücünü kaybetmiş olanlara dağıtacaktır.

evvel 10 Ağustos 1335 1919 Pazar günü Amasya'da Refet Paşa'nın yâveri Hikmet Beye vermişsiniz. Buna ne dersiniz?

— Ben böyle bir şey vermedim. Refet Paşa bu inkılâbın rüesasındandır. Ben deli miyim ki böyle muzır bir kâğıdı bu adama vereyim? Hattâ bu beyannameyi bile bilmiyorum. Tali-

matnâme sokaklara, kahvelere asılmıştır. Ben Sıvas'a gittiğim vakit Refet Paşa ile yaveri orada idi. Madem ki Amasya'da kendilerine böyle bir beyanname vermişim, Sivas'ta beni görünce bunu neden Paşa Hazretlerine arzetmemişlerdir? Efendim, mesele başkadır: Ben Dahiliye Vekâletine intihap edildiğim zaman, bu Vekâlete o zaman henüz Paşa olmayan Refet Bey namzetti. Benim seçilip, onun seçilmemesi tabiî yeislerini mucip olmuştur. Bundan dolayı şimdi bu işi ortaya atıyorlar. Ben mebus olarak buraya geldiğim vakit Refet Bey de burada mebus idi. Niçin o zaman bu işi meydana koyup ta, benim mebusluğumu iptal ettirmediler. Sonra kabinenin ilk teşekkülünde ben heyeti vekile kararıyle Dahiliye Müsteşarı oldum ve bir ay Dahiliye Müsteşarlığı yaptım. Eğer hakikaten böyle bir şeyim olsaydı, heyeti vekile buna mavafakat eder miydi? Halbuki bu müsteşarlık makamından ben kendim istifa ettim.»

Ngzım Beyin muhakemesi burada hitam buldu ise de, kendisi mahkeme heyeti huzurunda söylediklerinden başka durumu daha da aydınlatmak maksadile hazırlamış olduğu şu müdafaanameyi, bütün mebus arkadaşlarile beraber, mahkeme riyasetine verdi.

NÂZIM BEYİN SON MÜDAFAANAMESİ

«Vâki olan isticvablardan başlıca dört mesele ile alâkalı zannedildiğim anlaşıldığından, bunlar hakkındaki müdafaalarımı hülâsaten arzediyorum.

1 — Yeşilorduya niçin girmişim ve resmî ruhsatla açılmamış olduğunu neden dikkat nazarına almamışım?.

Verdiğim ifadelerde de musarrah olduğu gibi; Yeşilordu Garp Emperyalizmine karşı bir mücadele teşkilâtı idi. Büyük Millet Meclisinin çalışma hedefi de budur. Yeşilordu umumî merkezî, hepsi Büyük Millet Meclisi azasından olmak üzere ondört zattan müteşekkildi ve hepsi hükûmetin siyasetine hakkıyle vâkıf ve müzahir kimselerdi. Fazla olarak içlerine Maliye, Dahiliye, İktisat Vekili olmak üzere üç te nüfuzlu hükümet uzvu vardı. Böyle bir heyet muzur ve hükümetten gizli sayılabilir mi?

Rusya ile dostluk tesisi için Moskova'ya gönderilen Büyük Millet Meclisi Hükûmeti murahhasları, Rusya sosyal inkilâbına

bizim de mürevviç olduğumuzu Moskova'da ifade etmek zorunda kalmışlardı Bunun için de Ankara'da bir teşebbüs lâzımdı. İşte Yeşilordu'nun kuruluşunun siyasî sebebi bu idi ve murahhaslarımız Moskova'da gazetelere bu sayede, resmen beyanatta bulunarak Bolşevik rüesasını bize imale ettiler. Açık kurulamaması da gene siyaset muktezasındandı. Çünkü Garp emperyalistlerinin Anadoluda Şark sosyal inkilâbını okşar bir fikir cereyanından kuşkulanarak üzerimize daha kudurmuşcasına saldırmağa kalkmaları ihtimali vardı. Bu iki siyaset ve iki mecburiyet, içimizdeki mebuslarla hükûmet azaları tarafından güzelce izah ve isbat edilmişti ve her temasta bu hussuta yeni yeni deliller veriliyordu.

Millî Meclis varken, onun içinden böyle bir çalışma hizbi çıkarmak bir cürüm ise, bu cürümden bütün arkadaşların seyyanen mes'ul olmaları lâzım gelmez mi?

2 — Yeşilordunun faaliyetini terketmesi hükûmet reisi tarafından emrolunmuş ve diğer arkadaşlarım da bu emre uymuşlarken ben ve başka bir iki zat neden teşkilâtı devam ettirip genişletmişiz? Bu iddia tamamiyle bâtıldır. Burada yalnız üç noktayı dikkat nazarınıza arzedeceğim.

A — Hakkı Behiç Beyle faaliyeti terkettiğini Mecliste alenen iddia eden Muhittin Baha Beyin «Yeni Gün» gazetesinde çıkmış iki yazısı vardır. Rica ederim bunları dikkatle okuyunuz, görürsünüz ki Muhittin Baha Bey, Yeşilorduyu, hattâ namına kadar bütün teşkilâtiyle benimsemiş olduğunu cihana ilân etmiştir. Ayrıca Yeşilorduyu Komünist fırkasına kalbeylediklerini ve bunun kendilerinin hakkı olduğunu iddia ediyorlar. İlga edilmiş, terkedilmiş birşey hakkında böyle bir iddia sahih olabilir mi? Olursa şimdi nasıl oluyor da yalnız bendeniz suçlu sayılıyorum?

B — Aynı zamanda Yeşilordu ve Komünist fırkası umumî merkezine de dahil bulunan doktor Adnan Bey imzasile —Komünist fırkasının kuruluşunu müteakip Dahiliye Vekâleti makamından bir resmî tamim vardır ki, meali şudur: «Türkiye Komünist Fırkası hazırlıklarını tamamlıyarak resmen kurulmuştur. Ve Yeşilordu tamamiyle Komünist Fırkasına kalbolmuştur.»

Demek ki; Dahiliye Vekâleti ve dolayısiyle Hükûmet Yeşilordunun varlığına ve faaliyette devam ettiğine tâ Komünist

Fırkası kuruluncaya kadar vakıftı ve bunu terviç ediyordu. Şimdi rica ederim, nasıl olur da onlar faaliyeti terketmiş ve yalnız ben faaliyette devam eylemiş sayılırım?

Faaliyeti terketmeyi onlar kabul etmiş, ben de etmemiş isem, niçin kendi iddiaları veçhile yirmi beş kişiden mürekkep olan umumî merkez beni, kararlarına boyun eğmeğe davet etmemiş ve gene niçin hükûmet reisini haberdar edip, elimdeki evrakla mühür vesaireyi almamışlar ve bu bapta hükûmet reisinin müdahalesine başvurmamışlardır. Mademki verilen emri dinlememişim, daha o zaman hakkımda takibat yapmaları lâzım gelmez miydi?

C — Güya Yeşilordu faaliyeti terketmiş iken, ben Yeşilordu Ankara merkez heyetini Komünist Partisi umumî merkezi ilân etmişim ve birlikte çalışmışım. Ortada bu iddiayı ispata yarar hiç bir delil yoktur.

4 — Halk İştirakiyun Fırkası namına ben ve diğer arkadaşlarım, Rusya'daki Mustafa Suphi veya başkalariyle muhabere etmiş ve güya Rusyadan ilk taksit olarak yüz bin altın almışız.. Bu para Halk İştirakiyun Fırkasına bilhassa benimle Şükrü ve Servet Efendilere verilmiş.. Bu isnatlar o kadar vahidir ki, âdeta kendi kendilerini cerk vereddediyorlar. Eylüle kadar çalıştığım Yeşilordu umumî merkezinden Rusyaya ne adam, ne mektup, ne haber, hiç bir şey gönderilmemiştir.

Sonra yüz bin altın Rusya'dan hangi vasıta ile Ankara'ya gönderilmiştir? Hesap edilirse yüz bin altın, yedi yüz eski okka eder. Yedi yüz okka altın o vakitki Gürcistan ve Ermenistan hükûmetleri içinden nasıl geçirilmiş, bzim hududa, tâ Ankara'ya kadar nasıl nakledilmiş? Bunun için bir kere üç araba lâzımdır. Yolların hali icabı, buna hiç olmazsa, yirmi otuz atlı muhafız lâzımdır.

Kars'tan Ankara'ya kadar bir çok hükûmet merkezlerinden geçecek olan bu kalabalık kafileyi, mahallî hükûmetler nasıl olmuş da görememiş. Görmüşse niçin elkoymamış? Buraya hükûmet merkezine haber vermemişler. Farzedelim ki bu paralar da mektuplar gibi gene bir sihir ve füsun ile Ankaraya kadar gelmiş olsun, bunlar ne vasıta ile kimlere verilmiştir? Verildi ise piyasada görülmesi lâzım gelmez mi? Eylülden beri piyasada böyle bir altın bolluğu mu vardı? Varsa altı aydanberi bu memlekette kimlerin altınla oynadığı hükûmetin neden dikkatini çekmemiştir? Ve neden derhal tahkikata geçilerek bu altınlar ve onlarla oynıyanlar meydana çıkarılmamıştır?

YEŞİLORDU NİZAMNAMESİ

1 — Türkiye Yeşil Ordu Teşkilâtı Avrupa emperyalizminin hülûl ve istilâ siyasetini Asya'dan tard etmek üzere teşekkül etmiş bir mücadele teşkilâtıdır.

2 — Yeşil Ordu umum Türkiyede dahi her nevi emperyalizm cereyanlarını ve sermayelerin haksız tegallüp ve tehakkümlerini ref ve izale etmekte tereddüt etmez.

3 — Yeşil Ordu arazi ve umumî servetten bütün efrâd-ı ahâlinin, ancak zati sâileri ve maddî ve manevi kabiliyetleri nisbetinde faydalanmasını temine çalışır.

4 — Su, hava, ışık ve hararet gibi hayatî menfaatlerden sayılan ve umumî olan toprağın hükûmetçe idaresini ve halkın meccanen müşterek mesaisine tahsisini esaslı ıslahat cümlesinden sayar.

5 — Menkul ve servet sağlayan sermayelerden hâsıl olacak faydanın şahıslara ve ailelere değil bütün efrâdı ahâliye temini için iktisadî idarede hükûmetin şiddetli müdahalesine taraftardır.

6 — Yeşil Ordu servet tevlit etmeyen süs ve kullanma eşyasının bugüne kadar devam edipgelen tasarruf haklarına riayet etmekle beraber bundan sonra birikmesine mâni olacak tedbirleri vazifelerinin en ehemmiyetlisi olarak telâkki eder.

7 — Yeşil Ordu, cemiyet hayatında halk hükûmetini ve tam bir «iştirâk-i mesâî» usulünü kabul eder.

8 — Yeşil Ordu harb ve askerlikten, kuvvetin kaynak olduğu temellük hakkı dâvalarından nefret eder. Muharebe ve mücadeleyi, ancak bu dâvalara mâni olmak için emperyalizmi imha edinceye kadar meşru görebilir.

9 — Yeşil Ordu yığılmış veya miras kalmış altınların gölgesinde daima âmir ve mütehakkim yaşayan azınlıklara mukabil, zaruri ihtiyaçlarını bile temin edemiyerek mütemadiyen azınlıklar hesabına çalışan esir insanların teşkil edeceği çoğunluk ordusudur ve hedef bu çoğunluğun refah ve saâdeti, hürriyet ve selâmetidir.

10 — Yeşil Ordu yalnız adalî ve fikrî emeğinin karşılığı olarak yaşıyan rençber, amele, hademe, me'mur gibi beşeriyetin hakiki hâdimlerini teşkilâtının en sağlam unsurları olarak bilir.

11 — Yeşil Ordu zatî sa'y ile cemiyet hayatında yer bulamıyacak acezeyi ve ihtiyar, mâlûl ve mariz olanları umumî hayatın müşterek ve mütesavî menfaatlerinden ayıramaz.

12 — Yeşil Ordu aile hayatına hürmetkârdır.

13 — Yeşil Ordu, İslâmiyetin bütün içtimaî esaslarına istinat ederek asr-ı saâdetin müşterek samimiyetini iadeye ve Batı'dan gelen kendini beğenmiş ihtirasları Asya'dan atmağa çalışmakla yolunu, hak yolu, Allah yolu bilir.

14 — Yeşil Ordu terbiyede geleceği hazırlama işlerinde, kardeşliği her şeye hâkim kılmak umdesini kabul eder.

15 — Mektep tahsilini, cemiyetin müşterek hayatındaki esaslara göre, parasız mecburî ve yatılı olarak sağlamaya taraftardır.

16 — Yeşil Ordu adâlet esaslarında, neticeler ve hâdiseler ile değil, sebepler ve te'sirlerle mücadelenin verimli ve te'sirli olduğuna inanır. Bu sebeple her nevi ihtiraslarla rüçhan ve tefevvuk iddialarını, ruhî marazları, irsî illetleri ıslah edecek müesseselere mahkemelerden, hapishanelerden ve bunlara müntehî olan bütün cürüm ve ceza hakkındaki nazariyelerden ziyade ehemmiyet verir.

17 — Yeşil Ordu en ağır cürmü emperyalizm olarak telâkki ve idam cezasını yalnız bunun taraftarları hakkında meşru mukabele olarak kabul eder.

18 — Yeşil Ordu ahlâk işlerinde içtimaî fayda esasını tâkip eder. Hayır ve şer ancak cemiyetin ve beşeriyetin müşterek saâdeti itiyadiyle kaabil-i tefriktir.

19 — Yeşil Ordu, kızıl inkılâp ordularının samimî bir kardeşlik ile ebediyen bağlısı ve müttefikidir.

20 — Yeşil Ordunun fârik alâmeti yeşil bayraktır. İslâm

kardeşliği bu bayrak altında teessüs ve insanlar arasında kızıl ve yeşil bayrakların ittihadı, mes'ut inkılâba ve gerçek saâdete yönelen çalışmaları tamamlıyacaktır.

21 — Yeşil Ordu Türkiyede hafi (gizli) bir umumi merkez ile idare olunur. Umumi merkez bütün Yeşil Ordu teşkilâtına mâlik memleketlerle bağlı olduğu gibi Moskova ve kızıl orduları merkezi ile de münasebettedir.

22 — Köylere kadar her memlekette Yeşil Ordunun umumî merkezine bağlı hafî (gizli) merkez hey'etleri vardır.

23 — Teşkilâtın şimdilik vazaifesi işbu programdaki esasların halka neşir ve tâmimi ile gelecekteki faliyet zemininin sür'atle hazırlanmasıdır.

24 — Umumî merkez fiilen harekete geçmek zamanını, haricî merkezlerle muhabere ile tesbit ederek büyük faaliyet mrkezlerini tâ'yin ve murahhaslarını îzam eyliyecektir.

25 — Yeşil Ordunun inkılâp hareketi tahmin olunduğundan daha yakındır ve beşerin saâdet ve istihlâsı bu harekettedir.

26 — Yeşil Ordunun teşkilâtına mensup olup da emperyalizm lehinde gayemize hıyânet eden derhal idâm olunur.

27 — İdam hükmü umum merkezce verilir ve şimdilik gizli ve hususî vasıtalarla icra edilir.

28 — Yeşil Ordunun umumî masrafları gizli surette toplanacak ianelerle, mensuplarının vereceği aidattan tedârik olunur.

29 —İane toplamakta şikâyetlere ve Yeşil Ordunun teşkilâtının genişletilmesine mâ'ni olacak tazyikler ile, aleyhtarı cereynları arttırmağa bâis olacak zor ve tehditler kat'iyyen memnudur.

30 — Umum merkez ve varidatı, merkez hey'etinden gönderilecek yüzde yirmi hisse ile kendi hususi teşebbüslerinin te'min edeceği menfaatlerden terekküp edr.

31 — Yeşil Ordu umdelerinin neşr ve tâmimi için makale, risale ve kitaplar yazan fikir ve kalem erbabı umumî merkezce taltif edilir.

32 — Yeşili Ordu umdelerinin aleyhinde neşriyat ve teşvikâtta bulunanlara, şimdilik beşerin saâdetine râci olan büyük inkılâbın mahiyeti ihtiyatlı bir lisanla anlatılarak fikirlerini düzeltmeğe gayret edilir.

Bir de şu var: Halk İştirakiyun Fırkası nizamnamesinin bir maddesindeki «varidat, iane ve teberruatla daha yüksek teşkilâttan gelecek paradan ibarettir.» kaydı hükûmetçe de tastik edilip tanınmıştır. Komünizmin gayesi de dünyada birdir. Komünistler bütün dünyada birbirlerine yardımcıdırlar.

Bizim karşımızda bugün bir tek düşman mevcuttur ki, doğrudan doğruya garp emperyalizminin şer ve şekavet âletidir Biz Halk İştirakiyun Fırkası, Komünist Partisi, bilmem ne partisi hepimiz onunla çarpışıyoruz. Bu fırkalara Rusya, hattâ İtalya, hattâ Fransa Komünistlerinden yardım gelirse, bunu şerre şekavete ve fesada mı hamledeceğiz? Keşke bütün dünya komünistleri bize el uzatsalar ve yardım etselerdi de biz de yalnız garbın değil, bütün beşeriyetin şekavet ocağı olan emperyalizmin yıkılmasına hizmet edebilseydik. Binaanaleyh şu yüzbin altın meselesi bir tasn'iden ibarettir. İsticvabım esnasında bir de hükûmet devirmekten bahsediliyor. Bu evvelâ aklen, mantıken muhaldir. Çünkü Büyük Millet Meclisi bugün garp emperyalizmi ile dövüşüyor. Halk İştirakiyun Fırkasının çalışma hedefi de odur. Şu halde hükûmet devirmek fikri nereden çıkıyor. Bu fiilen aksi sabit bir şeydir. Halk İştirakiyun Fırkasının kurulduğu günlerde Ethem takımı, muhalefete yönelip isyan eder hale gelmişti. İşte o zaman bütün fırka derhal vaziyetini aldı, hükûmete müzaherete karar verdi. Hükûmet mahrem surette buna vakıftır.

Taklibi hükûmet fikri ve iddiası yoktur. Bu iddia tamamen bâtıldır. Benim bildiğim Anadoludaki bugünkü hükûmet tam bir hükûmettir. Onun yıkılacak hiçbir tarafı yoktur. Yalnız bir şey yıkılmak lâzım geliyor. ki o da: Anadolu Halk Hükûmetinin, hâlâ zincirinden kurtalamadığı sabık hükûmet usulüdür. Anadolu, İstanbulla alâkayı kestiği halde, hâlâ Babıâli zihniyeti, hâlâ Tanzimat denilen garp usulü zincirine sım sıkı bağlıyız. Bunların artık yıkılması zamanı gelmiştir. Bunu Büyük Millet Meclisi kürsüsünden, muhterem mebus arkadaşlarıma dadefalarla bağıra bağıra söylemişler, gazeteler açıktan açığa yazmışlardır. Bununla beraber zamanı gelmeden ne yapmak, ne de yıkmak doğru olamıyacağından, Halk İştirakiyun Fırkası; hükûmetin bu günkü teşkilâtını müsait vakti gelinceye kadar muhafaza etmesini ve ona her türlü müzaherette bulunmağı, kendisine umde edinmişti. Görülüyor ki hükûmeti devirmek meselesi bir vehim ve hâyâlden ibarettir. Hülâsa; Yeşilordu, hükûmetin fiilî kabul ve tasvibine mazhardır. Yeşilordu ile beraber kurulduğu, nizamnamesi tarihinden

anlaşılan Komünist Partisi de öyledir.

Birincisine hükûmetten üç vekil de dahil, ikincisinin nizamnamesi Eskişehir Liva (Mutasarrıflık) matbaasında basılmıştır ve hükümetin gözü önünde neşredilmiştir. Binaenaleyh hafî (gizli) değillerdir ve ben bunlardan mes'ul ve muhatap olamam.

Yeşilordu merkezinden yalnız benim faaliyeti terketmemiş olduğum ise, aklen mantıken ve usulen mezduttur. Komünist Partisi le Yeşilordu Cemiyetinin Halk İştirakiyun Fırkası haline gelişi ise, resmî ruhsatla vukubilmuş olduğundan, kanunîdir ve memleket için hayırlı olmuştur. Benim ise, bu teşkilâttan h ç haberim yoktu. Kendi başlarına yapmış oldukları şeylerden de elbette ben mesul olamam.

Mustafa Suphi kimdir bilmem.

Binaenaleyh, bütün bütün tarihe karışmış olan Yeşilordu ve Komünist Partisi aleyhinde şimdi takibata girişmek bilmemki kanuna ne derecede uyar? İtilâf hükûmetlerinin, son konferansa Ankara Millî Hükûmetini dâvet etmeleri üzerine Anadoluda Komünizm cereyanlarının artık durması, durdurulması siyaseten lâzımdı. Bu lüzumu derhal takdir eden her iki fırka da faaliyetlerini durdurdular ve bizim murahhaslarımız Avrupa gazetelerine «Anadoluda Komünizm ve Bolşevizm yoktur ve yaşayamaz.» diye beyanlarda bulundular.

Bunlar kâfi görülmek lâzım gelirken, işi takibata masumlar üzerinde te'diplere kadar vardırmak bilmem ki, ne derece maslahata ve insafa muvafık olur?

Şunu itiraf etmeliyim ki, itilâf devletleri bu defa da bizi aldatmışlardır.

Bilmiyorum, bizim takdir edemediğmiz daha başka bir hikmet var da, vatanın yüksek siyaseti uğrunda behemehal birkaç masumun ezilmesi, feda edilmesi hâlâ muktezi ise, o başka... Vatan yolunda şehâdet, mutlaka muharebelerde kurşun ve süngü ile ölmekten ibaret olmadığını fikir ve iman sahipleri bilirler. İşte ifademin zübdesi bu olup, birinci günü alınıp okumadan ve imza etmeden, üzerine kararlar verilen ifadelerim hakkındaki iddia ve istidalarda henüz ısrar etmekte olduğumu da arz eylerim.

Büyük Millet Meclisi âzasından
Tokat Mebusu Nâzım

AFYON MEBUSU M. ŞÜKRÜ BEYİN MUHAKEMESİ

Şimdi aynı şekilde sanık olduğu halde tutuk bulunmayan Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü Beyin muhakemesine geliyoruz. Mehmet Şükrü Bey, reisin, isim ve hüviyetine ait olan sorusunu kısaca cevaplandırdıktan sonra, başka bir soru beklemeden pek heyecanlı bir ifade ile konuşmakta devam etti:

— Evvelâ beni buraya sevk için isnat edilen cürüm nedir, bunu anlamak istiyorum.? Ona göre beyanatta bulunacağım. Benim anladığıma göre, ben Mecliste yokken, hakkımda bir karar alınmış. Lâkin banaisnat edilen cürüm, siyasî olduğundan, kararın Kanunî Esasî gereğince Meilis ekseriyeti ve tayini esâmi ile alınması icabederken, böyle yabılmamıştır.

Bu, Kanunu Esasîye bir darbedir. Ben takrirler verdim. Dün bana tezkere tebliğ olunduğu zaman, Reis Paşa Hazretlerine «Meclisce bir karar verilmeden İstiklâl Mahkemesine gitmekte mazurum.» demiştim. Zira Mecliste ben yokken konuşulmuş ve ben müdafaada bulunmamıştım»

Memlekette istiklâli temin için, kanunun harfiyen tatbiki lâzımdır. Bunun içindir ki dahili nizamnamemize ve kanuna aykırı olarak verilen kararın, kanunî bir mahiyeti olmadığını beyan ederek takrir verdim. Bu takrirlerim, Reis Paşa'nın bugün bana söyledikleri veçhile celse-i hafîe'de (gizli oturumda) okunmak üzere havale edilmiş... Buna rağmen burada isbatî vücût ettim. Yalnız söyliyeyim ki Kanunî Esasî'nin 79'uncu maddesi gereğince, çoğunlukla verilen bu karar âdi cürümlere münhasırdır. Âdi cürümlerin rüyet mercîi ise, yüksek mahkemeniz değildir. Yüksek mahkemenizden bugün bana tebliğ olunan cürüm ise bir siyasî cürümdür. Yani ortada kanunî bir karar yoktur. Bu sebeple, Büyük Millet Meclisinde kanuni bir karar ittihaz edilinceye kadar, yüksek mahkemenizde sorulacak suallere cevap vermekte mâzurum. Ayrıca şu noktayı da kayt ve işaret etmek isterimki, bu mesele mecliste bahis mevzuu edildiği zaman, sizler de, mebus sıfatile Mecliste hazır bulunmuş ve rey vermiştiniz. Bu suretle lehte olsun, aleyhte olsun reyini ihsas etmiş olan hâkimlerin, hakimliklerini icra etmeleri hukukun esâs kavâidine uymaz ve bundan başka, Büyük Millet Meclisi, kabul ettiği «Teşkilât-ı Esasiye» kanununun birinci maddesinde memleket mukadderatına fiilen el koymuş olduğunu ve icra ile teşrî selâhiyetleri nefsinde topladığını kabul etmiş ve böylece hükûmet işlerini de, kendi i-

çinden ayırdığı vekilleri marifetile görmekte olduğundan, Meclis âzasından her birinin mes'uliyeti, vekillerin mesul yetinin aynıdır. Bu da pek tabiidir. Binaanaleyh evvelâ Mecliste bir şubede hakkımda tahkikat yapıldıktan sonra, bir yüksek divân kurulması ve muhakememin orada yapılması lâzım gelir. Bu cihetle böylece hal edilmeden evvel mahkemenizin bana soracağı suallere cevap vermemekte mazurum. Bu kanunî mazeretimi muhtrem heyetiniz elbette takdir eder.»

Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey, işte bu suretle kanunî hakkını arayıp aldıktan yani Meclis d'lediği şekilde yeni bir karar verdikten- sonra, İstiklâl Mahkemesi huzurunda şu suretle sorguya çekilmişti:

— Bu Yeşilordu teşkilâtma zatıâliniz dahil misiniz?

— Dahil olmadığım gibi, aleyhinde idim. Vakıa bana gelip teklif ettiler. Vakkas geldi; Hakkı Behiç, Doktor Adnan, Muhittin Baha Beylerle yirmi dört kişilik bir teşkilât olduğunu söyledi. Fakat ben girmedim.

— Meclisin üçüncü şubesi, bu meseleyi tahkik ederken muhterem mebuslardan bazılarını dinlemiş. Bunlardan Karasi Mebusu Basri Bey bir ifadede bulunmuş: Hacı Musa mahallesindeki bir evin odasında toplanıp Ankara teşkilâtını yapmağa çalışan kadınlı erkekli davetliler arasında Tokat Mebusu Nâzım Beyle siz de varmışsınız. Mahkemece gizli komünist cemiyetinin Ankara Merkez heyeti azasından bulunduğu tahakkuk etmiş olan baytar Binbaşı Salih Bey de orada imiş. Ayrıca Halime, Rahime, Fatma yoldaşlar denen ve sırtarında palto, yüzleri açık üç tane de islâm kadını varmış.. Bu toplantı ne maksatla, kimlerin tensibile vâki oldu ve neye karar verildi. Lütfen bu hususları tavzih buyurur musunuz?

— Bendeniz Teşrinisâni (Kasım) iptidâlarında buradan, memleketim olan Karahisar'a gitmiştim. Sahibi bulunduğum «ikâz» matbaasını, matbûat ve istihbarat idaresine nakledecektim. Aynı ayın ondokuzunda matbaayı burava getirdim. Fakat matbuat ve istihbarat idaresi almakta taallül gösterdiğinden binbeşyüz lira avansı iade ederek matbaayı geri aldım. İste o sıralarda takriben Kânunuevvel (Aralık) iptidasında hükûmet tarafından teşkil edilip Yeşilordu ile birleştiğini Dahiliye vekâletinin tebliğinden öğrendiğim Komünist Fırkasının içine, hain Ethemle kardeşi Reşit de girmişti ve Ethem, Eskişehirdeki «Yeni Dünya» »matbaasını Ankaraya nakl ederek, burada Umumî Kâtip Hakkı Behiç Beyin mes'uliyeti altında o mahut «Yeni Dünya» gazetesini neşre başlamışlardı. Bu ga-

zete, Ethem'i «Millî Kahraman, Kolordu Kumandanı» diye tavsif etmekte idi ki, bu hâlin iyi olmadığını birçok arkadaşlar gibi bana söyliyen ve Ethemle kardeşlerini yakından tanıyan Afyonkarahisar mebusu arkadaşım Hulûsi Bey aynı zamanda «Komünistliği ilmî şekilde esaslarımıza tevfik suretle yeni bir parti teşkilinden» bahsetti ve bu işi görüşmek üzere ben de Nâzım Beyin evine davet edildim. Nâzım Beyin evinde ben, Hulûsi Bey, Şeyh Servet Efendi ve ilk defa tanıştığım (Hacıoğlu) Salih, Hilmi ve Zinetullah Beyler vardı. O gece böyle bir fırkanın kurulması bahis mevzuu oldu. Esasen daha evvel Salih Bey, Nâzım Beye müracaatla bu mesele üzerinde mutabık kalmışlar, son karar için de bizim gibi bazı zevata müracaat ediyorlarmış. Ben bu noktada fikrimi beyan ederken dedim ki, mademki, Komünist Fırkası kurulmuş ve hükümet tarafından da resmen tanınmıştır, o hâlde ancak «âdetlerimize ve şeriatimize uygun esaslara dayanan bir fırka teşkil edilebilir ve ilerledikçe de ilmî propagandalarla faaliyetini arttırarak karşısındaki fırkayı günün birinde söndürebilir. İşte ben, böyle bir fırka kurmak prensibime muvafık olduğundan bahisle, müzakerelere iştirak ettim ve kurulması muvafık görülen fırkanın programını tetkike koyuldum.»

Bu esnada ben, Şeyh Servet, Nâzım ve Hulûsi Bey, dördünüz «asrî saadetteki müşterek samimiyet» kaydının programa sokulmasında israr ile «aile hakları şeriat dairesinde mahfuzdur» kaydını da ilâve ettirdik. Bu suretle komünist partisince vaktile kaleme alınan program üzerinde daha ufak tefek tâdiller de yapıldıktan sonra hazırladığımız fırka programı ile nizamnameyi Nâzım Bey ve Şeyh Servet Efendi ile birlikte imzalayarak Dahiliye Vekâletine verdik. Hükûmet de, programımızın her sahifesini tasdik ederek fırkayı resmen tanıdığını 7 Kânunu evvel (Aralık 19) günü Emniyeti Umumiye Müdürünün imza mührünü taşıyan bir tezkere ile bize bildirdi. Bundan sonra fırkanın çalışma şeklini tesbit için arkadaşlar tarafından Ziynetullâh'ın evinde bir toplantı tertip edilmiş olduğu bana haber verildi. Oraya gittiğimde isimlerini söylediğiniz kimselerle karşılaştım. Oturduk ve Umumî Merkezin kaç şubeye bölünmesi lâzım geleceğini müzakere ettik ve «Matbuat», «İrşat», «Maliye», «Teşkilât» olarak dört şube olmasını kararlaştırdık. Biz ilmî bir surette çalışmak istiyorduk.

— Eski ifadenizde, Halk İştirakiyun Fırkasının, Ethem'in katılmasile memlekete zararlı olabileceğini hissederek, Türkiye Komünist Fırkasını teşkil ettiğinizi ve isimleri bahis mev-

zuu, Yeşilordu ve komünist cemiyetleri idare heyetlerini teşkil ettiği söylenen Baytar Hacıoğlu ile arkadaşlarının son zamanlara kadar cemiyetinizle alâkadar olduğunu bilmediğinizi ifade buyurmuşsunuz.

Halbuki, Yeşilordu ve Gizli Komünist Partisinin birleşerek Halk İştirakiyun Fırkasının vücude geldiğine dair, arkadaşlarınız Nâzım ve Hacıoğlu Salih Beylerin Yeşilordu ve Gizli Komünist Teşkilâtlarına hitaben yazıp, dağıttırdıkları beyannamede bakınız ne diyorlar:

«Umumî merkezleri, Üçüncü Enternasyonalce kabul edilmiş Rusya Bolşevik programını düstür olmak üzere kabulü muvafık görmüş ve ikisi birleşerek memleket dahilindeki cereyanları birleştirmeye karar vermişdir.» denildiğine ve Halk İştirakiyun Fırkası Umumî Merkezi âzalarından Nâzım ve Salih Beyler tarafından imzalandığına ve tarihsiz olan beyannameye numara konulduğuna ve beyanname metninde «Yeşilordu talimatnamesindeki 37 ci maddeyi te'kiden dikkat nazarına vazederiz. Yeni Umumî Merkezce ittihaz olunan parola (Emek) dir.» denildiğine göre, bu Halk İştirakiyun Fırkasının, Yeşilordu gizli cemiyetinin yalnız ismini değiştirmiş bir başka şekli olduğu hissolunmaktadır.

Zâtâlinizin bu hususdaki malûmatı nedir?

— Eski ifademde arzettiğim gibi, Ethem ile diğer bâzı kimselerin girişleri ile, o fırkanın zararlı olacağına kanaat getirmiştim. Bu kanaatimle, Halk İştirakiyun Fırkası iş birliği yapleri olan «Yeni Dünya»nnn o zamanki yayınları. Ve bunların mağı muvafık bulduk ve bu hususta Afyonkarahisar mebusu Hulûsi Beyle de ilk evvel görüştüm. Tekrar edeyim ki, bu meseleyi iki safahada mütalâa etmelisiniz.

Birinci safhası, Yeşil Ordu ile Gizli Komünist Partisinin birbirlerile anlaşıp birleşmesi ve yahut münferiden faaliyette bulunması, şeklidir ki, ben bunların hiç birisi ile alâkadar değilim. Esasen o zaman burada da değildim.

İkinci safhası ki; Komünist Fırkası teşekkül ettikten sonra, Ethem ile kardeş'nin oraya girmesi ve yine onların gazeteresmî ve gayrı resmî adamlar göndererek şurada burada sözde teşkilâtta bulunmaları, memlekette bir terör yapılması, Ethemin diktatörlüğe heveslenmesi endişesi, beni bu fırka ile çalışmağa sevkeden âmillerdir. Bineanaleyh, 7 Kânunuevvelde (Aralıkda) hükûmetden resmî beyannamesini alan Halk İştirakiyun Fırkası Umumî Merkezi, şimdi okuttuğunuz şekide bir karar vermemiştir. Hayır, böye bir karar yoktur ve hattâ

fırkanın kuruluş maksadına tamamen aykırıdır. Çünkü, (Asrı saadet müşterek samimiyet ve aile hakları mahfuzdur) şeklinde ve bilhassa Rusyadaki zararlı şekillerinmemleketimize girmemesi şeklinde yazılmış ve kabul edilmiştir ki, bu fırkanın kararına muhalifdir.

— Kend'lerile iş birliği ederek Halk İştirakiyum Fırkası Umumi Merkezini teşkil eylediğiniz kimselerden bâzılarının itiraflarına göre, varlıkları memleket ahvali ile alâkadar olmayan bâzı dış teşkilât, paraca yardım vadetmişlerdir. Bu vech'le dahilden veya hariçten size, yani gazetenize nakdî yardımda bulunuldu mu?

— Bunu iki suretle reddederim. Benim yardıma ihtiyacım yoktur. Fikirlerimi neşreden, mevki tutmuş gazetem var. Bu günkü mücahedelerin başlangıcında yaptığım neşriyat yüzünden İstanbuldaki Vükelâ Mecl'si kararile üç defa gazetemin kapanması da gösterir ki, rastgele bir gazete sahibi değilim. Makinelerim var, matbaam var, ailemin serveti var. Ben böyle isnatları kat'iyen kabul etmem. Bana İngilizler lehlerine propaganda yazıları yazmam için neler vadetmişlerdir, bilenler çoktur. Ben paraya tamâ eden adam değilim.

— Birçok ifadelerinizde, memleket için çirkin bir diktatörlük tesis edeceğine kanaat getirerek, kendisinden daima kaçındığınızı söylediğiniz âsi Ethem ve kardeşi Tevfik ile filhakika daha evvelce o kadar münasebet ve samimiyetiniz yokken, Ethemin isyanı arifesinde, hükûmet ve orduya karşı aldığı muhalefet vaziyetini tamamile belirttiği bir anda, Reşit ile pek sıkı temasa geldiğiniz ve gizli gizli görüştüğünüz ve Ethemin tedibinden vaz geçilmesini vatan ve millet menfaatine uygun bulduğunuz kanaatini ihsas ederek, teşebbüslerde bulunduğunuz söyleniyor. Lütfen bu hususu tenvir biyurur musunuz?

—Değiniz doğrudur.Ben Ethem'in kardeşi Reşit ile görüştüm. Bir toplantıda Tokat Mebusu Sait Bey tarafından çağrıldım. Bizi Yunus Nadi ve Kâzım Beyleri rehin olarak gönderdiler. Gittik. Paşa vesikaları okuduktan sonra, hey'et giderken bana işaret etti. Geriye kaldım ve kendisine(bunun tepelenmesi lâzım geliyor) dedim.

Eğer kuvvetlerimiz müsaitse, bu fırsatı kaçırmayalım. Bunu tepeleyelim dedim. Ve bu işe Mecliste müzaheret edeceğimi söyledim. Paşa teşekkür etti. O vakit ben, bu adamların iç yüzlerini anlamak için sık görüşmeği lüzumlu gördüm. Bunu Paşa da biliyordu Bunları Paşa Hazretlerinden sorabilirsiniz. Vicdanından eminim. Sizi bu hususta daha ziyade tenvir edebilir-

ŞEYH SERVET'İN MUHAKEMESİ

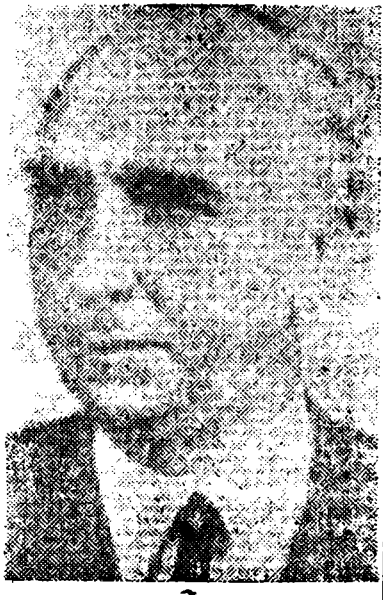
Sıra Şeyh Servet Efendiye gelmişti, mahkeme reisi ona da sordu:

— Ankara'da teşekkül eden Yeşilordu'nun Merkezi Umumî âzasından bulunduğunuz söyleniyor. Bu cemiyetin maksadı ve cemiyette ne gibi vazifeler gördünüz?

— Böyle teşekkül denecek derecede bir Yeşilordu cemiyeti bilmiyorum. Hazırlık mahiyetinde, bazı zevat ile bir kaç defa müzakerede bulunmuştum. Maksat; memleket içtimaiyatını

Yeşilordu Cemiyeti erkânından Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi.

Yeşil Ordu Cemiyeti ve daha sonra Türkiye Komünist Partisi Umumi Kâtibi Hakkı Behiç.

ıslâh için fikrî ve amelî teçhizatta bulunmak, terbiye-i efkâra çalışmak şarkta çıkan son hâdisei içtimaiyyeye karşı da islâm dinî ve mezhebi an'aneleri dairesinde varlığımızı muhafaza çalışmaktan ibaretti. Nizamnamenin sarih maddelerinin bi

cisi: (Asrı saadetin samimiyeti müşterekesine rücu) idi.

İkincisi: Hukuku aile vesaire ahkâmına şeriat dairesinde riayetti.

Hülâsa Yeşilordu namına teşkilât meşkilât bilmiyorum, duymadım. Çünkü Bursa'da idim, oradan geldikten sonra toplantılar da tatili faaliyet etmişti. Bursadan dönüşümde ortada bir şey yoktu.

— Tokat Mebusu Nâzım Bey huzuru mahkemedeki ifadesinde Yeşilordu cemiyeti Merkezi Umumî âzası olarak ifayi vazife ettiğinizi ifade ediyor.

— Yukarıda da söylediğim gibi bir cemiyeti ilmiye ve tenvir mahiyetini geçmemek üzere muayyen bir maksat uğrunda çalışmak istemiştik. İşte o kadar.

— Demek Yeşilordu nizamnamesinden ve talimatnamesinden malûmattar değilsiniz?.. Bakınız işte nizamname ve talimatnameler.

— Hiçbiri yok. Böyle birşeyler varmış diye haber almıştım. Nâzım Beye sordum. Ben Bursada iken birşeyler yapmış olduklarını söyledi. jbo?

Bu vasıfları haiz olduklarına emin olduğumuz bazı zevatı alarak yarın bir yerde toplanacağız ve orada birleşeceğiz demiştim.

Ertesi günü Zinetullah Bey'in evinde toplandık. Fakat hakikaten benim de müteessir olduğum bir hal karşısında kaldık. Evde her ne kadar mütesettire, olsalar da, o müzakere esnasında, islâm hanımlarının bulunması doğru değildi. Çünkü muhitimizin an'anelerine muhalif ve suitefehhüme çok müsait bir haldi. Müteessir olmakla beraber, kuru bir taassuba hamledilmesini önlemek, o günkü içtimaı da bozmamak için açıktan bir soğukluk göstermedim. Lâkin Basri gibi pek dindar bir adamı dâvet ettiğimden dolayı çok mahçup oldum. Çünkü bütün hayatım daima karşımdakiler ve muhitimdekilerin her türlü hislerine saygı göstermekle geçmişti. Her ne ise, oradaki müzakerede, Basri Beye programı okuyalım, dedim. Fakat hazırlanmamış olduğundan okunamadı. Şubeler intihabı meselesi çıkarıldı; iş münakaşaya dökülünce, zaten mahcubiyetten bunalmış olduğumdan artık biz gidelim, diye ayağa kalktım ve Basri Beyin evi yakınmış, oraya gittik. Giderken yolda dedim ki: (— Birader çok mahcup oldum. Lâkin bunları biz kendi hallerine bıraktıkça bu marazî halde yuvarlanır giderler. Biz metin olalım, bunlara yaklaşarak irşat tecrübelerini yaptıktan sonra silkip atalım. Daha hüsnüniyete, hayra matuf bir çok

ilmî ve dinî düşüncelerim var. Gelin görüşelim, dedim. Gelmediler, ertesi gün ben gittim.

— Ilmî tetebbüünüz ve derin kanaatinize müstenit içtimaî akide ve gayelerinizi memlekette tatbik etmek emelile bir fırka teşkil edilir ve o fırkanın Merkezi Umumî âzası meyanında bulunur, velev bir müddet gaybubeti müteakip avdetten sınra olsun bu fırkanın derecei mesaisi ve kendisine muaveneti nakdiyede bulunan zevat veya heyetlerin olup olmadığı hakkında arkadaşlarınızdan istifsarda bulunmaz mısınız?

— Bendeniz yolda gelirken bugün için böyle fırkaların devamı siyaseti hazıramız için ancak hayırlı olmıyacağını anladıklarından dolayı terki faaliyet ettiklerine dair haberler işitmiştim. Esasen benim kanaatim de kat'î surette o merkezde temerküz etmişti. Ancak ferdî ve ilmî irşatlardan başka, bizim fırka ve cemiyet halinde çalışmamız faydasız olduğunu anlamıştım. Bu sebeple artık böyle şeyleri sormak icap etmedi ve bundan böyle de kanaatı katiyyem ferdî irşatlarla çalışmaktan ibaretti.

VAKKAS FERİD'İN MUHAKEMESİ

Mahkeme reisi Yeşilordunun kurulmasında en önemli rolü oynamış olan Vakkas Ferid Beyin de hüviyetini tesbit ile, Malatyalı ve kırkbir yaşında, son memuriyetinin de Alacadağ Kaymakamlığı olduğunu anlayınca, muhakemesine şöyle devam etti:

— Siyasî ve içtimaî fırkalardan hangisine dahilsiniz?

— Siyasî mesleğim sosyaldir. Meşrutiyete kadar hiç birisine intisap etmemiştim. Mesleğim ilmî idi. Meşrutiyetten sonra siyasî hayat açıldı. İttihat, İtilâf Fırkalarını tetkik ile İttihada intisabım vardı.

— Ankara'da Yeşilordu namile bir cemiyet teşekkül etmiş ve sonra bu cemiyet bir istihale geçirmiş bazı beyannameler yapmışlar. Bu hususdaki malûmatınız?

— İstanbulda iktisat dersine meraklı idim. «Kapital»i ve aksini mütalâa ettim. İttihat'a mutî idim. Sosyalistliği severdim. Mütarekede Kaymakam idim Bir gün imzasız bir mektup aldım. Rauf Bey ile Paşa yazıyordu. Bu umumî olsa gerekti. Mektubu aldım. Maraş, Ayıntap vakaları oluyordu. İstifa ettim. Maraşa gittim. Orada gönüllü sevkettim. Sivas'a geldim. Selâhattin Beyin tavsiyesi ile Meclisin küşadında buraya geldim. Tavsiyeyi Paşaya gönderdim. Kasreti meşgûliyet hasebile

bir kaç gün sonra Paşa ile görüştüm. Bana iki kişi gösterdi. Hakkı Behiç ve Erzurum Mebusu Necati Beyler... Sosyalitsliğime dair bir şeyler sordu, onları takdim ettim. Necati Bey sosyalist değildi. Hakkı Behiç ile tamasımız fazla idi. Anadoduyu gezdim, halkı ikna ettim. Bir çok lâkırdılarla bezgin bir vaziyette duran ahalinin kuvvei maneviyyelerini yükselttik. Arkadaşlarla Yeşilordu Merkezi Umumisine gittik.

— Bu suretle teşekkül etmiş olan «Yeşil Ordu» da bir müddet faaliyetten sonra karar vermişsiniz, Ankara merkezine müracaat etmişsiniz.

— Bunlar Şubeyi açmak istediler. Beni sosyalist fikrimden dolayı kabul ediyorlardı. Ankara hey'eti merkeziyesini teşkile Hüsrev Sami Bey ile Binbaşı Salih Bey memur idi. İkinciteşkilât Eskişehir, onu teşkile Mehmetçe memur edilmişti. Ramazan bayramı münasebeti ile Bursa'ya giderken Süreyya ve Yunus Nadi Bey, Behram Beyi tahlif etmişler. Eskişehir ve Konya'da maarif müdürü, polis vesaireden mürekkep bir hey'et teşekkül etmişti. Aydın mutasarrıfını da tahlif ederek göndermişlerdi. Ben gelirken gazeteler Bolşeviklerin lehine dehşetil propaganda yapıyorlardı Elâziz vâlisini, Kayseri mutasarrıfını tahlif etmişlerdi. Tatili faaliyet esbabı, bir hey'et Rusya'ya gönderilecekti. Yunus Nadi Bey'le, Nâzım Beyi murahhas tâyin ederek göndermek istiyorlardı. Hükûmetin vesika meselesi ve para meselesi mâni oldu. Sırrı Beyin Meclisi Mebusan'da buna dair bir yazısı vardır. Elli kişiyi tahlif ettiler, bir kuvvet meydana geldi. Mustafa Kemal Paşa hazretleri heyetin içindeki âzaların bazısına itiraz etti. Ethem Bey'i merkezi umumîye almışlar, paşa bundan muğber mi olmuş, bilmiyorum «Tatili faaliyet edeceksiniz.» demiş. Onun üzerine bir içtima aktedildi. Tatil edelim mi, etmiyelim mi? Bunun millete faydası olduğunu izah için paşaya bir hey'et göndereceklerdi. Reşit ve Süreyya Beyi memur ettiler. İsrar üzerine paşa hazretlerine tatili faaliyet emrini verdirmişlerdi. Bir gün Yunus Nadi Bey ile Nâzım Bey tekar paşaya gönderilmişti. Yine muvafakat cevabı alınamadı ve terk edildi.

Yeşil Ordu teşkilâtı da burada netice buldu. Hey'et 13 kişi idi.

— İçtimaları nerede yaptınız?

— Ekseriya Şeyh Servet Efendinin evinde, bazan Hacı Şükrü Bey'in odasında birkaç defa da reji'de, iki üç defa da İzmit Mebusu Hamdi Bey'in evinde yaptık.

— Bu tatili faaliyet kararına merkezi umumî içerisinden itiraz edenler kimlerdi?

— Ben herşeylerine vâkif olamadım. Buna ittifakla karar verildi. Birkaç kişi bilâhare çalışacaklardı. Nâzım Bey, Şeyh Servet Efendi, Süreyya, Hüsrev Sami Beyler.

— Bu tatili faaliyet kararı üzerine Ankara hey'eti merkeziyesi ve merkez umumî âzasından iki zat ehemmiyet vermiyerek faaliyetlerine devam etmişler ve gizli Yeşil Ordu'nun ismini «Hafi Komünist Partisi» ne kalbeylemişler, bu hususta malûmatınız.

— Ankara hey'eti merkeziyesi, son zamanda merkezi umumîye karşı bir vaziyet aldı. Şeyh Kutbettin Efendi de vardı. Ankara heyeti merkeziyesi binbaşı Salih Bey ile bir de muallim Nuri Efendi vardı. Sonra tahlif olunarak daha bir takım kişiler alındı. Bunlar da Ankara hey'eti merkeziyesine dahildir. Ben hiçbir zaman Salih ve Nuri ile rejide buluşmadım. Sa-

KOMÜNİST FIRKASININ KURDUĞU TÜRK ALAYI

Ali Fuat Paşa (Cebesoy) hatıratında şöyle der:

«1921 Ocak ayı içinde, Büyük elçilik vazifesine başlamak üzere Moskova'ya giderken uğradığım Bakûde Sovyetlerin tehdit ve baskısı ile Türk Komünist Fırkası tarafından 1200 mevcutlu ve tam teçhizatlı bir Türk piyade alayı kurulduğunu gördüm.

Alay esaretten yurda dönmekte olan Türk subay ve erlerinden vücuda getirilmişti.

Mustafa Suphi ve arkadaşları bu alayı Türkiyede kendi çıkarlarına alet olarak kullanmak hayaline kapılmışlardı.

Bu subay ve erlerle konuştum. Hemen hepsinin Mustafa Suphinin ve teşkilâtının tehdit ve tazyikleriyle bu alayda vazife aldıklarını ve hiç birinin Bolşevik akidelerine ve komünist partisine bağlı olmadıklarını ve bir an evvel memleketlerini dönerek kurtuluş mücadelesine katılmaktan başka bir istekleri bulunmadığını memnuniyetle gördüm.

Bu alay, bir müddet sonra Bakü'den Türkiyeye sevk edilirken yolda, Taşnak Ermeni kuvvetleriyle çarpışmalar yapmış ve böylece kendisine yol açıp, milli mücadeleye katılmaya muvaffak olmuştu.»

lih'in sosyalist bir fikirde olduğunu merkezi umumîye bildirdim.

İslâmları ittihat ettirmek maksadımızdı. Nizamnâme olarak elime bir kâğıt verildi. Nizamnâme böyle olur. Hüsrev Sami Bey merkezi umumi ile münasebette bulunurdu. Ben nizamnâmeyi götürdüm. Fakat kabul edilmedi. Resmen ayrıldık. Terki faaliyet edilmeden bir soğukluk görüldü. Tarihini tesbit edemem, ayrılık oldu. Ben şahsen döğüşecektim. Bahçede Zinetullah ile tokat tokata vuruştuk. Esbabı, beyannâme yazmışlar. İttihat, bolşevik beyannameleri varmış. Bu benim âsabıma dokundu ve gürültü oldu. Şerif Manatof ve Salih ile benim aram açıktı. Ondan sonra Zinetullah ile iki defa görüştüm.

— Yeşil Ordu talimatnâmesini gördünüz müz?

— Görmedim, duymadım. Yeşil Ordu kapital ve emperyalizme karşı bir hey'et hâlinde vücuda gelmişti. Esas talimatı Hakkı Behiç tarafından kaleme alınmıştı. Bir gün gittim Okunuyor. Eskişehir'de tab'edilmişti. Bir de dahilî nizamnâme olacaktı. Partinin mülga «Komünist Partisi» ne inkılâb ett'ginden malûmatım yoktur. Ben burayı Eylülde terk ettiğimi vesika ile isbat ederim.

— Varmış malûmatınız.

— Tayin olunmuştum... Ruslar geldi, istikbâle gittik. Bir gün oraya gittim. Odada Türkçe bilen Ali Oruç Bey vardı. Salih elinde bir zarf, Ali Oruç'a verdi. Ali Oruç beni Sosyalist biliyordu. Iyice dikkat ettim. Komünist mühürlü bir nizamnâme vardı. Bakmak istedim. Salih, Ali Oruç'a «Bu hükûmet hafiyesidir, gösterme» dedi. O da cebine koydu. Bunun ne olduğunu anlamak istiyordum. Bana hafiye demesi de gücüme gitmişti. Hacı Şükrü ile geldim ve mühürlü bir komünist teşkilâtı gördüğümü söyledim. Ayrıca, paşaya da gördüklerimi resmen bildirecektim. Bu hususta polis dairesinde verilmiş ifâdem de vardır.

— Bu yeşil Ordu teşkilâtının bazı şubeleri memlekette kendi maksatlarına muhalif olan kimseleri imha etmek ve teşkil ettikleri fedaî kütleler ile Hükûmeti Milliyeyi devirerek bir inkılâp yapmak fikriyle Ruslarla münasebete girişmişler ve onlardan nakdî yardım ve faal muavenet talep etmişler, sizin bu hususiaki ihtisasat ve malûmatınız nedir?

— Ruslar geldiği zaman, haftasında bir memuriyetle gittim. Ruslar burada iken, iki defa ziyaretlerine gittim. 29 Eylül 1336 tarihli seyahat ilmühaberim vardır. Ben kazaya kaymakam oldum. Cepheye birçok efrad sevkettirdim.

BAYTAR SALİH'İN MUHAKEMESİ

Hüviyeti tesbit edilerek, kırk bir yaşında, Trabzonlu, evli ve Ankara hayvan hastahanesi müdürü olduğu anlaşılan Baytar Salihin, uzun süren muhakemesi esnasında, anlattıkları içinden, sadece durumu aydınlatır mahiyette olan sözlerini alıyoruz.

Reisin «Siyasî fırkalar veya sosyal grup ve zümrelerden hangileri ile münasebette bulunduğunuzu ve hangi tarihte ne suretle yeni bir fırka kurmuş olduğunuzu izah eder misiniz? sualini şöyle cevaplandırmıştır:

— Fikren Halk İştirakiyun Fırkasındanım. 1336 — 1920 senesi Nisanının son günlerinde, Ankara Millet Bahçesinde Vakkas Ferit ve Şerif Manatof tarafından sosyalizm ve Rus Bolşevik inkılâbı hakkında konferanslar verilmişti. Bunlardan aldığımız malûmattan pek memnun olduk. Bu inkılâp mefkûresinin insanları kurtarıcı bir mefkûre olduuna fikrĝen ve ruhen kanaat getirmiştim. Cihanın bir cüz'ü olan memleketimizin de bu cereyandan istifade etmek istediğini görüyordum. Vakkas ile fikir teatisinde bulunduk. «Bunun memlekette ne suretle intişarını istiyorsunuz?» dedim, anlattı, «Büyük bir teşkilâtı kabul eder misiniz?» dedi. Ben de, kabul ederim, cevabını verdim. «O hâlde birkaç arkadaş ile iş görebilecek bir vaziyette birleşmek lâzımgeldiğini» söylediler... Yanılmıyorsam, Maarif Vekâleti ilk Tedrisat Mümeyyizliğinde Nuri Bey isminde bir zatın Vakkas ile münasebette bulunduğu anlaşılıyordu. Temas ettim. Bu zat sosyalizm hakkında fikirler besliyordu. Nihayet anlaştık, hemfikir olduk. Bu sırada Vakkas «Birkaç gün sabrediniz. Burada bu mefkûreyi taşıyan ve halkı bunun etrafında toplamak isteyen bir teşkilât vardır. Sizi onlarla temas ettireceğim, dedi. Haziranın on dördüncü günü Nuri Beyle beni, bahsettiği yere yâni reji (tekel) idaresinde bir odaya götürdü. Orada bir zat ile görüştürdü. Bu zat, Tokat mebusu Nâzım beydi. Onunla komünizm esasları üzerinde beş on dakika konuştuk. Nihayet: «Pek âlâ dedi, sizi teşkilâta kabul edeyim. Siz de bu esaslar dairesinde arkadaşlarınızı aydınlatırsınız!» Bundan sonra bize Yeşilordu nizamnamesi diye bir şeyler verdi. Dışarı çıkıp da bu nizamnameyi okuyunca, hey'eti umumiyesini matlûba muvafık bulmadım. Vakkas

Ferit ile bu hususta çok münakaşa ettik. Nihayet, fırka hâlinde meydana çıkmak ve açık surette halkı aydınlatmak vazifesine devam etmek üzere (Halk İştirakiyun) fırkası teşekkül etti!

— Cemiyetinizin Türkiye dışındaki Komünist teşkilâtları ile alâka ve bağlılık derecesini izah eder mesiniz?

— **Memleketimizin dışındaki teşkilâttan hiç biriyle doğrudan doğruya bir münasebetimiz yoktur. Yalnız Bakûda bulunan ve işittiğimize göre esirlerden müteşekkil bir fırka varmış. Oradan Süleyman Sami isminde birisi gelmiş. Onunla görüştük. Vaziyetimizi sordu. Genişlemek için imkânsızlık ve maddî vasıtalara ihtiyaç olduğunu söyledik. Para bulunursa, ileride gazeteler kurmağa imkân bulunacağını söyledik. O da oradan para göndereceğini, ancak bütçe yapmamızı söyledi. Biz de bir bütçe tanzim ettik. Sokakta bulunan dilenci çocukları toplayıp mektepler açmak, sonra kazalarda, nâhiye ve köylerde teşkilâtlar; kademe, memur, kâtip gibi maaşla çalıştırılacak kimseler için ve her şey için ayda 700 — 800 lira kadar taksitlerle bir de matbaa mübayaası için lâzım olan paraları tesbit ettik. Yaptığımız bütçeyi alıp giden Süleyman Sami'den şimdiye kadar da bir haber gelmedi!**

— İfadelerinizde Yeni Dünya gazetesi mes'ul müdürü Arif Oruç beyin teşkilâtlarınıza dahil olduğunu ve Ankarada bulunduğu müddetçe heyeti merkeziyeniz toplantılarında hazır bulunduğunu söylemiştiniz. Halbuki, Arif Oruç bey sizin (Nigehban) ve başka adı ile (Kızıl Hançer ve Halâskâran) askerî ihtilâl cemiyetlerine dahil olduğunuzu, mitralyöz zabiti Sadri efendiden duymuş ve bunun üzerine sizden ve cemiyetinizden râbıtasını kestiğini bildiriyor. Hattâ âsi Etheme (Size ve tekliflerinize, kapılmamasını, aksi takdirde vatana fenalık yapmış olacağını) söylemiş. Hakikaten Arif Oruç sizin cemiyetinizden alâkasını kesmiş midir? Ferit efendinin «Yeşil Ordu Cemiyeti muvakkat bir müddet için mesaisini tatil edecektir. Mührü bir yere gömünüz» dediği ândan sonra sizinle işbirliği etmemiş midir? Bunlarını tesbit ediniz!

— Arif Oruç beyin beni karıştırdığı bütün mülâhazalar ve mütalâalarını şiddetle reddederim. Ne Nigehban, ne gizli komite, hükümet düşürücü, ihtilâl yapıcı bir komite ve ne de halâskâr, «Kızıl Hançer» askerî komiteleriyle hiçbir zaman

münasebet ve irtibatta bulunmadım. Benim ruhumda itikatlarımda, mefkûrelerimde, memleketin bir ferdini dahi imhaya mâtuf olabilecek bir hey'etle iştirakim imkânı yoktur. Ben ilim ve fenle milletimin tenevvür ve saadetini isteyenlerdeKırk, kırkbir senelik hayatımda bir kimseye bir fiske dahi vurmuş ve küçük bir fenalık etmiş adam değilim. Arif Oruç'un bizimle teşriki mesai meselesine gelince ve burada ifade ettiği veçhile: Bizi kanlı bir adam görerek bizden ayrıldığından bahsetmesine yerden göğe kadar teessüf ederim. Komünizm esasatı dahilinde bizimle daima beraber çalışacağını (Yeni Dünya) sı Ankara'ya geldikten sonra dahi söyleyen bir arkadaşımızın böyle bir mahkeme esnasında beni bu derece suizan altında bırakmak istemesine tekrar tekrar teessüf ederim. Bütün bu zan ve vehimleri âdi bir iftira diye şiddetle reddederim.»

— Memlekette komünist teşkilâtını temin için ne gibi bir mülâhaza ile hududumuz dışındaki bir milletin parasından istifade etmek istediniz? Bunu da izah ediniz!

— Biz bu parayı Bakû'da bulunan ve Türk esirlerinden müteşekkil olan Türkiye Komünist fırkasının reisi Mustafa Suphi ile ismini unuttuğum diğer bir âza tarafından imza edilmiş itimatnameyi haiz olan Süleyman Sami'den istedik.

— Zatıâlinizden başka bu Yeşil Ordu ve Türkiye Komünist Cemiyeti teşkilâtına dahil olmuş ordu mensuplarından kimler vardı, isimleri nedir?

— Birkaç baytar arkadaş vardı.. Kenan efendi vardı... Hey'eti merkeziyeye müracaat edilirse, defteri mahsusda isimleri tamamen görünür ve bunlar da, son zamanlarda girmişlerdi.

— Bir memleketin mevcudiyeti ve istiklâli ordusuna ve ordusunu teşkil eden bütün mensuplarının her hususta vahdetine mütevakkıf olduğu ve böylece askerî kanunların zabitanı siyasetle iştigalden sarih bir surette menettiği hâlde, zatıâlilerinin ve gizli cemiyetinizin ordu ve zabitanını ele almak üzere komünist teşkilâtını orduya sokmaktaki maksadınızı lütfen izah buyurunuz?

— Milletin her sınıf efradı tarafından hazmedilmeksizin yapılacak olan bir inkılâbın, herhâlde, birçok sarsıntılara se-

bep olacağını bildiğim için ve memleketimizin bu gibi sarsıntılara artık tahammülü kalmadığına kani bulunduğumdan, efradı milletin hangi sınıftan olursa olsun hepsine bilâ istisna komünizm esasları dahiinde tenviratta buunmağı bir vazife addetmişimdir.

— Mahkemeye bir mektup yazarak, ifadelerinizle mahkemeyi tenvir edeceğinizi bildirmişsiniz, söyleyiniz.

— Nazım beyin komünist partisi ile olan münasebetlerine dair vâki olan yanlış rivayetler ve bunların verdiği neticeler hakkında biraz maûmat vermek isterim. Gerek hükümeti ve gerekse mahkemeyi tenvir etmek için bunu bana vicdanım emrediyor. Yeşil Ordu merkez-i umumisinin bir kısmı tatili faaliyet etmiş iken, «diğer bir kısmı gizli komünist partisi teşkiline kalkarak faaliyetlerini devam ettirmişler» tarzında olan mütalâalar kat'iyen gayrivâkidir. Çünkü hükümet Ethem hâdisesinden elde etmiş olduğu evrak meyanında komünist partisinin mührüyle mühürlenmiş evrak da bulduğu zaman hükümet darbesi yapacak gizli bir komitenin var olduğuna zahip olmuş ve bu komite ile mebusların münasebetini de velev rivayet şeklinde işitmiş bulunduğundan meseleye o nisbette ehemmiyet vermiştir. Halbuki meselenin aslına tamamen vâkıf olarak teminen söyleyebilirim ki, Nâzım beyin Türkiye Komünist partsinin faaliyet ve devamında hiçbir tesir ve malûmatı yoktur.

Saniyen umumî efkârda ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasına mensup âzalar arasında maalesef bir tevehhüm uyandığını hissettiğimden bu babda bâzı izahat vermek isterim. Bu tevehhüm nedir?

Güya Ethem hâdisesi sebep ittihaz edilerek Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının faaliyetine hükümet bir sekte vurmak maksadiyle bu gibi tevkifatı icra etmektedir. Bunun bir vehimden ibaret olduğuna bendeniz şahsen kaniim. Çünkü bir fırkanın faaliyetine sed çekmek isteyen hükümet, o fırkanın programınd tasdik etmez o fırkayı tanımazdı.

Ethemin ilk isyan alâmetleri meydana çıktığı zaman aldığımız malûmata göre Ethem'le Refet ve Fahrettin beylerin aralarında mevcut bir münaferet gittikçe büyüyerek ehemmiyetli bir mesele şeklini almıştı. Bu neticenin cephedeki kuvvetler arasında bir müsademeyi intac edeceğinden korkuluyordu. Mensup olduğum Halk İştirakiyun Fırkası merkezi umumî-

sinde yaptığımız bir içtimada bu mesele müzakere edildi ve âkıbeti vahim olacak olan böyle bir vak'anın ne yapıp yapılarak önlenmesi için fırkaya mensup mebusların bütün mevcudiyetleriyle sarf-ı mesai etmeleri icabeder diye görüşüldü.

Şu vak'a da gösterirki Ne benim ve ne de arkadaşlarımın Ethemin hükûmeti devirmek maksadı ile yaptığı harekâtta hiçbir dahlimiz yoktur.»

Mustafa Kemal Paşanın, memlekete zararlı olduğunu görerek, kapatılması gerektiğini bildirişine rağmen, gizli gizli faaliyetine devam eden «Yeşil Ordu ve Türkiye Komünist Partisi» nin başında, en inatçı «baş» olarak Ankara Hayvan Hastahanesi Müdürü Baytar Hacı oğlu Salih Beyin bulunduğu. Istiklâl Mahkemesi'nin eline geçen «gizli» bir tamim ile de, kat'i şekilde sabit olmuştu. Baytar Salihin, kafadar yoldaş Etheme de imzalattırıp, partileri teşkilâtlarına gizlice gönderdikleri bu 1 numaralı tâmim aynen şu satırları ihtiva ediyordu:

«Yoldaşlar; Anadolunun geçirmekte olduğu buhranı ve şark inkılâbının bügün müteveccih olduğu genişleme ve yayılma hedefini dikkat nazarına alan Yeşil Ordu ve Türkiye Gizli Komünist Partisi Umumî Merkezleri, Üçüncü Enternasyonalca kabul edilmiş olan «Bolşevik» fırkası programının düstûrülâmel ve düsturul inkılâp olmak üzere kabulünü muvâfık görmüş ve her ikisi birleşerek, memleket içindeki bütün içtimaî (sosyal)i nkılâp cereyanlarını birleştirmeğe karar vermiştir.»

«Büyük Millet Meclisinde teşekkül etmiş ve tesekkülünden beri halka ve halk inkılâbına doğru mâsum adımlarını da atmış olan Halk zümresiyle beraber, hepsi birden, diğer teşkilâttan her türlü alâkayı kesmek için: «Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası» adını almıştır. Gazetelerde ilân olunduğu veçhile. bu müttehit ve samimî teşkilâtın, son defa teşekkül eden Türkiye Komünist Fırkası ile hiçbir münasebeti yoktur.»

«Kapitalizmin ve emperyalizmin beşeriyet için bir belâ olduğuna ve zavallı Anadolu emekçilerinin artık tegallüp ve tehakküm sınıfından kurtulması zamanı gelmiş bulunduğuna kani olan «Türkiye İştirkiyun Bolşevik Fırkası» bütün cihana saadet ve Türklere artık rahat ve selâmet vercek olan muazzam emekçiler inkılâbında gayet samimî ve gayet doğru olmayı ve ihtirasçı fiil ve şahıslardan kaçınıp sakınmayı en birinci harekt düsturu tanımıştır. Bundan sonra «Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası» bayrağı altında birleşecek olan Anadolu Halk

eşkilâtının da bu samimiyet ve ciddiyeti umde edinmelerini emmiyetle tavsiye ederiz. Şurası iyi bilinmelidir ki; yürek-n gelmeyen görünüşler ve gösterişler altında saklı hırslar ve nellr daima felâket getirir ve hiçbir zaman pâyidar olamaz. esil Ordu Dahilî Nizamnamesi bilhassa onikinci maddesiyle u hususta lüzumlu takyitleri düşünmüştür. Pek yakında ne-r ve tebliğ edilecek «Türkiye Halk İştirakiyun Bolşevik Fır-ası» nizamnamesinde de bu kayıtlar tekr\r edilecektir. Yeni mumî merkezce kabul olunan parola «Emek» tir. Bu inkılâp-ın en çok müstefit olacak köylülerdir. Onları daima uyandır-malı, teşkilâta bağlamalıdır. Umumî Merkeze yazılacak tahri-at için adres: «Ankara Hayvan Hastahanesi Müdürü Salih'-ir!»

Bu tâmimin altında, Yeşil Ordu mühürü ile, mümessili Salih Haaıoğlu» ve «Kâtibi Umumî Ethem» imzaları vardı.

ARİF ORUÇ, MUHAKEMESİNİ ANLATIYOR

Pencerelerine siyah perdeler çekmişler. Bir sehpaya ben-eyen yüksek kürsü altında oturan (sanıkları) muhakeme edi-yorlardı. Mahkeme salonu, ondan fazla dinleyici almamak için nceldikçe uzunlaşıyordu. Bir reis, üç âza ile bir zabıt kâtibin-den ibaret hâkimler heyeti, cennet ile cehennem arasındaki ırat üzerine binmiş azap melekleri gibi, mizanda, (terazide) nissesi günahlardan ağır basanları, ellerini vicdanları üzerine, oyarak haddeden geçirirlermiş...

İki siyah perde ile örtülü cephe pencerelerenin arasındaki büyükçe bir levhada «Ankara İstiklâl Mahkemesi mücahede-sinde yalnız Allah'tan korkar» yazısı görülüyordu.

Hâkimler vekar ve gurur ile oturmuşlar, beni bekliyor-lardı. İkisi istisna edilirse, beni bilip tanıyan Reis ile diğer bi-rinin tavırlarında korkunç bir sima ile karşılaşmak isteyen bir hal ve sabırsızlık görünüyor.

Bir kaç bahtsız dinleyiciler ayakta duruyor, detşehli ihti-lâlcilerin elebaşısını bekliyorlardı. Bir vakitler, Mustafa Ke-mşl Paşanın da, Eskişehirden gelerek ilk görüşmede, aynı çeh-reyi bekleyip, düşüncesinde yanılmış olduğunu söylemiş-lerdi.

Kapıdan girerken reisin — Topçu İhsan — bana hayret ve merakla baktığını gördüm.

«Buyurunuz!» dediler... Hasır bir sandalyeye oturdum. Bu sandalye üzerinde benden evvel, yüzlerce suçlu oturmuş ve kimbilir kaç tanesi, temyiz ve istinafı kabil olmıyan, sadece vicdanî hükümlerle, dünyaya gözlerini yumup, ahrete göçmüşlerdir. Kürsü boğazına kadar yükselen İhsan Beyin, küçük çakır gözleri, kızıl bir şebeke içinde uyuşmuş, kesik bıyıklı dudaklarını çıplak bırakan ağzı, geviş getirir gibi, çenesiyle birlikte oynuyordu.

Azadan Kütahya mebusu Cevdet (İzrap) Bey önüne bakıyor. Millî Harekât İptidasında (Tasvir-i Efkâr) gazetesi adına Salihli de Çerkez Ethem'e uğradığım zaman, görüp tanıdığım Nuri Paşanın yâveri Asaf (Kılıç Ali)... yan duruşiyle, Fâtih'in atını Yedikuleden denize vurduğunu gösteren levhalardaki tasvire benziyordu.

İhsan Bey, nereden başlıyacağım henüz ezberleyemiyen bir okul talebesi gibi sıkılgan ve müteredditt:

— İsminiz?.. babanızın ismi? şöhretiniz?... dedi ve sonra ilâve etti:

— Kaç yaşındasınız? Ne iş yaparsınız?

İsmimi bildiklerini söyledim. Ne iş yaptığım da malûmdu. Hele:

— Tasvir-i Efkâr gazetesinin mesleği hakkında izahat verir misiniz? sorusunu sordum.

— Bunu, daha iyi bilmeniz lâzım, Reis Beyefendi! dedim.

— Öyle.. Fakat burada, sizin de söylemeniz icabediyor, buyurdu. Resmî ve vicdanî bir mahkeme karşısında bulunduğumu unutuşuma hayret ettim.

Bir suçum olmadığı hâlde istintakla, öyle emir verilip, böyle aylarca güneş yüzü görmeden, eza ve cefâlarla, ıztıraplar içinde bırakılmış olmamı bilmekle müteezzi oluyordum.

Reisin, küçük gözleri açıldı:

— Siyasî hüviyetiniz hakkında izahat verir misiniz? dedi.

— Siyasî hüviyetim mi? Anlıyamadım?

— Yâni, bugüne kadar bir fırkaya girdiniz mi?

Buna lüzum görüp, tenezzül etmediğimi anlattım.

— Niçin? dediler.

— Alın terim beni geçindiriyor... İhtiyacım yok da ondan... dedim ve Ankaradaki Komünist Fırkasına da, vaâki olan ibram üzerine nasılsa girdiğimi söyledim.

— İstanbuldan ne zaman ve hangi maksatla ayrıldınız?

— Istanbuldan 17 Nisan 1920 de kaçtım. Maksadım.. Sizinki ne ise, odur..

Reis Ihsan Bey muazzâp oluyordu.

— Fakat niçin kaçtınız?

Az daha «Ya siz niçin kaçtınız, Efendi?» diye haykırıp, süngülerin de tehdidine rağmen bu salonu bırakıp gidecektim.... Ne olacaktı.. Oldürecek değiller mi idi?

— Bu kadar düşünmeye sebep nedir Arif Bey?

Bu düşünmemden, o zatın vicdanını saran şüphe bulutunun ağırlığını görüp hisseder gibi oldum, ne yalan söyleyim ki, biraz da titredim.

— İngilizler ta'kip etmesin diye, Reis bey!

Kurnaz bir tilki gibi gözlerini kırpıştırıp, küçük beyaz ellerini, boğazına kadar yükselen masa üzerine uzattı da:

— Demek, yalnız İngiliz ta'kibinden kurtulmak fikriyle Anadolu'ya geçtiniz? dedi.

Bu soru, şu inkılâba çalıştığımızdan habersiz görünmek istiyen heyetin, medâri ittihâmı olarak, inkılâba hizmet fikriyle gelmediğimi araştırıp bir ipucu elde etmek fikrinden doğmuyordu da, ne idi? İnsanlar, birbirlerini suçlamak için ne kadar nankör olup, vesileler arıyorlar?

— Evet, Beyefendi Hazretleri... Öyle...

— İngilizler sizi niçin takip ediyorlardı?

Başımın döndüğünü hisseder gibi oldum.. Ne söylüyorlar, ne anlamak istiyor görünüyorlardı.

«Çok oluyorsunuz... Bu suâlinizle beni utandırıyorsunuz.» diye bağıracaktım. Sükûnetle güldüm ve dedim ki:

— Sizi niçin tâkip ediyorlardiyse, bizim için de o endişe vâr:tti..

— Yâni... Kuvayı Milliyeye hizmetten mi?

— Öyle efendim!

Önündeki kapalı zarfı yırtarak, meçhul bir kaynaktan tâlimat alır gibi kızaran Ihsan Bey, dikkatle gözlerime baktı ve âhenkli bir sesle:

— Bolşevik murahhaslarından Süleyman Sami isminde birini tanır mısınız? dedi. Nerede, ne zaman kendisiyle görüştünüz?

Böyle bir adamın vaktiyle, Eskişehirden geçerek Ankara'ya gelip gittiğini işittiğimi söyledim, kendisini şahsen tanımadığımı ve görüşmediğimi ilâve ettim.

— Bu mektupta, görüştüğünüzden bahsederek diyorsunuz ki..

— Evet? Diyorum ki?

Reis yutkunarak devam etti:

— Diyorsunuz ki, Ankaradaki Merkez heyeti namına iki milyon altun gönderileceğini va'd etti.» Bu iki milyon altını ne zaman aldınız? Ne yaptınız?

— Arzedeyim efendim; Süleyman Sami yoldaş denen bu zatla görüşmediğimi her veçhile isbat ederim. Kendisi Eskişehirden geçip, Ankaraya gittiği zaman ben, cephede harp ediyordum. Daha sonra «Yeni Dünya» gazetesinin neşri için Eskişehire geldiğim zaman, Şerif Manatof ismindeki zattan bu Süleyman Sami yoldasa dair malûmat aldım. Ve o zaman bizzat Mustafa Kemâl Paşanın bile, ümidi Bolşeviklerde olduğunu resmen Büyük Millet Meclisinde beyan etmesi dolayısiyle, Ethem'in kardeşi Tevfik Beye yazdığım bir mektupta, bu murahhasın gelip geçtiğini bildirdim.

Reis:

— Ya iki milyon altın?.. Ankaradaki merkez heyetinize.. diye homurdandı.

— İnsaf buyurup, kerem edin Beyefendi, dedim. İki milyon altın, iki yüz katırla zor taşınabilir. Oturduğum ev ise, iki küçük odalı bir kulübeden ibaret, saray değil... Sonra bu para, hem de bundan altı ay evvel, ne diye bana gelsin de başında Mustafa Kemâl Paşanın bulunduğu söylenen Yeşilordu merkez heyetine gelmesin? Geldi ise, her hâlde oraya gelmiştir ve bu hususta, onlar sizi daha iyi tenvir edebilirler.

— Rusyada Türk Şûraları Reisi Suphi isminde birini tanıyor musunuz?

— Heyhat... Hayır!

— Gazetenizin ismini «Yeni Dünya» koymaktan maksadınız?..

— Bu çok garip.. Yenicihan, yeni hayat, yeni âlem, yeni gün, yeni devir kabîlinden yeni dünya!

— Başka imtiyazlarınız var mı?

— Yeni âlem, yeni hayat, yeni cihan, yeni devir... Bir de yeni Dünya..

— Yaaa!.. Demek beş imtiyazınız var?

— Evet efendim...

Reis Ihsan Bey, kâtibe «Yaz!..» dedi ve bir lâhza düşun :eye daldı . Gazetenin kaç nüsha sürdüğünü, yalnız bana ait)lup olmadığını, bütçe açığını kimin yardımiyle kapattığımı :ordu.

Üç bin satan bir gazetenin bütçe açığı olamıyacağını, kâr :ttiğimizi anlattım.

— Ilk kuruluş zamanında kimden yardım gördünüz?

Dedi.

Bunu sorarken, memnuniyetle ellerini oğuşturuyordu Ethem Beyden, iki ay va'de ile sekiz yüz lira alıp bu borcumun

— Matbaa kimindir? dedi. :ekizde beşini ödediğimi isbat ettim.

— Ethem Beyin Ayda üç yüz ira kira verdiğini herkes bilir..

Çerkez Ethem Beyle alaka- an bir sürü ve manasız sorular.- nı öğrenmek maksadile soru- Bolşevikleri iğfal 'memlekette)ir haydut hükûmeti kurmak)hmetleriyle isyân ettiği ilân iltihakı keyfiyetinden bahisler.. Fakat bunların benimlel nc alâkaları vardı? Bana isnat edi- len, edilmek istenen suçu anla- makta kim olsa güçlük çe- cerdi.

— Bir gizli cemiyete men- sup musunuz? dediler.

— Hayır.. dedim. Evvelce Yeşilordu teşkilâtının Ankara- daki merkez toplantısında iki defa bulunduktan sonra cephe- ye gittiğimi anlattım.

Çerkez Ethem, isyandan evvel doğru yolda bulunduğu günlerde Mustafa Kemal Paşa ile birlikte

Reis Ihsan Bey bu defa kekeledi:

— Komünizmin tatbiki tarzı hakkındaki içtihat ve kanaatlerinizi söyler misiniz?

— «Yenidünya» yı şühhesiz tâkip ediyordunuz. Orada bunların hepsi vardı.

— Hayır, hayır... Bize izahat veriniz!

Verdik.. Dinlediler ve sonra âzalar başbaşa fısıldaştılar.

Aman Yârabbi... Komünizmin memleketi ihtilâle vererek tatbiki için çalışır bir gizli cemiyetin umumî merkez âzası olduğum, Şerif Manatofla, Hacıoğlu Baytar Salihin yedi ay evvel bana yazmış oldukları bir mektuptan anlaşılıyormuş. Bu iki zat, şu köhne enkâzın çabuk devrilip yıkılacağından bahsetmişlermiş...

Kurt ve kuzu hikâyesini bilenler, şüphesiz maksadı anlarlar.

Yeğenim Nizamettin Nazifi, Reşitle müzâkere edip Ethem'e göndermiş, Nizâmettin'in hazırladığı beyannâmeye «basılsın» emrini vermişim...

İstiklâl Mahkemesine namusumla te'min ettim ki, bu beyannâmenin müsveddesini ilk defa polis daires'nde komiser Mustafa Efendinin masası üzerinde görüp okumuştum. Altı satırdan ibaret bir beyannâme ki, her yerde ve her zaman emsâli görüldüğü gibi, işçileri bileşmeğe dâvet edip, dedikodudan sakınmağa çalışmaları ihtar olunuyordu.

Nizâmettin'in sabahleyin alel'ûsul Komünist Fırkasına tasdik ettirerek müddei umumîliğe ve matbuat idaresine ikişer nüshasını vereceği söylenen kâğıtlar, daha gece yarısından karanlık ve mübhem bir endişe ile müsadere edilmişti.

Bu hakikat. İstiklâl Mahkemes'nde «İşçilere» bir de «ahali» eklenerek (halkı işyüna teşvik) sekline çevrilmisti.

Ve biz işte bunun için sürünüdürülüyorduk.. Matbaa millileştiriliyor, gazete kapatılıyor, biz de ihtilâttan me'n edilmek suretiyle, birer hücreye kapatılıyorduk.

— Muhakemeniz bakka bir güne bırakıldı! dediler ve beni aşağıya indirdiler. Mustafa Nuriyi aldılar. Zavallı çocuk, sonra bana mülâki olduğu vakit:

— Bu bir komedi azizim, dedi, yemin ederim ki övle.. G'zli teşkilâttan bahsediyorlar.. Yeşilordu mensupları bizzat kendileri... Ve gülerek ilâve etti:

— Hani su, dostlar şehit, biz gazi kabilinden..

Ve altı süngülü ortasında mahkeme kapısından cıkarılıp tekrar hapishaneye götürüldük, bir daha da mahkeme hevetinin yüzünü görmedik... Neden sonra da üstümüze kondurulan suçun cezası tebilğ edildi sürgün!

Hüviyetini tesbittten sonra Reis soruyor:

— Muhakemenin cereyanından sizin Rus sefarethanesine mensup bazı kimselerle temas ve münasebette bulunduğunuz anlaşılıyor. Bize komünizm nokta-i nazarından Ankara Millî Hükûmeti hakkında bu kimselerin fikirlerinin ne olduğu hususunda edindiğiniz malûmatı söyleyiniz.

— Sefarethane buraya geldikten sonra, ben de Konyadan dönmüştüm. Tercüman Polakof, Ziynetullah ve Hidayetle birlikte oraya gittik. Piyano çalındıktan sonra, Fahrettin Hayri, Ziynetullah ve Salih birer nutuk söylediler. Ben de taşkınlığım tuttu, bağırdım ve sonra ayrıldık.

Fakat Polakof'la çok konuştuk. Memlekete ancak bir şekilde girebileceğini zannettiğim Bolşevizm hakkında, iki şekil olduğunu, kitlevî, ayrı ayrı hâlde, hükümetlerin kabulü suretinde tatbik edilebileceğini söyledim. Onlar da beni, bir komünist olarak kabul etmediler. O zaman anladım ki, Halk İştirakiyun Partisinin kendi üzerindeki tesirleri de pek o kadar ehemmiyetli olmamıştır.

— Hükûmetin'zin her hangi bir meseleyi sizden tahkik veya tâ'mik etmesi ihtimalini düşünmeden, Rusya Hükûmeti Ankara Sefaret heyetini tâciz etmekteki maksat ve mecburiyet ne idi?

— Katiyen kimseyi tâciz etmedim, etmem de.. Ya fazla tâciz eder yumruk yumruğa hareket ederim. Anlatayım: Evvelâ Şahap geldi, bu akşam işim olup olmadığını sordu ve sefarethaneye dâvet etti. Ben sefarethanenin daimi müdavimiyim. Her toplantıda bulunurum. Bir arkadaşım daha vardı. Onunla beraber gittim. O gün yatak arıyacak vakit bulamamıştım. Gece Mehmedof'un karısı bir tatlı yapmış, Bolşevik tatlısı denilen bu nesneyi yedikten sonra, gece altıda idi, bana orada kalmaklığımı teklif ettiler. Ertesi sabah ise erkenden tercüman ensemden yakaladı. (Yeni Dünya) gazetesinin kapandığını, adamlarının yakalandığını söyledi, sebebini sordum. Beyannâmeden ileri geldiğini söyledi. Ben de bu yüzden dışarı çıkmadım. O da mesele tavazzuh edinceye kadar burada kalmaklığımı teklif etti. Paşa Hazretlerinin beyanatı üzerine, tevkif işlerinin Çerkez Ethem'in hareketleriyle alâkadar olduğunu anlayarak nihayet sefarethaneden çıktım ve teslim oldum. İşte mesele bundan ibarettir.

KARAR

İstiklâl Mahkemesi, burada duruşmaları görülen malûm kimselrden başka daha bir çoklarını da sorguya çekip muhakeme ettikten sonra. 1337 — 1921 yılı Mayısının 9 uncu günü kararını vermişti. Bu kararname aynen şöyle idi:

«Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini devirerek milletin arzusu hilâfına bir hükûmet tesisine sâ'i olmak cürmünden maznunun aleyhim künyeleri yukarıda yazılı olan Ethem, Tevfik, Reşit, Yüzbaşı İbrahim, jandarma yüzbaşısı Sami, erkânıharp yüzbaşısı Halil, polis Artin, Manyaslı Şevket, Çerkez Ahmet, Reşat, Kütahya Mıntıka Kumandanı Binbaşı Abdullah ve mülkiye kaymakamı Lûtfinin, silâhlı olarak işbu hükûmet devirme cürmünü irtikâblarından ve sonra düşman tarafına firarları anlaşılmasına binaen cümlesinin idamlarına ve menkul ve gayrımenkul mallarının haczine... Hafî «gizli» Komünist Partisi teşkili suretiyle gene hükûmeti devirme cürmünü irtikâp teşbbüsünde bulundukları anlaşılan Tokat Mebusu Nâzım'ın tevkif edildiği tarih olan 12 Nisan 1337 den ve Baytar Binbası Hacıoğlu Salih Efendinin 11 Kânunusânî (ocak) 1337 den ve Matbuat Müdürlüğü memurlarından Zinetullah Nevşirvan'ın da 27 Kânunusânî 1337 den itibaren Ceza Kanununun 46 ncı maddesi delâletiyle. Hiyâneti Vataniye Kanununun 12 nci maddesi mucibince onbeşer sene müddet ile küreğe konmalarına ve diğer maznunlardan Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi ve Afyon Mebusu Mehmet Şükrü Bey ile diğerlerinin mes'uliyetsizliklerine karar verilmiştir.»

Bu arada «Yeni Dünya» gazetesi başyazarı Arif Oruç da mevkuf kaldığı müddet kâfi görülerek tahliye ve millî maksadın istihsâline kadar hükûmetin münasip göreceği bir yerde ikamete memur edilmişti.

Mustafa Suphi yoldaş kafilesinin akıbeti

Mustafa Suphi yoldaş, Rus asıllı eşi ve pek kafadar arkadaşı Ethem Nejat ile on altı kişilik bir kafile halinde, mutlaka gitmek istedikleri Ankara yolunun ile merhalesi olan Erzurum'da tahmin ettikleri gibi, halkın hiç de hoş olmayan bazı taşkınca tezahürlerine maruz kaldıkları halde, yollarına devamla Trabzon'a varıpta tam kendilerini Ankara'nın o zamanki iskelesi İnebolu'ya götürecek motöre bindikleri 15 Ocak 1920 akşamı, hâlâ sırrı çözülüp mahiyeti aydınlatılamıyan kesif bir karanlık içinde kayıplara karışmışlardır. (1) Bu esrarengiz olay üzerine ben, Ankara'dan aldığım emirle, istihbarat müdürü olarak bulunduğum Tiflis'ten — evvelce yine bu vazife ile bir müddet kaldığım — Trabzon'a derhal giderek bulabildiğim imkânların hepsinden faydalanmak suretile geceli gündüzlü bir araştırma ve soruşturma çabsına girişmiş olmama rağmen, itiraf ederim ki, «karanlıklar içinde kayıplara karışan yoldaşlar kafilesinin» bir kazaya değil, fakat bir suikasta uğramış olduğunu tesbitten başka hiç bir neticeye varamamıştım. Asıl mesele ise bu suikastın niçin ne maksatla ve bilhassa kim veya kimler tarafından yapıldığını kat'i şekilde tayin ve tesbit etmek meselesi idi.

Ankara gibi, Trabzon vilâyeti ve Tümen kumandanlığı ile Şark cephesi kumandanlığı da, son derece üzüntü ve hassasiyet içinde bu mesele üzerinde duruyorlardı.

(1) Mustafa Suphi yoldaşın, ne suretle ele geçirildiği serahatle anlaşılamıyan bazı evrakı arasında, Türkiye'deki çalışmalarının mahiyetini belirten yazılar da bulunmuştu. Bunlardan biri, Staline hitaben yazılmış bir rapordu ki: Türkiye'de aydınlar arasındaki komünizm faaliyetini geliştirme yolunda «Kurtuluş» dergisi gibi organlardan faydalandığı gibi daha neler yapılması gerektiğini anlatıyordu. Diğer bir yazıda ise Erzurumda taraftar edinmeye muvaffak oldukları «Albayrak» gazetesiyle yapılmakta olan propagandalarla «halk nazarında ordunun mevki ve nüfuzunu kırmak suretiyle, Doğuda bir hercü merç yaratarak hükümeti düşürüp, idareyi ele almak imkânlarının, bazı yerli aydınlarla hazırlanmakta olduğu bildiriliyordu.

Gerçi bütün şüpheler kafileyi limandan motörle sevke memur edilen Trabzonun meşhur kayıkçılar kâhyası Yahya kâhya üzerinde toplanıyor ve gerçekten de, kafileyi alıp seçtiği motöre bindirerek yola çıkaran bu kâhyadan başkası olmadığına göre, şüphe edilecek ondan gayrisi akla gelmiyor idi ise de, her zamanki azametli tavrile göğsünü gere gere sağına soluna selâm vere vere Trabzon sokaklarında dolaşmakta devam ettiği hâlde, ne hükûmet, ne zabıta, ne adliye, hiç kimse bu adama : «Lütfen şu kafilenin ne olduğunu izah için, bir az gelir misin?» diye el sürmeye cesaret edemiyordu. Çünki, bir eski ittihatçı ve o devirden nüfuz sahibi ve bütün kayıkçıların da mutlak âmiri olan kâhya, Trabzonun, hattâ belki daha ötelere kadar uzanan Karadeniz kıyılarının bir nevi el sürülmez, dokunulmaz, yan bakılmaz müstesna şahsiyeti hâline gelmiş bulunuyordu. Limana gelen yerli yabancı gemileri yük ve yolcu alıp vermekten bir işaretle me'n ile şehirle temaslarını kesebilen o olduğu gibi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin mübrem memleket ve ordu ihtiyaçları için ikide birde lüzum gördüğü paraları, halktan toplatıp, toplatmamak kararını veren de yine o ve bilhassa sınır boylarında dolaşan Enver Paşayı da yurda sokup bir (İslâm İhtilâl Hükûmeti) nin başına

Trabzon'un meşhur kaçıkcılar kâhyası Yahya Kâhya.

geçirmek isteyenlerin icra vasıtası da yine o idi.

Bütün bunlardan başka, Yahyâ Kâhya'dan şüphelenenlerin tereddüt ettikleri bir nokta vardı : «Koca bir kafileyi yok etmek gibi bir canavarca cinayete, cüret edişinin sebebi ne olabilirdi?» Bu nokta ancak «Mustafa Suphi kafilesinin Ankaraya giderek, Türkiyede yapmak istediği «Komünizm yoliyle hükûmeti ele almak» işini, Enver Paşanın da Türkiyeye geçip, yine komünizm demek olan (Halk hükûmeti) kurmak suretiyle yapmağa teşebbüs etmiş olmasından dolayı, Kâhya'nın Mustafa Suphi'yi «İttihatçıların düşmanı sayması» şeklinde izah edilebiliyor ise de, bu da nihayet bir faraziyeden ibaretti ve bu konuda kat'î kanaat verici deliller bulunamıyordu.

Netekim, bir müddet sonra Kâzım Karabekir Paşa «Trabzonda gayrimeşru el ev ayakları vasıtasiyle bir çok karışık işler yapmakta oluşu..» mucip sebebiyle yakalatıp Sivas ağır ceza mahkemesi huzuruna sevk etmiş olduğu hâlde, Yahyâ Kâhya, uzun uzadıya sorguya çekildiği bu mahkemeden — yine Kâzım Karabehir Paşanın ifâdesiyle **«kimbilir hangi tesir altında** veya nasıl bir Hikmet-i hükûmet ile» suçsuz görülüp beraat kazanarak, Trabzona muzaffer bir kumandan edasiyle dönmüştü.

Ancak bu dönüşte Yahya Kâhyanın son derece mütehevvir bir vaziyette — isimlerini anmadığı bâzı arkadaşlarına küfürler savururken — ağzından kaçırdığı «Sanki bütün işlerde, ben tek başıma mı idim- Daha üstüme varırlarsa, her şeyi olduğu gibi ortaya dökerim» sözleri her hâlde mânasız değildi.

Ve gene gariptir ki, aynı Yahya Kâhya, Sivas mahkemesinden dönüşünden bir müddet sonra böyle mütehevvir ve hak kazanmış olmanın çalımlı hâliyle, tehditler savura savura gezindiği günlerin birinde — 3 Temmuz 1292 — Soğuksuya giderken, hüviyetleri tesbit edilemeyen kimseler tarafından vurulmuş, öldürülmüştü. Böylece, ortaya çıkan «Bu suikasbtı kim, ne maksatla yaptı?» meselesiyle, bunun pek tabiî olarak zihinleri kurcalattığı «Acaba bu suikast hâdisesinin, Mustafa Suphi yoldaş kafilesinin uğradığı âkibetle bir münasebeti var mı?» sorusu dillere düşmüştü.

Bu konuda Kâzım Karabekir Paşa, hâtıralarında şöyle der «Yahya Kâhyanın katledilmiş olmasına pek canım sıkıldı. Fakat Enver Paşa taraftarı olan bu adamı, Paşanın kendilerine karşı mücadeleye kalkışından sonra Boşeviklerin öldürtmüş olmaları ihtimâli vardır.' Hususiyle, dehşetli ittihatçi

aleyhtarı olan Mustafa Suphi kafilesinin Trabzonda bir sandalda itlâf olunması işini Kâhyanın yaptığı söylenmişti. Bolşevikler bunu tahkik ederek, mukabele mi etmişlerdir? Bolşevikler yaptılarsa işin ehemmiyeti meydandadır.

İkinci şık; Bolşevikler bir taraftan Enver Paşayı Türkiyede Halk hükûmeti kurmağa destekleyerek teşvik ederlerken, bir taraftan da Mustafa Suphi kafilesini, aynı şeyiyaptırmak için, kuvvet ve ehemmiyetle Türkiyeye gönderiyorlardı. Fakat Trabzonda, kışla yakininde böyle bir su-i kast işinde Bolşeviklerin muvaffakiyetleri düşünülecek şeydir...

Bir taraftan da, bu su-i kastı ciheti askeriyenin yaptığı söyleniyordu.

Ben, bu esrarengiz cinayet hakkında her tarafta yaptırdığım tahkikat ve bilhassa namusundan ve karakterinden emin olduğum Trabzon kumandan ve Vali vekili albay Sami Sabit beyden aldığım malûmat üzerine cinayetin, ne Bolşevikler, ne de kendisi tarafından yaptırılmamış olduğu hususuna inandım.

Fakat öteden beri ittihatçı olan Trabzon mebusları büyük bir galevan içinde, hâdiseyi meclise kadar götürmüşlerd. Hattâ, ben Ankaraya gittiğim zaman, meclis salonlarından birindeki kara tahtava, sui kastin yapıldığı yerin krokisi çizilerek üstüne de «Acaba katil kim?» diye yazılmıştı.

Bunu yapanlar Trazbon mebuslarından başkaları olamazdı ve bunlar ittihatcılıkları dolayısivle, Enver Paşavı memlekete sokmbağa çalışmış insanlar olarak, Mustafa Kemâl Paşava olduğu gibi, bana karşı da samimî değillerdi. Ben Basvek'l Rauf Bey ile konuşarak, bu isteki esrar perdesinin elbirliğivle kaldırılması lâzım geldiğinii anlattım. Ve bu işte, benden süphe edislerinin sebeplerini izah ettim. Halbuki benim bu isten katiyen haberim olmadığı gibi, esasen kahpece adam öldürtmek fıtratında olmadığımı da herkes bilir.

Bunları Rauf Beye anlattım ve herşeyden evvel katillerin bulunup vakalanması isini. Trabzon mebusları ile hükûmetin yapabileceğini ve ben de bu hususta gerekli kolaylığı göstermeğe hazır olduğumu söyledim. Böylece mebuslardan mürekkep bir soruşturma heyeti Trabzona geldi. Calıştı. Ben de serbestce tahkikatlarını devam ettirebilmeleri için istedikleri her türlü kolaylığı gösterdim. Neticede, tahkik heyetinden Trabzon mebusu Ali Sükrü Bev ile arkadakları bana gelerek: «Esrar perdesi kaldırıldı, Yahva Kâhvanın katilleri Tonal Osmanın Ankaradan gelen adamlarıymış...» diye Kâhya ile ara-

larındaki eski bir meseleden dolayı Topal Osman Ağanın sui kaste uğrattığı kanaatine vardıklarını bildirdiler ve ellerimi öperek afv dilediler.

MUSTAFA KEMAL PAŞA ŞAHSİ MUHAFIZ İSTİYOR

Çeşitli anlaşmazlıklarla akımların tesiri altında durumun ne derece nazik ve tehlikeli bir safhaya girdiğini anlamak için, Mustafa Kemal Paşanın «zata mahsustur» kaydiyle arlık ayının 8 inde Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karbekir Paşaya çektiği şu telgrafâ bir göz atmak yeter:

«Bu bölgede hasis ihtirraslarını, menâfi-i müştereke-i âliyeye tercih eden türedilerin harekât ve fiiliyatı umumi vaziietimizi işgal decek bir mertebeye vâsıl oluyor. Gerçi esbap ve vesâiti mukabele mevcuttur. Ancak şediddütta'bi ve ciretkâr ve icabında kahhâr olan bir arkadaşa şahsen ihtiyacım his olunur derecededir. Bu arkadaşın ordu'yu devletinizde mühim hizmetler ifa etmekte olan miralay (albay) Halid bey olabileceğini ümit ediyorum. Miri mumâileyhin burada iktidar ve şöhreti ile mütenasip bir vazife ile vaziyet sahibi edilmek üzre refâkatı acizâneme gönderilmesine muvâfakati devletlerini hassâten reca ederim.»

Sonraları, Ardahan mebusu iken mecliste vurularak hayata veda eden Halid Paşa

tatürk'le eskiden beri samimiyeti ve yakınlığı malûm olan, Birinci Büyük Millet Meclisi âzası ve o günlerdeki «Yenigün» gazetesi sahiplerinden Osman zâde Hamdi Beyin recam üzerine yıllarca evvel lütfetmiş olduğu «Ankaradaki ilk komünistlik hareketi» ni anlatan notlarını, bu çok vatansever ve değerli arkadaşımı bir kerre daha rahmetle anarak buraya alıyorum:

«Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin çok buhranlı ilk devrinde, Rusyadaki büyük ihtilâlin kanlı boğuşmaları devam ediyordu. Dâva yalnız Çar'ı ve Çar ordusu başında bulunanları ezmek değil, bir rejim dâvası idi.

Rejim dâvası diye ortaya, bir komünizm atılmıştı. Biz Ankarada bu kelimenin mânasını anlayamadık. Bir de, Karl Marks!... Bu da kim?... Bunların hiç birini bilmiyorduk.

Çar orduları Karadeniz kıyılarına sürülür ve oradan atılırken, Rusyadan kopup gelen hâdiseler rüzgârı arasında Bolşevik, menşevik kelimeleri de ağızlarda dolaşıyordu.. Bunlar da ne?.. Meraklılar arasındaki Mahmut Esat (Bozkurt) da, Karl Marks'ın (Kapital) isimli kitabı varmış... «Şunu getirelim de, bir okuyalım, şu esrarın düğümünü çözelim..» denip duruluyor..

Bu sırada Ankara'ya (Medivani) ler elçi olarak geldiler. İki kardeşten birisi Bolşevik, ötekisi Menşevik imiş..

Bolşevik olanın bir de, vekil ve müsteşarı mı ne Opmal yoldaş adında müthiş ihtilâlci herif çıka geldi.. Ankaranın havası, değişmeğe başladı.

Biz ise hâlâ, Rus inkılâbı denen şeyin hüviyetini keşfedememiştik..

Verbof isminde bir adam daha zühûr etti.. Vaktiyle Çarlık Rusyanın Erzurum konsolosu, hattâ prens dahi olduğu söylenen bu herif de, faâl bir rol oynıyarak karıştığı ihtilâlin içinden geliyormuş...

Merhum ve sevgili arkadaşım Yunus Nadi Beyle beraber çıkardığımız (Yenigün) gazetesi namına bu ihtilâlci adamla

yaptırdığımız konuşmadan şunları öğrendik Komünizimin esası insanî ve beşerî düşüncelerle vücuda gelmiş, Komünistler kendilerini bir çok bağlardan çözmüşler.. Yâni, gözlerinde ve ruhlarında ne Allâh, ne vatan, ne millet var.. Hattâ, ordu denen şeye bile düşman... Sadece, ortaya attıkları rejimi korumak ve sürdürmek gayesiyle, muvakkat bir zaman için orduyu hoş görmeli imiş... Mukaddes kitapları da, Karl Marks'ın, Kapitali imiş.

Bundan da, ayıp değil a.., bir şey anlayamadık. Fakat lâyıkiyle anlaşılmamakla beraber, anlaşılabildiği kadr fikir yürüyor, yayılıyor.. Nihayet günün birinde bu fikir bize de, adamakıllı sirayet etti, sardı.

Ve bir ân oldu ki, nereye gittiğimizi, gideceğimizi bilemez bir cemiyet hâlini aldık.

Bu sırada, Kaptal'i, Türkçeye çevirenler oldu. Bursa mebusu Dağıstanlı Şeyh Servet Efendi, Halk Iştirakiyun Fırkası adına bir beyannâme ile, feryâda başladı. Ve Anadolunun göbeğinde; yoldaşlar birleşiniz terânesiyle bağırıp dururken, bir de baktık ki, Afyon Karahisar mebusu Şükrü Beyefendi de bir başka feryâd ile, ortalığı yoldaşlar diye çınlatmaktadır. Bolşevik Rusyanın Elçi vekili ve müsteşarı Opmal yoldaş, Ankara Hamamönünde'ki Elçiliğin kapılarını ardına kadar açtı. Burası, her çeşit insanların uğrak yeri oldu. Kapıdan çıkanlar, ceplerine konan akçanın miktarını yoklamaktan kendilerini alamıyorlardı.

Nereye gidiyoruz?... Bir felâkete doğru yol mu alıyoruz?

Henüz can evimize sokulmuş düşmanı, koğup def etmediğimiz bir devrede bu ne haldi böyle? Hep, birbirimize bunu soruyorduk ama, öte yanda, ben'im diyen zevât-ı muhtereme dahi, başlarına kırmızı kalpaklar, üstlerine yakalar orak- çekiçli kara gömlekler giymğee başladılar. Bu zevâtı muhtereme arasında kimler yoktu?.. Meselâ, takdim ederlerdi:

— Türkiye Komünist Partisi Moskova murahhası...
— Türkiye Komünist Partisi Ankara Heyeti Reisi..

Şuurumuzu kaybetmiştik..

Şarktan gelen haberler arasında da, oradaki kumandanımı-

zın da, bu kızıl rejimi kabul etmekten başka çare olmadığını söylediği haberi..

Bu çalkantılar arasında bir haber daha Ruslar Azerbaycanı işgal etmişler ve bilmem kaç milyon Moskofu, Türk Azerbaycan'a göçmen olarak sokmağa başlamışlar.

İşte bu haber pek korkunçtu.. Ve zannederim Ankaranın gözü de bu haberle açıldı. Ve bir gün baktık ki, artık ne Komünist Partisi, ne Halk zümresi, ne de Halk İştirakiyun Fırkası, komitesi kalmış.. Hepsi yıkılıp gitmişler.

Üç beş satırla hülâsa ettiğim bu macera hakkında pek çok şeyler yazılabilir.. Şimdilik bu kadarı kâfi bence..

Yalnız kendi his ve fikrime tercüman olarak şu mühim noktayı düşündüğüm gibi yazmak isterim. Lenin'in yâni Rusların, Türk kuvvetleri Batıdan saldıran düşmanlara mukavemet edemedikleri takdirde, Yunan ordulariyle onları destekleyen Ingiltere ile diğer emperyalistlerin Kafkas hudutlarına dayanmaları ihtimâlini düşünerek bize, çekine çekine de olsa para, top tüfek yardımında bulundukları bir gerçektir. Ruslar Kafkas hudutlarında dünyanın en kuvvetli emperyalistleri bulunacağına, nasıl olsa bir gün kendi rejimlerine uydurarak Komünist yapacaklarını umdukları Türklerin bulunmasını tercih ile, bize yardım ederlerken, Türk milletinin derhal kendine geleceğini hiç hesaba katmamışlardır. Ankara sokaklarında Bolşevik biçimi orak — çekiçli kıyafetlerle dolaşan arkadaşlarımızın hepsi süt besüt vatansever insanlardı ki, tehlikeyi sezerek, vakti geldiğini anladıkları ânda (Lenin) e yaptıkları cemilenin âlâmetlerinden sıyrılarak, Ankara semasından fesat havasını bir hamlede atmakta tereddüt etmediler.

Ondan sonra da, Ankaraya gelen Bolşevik Rus elçileri gene bir şeyler yapmağa, ziyafetler, toplantılar, telkinler ve propagandalar yoliyle çeşitli teşebbüslere yeltendilerse de, karşılarında uyandırdığı Türk milletinin başında dimdik duran koca Atatürk'ün keskin bakışlarındaki mânayı anlamakta güçlük çekmediiler.

Atatürk, muhakkak ki, onlardan çok daha iyi uzağı görü-

yordu. O kadar ki, Bolşeviklerin «Komünizm sefâlet çukurlarından doğar.. İşçi, emekçi hayatı yaratmak lâzım..» diye Türkiye'de ilk Naziilli ve Kayseri fabrikalarının kurulmasına yardım ederek sanayi hayatına yol açma teşebbüslerinden umdukları netice de boşa çıkmıştır.

Hülâsa, Atatürk'ün kaç defa bizzat ağzından işittiğim «Ne yapsalar nâfile.. Türk milleti içtimaî bünyesine ve kuvvetli inançlarına katiyen uymayan komünizmi hiç bir vakit benimseyemez..» sözü hâlâ kulaklarımdadır.»

«Bolşevikler memleketimizde komünizm teşkilâtı vücuda getirmek için fevkalâde faaliyete başlamışlardır. Maksatları, memleketimizde sosyal bir inkilâp yapmak suretiyle Türk Milletini Rus tabiiyeti altına almaktır.

Memleketimizin fikir ve inkilâp taraftarı olan veya bu perde altında, türlü türlü maksatlar peşinde koşan adamları da bu tehlikeyi fark etmeksizin Bolşevik teşkilâtını kolaylaştırmaktadırlar.

Kendi arzularını kolaylıkla terviç ettirmek isteyen bir takım kimseler hilekârane bir surette komünizm ve saire teşkilâtına taraftar olduğumu daima yayıyorlar, fakat yanlıştır.

Vaziyetim arzettiğim gibi, Doğu ve Batı ile muayyen bir neticeye varmadan inkilâplardan sakınmak, bilvesile Bakü'deki Türk Komünist Fırkası reisi Mustafa Suphi yoldaşa da yazdığım veçhile ne yapılacaksa, hükümet vasıtasiyle yapmaktır.»

15 Eylül 1920
Mustafa Kemal

«Komünistliğin memleketimizde değil,, henüz Rusyada bile tatbik kabiliyeti hakkında sarih kanaatler hâsıl olmadığı anlaşılmakla beraber, içten ve dıştan çeşitli maksatlarla bu cereyanın memleketimiz içine girmekte olduğ ve buna karşı makul tedbir alınmadığı tak dirde, milletin pek ziyade muhtaç olduğu birlik ve sükûnu bozacak hallerin olması da imkân dairesinde görülmüştü. En makul ve tabiî tedbir olarak aklı başında arkadaşlardan, hükûmetin malûmatı altında bir Türkiye Komünist Fırkası teşkil ettirmek olacağı düşünüldü.

*
* *

Ordunun her vakitten ziyade büyük bir inzibat ile kumandanlarının eli altında bulunmasına son derece dikkat ve ehemmiyet atfolunmalıdır.

31 - Ekim - 1920
Mustafa Kemal

YAKIN TARİHİMİZ YAYINLARI — 5

BU KİTAP ...

TÜRK Milletinin yalnız toprağına, İstanbuluna ve Boğazlarına değil, bütün şanlı şerefli, yüksek varlığına da tarif edilemez bir hırsla göz dikerek, yeryüzünden Türk adını silip süpürmek azm ü gayretiyle çırpındığını gözleriyle görürcesine bilip anlıyarak daha 1920 ortalarında «Ruslar komünizm yol'yle memleketimizi ellerine geçirmek istiyorlar. Komünist teşkilâtını her suretde durdurup defetmek mecburiyetindeyiz» diye etrafını uyarmağa çalışan Atatürk'ün yine o yılın sonlarına doğru, bir çoklarını şaşkına çev'ren âni bir kararla «bütün aklı başında arkadaşlarını peşine takarak» bir TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ kurmuş olmasının ve yakın arkadaşı milletvekilleriyle, bazı tanınmış vali ve kumandanları da, hemen gelip bu komünist partisi içinde canla başla, birlikte çalışmağa davet edecek kadar ileri gitmesinin sebebi ne idi ?

***

Bu kitap, işte yakın tarihimizin nedense şimdiye kadar ele alınmaktan çekinildiği için karanlıkta kalmış bu pek önemli olayını, o günleri yaşamış ve bizzat o parti iç'nde bulunup çalışmış olanların şahadetlerine ve Atatürkün imzasını taşıyan vesikalara dayanarak olanca berraklığ'yle aydınlatırken, o büyük, eşsiz Önderin, 30 Ağustos 1923 ten çok daha evvel topsuz tüfeksiz, sessizce kazandığı büyük zaferle bu milleti «canciğer dost» görünen asıl düşmanından nasıl kurtardığını da ilk defa anlatmış olacaktır.

ERENKÖY — P. K. - 4 — Telefon - 55 30 29

10 LİRA